

Hungary
Slovakia
Romania
Ukraine

ANUL 1919 ÎN ISTORIA TRANSILVANIEI

CLAUDIU PORUMBĂCEAN
COORDONATOR

EDITURA TRITONIC
BUCUREȘTI
2021

UNIUNEA EUROPEANĂ

CO-FINANCED BY THE EUROPEAN UNION

CLAUDIU PORUMBĂCEAN

Coordonator

ANUL 1919 ÎN ISTORIA TRANSILVANIEI

Materialele secțiunii de Istorie din cadrul Conferinței
internationale „*Istorie-Economie-Societate*”, desfășurată la
Castelul din Carei, în perioada 6-9 noiembrie 2019

Tritonic Books
București 2021

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Anul 1919 în istoria Transilvaniei : materialele secțiunii
de Istorie din cadrul Conferinței internaționale
"Istorie-Economie-Societate", desfășurată la Castelul
din Carei, în perioada 6-9 noiembrie 2019 / coord.:
Claudiu Porumbăcean. - București : Tritonic Books, 2021
Conține bibliografie
ISBN 978-606-749-550-8

I. Porumbăcean, Claudiu (coord.)

94

CUPRINS - CONTENTS

PREFAȚĂ.....	5-28
---------------------	-------------

Claudiu PORUMBĂCEAN

**MONUMENTUL EROILOR DE LA HODOD RIDICAT ÎN MEMORIA EROILOR
CĂZUȚI ÎN LUPTELE DIN 16 APRILIE 1919**

*The heroes' monument from Hodod raised in memory of the brave men fallen during the
April 16, 1919 battles.....*

29-45

Ion ZAINEA, MÊNESI Beáta

**REFORMA ÎN JUSTIȚIE - CEA DINTÂI PREOCUPARE A RESORTULUI DE PROFIL
DIN CADRUL CONSILIULUI DIRIGENT AL TRANSILVANIEI ÎN ANUL 1919**

*The Judicial Reform - the First Concern of the Profile Resort of the Governing Council
of Transylvania in 1919.....*

47-63

Mihai GEORGIȚĂ

**PREFECTURA REGIONALĂ DE POLIȚIE ORADEA ȘI SERVICIUL DE SIGURANȚĂ
(1919-1920)**

Oradea Regional Police Prefecture and the Security Service (1919-1921).....

65-84

Valentin ORGA - Alexandru-Bogdan BUD

**CONTRIBUȚIA LUI EUGEN PAVEL BARBUL LA DEZVOLTAREA BIBLIOTECII
CENTRALE UNIVERSITARE DIN CLUJ-NAPOCA (1920-1935)**

*The Contribution of Eugen Pavel Barbul to the Development of "Lucian Blaga" Central
University Library of Cluj-Napoca (1920-1935).....*

85-100

Radu MILIAN

**ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC DIN BIHOR ÎN TRANZIȚIA DE SUB
ADMINISTRAȚIA MAGHIARĂ SUB ADMINISTRAȚIA ROMÂNEASCĂ. ASPECTE
DOCUMENTARE**

*Romanian education from Bihor in the transition from the Hungarian administration to the
Romanian administration. Documentary aspects.....*

101-109

Diana KINCES

ANUL 1919 ÎN TĂȘNAD

The year 1919 in Tășnad.....

111-118

Marius CÂMPEANU

BAIA MARE ÎN ANUL 1919

Baia Mare in 1919.....

119-134

Marin POP

JUDEȚUL SĂLAJ ÎN ANUL 1919

Sălaj County in 1919.....135-149

Ciprian-Emanuel HONCA

SOARTA MOȘIEI CĂLUGĂRULUI ÁRKÁD PÁSZTORY DUPĂ FORMAREA ROMÂNIEI MARI (Partea I.)

The fate of monk Árkád Pásztory's estate after the formation of Greater Romania.....151-178

Claudiu PORUMBĂCEAN

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1919 ÎN JUDEȚUL SATU MARE

1919 parliamentary elections in the county of Satu Mare.....179-204

Augustin-Leontin GAVRA

EVOLUȚIA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ A PLASEI CEHU SILVANIEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA. ANUL 1919

The territorial- administrative evolution of CehuSilvaniei Region, at the beginning of the 20th century. The year 1919.....205-209

Augustin ȚĂRĂU

ANUL 1919, ANUL CRIZELOR POLITICE ȘI CONFLICTELOR DE DUPĂ RĂZBOI

The year 1919, the year of political crises and post-war conflicts.....211-226

Marius UGLEA

SĂTMĂREANUL IULIU ARDELEAN DE LA CONTRIBUȚIA LA MAREA UNIRE LA DETENȚIA POLITICĂ

Iuliu Ardelean of Satu Mare County, from his contribution to The Great Union to Romanian Political Detention.....227-232

Viorel CÂMPEAN

100 DE ANI DE LA APARIȚIA PUBLICAȚIEI „SATU MARE”

100 years since the publication of „Satu Mare”.....233-249

Ovidiu T. POP

100 DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT LICEAL ROMÂNESC ÎN TRANSILVANIA

100 years of Romanian high school education in Transylvania`.....251-270

PREFAȚĂ

Ziua de 1 Decembrie 1918 este, indiscutabil, cel mai mare moment din întreaga istorie a acestei țări. Pentru a putea înțelege ceea ce s-a întâmplat în această mare zi, e nevoie să cunoaștem evenimentele și eforturile premergătoare întreprinse de liderii mișcării naționale de pe aceste meleaguri, dar și ceea ce a urmat Actului de la 1 Decembrie 1918. Întreaga evoluție a mișcării naționale românești din județul Satu Mare și-a aflat momentul culminant în toamna anului 1918, prin adeziunea și integrarea nemijlocită în organizarea, pregătirea și desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, în acord cu directivele și apele Consiliului Național Român Central, receptate cu promptitudine în toate localitățile sătmărene. Acțiunile de constituire a consiliilor naționale locale și a gărzilor naționale s-au desfășurat pe un fundal social-politic care purta amprenta situației create de război, de înăsprire a măsurilor autorităților împotriva mișcării naționale a românilor, de un climat tensionat în care își face mereu simțită prezența ideea autodeterminării, a libertății și unității naționale. În conformitate cu directivele Consiliului Național Român Central din 3 noiembrie 1918 s-a trecut pe tot cuprinsul comitatului Satu Mare la intense acțiuni pentru constituirea consiliilor și gărzilor naționale române.

În virtutea acestor directive, la 12 noiembrie 1918 este convocată ședința Comitetului Comitatens Satu Mare al P.N.R., care urma să hotărască înființarea Consiliului Național Român Comitatens Satu Mare și să stabilească acțiunile organizatorice concrete, precizându-se faptul că noile consilii naționale locale reprezintă organe de conducere românești cu puteri depline în sfera vieții social-economice și politice din localitățile respective.

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au participat 81 de delegați cu credențional, care au votat unirea deplină cu Regatul Român.

În perioada imediat următoare actului Marii Uniri, românii sătmăreni, în cadrul organelor politice liber alese - consiliile naționale locale, trec la o serie de măsuri organizatorice pe linia preluării vechii administrații, rezolvării problemelor economico-sociale curente, a problemelor culturale și școlare aferente noului statut conferit de hotărârile de la Alba Iulia. Consiliile Naționale, organe ale puterii politice a românilor din această parte a țării, activează în această peri-

oadă cu deosebită intensitate, însă Mișcarea pentru înfăptuirea idealului libertății și unității naționale nu s-a realizat ca un marș triumfal, ea fiind în permanență supusă vicisitudinilor timpului, înscriindu-se în pagini de jertfă și dramatism pe lângă cele care au însemnat evoluția firească și implacabilă în devenirea unui destin istoric.

*În anul 2018, anul Centenar al Marii Uniri, Muzeul Județean Satu Mare și-a propus obiective îndrăznețe, duse la bun sfârșit, care să cinstească memoria și activitatea înaintașilor care au făcut posibil acest măreț act istoric. Au fost organizate mai multe acțiuni cu elevii din județ, expoziții tematice locale și internaționale, acțiuni de presă, filme documentare, publicații științifice, participare la conferințe, sesiuni, colocvii, simpozioane sau congrese științifice de mare anvergură, emiterea de **Medalii aniversare dedicate Centenarului și liderului spiritual al sătmărenilor, dr. Vasile Lucaciu ș.a.** Grație parteneriatelor cu instituții de prestigiu academic, a autorităților și instituțiilor partenere locale, credem că am reușit să facem lucruri importante, apreciate de comunitatea sătmăreană și nu numai¹.*

Cu riscul de a mă repeta, voi readuce în atenția dvs. câteva din acțiunile întreprinse de noi în anul 2018:

- **Digitalizarea documentelor** referitoare la Lupta Națională 1867-1918 și la instaurarea administrației românești în Satu Mare din fondurile Biroului Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale; Serviciului Județean Maramureș al Arhivelor Naționale; din **colecțiile Muzeului Județean Satu Mare; din Colecțiile BCU Cluj Napoca, în total peste 10.000 de documente, periodice sau cărți interbelice digitalizate, care urmează să fie valorificate de cercetătorii MJSM.**

- **Spațiu expozițional dedicat evenimentelor cu publicul de pe parcursul întregului An Centenar.**

- **Expoziția Centenară „SĂTMĂRENII ȘI MAREA UNIRE”**, organizată în colaborare cu Teatrul de Nord și Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Satu Mare, având ca parteneri Colegiul Național „Ioan Slavici”, Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Televiziunea Română, Centrul Național al Cinematografiei și Arhiva Națională de Filme București. **29 noiembrie 2018.**

- **Marșul Unirii** realizat cu o largă participare a populației sătmărene pe traseul Muzeul Județean Satu Mare - statuia dr. Vasile Lucaciu. Cu sprijinul actorilor și a voluntarilor de la Teatrul de Nord din Satu Mare, în costume de epocă, cu căruțe și straie populare, s-a organizat această paradă ce simboliza conducerea delegaților sătmăreni spre trenul ce pleca la Alba Iulia. La întoarcerea de la statuia dr. Vasile Lucaciu, unde a avut loc un moment absolut emoțional, grație actorului Radu Botar (interpretul cardinalului Iuliu Hossu din filmul „Cardinalul”, 2019), participanții s-au oprit în fața

1 Pentru mai multe detalii vezi „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr. XXXIV/II, Satu Mare, 2018, pp. 9-14.

PREFAȚĂ

Muzeului, unde, de la balconul clădirii, s-a refăcut scena de la Alba Iulia, cu discursurile celebre rostite de actorii Teatrului de Nord.

- **Realizarea unui montaj artistic** prin care dr. Ilie Carol Barbul, interpretat magistral de actorul Cristian But, se adresează sătmărenilor din prezent, povestindu-le desfășurarea evenimentelor din anul 1918.

PREFAȚĂ

- Activități periodice cu elevii liceelor sătmărene dedicate Centenarului, în parteneriat cu Inspectoratul Școlar Județean Satu Mare, pe tot parcursul anului 2018.
- Participarea în calitate de coautor la Enciclopedia digitală **„România 1918. Oameni, momente și imagini”**, coord. Radu Jugureanu. Enciclopedia digitală România 1918 a intrat în galeria celor mai importante 16 produse digitale din domeniul cultural în anul 2018, din lume. <http://romania1918.eu/index.html> (Claudiu Porumbăcean).
- Apariția volumului **„Satu Mare. Studii și Comunicări”**, Seria Istorie – Etnografie – Artă, nr. XXXIV/II, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2018, 288 p., dedicat Centenarului Marii Uniri.
- Organizarea Sesiunii de comunicări științifice intitulată **„1918. Sfârșit și început de drum. Transformări geopolitice în Europa Centrală și de Est”**. Acțiunea s-a desfășurat în perioada 26-28 aprilie 2018 și s-a adresat mai ales tinerilor istorici.

- Participarea la sesiuni științifice, conferințe sau Congresul Național al Istoricilor din România cu teme legate de aniversarea Centenară (peste 30 de prezentări în 2018-2019, unele fiind deja publicate în volume tematice sau reviste de specialitate).
- Depunerea de proiecte la Ministerul Culturii pentru activitățile dedicate Anului Centenar: **DR. VASILE LUCACIU ȘI MOȘTENIREA SA CULTURALĂ: REUNIUNEA DE CÂNTĂRI ȘI MUZICĂ „VASILE LUCACIU”**.

Pentru noi, Centenarul a continuat și în anul următor. La 19 aprilie 2019 s-au împlinit 100 de ani de la eliberarea Sătmăruului de către Armata Română și instaurarea administrației românești.

Deoarece teritoriul județului Satu Mare a rămas după 1 Decembrie 1918 în afara liniei demarcaționale provizorii, stabilite în urma înțelegerii între guvernul român și puterile Antantei, autoritățile civile și militare maghiare au încercat să păstreze controlul asupra zonei, în ciuda deciziei unanime de unire a populației românești, a consiliilor și gărzilor naționale române, a participanților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și, în general, a fruntașilor mișcării naționale din această parte a țării.

Pe acest fond, la Satu Mare a fost instaurată Republica Sfaturilor din Ungaria care, deși a durat mai puțin de o lună (21 martie-19 aprilie 1919), a constituit un real pericol pentru realizarea deplinei uniri și pentru siguranța populației românești și maghiare din această parte a țării.

În fața situației grele create în teritoriile românești rămase încă sub ocupația străină și la cererea insistentă a populației județului Satu Mare, Armata Română, cantonată în partea de nord-vest a Transilvaniei, pe un aliniament ce începea la vest de Sighetu Marmăției - Cicârlău - Arduș - Băsești - Giurtelecu Hododului, inițiază în noaptea de 15 aprilie 1919 o puternică ofensivă menită să contracareze atât o plănuită acțiune pe care trupele maghiare o pregătiseră pentru data de 16 aprilie 1919, cât și să elibereze ultimele teritorii românești ai căror reprezentanți își exprimaseră la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia voința și dorința de nestrămutat de unire cu România.

În dimineața zilei de 16 aprilie 1919, având Batalionul 2 în avangardă, la orele 5.30, coloana a fost oprită cu focuri de armă și mitraliere de la cota 344, lizi- era nord Hodod combinată cu focul artileriei inamice care trăgea dinspre Mireșu Mare. Luptele au fost deosebit de înverșunate, pozițiile inamice fiind cucerite abia după intrarea artileriei noastre în acțiune și după atacul cu două companii de infanterie trimise, la nordul cotei 344. În aceste lupte și-au jertfit viața 18 ostași români, înnobilând prin actele lor de eroism istoria acestei părți de țară.

În data de 19 aprilie 1919, armata română intră în comuna Doba, având informații că trupele maghiare s-au retras din localitate. La intrarea în Doba, dinspre orașul Carei, portdrapelul Regimentului 9 Roșiori, sergentul Nedelcu Bosângeanu, călare pe un cal alb, este împușcat mortal de către un soldat secui,

PREFAȚĂ

izolat, care nu s-a retras odată cu trupele maghiare.

La 19 aprilie 1919, în sâmbăta de Paște, dr. Ilie Carol Barbul, cu un drapel în mână, a condus delegația locală care a întâmpinat Armata Română eliberatoare, contactând pe podul de peste Someș prima patrulă a Diviziei a II-a Cavalerie de sub comanda col. Ressel, care venea dinspre localitatea Doba.

Ziua de 19 aprilie 1919 a reprezentat pentru aceste meleaguri un moment de o deosebită semnificație, deoarece, printr-un efort general al diferitelor unități ale Armatei Române, a fost eliberat întreg județul Satu Mare, ofensiva română continuând spre eliberarea Budapestei de sub ocupația comunistă condusă de Bela Kun, în vara anului 1919.

Cum era și firesc, am marcat acest moment pe tot parcursul anului 2019. Doresc să trec în revistă cele mai importante momente care au cinstit Centenarul instaurării administrației românești la Satu Mare:

• **Marti, 16 aprilie 2019, ora 12, localitatea HODOD**

La monumentul ridicat în memoria celor 18 eroi căzuți în luptele din 16 aprilie 1919 din localitatea Hodod purtate de Armata Română pentru eliberarea Sătmăruului, a fost organizată o ceremonie oficială. Mausoleul a fost ridicat în anul 1931, la inițiativa d-nei Elena Pop Hossu Longin și a protopopului greco-catolic din Șimleul Silvaniei, Ilie Călăuz, și a fost reabilitat anul acesta de către Consiliul Județean și Muzeul Județean Satu Mare prin proiectul „*Reabilitarea mormintelor și a operelor comemorative de război din județul Satu Mare*”, finanțat de Departamentul Centenar din cadrul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Tot cu această ocazie, a fost amplasat un catarg cu tricolorul românesc, în semn de cinstire adus eroilor căzuți aici în urmă cu 100 de ani.

A avut loc un ceremonial militar, inclusiv tragerea a trei salve cu muniție de manevră de către un pluton de militari, în timpul ridicării tricolorului pe catarg; ceremonial religios de sfințire a monumentului; alocuțiuni și prezentări legate de evenimentele ce au avut în urmă cu 100 ani; depuneri de coroane; repredarea monumentului din custodia MJSM în cea a UAT local.

• **Marti, 16 aprilie 2019, ora 18, municipiul SATU MARE**

La sediul Filarmonicii „Dinu Lipatti” din Satu Mare, a avut loc un Spectacol omagial dedicat împlinirii a 100 de ani de la eliberarea orașului și județului Satu Mare și Instaurarea administrației românești 1919-2019, eveniment organizat de către Consiliul Județean Satu Mare, Muzeul Județean Satu Mare, Casa Corpului Didactic „Darius Pop”, Inspectoratul Școlar Județean Satu Mare și Asociația Civică Tempora, **cu participarea Corului „SOLEMNIS” și cvartetului ”4ever”.**

• **Miercuri, 17 aprilie 2019, ora 9-11, Muzeul Județean SATU MARE, pe platoul din fața Muzeului Județean Satu Mare**

Pe platoul din fața Muzeului Județean Satu Mare, s-au desfășurat demonstrații pentru publicul prezent prin reconstituirea unei tabere militare realizate de reenactorii **Detașamentului Mateiaș** și ai Clubului de Istorie Militară, care au fost prezenți în ținute militare specifice Primului Război Mondial, cu tehnică și echipament aferent perioadei istorice: gardă, ateliere interactive și paradă militară, inclusiv materiale pirotehnice.

Detașamentul Mateiaș reprezintă un grup de reconstituire istorică înființat prin parteneriatul și efortul comun al Muzeului Municipal Câmpulung și al Asociației Historia Renascita. Detașamentul Mateiaș își propune reconstituirea unui contingent de infanteriști români din cadrul Regimentului Infanterie 70 Muscel, regiment ce a activat cu eroism în anii 1916-1918, perioadă în care România a fost implicată în Primul Război Mondial. Pentru eroismul și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă, atât prin rezistența extraordinară din toamna lui 1916 în „bătălia trecătorilor” pe culoarul Rucăr - Bran, când a fost unul din pilonii Grupului Nămești, cât și în marile bătălii de pe frontul din Moldova din vara anului următor, Regimentul 70 Muscel a fost distins cu Ordinul Mihai Viteazul clasa a III-a.

Prin activitatea sa, Detașamentul Mateiaș aduce un omagiu atât eroilor din cadrul Regimentului 70 Muscel, căzuți în greii ani ai Războiului pentru Reîntregire, cât și tuturor celor care s-au jertfit în cumplita conflagrație ce a zguduit lumea în urmă cu un secol.

PREFAȚĂ

• **Miercuri, 17 aprilie 2019, ora 12, localitatea PĂULIAN**

Ceremonie oficială organizată la monumentul ridicat în memoria colonelului Constantin Paulian decedat pe câmpul de luptă la 17 aprilie 1919. În semn de apreciere, localitatea înființată la 1 ianuarie 1926, îi poartă numele. Și acest monument a fost reabilitat de către Consiliul Județean și Muzeul Județean Satu Mare prin proiectul *„Reabilitarea mormintelor și a operelor comemorative de război din județul Satu Mare”* finanțat de Departamentul Centenar din cadrul Ministerului Culturii și Identității Naționale.

• **Joi, 18 aprilie 2019, ora 10-14, Muzeul Județean Satu Mare**

Pe platoul din fața Muzeului Județean Satu Mare, au continuat demonstrațiile pentru publicul prezent desfășurate de reenactorii **Detașamentului Mateiaș** și ai Clubului de Istorie Militară.

• **Vineri, 19 aprilie 2019, ora 9³⁰, Muzeul Județean Satu Mare**

La sediul Muzeului Județean Satu Mare, a avut loc vernisajul expoziției **„100 de ani de la eliberarea Sătmarului și instaurarea administrației românești la Satu Mare”**. Expoziția s-a dorit a fi un omagiu adus sătmărenilor care

PREFAȚĂ

s-au implicat activ în realizarea Marii Uniri și instaurarea administrației românești în Satu Mare la data de 19 aprilie 1919. Au fost expuse documente și obiecte ale personalităților sătmărene care s-au remarcat în lupta pentru drepturile naționale ale românilor din regiunea Satu Mare, ocupația comunistă maghiară din martie 1919, intrarea Armatei Române eliberatoare la 19 aprilie 1919, precum și obiecte și piese de port popular și fotografii din Colecția „Ioniță G. Andron” care reflectă momente importante din viața satului tradițional sătmărean în primii ani după Marea Unire. O parte din documentele expuse alături de obiectele tridimensionale fac parte din colecția Muzeului Județean Satu Mare. O altă parte reprezintă copii ale unor documente aflate în fondurile Arhivelor Naționale ale României din București, Satu Mare și Baia Mare.

Evenimentul a fost organizat de către Muzeul Județean Satu Mare - Secțiile de Istorie și Etnografie, în colaborare cu Arhivele Naționale a României - Biroul Județean Satu Mare, Teatru de Nord, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian

Blaga” din Cluj Napoca și Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Satu Mare.

Pentru această ocazie a fost emisă Medalia Centenară „dr. Ilie Carol Barbul”, liderul românilor sătmăreni din acele momente, decernată și nepoților acestuia prezenți la ceremonii.

• **Vineri, 19 aprilie 2019, ora 12²⁵, municipiul Satu Mare Piață Libertății**

În cadrul Paradei militare organizate de Garnizoana Satu Mare a Ministerului Apărării Naționale și de Centru Militar Satu Mare, am dorit, cu sprijinul Teatrului de Nord din Satu Mare, să refacem momentul întâmpinării Armatei Române de către oficialitățile sătmărene din anul 1919.

A fost cea mai mare paradă militară organizată, inclusiv cu tehnică militară și flotă aeriană, pornind de la Cimitirul Eroilor până în centrul Sătmărulei, unde a fost refăcut cu succes momentul istoric din 19 aprilie 1919, în prezența câtorva mii de sătmăreni și a ministrului Apărării Naționale.

PREFAȚĂ

• Anul s-a încheiat cu un alt eveniment de amploare: **Conferința internațională „Istorie-Economie-Societate”, 6-9 noiembrie 2019, Castelul din Carei, cu Secțiunea „Anul 1919 în istoria Transilvaniei”**. Acțiunea a fost organizată în parteneriat cu Fundația Universitară „Vasile Goldiș” Arad, filiala Satu Mare; Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad; Academia Română-Institutul de Prognoză Economică, București; Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Facultatea de Administrație Publică, București. Finanțarea a fost asigurată prin proiectul „Exercițiu de cunoaștere a trecutului, înțelegere a prezentului și prefigurare a viitorului județului Satu Mare” finanțat de Consiliul Județean Satu Mare cu cofinanțare din partea Fundației universitare „Vasile Goldiș” din Arad, filiala Satu Mare și a Muzeului Județean Satu Mare.

La acest eveniment au participat peste 100 de invitați din țară și străinătate, specialiști de prestigiu în domeniul tematicii de la universități și instituții de cercetare renumite.

PREFAȚĂ

După cum era de așteptat, Secțiunea intitulată **Anul 1919 în istoria Transilvaniei** a fost organizată de Muzeul Județean Satu Mare.

PREFAȚĂ

În continuare vă prezentăm comitetul științific și programul Secțiunii „Anul 1919 în istoria Transilvaniei” din cadrul Conferinței:

COMITETUL ȘTIINȚIFIC:

1. Acad. Prof. univ. dr. Ioan Bolovan, Prorector Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca și director adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române
2. prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean, Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad, șef Secție Istorie Muzeul Județean Satu Mare
3. prof. univ. dr. Ioan Zainea, Universitatea din Oradea
4. prof. univ. dr. Gabriel Moisa, Universitatea din Oradea
5. conf. univ. dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca și directorul general al Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga” din Cluj Napoca
6. conf. univ. dr. Cristian Bențe, Prorector Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
7. conf. univ. dr. Vasile Lazăr, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

COMITETUL DE ORGANIZARE:

1. Acad. prof. univ. dr. Ioan Bolovan, Prorector Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca și director adjunct al Centrului de Studii Transilvane al Academiei Române
2. dr. Liviu Marta, Managerul Muzeului Județean Satu Mare
3. conf. univ. dr. Vasile Lazăr, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
4. conf. univ. dr. Olimpia Neagu, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
5. prof. univ. dr. Claudiu Porumbăcean, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, șef Secție Istorie din cadrul Muzeul Județean Satu Mare
6. prof. univ. dr. Gabriel Moisa, Universitatea din Oradea
7. CS. III dr. Paula Virag, Muzeul Județean Satu Mare
8. drd. Lőrincz Norbert, Muzeul Județean Satu Mare
9. Mihaela Sălceanu, Muzeul Județean Satu Mare
10. Brăduț Popdan, șef Secție Relații cu publicul din cadrul Muzeul Județean Satu Mare
11. Lector univ. dr. Glazer Vendelin, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
12. Lector univ. dr. Nicoleta Lașan, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

JUDEȚUL SATU MARE
CONSILIUL JUDEȚEAN
SZATMÁR MEGYE
JÁRÁSI TANÁCS
KISÉRS SATHMÁR
KIRÓRSÁG

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ

ECONOMIE – ISTORIE – SOCIETATE

6-9 Noiembrie 2019

CAREI, ROMANIA

In Memoriam: Prof.univ.dr. Aurel ARDELEAN
Rector fondator al Universității de Vest “Vasile Goldiș” din Arad

romania2019.eu

PREFAȚĂ

Organizatori:

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Filiala Satu Mare
Fundatia Universitară „Vasile Goldiș” din Arad, Filiala Satu Mare
Centrul de cercetări în ecologie și eco-economie Satu Mare
Muzeul Județean Satu Mare

Parteneri:

Consiliul Județean Satu Mare
Academia Română – Institutul de Prognoză Economică, București
Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București
Primăria Municipiului Carei
Departamentul pentru Cultură și Sport al municipiului Carei
Muzeul Municipal Carei
Fundatia Centrul de Promovare a Turismului Cultural ”Gróf Károlyi”
Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Satu Mare

Locația:

Castelul Károlyi, Carei

PROGRAMUL CONFERINȚEI

JOI, 07 NOIEMBRIE 2019

9.30: Înregistrarea participanților

10.30: Conferință de presă

11.00: Deschiderea oficială a conferinței (*Castelul Károly, Sala Cavalerilor*)

In memoriam: prof. univ. dr. Aurel ARDELEAN

Cuvinte de salut din partea instituțiilor partenere și a autorităților locale

12.00: Pauză de cafea.

12.15: Comunicări în plen (*Castelul Károly, Sala Cavalerilor*):

- CS I dr. Mioara IORDAN (Institutul de Prognoză Economică al Academiei Române) – *“The potential of bioeconomy in the Covasna County”*
- Prof. univ. dr. Gabriel MOISA (Universitatea din Oradea) – *„1919. Eliberarea Bihorului in imagini inedite”*
- Conf. univ. dr. Corina ROȘIORU (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca) – **Școala clujeană de fiziologie și oamenii care au înnobilit-o.**
- Prof. univ. dr. Claudiu PORUMBĂCEAN (Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Muzeul Județean Satu Mare) - Lansarea volumului aniversar *„Satu Mare. Studii și comunicări”*, nr. XXXV, la 50 de ani de la prima apariție.

13.30: Masa de prânz la restaurant L'Art

15.00: Vizitarea Castelului Károly

16.00: Lucrări pe secțiuni. *Secțiunea Istorie - Castelul Károly din Carei,*

Sala de conferințe

17.30: Pauză de cafea.

17.45: Lucrări pe secțiuni. *Secțiunea Istorie - Castelul Károly din Carei,*

Sala de conferințe

19.30: Moment artistic susținut de *Carmina Renascentia* în Sala Cavale-

rilor

20.00: Cina festivă în *Sala Cavalerilor.*

VINERI, 08 NOIEMBRIE 2019

9.00: Lucrări pe secțiuni. *Secțiunea Istorie - Castelul Károly din Carei, Sala de conferințe*

10.45: Pauză de cafea.

11.00: Lucrări pe secțiuni. *Secțiunea Istorie - Castelul Károly din Carei,*

Sala de conferințe

13.00: Masa de prânz la Restaurantul Mirage

14.30: Excursie ghidată pe traseul: *Carei - Petrești (Muzeul Șvăbesc) - Căpleni (Cripa familiei Karolyi).*

19.00: Cina la Restaurantul Mirage (Momente artistice susținute de *Ansamblul Folcloric „Ceatăra” și George Negrea*).

PREFAȚĂ

SÂMBĂTĂ, 09 NOIEMBRIE 2019

9,00: Concluzii finale, acordarea de diplome și distincții, închiderea lucrărilor (*Castelul Károly din Carei, Sala de conferințe*)

PROGRAMUL ȘTIINȚIFIC DETALIAT AL SECȚIUNII „ANUL 1919 ÎN ISTORIA TRANSILVANIEI”

JOI, 7 NOIEMBRIE 2019

16,00 – 17,30 (*Castelul Károly din Carei, Sala de conferințe*)

Moderatori:

prof. univ. dr. Ioan ZAINEA (Universitatea din Oradea)

dr. Mihai GEORGITĂ (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor)

1. Prof. univ. dr. **Gabriel Moisa** (Universitatea din Oradea), *Aspecte privind Oradea și Bihorul între 1 Decembrie 1918 - 20 aprilie 1919.*
2. Dr. **Daniela BĂLU** (C.S.III, Muzeul Județean Satu Mare), *100 de ani de la vizita Regelui Ferdinand și a Reginei Maria în județul Satu Mare, Carei 25 mai 1919.*
3. C.S. I dr. **Cornel GRAD** (Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad), *Situația politico-administrativă a județelor Timiș, Arad, Bihor, Sălaj și Satu Mare în anul 1919.*
4. **Diana KINCES** (Muzeul Județean Satu Mare), *1919 în Tășnad.*
5. Dr. **Klara GUSETH** (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș), *Prefectul Vasile Chiroiu și instalarea administrației românești în Maramureș.*
6. Conf. univ. dr. **Eugen GAGEA**, (Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad), *Situația Aradului în anul 1919.*
7. Dr. **Ovidiu T. POP** (Colegiul Național „Mihai Eminescu” Satu Mare), *100 de ani de învățământ liceal în Transilvania.*
8. **Radu DAVID** (Colegiul Național „Ioan Slavici” Satu Mare), *Construcția de clădiri cu destinație școlară în orașul Satu Mare la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.*
9. **Gabriella Franceszka BATFALSZKI** (Colegiul Național „Ioan Slavici” Satu Mare), *Orașul Satu Mare în timpul Primului Război Mondial - aspecte demografice și de viață cotidiană.*
10. **Drd. Amalia RACOLȚEA** (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș), *Un document inedit - Declarația avocaților refugiați Artemiu Caba și Cornel Curtuțiu privind persecutarea românilor din cercul Seini, de către autoritățile maghiare, la începutul anului 1919.*
11. Dr. **Marta CORDEA** (Biblioteca Județeană Satu Mare), *100 de ani de la trecerea în eternitate a preotului etnograf Ioan Kövari (Chio-reanul).*

JOI, 7 NOIEMBRIE 2019

17,45 - 19,00 (*Castelul Károly din Carei, Sala de conferințe*)

Moderatori:

C.S. I dr. Cornel GRAD

dr. Viorel CÂMPEAN (Biblioteca Județeană Satu Mare)

1. Prof. univ. dr. **Ioan ZAINEA**, dr. **Beáta MENESI** (Universitatea din Oradea), *Reforma în justiție - cea dintâi preocupare a resortului de profil din cadrul Consiliului Dirigent al Transilvaniei în anul 1919.*
2. Conf. univ. dr. **Valentin ORGA**, dr. **Alexandru-Bogdan BUD** (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca), *Contribuția lui Eugen Pavel Barbul la dezvoltarea Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj Napoca (1920-1935).*
3. Drd. **Augustin Leontin GAVRA** (doctorand Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, Școala Doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților, coord. prof. univ. dr. Ioan Bolovan), *Evoluția administrativ-teritorială a regiunii Cehu Silvaniei la începutul secolului XX. Anul 1919.*
4. Dr. **Viorel CÂMPEAN** (Biblioteca Județeană Satu Mare), *100 de ani de la apariția ziarului „Satu Mare”.*
5. Drd. **Daniel-Victor SĂBĂCEAG** (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sălaj), *Considerații referitoare la trecerea instituțiilor juridice din Sălaj sub administrație românească în anul 1919.*
6. Dr. **Cristina Liana PUȘCAȘ** (Muzeul Cetății Oradea), *Aniversarea centenarului intrării Armatei Române în Oradea. General Traian Moșoiu.*
7. Drd. **Septimiu MOGA** (doctorand Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, Facultatea de Istorie și Filozofie; Banca Națională a României), *Personalități culturale din lumea bancară a Clujului în perioada interbelică).*

VINERI, 8 NOIEMBRIE 2019

9,00 – 10,45 (*Castelul Károly din Carei, Sala de conferințe*)

Moderatori:

conf. univ. dr. Valentin ORGA (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca)

dr. Augustin ȚĂRĂU (Muzeul Cetății Oradea)

PREFAȚĂ

1. Dr. **Mihai GEORGITĂ** (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor), *Prefectura Regională de Poliție Oradea și Serviciul de Siguranță (1919-1921)*.
2. Dr. **Maria Alexandra PANTEA** (Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad), *Activitatea liderilor arădeni pe parcursul anului 1919*.
3. Dr. **Sebastian Dragoș BUNGHEZ** (Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad), *Anul 1919 în memoriile lui Aurel Cosma junior*.
4. Dr. **Radu MILIAN** (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor), *Aspecte ale învățământului românesc bihorean în procesul de tranziție de la administrația maghiară la cea românească. Aspecte documentare*.
5. Dr. **Marius UGLEA** (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș), *Sătmăreanul Iuliu Ardelean de la contribuția la Marea Unire la detenția politică*.
6. Dr. **Cristian APATI**, (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor), Începuturile administrației românești în Beiuș. De la Gardă Națională la Jandarmerie (1918-1919).
7. **Sergiu BELEȘ** (masterand Universitatea din Oradea), *Alegerile din 1919 reflectate în presa din Bihor*.
8. **Ovidiu ILE** (masterand Universitatea din Oradea), *Delegația României la Conferința de Pace de la Paris prezentată în presa locală și națională*.

VINERI, 8 NOIEMBRIE 2019

11,00 – 12,45 (Castelul Károly din Carei, Sala de conferințe)

Moderatori:

prof. univ. dr. Claudiu PORUMBĂCEAN (Muzeul Județean Satu Mare, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad)

C.S. III dr. Marin POP (Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău)

1. Lect. univ. dr. **Lucian TURCU** (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca), *Biserica Greco-Catolică și începuturile României Mari. Conferința Episcopală din 1919 și importanța acesteia*.
2. C.S. III dr. **Marin POP** (Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău), *Reorganizarea Partidului Național Român din Transilvania și participarea la alegerile parlamentare din noiembrie 1919*.
3. Dr. **Augustin ȚĂRĂU** (Muzeul Cetății Oradea), *Anul 1919, anul crizelor politice și conflictelor de după război*.
4. **Ciprian HONCA** (doctorand Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca Facultatea de Istorie și Filosofie, specializarea Istorie, coord. prof. univ. dr. Ovidiu Ghitta; Muzeul Județean Satu Mare), *Fundația Pásztory. Soarta*

bunurilor Episcopiei Maghiare de Hajdudorogh anexate României după 1919.

5. Prof. univ. dr. **Claudiu PORUMBĂCEAN** (Muzeul Județean Satu Mare, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad), ***Dr. Ilie Carol Barbul și instaurarea administrației românești în Satu Mare (19 aprilie 1919).***

6. C. S. III dr. **Paula VIRAG** (Muzeul Județean Satu Mare), ***Reguli de trecere a frontierei româno-maghiare de către persoanele a căror proprietăți au fost secționare de noua frontieră.***

7. **Mihaela SĂLCEANU** (Muzeul Județean Satu Mare), ***Aspecte ale dezvoltării învățământului în Satu Mare de la Marea Unire până Dictatul de la Viena.***

8. drd. **Lőrincz NORBERT** (Muzeul Județean Satu Mare, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad), ***Principalele activități și decizii luate de către Directoratul comunist din Satu Mare în luna martie 1919.***

9. **Florin POP, Laurențiu DUDAȘ** (Biroul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale), ***Anul 1919 în Arhivele sătmărene.***

10. Lect. univ. dr. **Glazer VENDELIN** (Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad), ***Implicarea Bisericii Greco-Catolice în politica sătmăreană în primul an de administrație românească în Transilvania.***

11. **Adela DOBRESCU** (Muzeul Județean Satu Mare), ***Costumul popular mesager al identității locale și naționale la începutul secolului al XX-lea.***

Evenimentele derulate pe parcursul celor doi ani dedicate Centenarului nu au rămas fără ecou. Ne bucurăm că am reușit să inspirăm și alți colegi în acțiunile organizate de ei în țară, iar succesul activităților interactive oferite sătmărenilor, mai ales tinerilor, ne obligă la noi provocări pentru viitor.

De altfel, Muzeul Județean Satu Mare a fost premiat pentru activitatea sa de către președintele României Klaus Iohannis cu Medalia Aniversară „Centenarul Marii Uniri”, în 25 martie 2020, iar proiectul care a facilitat Conferința de la Carei a fost premiat la Gala edumanager.ro, la 21 noiembrie 2019.

Așadar, am considerat firesc ca materialele științifice puse la dispoziția noastră de participanții la Secțiunea „Anul 1919 în istoria Transilvaniei” să fie publicate în volumul de față.

Doresc să mulțumesc și pe această cale tuturor partenerilor instituționali cu care am conlucrat în toate aceste evenimente și, nu în ultimul rând, tuturor colegilor care ne-au susținut și au depus eforturi considerabile pentru ducerea la bun sfârșit a proiectelor din cadrul Centenarului Marii Uniri.

Claudiu Porumbăcean
Șef Secție Istorie
Muzeul Județean Satu Mare

MONUMENTUL EROILOR DE LA HODOD RIDICAT ÎN MEMORIA EROILOR CĂZUȚI ÎN LUPTELE DIN 16 APRILIE 1919

Claudiu PORUMBĂCEAN

Abstract: *On December 1, 1918, at the Great National Assembly in Alba Iulia, the Romanians from Transylvania firmly decided to unite this province with the Romanian Kingdom. Unfortunately, for the inhabitants of Sătmar, a whole series of events followed, which made it impossible for the Romanian National Comitatus Council to implement the decisions taken in Alba Iulia and implicitly the establishment of a Romanian administration.*

The takeover of power in Budapest by the Bolshevik group led by Bela Kun in the spring of 1919 changed the situation in this part of Transylvania. The Sze-kler guards of this new political regime occupied the Sătmar area and established a Bolshevik-type administration through the so-called „Hungarian Directorates”, requiring the intervention of the Romanian army to liberate the area. The fighting between the two armies was quite fierce, with significant losses on both sides.

Such a battle took place in Hodod locality (then part of Sălaj county) on April 16, 1919, the Romanian army aiming at the alignment of the Tisza and the liberation of the localities occupied by the Hungarian communists, including the city of Satu Mare liberated on April 19, 1919. In the battles of Hodod, 18 Romanian soldiers were killed in battle and buried in a hurry near the Reformed Church in Hodod. The offensive of the Romanian army was led by Captain Procopie Strat, decorated with the „Mihai Viteazul” order.

In the aftermath, the bodies of the 18 heroes were exhumed and transposed into separate coffins, being deposited in the tomb of the monument, together with two other fallen heroes in the communes of Bârsăul de Jos and Corni. The body of Lieutenant Niculae Crișu was taken over by his family.

Immediately after the battles in Hodod, Dr. Mihai Pop (lawyer and former senator), together with the president of CNR from Băsești commune, Alexandru Achim (archpriest, who also participated in these battles), launched a list of contributions for the erection of this monument. Its construction was carried out by the committee set up in Cehu Silvaniei, headed by the honorary president Elena

Pop Hossu Longin and the archpriest Ilie Călăuz from Cehu Silvaniei. On the occasion of the consecration, relatives of those who fell from Bessarabia, Moldova and Muntenia also came to Hodod.

The consecration of the Hodod Monument erected in memory and honor of these heroes took place on May 29, 1931, on Heroes' Day. Until the erection of this monument, every year, on Heroes' Day, a pilgrimage was made to Hodod, with the participation of county officials, the army, students, locals and priests around Hodod.

Keywords : April 1919, Satu Mare, Hodod, monument, Elena Pop Hossu Longin

În perioada imediat următoare actului Marii Uniri, românii sătmăreni, în cadrul organelor politice liber alese - consiliile naționale locale, trec la o serie de măsuri organizatorice pe linia preluării vechii administrații, rezolvării problemelor economico-sociale curente, a problemelor culturale și școlare aferente noului statut conferit de hotărârile de la Alba Iulia. Consiliile naționale, organe ale puterii politice ale românilor din această parte a țării, activează în această perioadă cu deosebită intensitate, însă Mișcarea pentru înfăptuirea idealului libertății și unității naționale nu s-a realizat însă ca un marș triumfal, ea fiind în permanență supusă vicisitudinilor timpului, înscriindu-se în pagini de jertfă și dramatism pe lângă cele care au însemnat evoluția firească și implacabilă în devenirea unui destin istoric.

Deoarece teritoriul județului Satu Mare a rămas după 1 Decembrie 1918 în afara liniei demarcaționale provizorii, stabilite în urma înțelegerii între guvernul român și puterile Antantei, autoritățile civile și militare maghiare, „folosind bande înarmate din fosta armată imperială”, au instituit un regim de teroare permanentă împotriva populației românești, a consiliilor și gărzilor naționale române, a participanților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și, în general, a fruntașilor mișcării naționale din această parte a țării. Documentele însă pun în evidență faptul că aceste acțiuni antiromânești au început încă din luna noiembrie 1918, odată cu debutul activității de constituire a consiliilor naționale și a gărzilor. Teroarea s-a manifestat într-o gamă variată de forme: asasinat, arestări, teroare împotriva steagului tricolor, refugierea unor fruntași ai mișcării naționale din județul Satu Mare¹.

În primăvara anului 1919, armatele bolșevice maghiare au recurs la o amplă acțiune de rechiziții forțate din satele sătmărene, fapt ce a atras rezistența populației românești și s-a soldat cu victime omenești.

„În perioada de după unire - menționează Cronica Hotoanului a lui Vasile Pățașiu - asupra ținutului nostru s-au abătut vremuri grele. Guvernul maghiar,

1 Despre represaliile la care au fost supuși românii din zona Sătmărulei, vezi pe parg Arhivele Naționale Satu Mare (în continuare ANSM), *fond Prefectura județului Satu Mare*, dos. nr. 4/1918, dos. nr. 28/1936; *fond Consilii Naționale Române din comitatul Satu Mare*, dos. nr. 28/1918, dos. nr. 40, dos. nr. 48/1918, dos. nr. 70/1919.

prezidat de groful Mihály Károly, a luat măsuri represive împotriva noastră, a românilor. Jandarmii unguri și soldații secui îi urmăreau pe intelectualii români și, în special, pe aceia care luptau pentru înfăptuirea idealului național²². Refugierea fruntașilor politici români din părțile sătmărene în zone ferite de teroarea antiromânească au luat proporții din ce în ce mai mari. Un document din 3 februarie 1919 relatează faptul că un grup de fruntași ai mișcării naționale sătmărene, refugiați la Baia Mare, cer Consiliului Național Român Baia Mare încartiruirea lor în acest oraș. Dintre cei refugiați amintim: dr. Ilie Carol Barbul - avocat în Satu Mare, Romulus Buzilă - protopop în Mădăras, dr. Augustin Silaghi - avocat în Satu Mare, Mihai Gherman - absolvent de teologie din Pomi, Ioan Pelle - absolvent de teologie din Pomi, dr. Andrei Doboși - avocat în Satu Mare, dr. Traian Erdely - comisar în Satu Mare, Vasile Barbul - profesor din Pomi³.

Începând din luna februarie 1919, autoritățile maghiare procedează la recrutări forțate în armată în rândul populației civile. În fața acestei situații, mulți români trec linia demarcațională în teritoriile unde se afla armata română, aducând totodată în acest fel unităților militare românești informații despre mișcările trupelor maghiare.

Analizând starea de spirit a populației românești din această parte a țării, se poate afirma că ea trăia deseori momente de insecuritate. Rezolvarea acestei situații de teroare și incertitudine era posibilă doar prin venirea armatei române. Așadar, intrarea armatei române în zonele sătmărene se argumentează printr-o stare de lucruri dramatică privind statutul socio-istoric al românilor din această parte a țării.

Luptele de la Hodod și înaintarea Armatei Române spre Satu Mare (aprilie 1919)

În fața situației grele create în teritoriile românești rămase încă sub ocupația străină și la cererea insistentă a populației județului Satu Mare, armata română, cantonată în partea de nord-vest a Transilvaniei pe un aliniament ce începea la vest de Sighetu Marmăției - Cicârlău - Ardușat - Băsești - Giurtelecu Hododului, inițiază în noaptea de 15 aprilie 1919 o puternică ofensivă menită să contracareze atât o plănuită acțiune pe care trupele maghiare o pregătiseră pentru data de 16 aprilie 1919, cât și să elibereze ultimele teritorii românești ai căror reprezentanți își exprimaseră la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia voința și dorința de nestrămutat de unire cu România.

Ofensiva armatei române a fost purtată de unități din diviziile 6 și 7 infanterie, Divizia 2 cavalerie și Detașamentul Generalului Davidoglu (format din Brigada 2 roșiori, Batalionul 2 din Regimentul 14 infanterie și un Grup de mo-

2 Cornel Grad, *Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919)*, în „Acta Musei Porolissensis”, nr. V, Zalău, 1981, p. 527.

3 *Ibidem*, p. 530.

tomitraliere), grupate în așa numitul Grup de Nord, condus de generalul Traian Moșoiu⁴. Atacul a fost purtat pe direcții principale de înaintare, valea Someșului, valea Crasnei, desfășurându-se pe coloane. Astfel, coloana de nord din sectorul Zalău - Hodod, formată din Regimentul 16 infanterie aparținând Diviziei 7 infanterie, a atacat pe direcția Supuru de Jos, începând cu orele 3,15, în dimineața zilei de 16 aprilie 1919, având Batalionul 2 în avangardă. La orele 5.30, coloana a fost oprită cu focuri de armă și mitraliere de la cota 344, liziera nord Hodod combinată cu focul artileriei inamice care trăgea dinspre Mireșu Mare. Luptele au fost deosebit de înverșunate, pozițiile inamice fiind cucerite abia după intrarea artileriei noastre în acțiune și după atacul cu două companii de infanterie trimise, la nordul cotei 344⁵. În aceste lupte și-au jertfit viața 19 ostași români, înnobilând prin actele lor de eroism istoria acestei părți de țară: sublocotenent Hoisan Dumitru, sublocotenent Crișan Nicolae, plutonier Toma Petre, sergent Ontariu Marin, caporal Bîrcan Vasile, soldații: Mănu Vasile, Roman Vasile, Cîncă Vasile, Diaconu Vasile, Căicuța Ion, Apostol Vasile, Huțan Nicolae, Zăvoaie Toader, Ilie Constantin, Iordache Andrei, Toduț Nicolae, Pricop Alexandru, Mitocar Gheorghe, Ștefănoaie Nichita. În luptele de la Hodod s-a remarcat și tânărul sublocotenent Victor Popescu. Activitatea acestui ofițer de pe meleagurile Bacăului s-a legat ulterior de ținuturile sătmărene atât în cadrul Comisiei pentru delimitarea frontierei de vest a României, cât și după anul 1946 prin stabilirea sa definitivă în orașul Satu Mare.

În perioada interbelică, în amintirea luptelor purtate la Hodod, autoritățile românești din localitate, în frunte cu Grofu Petre și învățătorii Ciuta și Budea, au ridicat un monument pe care este înscris: „În memoria eroilor căzuți pe câmpul de onoare în luptele pentru întregirea neamului la Hodod și jur în ziua de 16 IV 1919”.

A doua zi, în 17 aprilie, luptele au reînceput, inamicul încercând să opună rezistență la Supuru de Sus și de Jos. La Supuru de Sus aveau instalate 5 mitraliere, 2 în turnul bisericii, 2 în cimitir și 1 în curtea unui locuitor Zaha Vasilică⁶. Deasupra localității „s-au început un foc mare, iar noi locuitorii acestei comune am stat prin cășile noastre încremeniți de spaimă”, după cum însemna preotul satului. După intrarea în acțiune a artileriei române care a bombardat cimitirul, inamicul a fugit, „oastea română au intrat în comuna noastră unde au fost priști cu strigăte de *Să trăiască România Mare!*”⁷.

În sectorul Valea Someșului, rezistența a fost deosebit de puternică, inamicul contraatacând cu forțe superioare (circa 2-3 batalioane, 6 tunuri și 12-15 mitraliere). Abia în 18 aprilie s-a ocupat Bârsău de Jos, începându-se „înaintarea

4 Paul Abrudan, *Documente inedite privind desfășurarea evenimentelor politico-militare din Transilvania după adunarea națională de la Alba Iulia*, în „Acta Musei Porolissensis”, IX, 1985, pp. 455-477.

5 *Ibidem*, p. 470.

6 Doru Radosav, *Sătmarul în anul Marii Uniri 1918*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2018, p. 141.

7 *Ibidem*.

spre vest pe toată Valea Someșului”⁸.

Tot în 18 aprilie, situația a început să se limpezească în ceea ce privește fondul Diviziei 7 infanterie a cărei coloană de nord (regimentul 10 infanterie și 10 baterii de câmp), a ocupat în jurul orei 20 orașul Tășnad, iar la ora 21.30 localitatea Santău. Brigada 2 roșiori a ocupat localitatea Giungi, trimițându-și patrulele până la Craidorolț, unde au fost primite cu focuri de armă⁹.

Ziua de 19 aprilie 1919 a reprezentat pentru aceste meleaguri un moment de o deosebită semnificație, deoarece, printr-un efort general al diferitelor unități ale armatei române, a fost eliberat aproape întreg județul Satu Mare.

Situația trupelor române în dimineața zilei de 19 aprilie se prezenta în modul următor: în sectorul Someșului, unde acționa Divizia 2 cavalerie, trupele noastre se găseau în înaintare, trecând de linia delimitată de localitățile Seini - Roșiori; în sectorul Craidorolț - Tășnad acționau trupele Diviziei 7 infanterie cu sarcina de a elibera orașul Carei, iar Detașamentul Generalului Davidoglu urma să înainteze pe linia Ardud - Sătmărel - Satu Mare, având misiunea să intercepteze cât mai urgent calea ferată Satu Mare - Carei.

Peste tot trupele inamice fugeau în derută și dezordine, terorizând și maltratând populația, jefuind și rechiziționând alimente, cai, căruțe etc. Este cazul localității Sătmărel, unde, în 19 aprilie, un grup de 60 de inamici fugari au rechiziționat cai, vite, alimente, căruțe, amenințând că altfel aprinde satul: „satul îl aprindem”¹⁰. În Hotoan, unde „Toată ziua din Vinerea Mare, bandiții au terorizat satul, întreg rechiziționând care și cai de la locuitori, așa că în această zi sfântă nici un serviciu divin bisericesc nu s-a putut ține”. Cei care se opuneau acestor deosebit de grave abuzuri erau executați pe loc.

Au existat cazuri când gărzile naționale române au acționat reușind să recupereze bunurile rechiziționate, cum s-a întâmplat la Sătmărel, unde s-a reușit să se obțină caii locuitorilor și a unui car cu 4 boi condus de un locuitor din Asuaju de Sus¹¹.

Zilele premergătoare eliberării au însemnat și pentru orașul Satu Mare zile de febrilă pregătire. Viitorul primar, Augustin Ferențiu, a evocat aceste evenimente într-un discurs referitor la eliberarea orașului Satu Mare de către armata română în aprilie 1919, susținut la cinci ani de la aceste evenimente, în sala Teatrului. Documentul, publicat în serial și în ziarul „Satu Mare”, se găsește în fondul Aurel Popp din Arhivele Naționale Satu Mare¹². Cu o seară înainte, în 18 aprilie, primarul orașului, Ștefan Lénárd, a demisionat în favoarea lui Augustin Ferențiu. Au fost eliberați și cei 6 ofițeri și 60 de soldați români făcuți prizonieri pe frontul dintre Tămaia și Uba, care au fost înarmați și constituiți într-o gardă

8 P. Abrudan, *op. cit.*, p. 472.

9 *Ibidem*, p. 474.

10 Doru Radosav, *op. cit.*, p. 142.

11 *Ibidem*.

12 ANSM, *fond Popp S. Aurel, dos. nr. 301, f. 1-13*; „Satu Mare”, anul VI, nr. 31, 27 aprilie 1924; nr. 32, 4 mai 1924; nr. 33, 7 mai 1924; nr. 35, 18 mai 1924; nr. 36, 18 mai 1924.

sub comanda căpitanului Ionel Cloaje pentru apărarea orașului. Toată noaptea, românii sătmăreni „nedormiți, dar într-o fericită așteptare”, s-au pregătit pentru sosirea trupelor române¹³. Consiliul orășenesc a trimis o delegație formată din Augustin Ferentiu, dr. Mihai Popp, dr. Andrei Doboși, Adalbert Figus și locotenentul Gavril Păușan, unul din ofițerii prizonieri eliberați în noaptea precedentă care a plecat în întâmpinarea armatei române, îndreptându-se spre Păulești - Că-rășeu, de unde se aștepta venirea trupelor ce acționau în Valea Someșului. Peste tot, trupele inamice se retrăgeau „în complectă dezordine”¹⁴.

Aflând că pe direcția sud, trupele Detașamentului Generalului Davidoglu erau foarte aproape de oraș, Consiliul orășenesc s-a reîntors în oraș, plecând în jurul orei 11 pe drumul care ducea spre Carei. După trecerea peste podul de pe Someș, a fost întâlnită prima patrulă de cavalerie (1 ofițer și 6 roșiori) a armatei române. Însoțită de un roșior, delegația a plecat mai departe, întâlnind avangarda trupelor române în dreptul localității Vetiș, comandată de colonelul Ressel.

În 19 aprilie 1919, în jurul orelor 14, avangarda trupelor române a intrat în Satu Mare, trupele plasându-se în piața din centrul orașului. „Văzând atitudinea pașnică a armatei, s-a adunat multă lume în piață, admirând trupele române, care s-au prezentat admirabil. Soldații bine îmbrăcați, bine echipați, caii frumoși și peste tot s-a manifestat o disciplină completă. Era un tablou impunător, mai cu seamă că pe aici era vestea că trupele române sunt prost echipate, armament inferior, soldații desculți etc”¹⁵.

Traian Cavași, un alt contemporan al acestui măreț eveniment, consemna: „Am stat singur în fața catedralei romano-catolice și văzând splendidă și disciplinată armată m-am pomenit că-mi curg lacrimile. Lumea era uimită văzând acea armată disciplinată, având cai frumoși, cavaleriștii cu lănci lungi cu stegulețe la vârf au făcut o impresie profundă ... Nu știau ungurii că acea armată îl bătuse crunt pe celebrul spărgător de fronturi, mareșalul Mackensen și pe bavarezii lui într-o bătălie, care a durat 3 săptămâni în 1917 la Mărășești”¹⁶.

După masă, la orele 15 și 20 minute, și-a făcut intrarea solemnă în oraș generalul Lascăr Davidoglu, fiind salutat în fața primăriei de către dr. Andrei Doboși și de ajutorul de primar dr. Ștefan Lénárd, ultimul îl saluta pe generalul Davidoglu „în numele acestui oraș”, oferind serviciile populației maghiare „pentru susținerea ordinii publice”¹⁷.

Mulțumind, generalul Davidoglu a răspuns că trupele române au venit în orașul Satu Mare „nu ca inamici, ci ca frați ... Cu sosirea armatei române se va restabili ordinea dinaintea revoluției. Funcționarii fără deosebire pot să-și ocupe posturile și autoritățile vor continua activitatea lor conform ordinelor ce se vor

13 ANSM, *fond Popp S. Aurel, dos. nr. 301, ff. 6-7*.

14 *Ibidem*, f. 8.

15 *Ibidem*, f. 10.

16 Traian Cavași, *Memorii. O viață dedicată muzicii și idealului național (1891-1989)*, Ed. Danubius, București, 1996.

17 ANSM, *fond Popp S. Aurel, dos. nr. 301, f. 11*.

publica”¹⁸.

Seara, la orele 20, Primăria orașului a oferit un mare banchet în cinstea trupelor române eliberatoare: „Toată lumea era încântată și mulțumită. S-au rostit multe toasturi chiar și din partea ungarilor”¹⁹. Tot în ziua de 19 aprilie a fost eliberat orașul Carei, precum și localitățile Moftinu Mic, Andrid, Petrești, reușindu-se ca în 20 aprilie să fie eliberate și ultimele comune românești situate pe viitoarea graniță de stat a României.

Eliberarea județului Satu Mare de către trupele armatei române a fost primită în mod favorabil și de reprezentanții de frunte ai populației maghiare. Astfel, Papolczy Iuliu, președintele Tribunalului regal, declara imediat după eliberare: „Am fost cuprinși de o nemărginită bucurie, știindu-ne salvați de armata română. Eu cred că maghiarii vor trăi în bună frăție cu românii în România Mare”²⁰. Keresztszeghy Ludovic, președintele secției Satu Mare a fostului Partid al Muncii Sociale, declara: „Mă bucur foarte mult că România a ocupat Satu Mare, introducând aici o viață cinstită și dreaptă”²¹.

În telegrama trimisă de Consiliul Național Român județean Satu Mare Consiliului Dirigent cu prilejul intrării armatei române în Satu Mare este redată atmosfera însuflețită ce domnea pe aceste meleaguri: „Românii din comitatul Sătmăr eliberați ... prin armata glorioasă a României Mari, sub impresia celor mai profunde simțăminte de bucurie vă exprimăm vecinie devotament și cu puteri unite vom conlucra pentru idealul nostru comun: „România Mare”.

Se puna astfel capăt unei perioade de lungi și dureroase suferințe, momentul eliberării întregului județ reprezentând, după cum mărturisea un contemporan „... învierea poporului român, eliberat din cătușele maghiare”. S-a împlinit „o dreptate sfâșiată ... S-a sfârșit o luptă ce a durat o mie de ani încheiați cu arme, cu sânge și mai cu seamă cu dârzenie ce am moștenit-o de la Daci”²².

Sintetizând, aceste câteva mărturii despre evenimentele petrecute în cursul lunii aprilie 1919 pe meleagurile sătmărene, vom încheia cu mărturia unui contemporan la sărbătorirea a 10 ani de la acest măreț eveniment: „Odată cu recuperarea acestor teritorii (sătmărene, n.n.) care în fond au fost întotdeauna ale noastre, numai de formă nu, a sosit liniștea în inimile și în casele cetățenilor și de atunci până azi și de azi în vecii vecilor s-a întins peste aceste meleaguri eterna și sfânta dreptate. Noi, contemporanii de azi, istoricii de mâine și legendarii de peste un mileniu, să ne reculegem o clipă, să ne adâncim în momentele întâiei decade și să ne dăm seamă că și acum trăim în epilogul istoricei zile de 19 aprilie 1919, și acum, la întâia decadă...”²³.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, f. 12.

20 Doru Radosav, *op. cit.*, p. 144.

21 *Ibidem*.

22 „Satu Mare”, nr. 16/1929.

23 *Ibidem*.

Monumentul de la Hodod

Așa cum am văzut, la 1 Decembrie 1918 la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia românii din Transilvania s-au pronunțat ferm pentru unirea acestei provincii cu Regatul Român. Din păcate însă, pentru locuitorii Sătmarului, au urmat o serie întreagă de evenimente care au făcut imposibilă punerea în practică de către Consiliul Național Român Comitatens a hotărârilor luate la Alba Iulia și implicit instaurarea unei administrații românești.

Preluarea puterii la Budapesta de către gruparea bolșevică condusă de Béla Kun în primăvara anului 1919, a schimbat situația în această parte a Transilvaniei. Gărzile secuiești ale acestui nou regim politic au ocupat zona Sătmarului și au instaurat o administrație de tip bolșevic prin așa-numitele „Directorate maghiare”, fiind nevoie de intervenția armatei române pentru eliberarea zonei. Luptele dintre cele două armate au fost destul de crâncene, consemnându-se pierderi importante de ambele părți.

O astfel de bătălie a avut loc la 16 aprilie 1919 în localitatea Hodod (pe atunci parte componentă a județului Sălaj), armata română având ca obiectiv aliniamentul Tisa și eliberarea localităților ocupate de comuniștii maghiari, inclusiv a orașului Satu Mare eliberat la 19 aprilie 1919. În luptele de la Hodod au fost uciși în luptă 18 militari români care au fost îngropați în mare grabă lângă Biserica reformată din Hodod. Ofensiva armatei române a fost condusă de căpitănelul Procopie Strat, decorat cu ordinul „Mihai Viteazul”. Cei 18 eroi de la Hodod sunt următorii:

1.	Crișu Nicolai, sublocotenent	10.	Mitocaru Gheorghe, soldat
2.	Hăișanu Dumitru, sublocotenent	11.	Pricop Alexandru, soldat
3.	Toma Petru, plutonier	12.	Huțanu Nicolai, soldat
4.	Barcan Vasile, caporal	13.	Roman Vasile, soldat
5.	Calancea Ioan, caporal	14.	Apostol Vasile, soldat,
6.	Todiruț Nicolae, caporal	15.	Zăroaia Toader, soldat
7.	Iordache Andrei, soldat	16.	Diaconu Ioan, soldat
8.	Ilie Constantin, soldat	17.	Nanu Ioan, soldat
9.	Ștefănoaie Nechita, soldat	18.	Ciucă Vasile, soldat

După război, trupurile celor 18 eroi au fost exhumate și transpuse în sicrie separate, fiind depuse în cavoul monumentului, împreună cu alți doi eroi căzuți în comunele Bârsăul de Jos și Corni. Trupul sublocotenentului Niculae Crișu a fost preluat de familia acestuia.

Imediat după luptele de la Hodod, dr. Mihai Pop (avocat și fost senator), împreună cu președintele CNR din comuna Băsești, Alexandru Achim (protopop, care a și participat la aceste lupte), au lansat o listă de contribuie pentru ridicarea acestui monument. Construcția acestuia s-a realizat prin comitetul constituit în Cehu Silvaniei, în frunte cu președinta de onoare Elena Pop Hossu Longin (fiica legendarului luptător național George Pop de Băsești) și președintele protopop Ilie Călăuz din Cehu Silvaniei²⁴.

Demersurile lor au fost încununate de succes, în ciuda greutăților financiare. Cu un an înainte de inaugurarea monumentului, Alexandru Achim, protopop greco-catolic în Băsești, într-o relatare pentru ziarul „Universul” din București la 1 iunie 1930, descrie sărbătoarea Zilei Eroilor la Hodod. Eroii căzuți aici erau îngropați în cimitirul reformat din localitate. „Mormintele eroilor erau acoperite cu cununi de flori. După terminarea parastasului, de la mormintele Eroilor Români, întreaga asistență a plecat în procesiune, la cei trei Eroii Maghiari, îngropați în cimitirul reformat, unde preotul reformat a ținut o cuvântare mai frumoasă ca oricând...” Din acest document aflăm că în aceeași zi, după masa, s-a întrunit „Comitetul aranjator al serbărilor obicinuite”, pentru a hotărî dacă că Eroii căzuți la Hodod vor fie exhumate și duși la Zalău, unde se concentrează toți eroii - aproape 100 de inși - din întreg județul Sălaj, sau vor rămâne la Hodod, unde se vor aduce și osemintele a doi eroi români căzuți în localitățile Corni și Bârsăul de Jos. Este vorba de sergentul Ontariu Marin și caporalul Câmpean Vasile. Ședința s-a datorat faptului că un reprezentant al Societății Cultul Eroilor din București, locotenent Agache Alexandru, s-a deplasat la Hodod cu delegația de a muta eroii căzuți aici a Zalău. Decizia unanimă a fost ca osemintele eroilor să rămână la Hodod, însă exhumate și mutate în locul unde se va construi monumentul mult dorit. De altfel, la acea dată, Comitetul avea deja un fond de circa 80.000 lei „colectați de repausatul dr. Pop Mihai, fost avocat și senator din Cehul Silvaniei, cu scopul de a se ridica un monument Eroilor căzuți”.

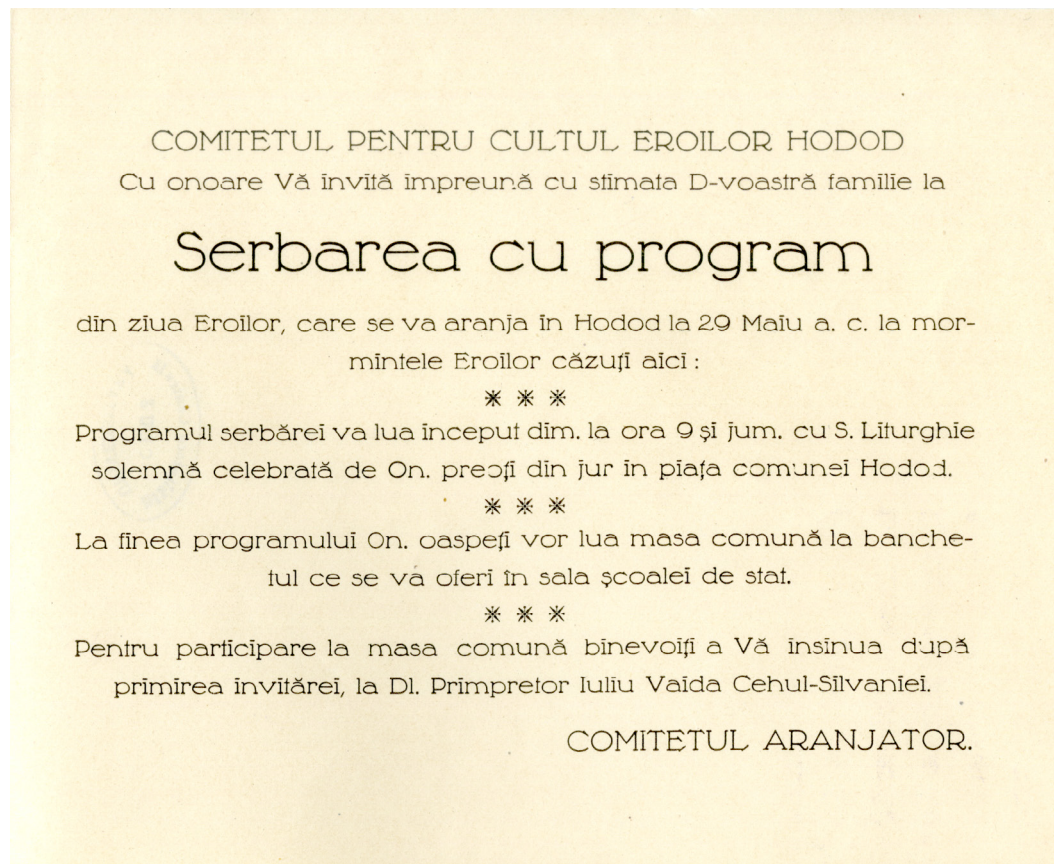
Sfințirea Monumentului de la Hodod ridicat în memoria și cinstirea acestor eroi a avut loc la 29 mai 1931, de Ziua Eroilor. Până la ridicarea acestui monument, în toți anii, de Ziua Eroilor, se făcea pelerinaj la Hodod, participând oficialitățile județului, armata, elevii, localnicii și preoții din jurul Hododului²⁵. Cu ocazia sfințirii au venit la Hodod și rude ale celor căzuți din Basarabia, Moldova și Muntenia. Evenimentul a fost unul de mare anvergură, fiind deschis de o liturghie, parastasul pentru eroii căzuți la datorie și sfințirea monumentului de către

24 Documentele referitoare la construcția Monumentului de la Hodod se găsesc la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj Napoca, Colecția Francisc Hossu Longin.

25 „Gazeta Ilustrată” (Cluj) , anul III, nr. 6-7, iunie-iulie 1934, pp. 110-111.

MONUMENTUL EROILOR DE LA HODOD RIDICAT ÎN MEMORIA...

vicarul Bisericii Greco-Catolice, dr. Gheorghe Bob. Au susținut alocuțiuni reprezentantul Armatei, prefectul județului Sălaj G. Mateșan, reprezentanți ai ASTREI și ai Societății „Cultul Eroilor”, precum și alte oficialități și reprezentanți ai presei locale și naționale. La finalul evenimentelor, organizatorii au trimis telegrame de mulțumire Regelui Carol al II-lea și primului ministru Nicolae Iorga.

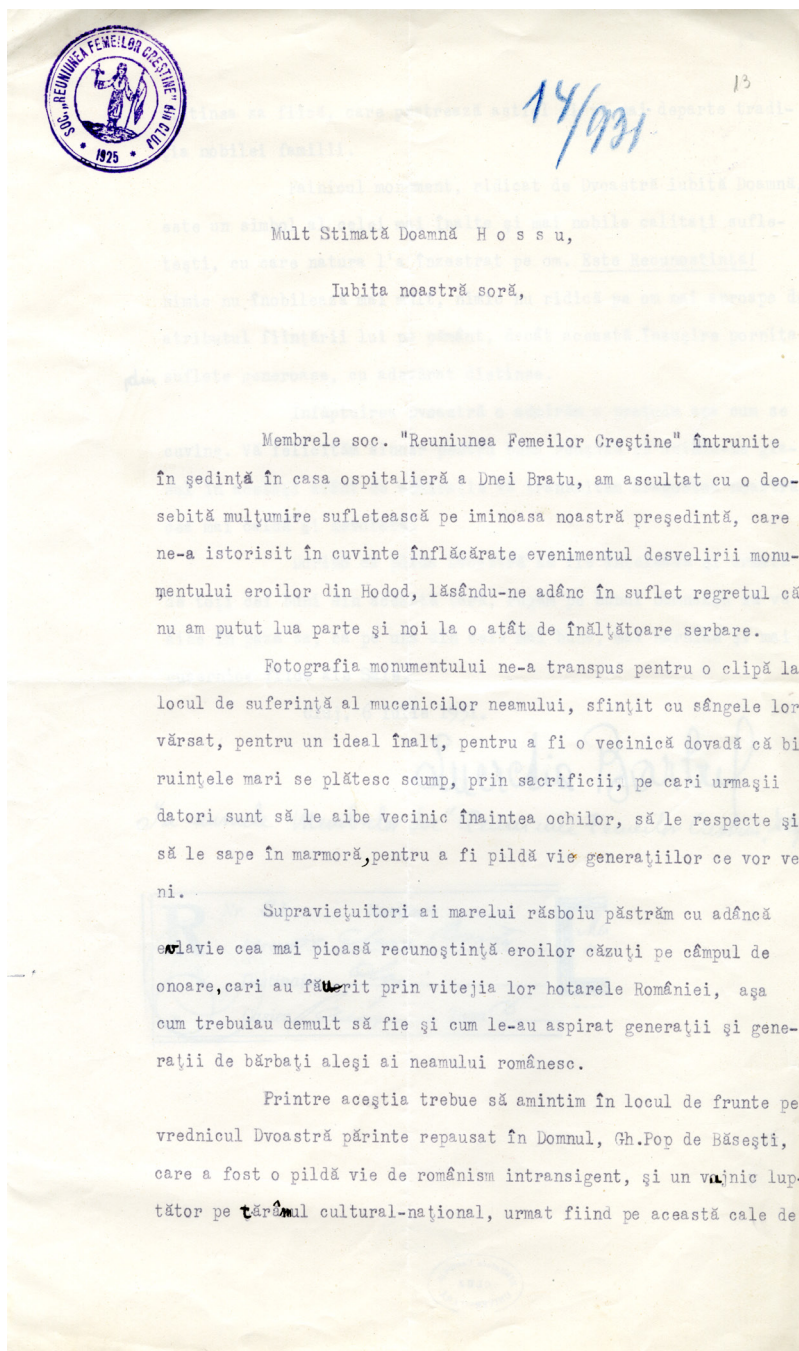

Acțiunea întreprinsă de Elena Hosuu Longin a trezit simpatii în mediul cultural și academic din toată Transilvania și nu numai. În numele Reuniunii Femeilor Creștine, Lucreția Barbu, soția primului director al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj Napoca, Eugen Pavel Barbul, trimite o scrisoare emoționantă organizatorilor, la 6 iulie 1931: „... Fotografia monumentului ne-a transpus pentru o clipă la locul de suferință al mucenicilor neamului, sfințit cu sângele lor vărsat pentru un ideal înalt, pentru a fi o vecinică dovadă că biruințele mari se plătesc scump, prin sacrificii, pe cari urmașii datori sunt să le aibă vecinic înaintea ochilor, să le respecte și să le sape în marmură, pentru a fi pildă vie generațiilor ce vor veni... Falnicul monument, ridicat de Dvoastră iubită Doamnă, este un simbol al celei mai înalte și mai nobile calități sufletești, cu care natura l-a înzestrat pe om Este Recunoștință! Nimic nu înnobilează mai mult, nimic nu ri-

MONUMENTUL EROILOR DE LA HODOD RIDICAT ÎN MEMORIA...

Scrisoarea trimisă de Lucreția Barbul, în numele Reuniunii Femeilor Creștine, către Elena Hosuu Longin la 6 iulie 1931

MONUMENTUL EROILOR DE LA HODOD RIDICAT ÎN MEMORIA...

distinsa sa fiică, care păstrează astfel și pe mai departe tradiția nobilei familii.

Falnicul monument, ridicat de Dvoastră iubită Doamnă, este un simbol al celei mai înalte și mai nobile calități sufletești, cu care natura l'a înzestrat pe om. Este Recunoștință! Nimic nu înobilează mai mult, nimic nu ridică pe om mai aproape de atributul ființării lui pe pământ, decât această însușire pornită din suflute generoase, cu adevărat distinse.

Înfăptuirea Dvoastră o admirăm, o prețuim așa cum se cuvine. Vă felicităm sincer pentru buna reușită și unindu-ne glasul în același avânt de admirație vă transmitem dragostea noastră cea mai caldă și devotată.

Dorind ca pilda Dvoastră să fie înțeleasă și urmată de toți cei buni din această țară, rugăm pe bunul Dumnezeu să vă aibe în paza sa, ca pe una din cele mai bune, mai harnice și mai cucernice fiice ale Sale.

Cluj, 6 Iulie 1931.

Sucelie Barbu

În numele Membrilor Societății "Reuniunea Femeilor Creștine" Cluj

R	Nr. 23	Ramburs
	Adresat. Clara Bonta	
	Destinația Cluj	
	Cușier. Bonta	Taxa 8

În anul 2019, în județul Satu Mare, s-au organizat o serie întreagă de evenimente dedicate zilei de 19 aprilie 1919 și evenimentele premergătoare eliberării Sătmăruului și instaurării administrației românești pe aceste meleaguri. S-a reușit astfel, după aproape o jumătate de an de la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, să fie puse în aplicare deciziile luate în unanimitate de reprezentanții aleși ai românilor din Transilvania cu privire la viitorul lor în România Mare. Locuitorii județului au putut afla astfel, prin intermediul istoricilor în special, adevărul despre ceea ce s-a întâmplat în urmă cu 100 de ani în acest colț de țară.

Ziua de 19 aprilie 1919 a reprezentat pentru aceste meleaguri un moment de o deosebită semnificație, deoarece, printr-un efort general al diferitelor unități ale Armatei Române, a fost eliberat întreg județul Satu Mare, ofensiva română continuând spre eliberarea Budapestei de sub ocupația comunistă condusă de Bela Kun, în vara anului 1919.

Noi avem datoria astăzi să transmitem generațiilor de astăzi și de mâine acest adevăr istoric. Ceremonia de la Hodod din 16 aprilie 2019, organizată de Muzeul Județean Satu Mare și autoritățile locale și județene, a fost o pildă în acest sens.

Monumentul a fost reabilitat anul acesta de către Consiliul Județean și Muzeul Județean Satu Mare prin proiectul **„Reabilitarea mormintelor și a operelor comemorative de război din județul Satu Mare”**, finanțat de Departamentul Centenar din cadrul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Tot cu această ocazie, a fost amplasat un catarg cu tricolorul românesc, în semn de cinstire adus eroilor căzuți aici în urmă cu 100 de ani.

MONUMENTUL EROILOR DE LA HODOD RIDICAT ÎN MEMORIA...

Sperăm ca acest monument să redevină un loc de pelerinaj și de pioasă recunoștință adusă eroilor noștri, așa cum se întâmpla în perioada interbelică. Încadrat perfect în peisajul localității, cu bogate vestigii istorice, Monumentul de la Hodod, poate deveni și un obiectiv turistic, inclus în strategia de dezvoltare turistică a autorităților locale și județene din Satu Mare.

Claudiu Porumbăcean

Muzeul Județean Satu Mare, RO
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, RO
e-mail: claudiupp@yahoo.com

REFORMA ÎN JUSTIȚIE - CEA DINTÂI PREOCUPARE A RESORTULUI DE PROFIL DIN CADRUL CONSILIULUI DIRIGENT AL TRANSILVANIEI ÎN ANUL 1919¹

Ion ZAINEA
MÉNESI Beáta

Abstract: *After the National Assembly of Alba Iulia voted the Unification Resolution, the Grand National Council and a Governing Council were elected, to run, for a limited period, the current affairs of Transylvania. The head of the Resort of Justice within the Governing Council was appointed Aurel Lazar, lawyer from Oradea. Under his direct guidance, the internal organization of the Resort began and gradually took place, being able to create the broad and complex action of settling on Romanian bases of justice in the territories united with Romania after 1st December 1918, with the purpose of uniformization throughout the country.*

The reform conceived by Aurel Lazar, aimed at adapting the legal system in Transylvania, Banat, Crisana and Maramures to the new political realities after the Union. Its content was materialized in taking over, on behalf of the Romanian State, the courts, and related to it, the taking of the oath of faith towards the new state, by magistrates, judges, lawyers, notaries, civil servants. The action could be carried out gradually, in stages, as the authority of the Governing Council and the Resort of Justice expands on the territory of Transylvania. Despite the fact that many Hungarian lawyers refused to continue their activity in the new Romanian state, the resort led by Aurel Lazar found solutions to keep operating the huge mechanism that was Justice, appealing to Romanian magistrates and lawyers, including to those from the old Kingdom.

In the meanwhile with the action of taking over the legal courts and their efforts to recruit the necessary personnel, a series of laws were repealed, the provisions of others were put in line with the new realities, the activity of the judicial bodies related to the Hungarian state was stopped and new ones were created, lawyers' bars were reorganized and measures were taken to bring a Romanian language to justice.

¹ Acest articol a fost publicat în cadrul proiectului „SmartDoct - programe de înaltă calitate pentru doctoranzii și cercetătorii postdoctorat ai Universității din Oradea pentru creșterea relevanței cercetării și inovării în contextul economiei regionale”, ID 123008-POCU/380/6/13.

Keywords: *justice, reform, take over, courts, uniformization.*

După ce Marea Adunare Națională a votat *Rezoluția* de Unire, în conformitate cu prevederile acesteia, au fost aleși membrii *Marelui Sfat Național* care a desemnat din rândurile sale un Comitet Executiv, denumit *Consiliul Dirigent*, care să conducă, pentru o perioadă de timp limitată, afacerile curente ale Transilvaniei². Șef al Resortului de Justiție din cadrul Consiliului a fost ales avocatul orădean Aurel Lazăr care se bucura de o bună reputație în lumea juriștilor, avea o bogată experiență și făcuse dovada unui om politic clarvăzător³. Sub directa îndrumare a lui Aurel Lazăr, a fost începută și definitivată treptat organizarea internă a Resortului de Justiție, realizându-se astfel premisele necesare aplicării măsurilor care se impuneau în domeniul justiției în noua situație politică de după 1 Decembrie 1918.

În perioada cât a fost condus de Aurel Lazăr, Resortul de Justiție a avut de învins numeroase dificultăți, izvorâte atât din faptul că autoritatea Consiliului Dirigent nu s-a exercitat de la început asupra întregului teritoriu unit cu România, cât și din lipsă de personal juridic. Acest din urmă impediment s-a datorat atât refuzului unei părți a juriștilor maghiari de a-și continua activitatea în cadrul statului român, cât și numărului mic de magistrați români de care dispunea Consiliul Dirigent, urmare firească a politicii discriminatorii a regimului dualist⁴. Alte dificultăți au provenit din necesitatea de a se introduce limba română în justiție, de a se crea organisme juridice noi și, nu în ultimul rând, din lipsa acută de locuințe pentru noile cadre numite la diferite instanțe.

În ciuda acestor neajunsuri și dificultăți, uriașul mecanism care era justiția a fost pus în mișcare⁵, o mișcare ce trebuia să ducă, în mod inevitabil, spre unirea cu sistemul juridic din vechiul Regat, spre uniformizarea legislației pe întreg teritoriul României. În legătură cu acest din urmă aspect, Aurel Lazăr considera necesar ca mai întâi să fie cunoscută, cu exactitate, situația existentă atât în vechiul Regat, cât și în fiecare teritoriu alipit. „Numai după această cunoștință prealabilă - socotea el - vom putea aprecia acele principii generale după care o uniformizare de legislație este astăzi posibilă și după care deci o uniformizare de legislație poate fi astăzi în mod rațional înfăptuită”⁶.

La începutul lunii februarie 1919 Aurel Lazăr pregătea, așa cum scria ziarul *Patria*, reforma în domeniul justiției al cărei obiectiv era adaptarea realităților

2 Consiliul Dirigent își începe cu adevărat activitatea în 9 decembrie 1918 la Sibiu, unde se stabilise a fi sediul său permanent. (Victor Onișor, *Activitatea Consiliului Dirigent*, în „*Patria*” (Cluj), nr. 30, 1927, p. 3).

3 Aurel Lazăr a condus Resortul de Justiție până la 21 septembrie 1919, când, în urma unui incident regretabil, și-a prezentat demisia. (Ion Zainea, *Aurel Lazăr (1872-1930), viața și activitatea*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, pp. 162-164).

4 Potrivit statisticilor oficiale maghiare din 1918, pe teritoriul Transilvaniei existau 1.272 magistrați inamovibili, 478 magistrați stagieri, 1.387 funcționari de grefă și 147 notari publici, din care erau români doar 64 magistrați inamovibili, 36 magistrați stagieri, 84 funcționari de grefă și 3 notari publici, deci cca 4%. (Ioan P. Papp, *Instaurarea justiției românești în Ardeal*, Tip. Astra Culturală, Sibiu, 1945, p. 10).

5 După 1 Decembrie 1918, cu excepția serviciilor cărților funduare, care funcționau, porțile justiției erau închise populației. (*Ibidem*, p. 2).

6 „*Revista de Drept*” (Sibiu), I, nr. 2, 1919, p. 66.

juridice din Transilvania la noua situație politică creată în urma Unirii, în vederea unei cât mai rapide uniformizări a sistemului juridic de pe întreg cuprinsul țării. În acest scop, a recrutat în Resortul de Justiție și în preajma sa oameni bine pregătiți și de bună credință. La propunerea lui Aurel Lazăr, Consiliul Dirigent a numit ca secretar general al Resortului de Justiție pe Alexandru Marta, fost consilier la Curtea de Apel din Seghedin, care și-a ocupat postul la 1 martie 1919⁷. Șef de secție a fost numit Ioan Papp, iar consilieri: Corneliu Crăciunescu la Direcția juridică civilă, Victor S. Andru, la cea penală și Ion Iancu la cea de contabilitate⁸.

Până la încheierea pregătirilor privind reforma, „în interesul ordinii publice și pentru a asigura continuitatea de drept”, cea dintâi dispoziție urgentă fundamentală pe care a luat-o Consiliul Dirigent în domeniul justiției, a fost *Decretul Nr. I*, din 24 ianuarie 1919, care se referea la funcționarea, în mod provizoriu, a serviciilor publice, aplicarea legilor, la funcționarii și întrebuintarea limbilor⁹.

Potrivit Decretului, până la noi dispoziții, erau menținute în vigoare toate legile, ordonanțele, regulamentele și statutele existente, erau păstrate gradele de jurisdicție și organizarea magistraturii, iar toți funcționarii rămăneau în funcțiile lor; din considerente de serviciu și îndeosebi ale liniștii publice, orice judecător, avocat, notar public, putea fi pus în disponibilitate, eventual pensionat din oficiu; erau scoase din vigoare dispozițiile conform cărora judecătorii și notarii publici nu puteau fi transferați fără consimțământul lor; limba română era decretată limbă oficială în toate serviciile publice. Pentru justiție, unde se cerea deosebită prudență, dar și multă energie, acest Decret, „plin de înțelepciune și prevedere politică”, a constituit piatra de temelie a organizării serviciilor publice și instanțelor judecătorești în teritoriul aflat sub autoritatea Consiliului Dirigent.

Conștient de caracterul provizoriu și tranzitoriu al activității Consiliului Dirigent, precum și de necesitatea unei unificări „înțelepte” a justiției pe întreg cuprinsul țării, într-un interviu acordat ziarului *Adevărul*, Aurel Lazăr ținea să precizeze: „Devenind justiția românească am fost nevoiți să menținem, pentru scurt timp, legile, bune, rele, care au fost până acum în vigoare; ținta - continua el - va fi înlocuirea, în mod treptat, a acelor legi cu altele, care, izvorând din conștiința de drept a poporului nostru, prin respectarea considerentelor politice..., vor pregăti unificarea înțeleaptă a justiției neamului românesc”¹⁰.

La începutul lunii februarie 1919, Aurel Lazăr făcea cunoscută intenția Consiliului Dirigent și a Resortului pe care-l conducea, de a începe schimbările în domeniul justiției. „Noua situație politică tranzitorie - preciza el - ne silește să facem niște modificări importante”, întemeiate pe următoarele considerente: 1) constituționale, deoarece „alipirea Transilvaniei, a Banatului și a părților ungurene la corpul Statului Român schimbă situația constituțională a acestor teritorii”;

7 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (Cluj-Napoca), *Procese verbale ale Consiliului Dirigent al Transilvaniei*, vol. I, p. 97.

8 Ioan P. Papp, *op.cit.*, p. 3.

9 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent” (Sibiu), nr. 6, 1919, p. 25.

10 Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 169.

iar acest lucru trebuie să se reflecte corespunzător și în administrația justiției; 2) pe considerentul că prin dezlipirea de Ungaria, teritoriile amintite au rămas lipsite de autorități juridice centrale, iar acestea trebuiau înființate neîntârziat (o Curte de Casație, un Contencios administrativ, un Consiliu superior de disciplină pentru avocați); 3) pe considerentul că legile prin care s-a urmărit suprimarea naționalităților, „nu numai că trebuiesc abrogate, dar trebuie să asigurăm o completă despăgubire” celor care au avut de suferit de pe urma lor; 4) pe considerentul că în justiție și mai ales în funcțiile de conducere, trebuiesc așezate persoane care, „au o erudiție aleasă și care prezintă garanțiile necesare că vor exercita aceste atribuțiuni în folosul unei bune administrări a justiției românești”¹¹.

Anunțând că, pentru rezolvarea problemelor amintite, lucrările preparatorii sunt pe sfârșite, iar acțiunea de preluare a instanțelor judiciare va începe curând, Aurel Lazăr a precizat: „Intenția noastră este de a face o reformă care nu numai să fie inspirată de felul de orientare științifică al epocii noastre, dar care în același timp să fie întemeiată pe o apreciere justă și reală a trebuințelor individuale ale societății noastre...”

În ședința Consiliului Dirigent din 14 ianuarie 1919, Aurel Lazăr a prezentat raportul referitor la tribunalele și judecătoriile care trebuiau preluate¹². Data începerii preluării a fost fixată pentru 1 martie 1919. Odată cu preluarea și în legătură directă cu aceasta, s-a stabilit a fi rezolvată și problema jurământului avocaților și magistraților.

Între timp, Aurel Lazăr supune aprobării Consiliului Dirigent actele oficiale necesare declanșării acțiunii de preluare. La 7 februarie 1919, Consiliul Dirigent a elaborat *Decretul IV*¹³ care introducea în justiție denumirile românești, ce luau locul vechilor denumiri maghiare referitoare la instituții și personal. Astfel, vechile judecătorii cercuale, Tabla Regească, respectiv Curia, primeau denumirea de judecătorii de ocol, Curte de Apel, respectiv Curte de Casație și Justiție; judele (cercual, la tribunal sau la tablă, respectiv Curie), se va numi judecător (de ocol, de tribunal, consilier la Curtea de Apel, respectiv Casație), iar judecătorii vor fi denumiți magistrați.

În vederea preluării instanțelor judiciare, în ședința din 12 februarie 1919, Aurel Lazăr propune aprobării Consiliului Dirigent lista noilor numiți la conducerea Curților de Apel Cluj și Târgu-Mureș, precum și a tribunalelor și judecătoriilor aflate sub jurisdicția acestora¹⁴. Astfel, la Curtea de Apel Cluj, prim-președinte este numit Pompei Micșa, iar la Curtea de Apel Târgu-Mureș, Romul Pop. Președinți de tribunale au fost numiți: George Popescu (la Cluj), George Repede (Târgu-Mureș), Eugen Pop (Alba Iulia), Liviu Micșa (Bistrița), Cornel Bardoși (Brașov), Laurențiu Nestor (Turda), Petru Meteș (Ibașfalău/Brașov), Nicolae Pop (Dej), Iuliu Muntean (Sibiu) și Moisa Savu (Deva), alături de care au fost numiți

11 „Patria”, nr. 7, 1919, p. 1.

12 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 51.

13 „Patria”, nr. 10, 1919, p. 1.

14 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, pp. 107-110.

câte 1-3 judecători. La judecătorii a fost numit câte un judecător șef. Aprobați de Consiliul Dirigent, noii numiți și-au ocupat, în zilele următoare, posturile, iar în 27 februarie au depus jurământul în fața Șefului Resortului de Justiție¹⁵.

Primul pas în vederea preluării justiției fusese astfel făcut. Următorul va fi preluarea și organizarea instanțelor judecătorești: Curți de Apel, tribunale, judecătorii. Acest lucru s-a putut face treptat, în etape, pe măsură ce Consiliul Dirigent și Resortul de Justiție și-au instituit controlul asupra instanțelor judiciare din Transilvania, în funcție de mutarea liniei demarcaționale și de retragerea trupelor sârbești și franceze din Banat.

Într-o primă etapă, prin *Ordonanța 121* a Resortului de Justiție, au fost preluate instanțele judiciare din județele aflate, în acel moment, sub controlul efectiv al Consiliului Dirigent, instanțe aparținând Curților de Apel Cluj și Târgu-Mureș¹⁶. Dincolo de forma greoaie în care a fost redactată, dovadă că autorii ei, școliți în limbi străine, se luptau cu terminologia juridică românească, este de admirat „cumințenia și înaltul patriotism” al dispozițiilor acestei Ordonanțe, care „de minți erau făcute și din inimi erau scoase” și cu tot stilul neelegat, se revarsă din ele „căldura sufletelor mari românești ale celor care le-au conceput”¹⁷.

Conform dispozițiilor *Ordonanței*, jurisdicțiunea celor 15 județe era scoasă de sub autoritatea statului maghiar și subordonată celei a statului român; toate autoritățile și oficiile judiciare treceau în subordinea Șefului Resortului de Justiție; normele dreptului material, procedura judiciară și extrajudiciară rămâneau în vigoare, în măsura în care nu contraveneau ordonanțelor Consiliului Dirigent; întreg personalul juridic (magistrați, procurori, avocați, notari), trebuia să depună jurământul de fidelitate față de statul român; cei pentru care jurământul era în contradicție cu convingerile lor religioase, puteau face promisiunea solemnă. Cei care prestau jurământul sau promisiunea solemnă își puteau continua activitatea, păstrându-și drepturile dobândite; cei care-l refuzau își pierdeau posturile, dreptul de a pleda în fața vreunei instanțe, precum și dreptul de pensie. În toate cazurile și la toate instanțele, dezbaterile trebuiau să se desfășoare în limba română; judecătorii, procurorii și funcționarii minoritari primesc termen de 12 luni pentru a o învăța, iar avocații 6 luni.

Prevederile *Ordonanței 121* au stat la baza întregului proces de preluare a justiției în Transilvania. După adoptarea ei, printr-un ordin circular, din 8 februarie 1919, adresat judecătorilor șefi, Aurel Lazăr explica acestora prevederile amintitei ordonanțe, dând indicații detaliate cu privire la procedura de urmat în acțiunea de preluare a judecătoriilor. „Vă rog ca fără amânare - se spunea în ordin - să convocați pe toți judecătorii, notarii și funcționarii subalterni ai judecătoriei și în ședință veți comunica prezenților preluarea oficiului. Veți accentua în special că

15 „Patria”, nr. 11, 1919, p. 3.

16 Județele erau: Alba Inferioară, Bistrița - Năsăud, Brașov, Ciuc, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Mureș - Turda, Odorhei, Sibiu, Solnoc - Dăbâca, Târnava - Mare, Târnava - Mică, Trei Scaune și Turda - Arieș („Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 7-12, 1919, pp. 12-13.)

17 Ioan P. Papp, *op.cit.*, p. 7.

scopul și dorința Consiliului Dirigent este ca trecerea justiției sub imperiul român să se efectuească, pe lângă respectarea libertăților naționale, fără ori și ce jignire a intereselor publicului ce caută ajutorul justiției și fără deteriorarea decorului oficios și a independenței morale și materiale a corpului judecătoresc, a funcționarilor justiției și a corpului avocaților”¹⁸.

Pe baza acestui temei legal, Resortul de Justiție a trecut la preluarea instanțelor judiciare în teritoriile amintite, proces complex și delicat în același timp, ce se integra organic în ampla acțiune de preluare a tuturor serviciilor publice din Transilvania, desfășurată sub conducerea prefectilor numiți de Consiliul Dirigent¹⁹.

Fixată inițial pentru 1 martie, la 13/26 februarie 1919, Aurel Lazăr informa Consiliul Dirigent că începerea preluării instanțelor judiciare se amână câteva zile²⁰. Pregătită cu grijă de Resortul al cărui titular era, acțiunea se va desfășura în cursul lunilor martie și aprilie. Începutul a fost făcut la 4 martie 1919, odată cu preluarea Tribunalului din Sibiu, aparținând Curții de Apel Cluj. Operațiunea de preluare a tribunalului, a cărui conducere maghiară a cedat în ultimă instanță, a fost condusă de Iuliu Munteanu, cel dintâi președinte român al acestuia²¹.

Preluarea Curții de Apel Cluj s-a efectuat de către noul prim-președinte român, Pompei Micșa, la 11 martie 1919. Așa cum reiese din raportul înaintat Șefului Resortului de Justiție, în vederea preluării, acesta a convocat o ședință plenară la care însă magistrații și funcționarii maghiari au refuzat să se prezinte. În această situație, cum prim-președintele Curții, George Weer, era grav bolnav de câteva luni, Pompei Micșa s-a adresat locțiitorului acestuia, Antal Pozsoni, președinte de secție, cerând să-i predea conducerea. Invocând pactul de armistițiu și convențiile de la Haga, Antal Pozsoni a refuzat predarea. În numele magistraților și funcționarilor maghiari ai Curții, el a declarat că, „până când hotărârile Conferinței de pace nu vor fixa frontierele teritoriale ale noilor state ce se vor crea și până când legile ce se vor aduce în baza tratatului de pace, singurul ce se va lua în considerație la reglementarea acestei chestiuni, nu vor absolve de sub jurământul lor deja prestat pe angajații unguri din serviciile publice”, consideră injuste „orice proceduri care tind la preluarea instanțelor..., care ar constrânge pe respectivii angajați ai justiției la călcarea credinței lor de cetățeni ai Statului și prin aceasta i-ar rupe de legătura statului unguresc”²².

În fața acestui refuz, Pompei Micșa a declarat că românii nu recunosc pactul de armistițiu, la încheierea căruia n-au fost reprezentați, ci ei se bazează pe dreptul de autodeterminare al popoarelor și pe hotărârea unanimă a națiunii române din Transilvania luată în Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. El a respins declarația lui Antal Pozsoni pe care l-a somat, încă o dată, să predea

18 Gheorghe Iancu, *Contribuții la cunoașterea activității lui Aurel Lazăr în timpul Consiliului Dirigent (1918-1919)*, în „Crisia” (Oradea), 1980, p. 169.

19 Idem, *Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administrației românești în Transilvania*, în „A.I.I.A.” Cluj-Napoca, nr. 14, 1971, pp. 206-208.

20 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 136.

21 Ioan P. Papp, *op.cit.*, p. 11.

22 *Ibidem*, p. 14.

conducerea, deoarece în caz contrar recursul la forță va fi inevitabil. Hotărârea și argumentele sale au avut efectul scontat, Antal Pozsoni și ceilalți magistrați unguri prezenți la discuții părăsind clădirea.

Concomitent, a început preluarea tribunalelor aflate sub jurisdicția Curții de Apel Cluj. Cel din Cluj a fost preluat la 11 martie, tribunalele din Alba Iulia, Turda și Deva la 13 martie, cel din Bistrița la 19 martie, iar cel din Dej la 26 martie. Peste tot, preluarea a fost făcută de noii președinți numiți de Consiliul Dirigent.

Curtea de Apel Târgu-Mureș a fost preluată de către noul prim-președinte, Romul Pop, la 18 martie 1919, în aceleași condiții și cu același refuz ostentativ din partea magistraților și funcționarilor unguri²³. Aceeași atitudine ostilă și aceeași motivare, cu aceleași fraze și cu topica lor neschimbată, s-a repetat la aproape toate instanțele cu ocazia preluării. Partizanii vechiului regim încercau astfel să împiedice funcționarea instanțelor, organizarea și activitatea justiției române, provocând nemulțumiri și tulburări în rândul populației.

Au existat totuși și cazuri, cum a fost cel de la Deva, unde „preluarea a decurs neted”, după expresia plastică a contemporanilor, cazurile izolate de atitudine necorespunzătoare fiind reprobate chiar și din partea ungurilor²⁴. Noul președinte al Tribunalului din Deva, numit de Consiliul Dirigent, Moisa Savu, a preluat la 13/26 martie, conducerea acestuia. Totodată, și-au ocupat posturile noii magistrați²⁵.

A doua etapă în acțiunea de preluare de către Resortul de Justiție, a unor instanțe judiciare de pe teritoriul Transilvaniei, s-a realizat prin *Ordonanța nr. 1.200 Just*, din 18 iunie 1919²⁶. Prin extinderea faptică a suveranității statului român asupra județelor Arad, Bihor, Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea, jurisdicțiunea acestor teritorii era scoasă de sub autoritatea statului ungar și subordonată celui român. Din acest moment, jurisdicțiunea Curții de Apel Debrețin asupra teritoriului aparținând tribunalelor Sighetu Marmăției, Satu Mare și Zalău, precum și jurisdicțiunea Curiei ungare asupra tuturor teritoriilor amintite, înceta. Tribunalele și judecătoriale din județele Maramureș, Satu Mare, Sălaj și Ugocea erau subordonate Curții de Apel Oradea de care mai țineau și tribunalele din Oradea și Arad. Urmare firească a acestor schimbări, toate procesele, de orice natură, care, pe cale de recurs, trebuiau înaintate Curții de Apel Debrețin, se înaintau Curții de Apel Oradea, iar cele destinate Curiei ungare, erau ținute în suspensie la instanțele respective până la dispoziții ulterioare. Toate autoritățile și oficiile judiciare din teritoriile amintite, intrau sub autoritatea supremă a Șefului Resortului de Justiție. Toate ordonanțele și decretele de natură juridică erau extinse și asupra noilor te-

23 *Ibidem*, pp. 11-12.

24 „Renașterea Română”, (I), nr. 55, 1919, p. 2.

25 Petru Stoina și Ioan Robu, ca judecători la tribunal, Liviu Baron, procuror șef la judecătoria din Deva, precum și șefii judecătoriilor de ocol din județ: Virgil Ciacan (la Deva), Victor Ancean (Baia de Criș), Victor Pop (Orăștie), Bogdan Alexiu (Hunedoara), Augustin Deac (Ilia), Petru Comes (Hațeg), iar ca notari la tribunal, Vasile Antal și Dumitru Sulicu. (*Ibidem*.)

26 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 36-37, 1919, p. 5.

ritorii, iar termenul pentru învățarea limbii române de către magistrați și avocați, era socotit de la data depunerii jurământului.

În sfârșit, într-o a treia etapă, prin *Ordonanța 6.267*, din 9 august 1919, intrau sub autoritatea Resortului de Justiție și forurile judiciare din județele Caraș-Severin, Timiș-Torontal, Bichiș și Cenad²⁷, prin aceasta încheindu-se de fapt cuprinderea întregului teritoriu al Transilvaniei sub autoritatea Consiliului Dirigent, implicit a Resortului de Justiție. În conformitate cu prevederile acestei *Ordonanțe*, tribunalele și judecătoriile de pe teritoriul județului Timiș-Torontal erau subordonate Curții de Apel Timișoara, iar cele din județul Cenad, Curții de Apel Oradea.

Preluarea instanțelor judiciare din județele Bihor, Maramureș, Sălaj și Ugocea s-a făcut în cursul lunii mai 1919, a celor din județele Arad și Caraș-Severin, în lunile iunie - iulie, iar a celor din județul Timiș abia în septembrie - noiembrie 1919, odată cu retragerea armatelor sârbești de aici²⁸.

Curtea de Apel, Tribunalul și Judecătoria de ocol din Timișoara au fost preluate la 21 septembrie 1919 de către Alexandru Marta, șeful de secție al Resortului de Justiție. Tribunalul și Judecătoria de ocol din Caransebeș au fost preluate la 30 iunie 1919, Tribunalul din Arad la 7 iulie, Judecătoria din Făget la 2 iulie, cea din Orșova la 4 iulie, din Teregova la 13 iulie, iar cea din Ciacova abia la 29 septembrie 1919²⁹.

Deși, potrivit *Ordonanței 121*, ar fi trebuit preluate în lunile martie-aprilie, instanțele judiciare din județele Ciuc și Odorhei au fost preluate abia în intervalul iunie-iulie 1919, din lipsă de personal.

În ședința Consiliului Dirigent din 25 iunie 1919 s-a hotărât, în principiu, preluarea instanțelor judiciare din secuime, Resortul de Justiție fiind autorizat să studieze modalitățile de preluare și de numire, la fiecare tribunal, a unui președinte și unui procuror³⁰. Prin *Ordonanța 1.021 Just.*, din 15 august 1919, erau desființate tribunalele și procuraturile din Miercurea Ciuc și Târgu Secuiesc. Toate judecătoriile de ocol ce aparținuseră acestor instanțe erau trecute sub jurisdicțiunea Tribunalului și procuraturii Brașov. Erau desființate, de asemenea, judecătoriile de ocol din Aita - Mare, Ocland și Sânmartinul - Ciucului, iar comunele care au aparținut acestora erau arondate judecătoriilor din Sf. Gheorghe, Odorhei și Miercurea Ciuc³¹.

În conformitate cu indicațiile transmise, pe adresa lui Aurel Lazăr, cât timp el a condus Resortul de Justiție, au fost primite procesele verbale despre preluarea Curților de Apel, a tribunalelor și judecătoriilor aparținătoare acestora, însoțite de un raport cu privire la desfășurarea operațiunilor de preluare. Cele două categorii de acte oferă astfel posibilitatea de a se cunoaște numele celor care au condus operațiunea, procedura urmată, atitudinea magistraților, avocaților, notarilor și

27 Idem, nr. 50-53, 1919, p. 3.

28 Ioan P. Papp, *op.cit.*, p. 7.

29 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 220 subsol.

30 Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, *Procesele verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. II, p. 9.

31 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 50-53, 1919, p. 1.

personalului auxiliar, forțele rămase în continuare în funcțiune, primele măsuri, unele cu caracter provizoriu, luate de noile conduceri, având drept scop continuarea activității instanțelor. Din informațiile respective, rezultă o mare varietate de situații și de măsuri luate cu ocazia preluărilor³².

Pe lângă dirijarea întregului proces de preluare a instanțelor judiciare, de organizare, în sens unificator, a justiției românești din Transilvania, Aurel Lazăr a condus personal, în calitate de împuternicit al Consiliului Dirigent, acțiunea de preluare, la 3 mai 1919, a Tribunalului și Curții de Apel din Oradea. Procesul verbal încheiat cu ocazia ședinței plenare, convocată în vederea preluării Curții de Apel³³, reprezintă o veritabilă pagină de istorie națională, de realism și înțelegere politică, iar totodată cuprinde în sine și un remarcabil profil politic și uman al lui Aurel Lazăr.

Deoarece un număr considerabil din vechii magistrați și avocați au depus jurământul de fidelitate față de statul român, în această etapă n-au fost necesare schimbări masive de personal. Totuși, în ședința din 11 iunie 1919, la propunerea lui Aurel Lazăr, Consiliul Dirigent a aprobat noile numiri la tribunalele și judecătoriile de ocol din Bihor, Satu Mare, Sălaj și Maramureș³⁴. În Oradea, unde jurământul fusese depus, au fost păstrate vechile conduceri, făcându-se doar numiri de noi judecători, atât la Curtea de Apel cât și la Tribunal, și de judecători șefi la judecătoriile de ocol din județ³⁵. La tribunalele din județele Sălaj, Satu Mare și Maramureș au fost numiți președinți noi: Vasile Gyurko (la Zalău), Silviu Pop (la Satu Mare) și Alexandru Lazăr (la Sighetu Marmației).

Odată cu preluarea instanțelor judiciare și în legătură cu aceasta, s-a desfășurat operațiunea de depunere a jurământului de fidelitate față de statul român. În conformitate cu dispozițiile *Ordonanței 121* a Resortului de Justiție, magistrații, avocații, notarii publici și întreg personalul auxiliar, erau obligați să depună jurământul de fidelitate sau promisiunea solemnă față de statul român, ca o condiție sine qua non pentru continuarea activității. Conform prevederilor *Ordonanței 131*, din 20 februarie/6 martie 1919, ce modifica și completa o serie de dispoziții ale *Ordonanței 121*, magistrații și avocații din orașele reședință de județ depuneau jurământul în prezența președintelui de tribunal, într-o ședință plenară a baroului avocațial; cei din provincie trebuiau să-l depună în fața șefului judecătoriei de ocol. Forul în fața căruia era depus jurământul elibera fiecărui avocat un certificat, în baza căruia își putea continua activitatea³⁶. Potrivit *Ordonanței 2384 Preș. Just.*,

32 Gheorghe Iancu, *Contribuții la cunoașterea activității lui Aurel Lazăr ...*, „loc. cit.”, p. 170.

33 Procesul verbal a fost publicat, în limbile maghiară și română, în „Crisia”, (XX), 1990, pp. 361-369, de către Ludovic Bathory, Viorel Faur și Gheorghe Iancu sub titlul *Un important document (din 1919) despre activitatea militanțului bihorean pentru unitate națională, dr. Aurel Lazăr*.

34 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, pp. 250-261.

35 Andrei Maroși la Curtea de Apel, Carol Godri, Iuliu Szolosi, Adam Gubița, Carol Palaskay, Adalbert Nagy, Iosif Keresztesi, Adalbert Toth și Emerich Varadi la Tribunal, iar Dumitru Chiroiu prim - procuror. Judecători șefi, la judecătoriile de ocol, au fost numiți: Gh. Mathe (la judecătoria rurală Oradea), Augustin Rezei (la Ceica), Salvador Mihaly (la Vașcău), Augustin Bolcaș (la Marghita), Adalbert Holmeter (la Aleșd), Albert Karakas (la Salonta), Ioan Poenar (la Beiuș) și Ludovic Lucaci (la Beretyóújfalu).

36 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 13-15, 1919, p. 8.

din 14 iunie 1919, asupra modului în care a decurs depunerea jurământului trebuia făcut proces verbal, pe care șefii judecătoriilor de ocol trebuiau să-l înainteze președintelui tribunalului. Exemplarul original al proceselor verbale va fi păstrat în arhiva tribunalului, iar o copie autentică va fi înaintată Șefului Resortului de Justiție³⁷.

Cei care au depus jurământul (promisiunea solemnă) și-au putut continua nestingherit activitatea. În legătură cu cei care l-au refuzat, unii și-au părăsit imediat posturile, alții au revenit peste câteva zile sau luni, alții au fost obligați să rămână mai departe în funcții, alții au cerut să li se aplice în mod simbolic forța pentru a găsi în aceasta o justificare a continuării muncii, în fine alții au insistat pentru a nu li se pretinde jurământul de fidelitate. Oricum, pe baza studierii atente a materialului documentar, reiese o mare diversitatea de situații, precum și faptul că nu toți cei care au refuzat depunerea jurământului au fost destituiți³⁸, așa cum prevedeau de fapt ordonanțele amintite.

În prima etapă în care s-a început preluarea justiției, desfășurată în lunile martie–aprilie 1919, etapă în care au fost preluate instanțele aparținând Curților de Apel Cluj și Târgu-Mureș, numărul celor care au depus jurământul a fost minim, existând numeroase cazuri în care judecătorii, avocații, notarii și chiar personalul auxiliar au refuzat în bloc depunerea acestuia.

La preluarea celui dintâi tribunal, cel din Sibiu, au depus jurământul doar 3 magistrați și 1 funcționar de grefă, 17 magistrați și 9 funcționari refuzându-l³⁹. La Curtea de Apel Cluj, cu excepția unui jude sas, Gustav Haupt, toți magistrații, funcționarii și chiar oamenii de serviciu maghiari au refuzat depunerea jurământului. Președintele Tribunalului Cluj și procurorii au refuzat, de asemenea, depunerea jurământului de fidelitate. Laurențiu Nestor, noul președinte al Tribunalului, i-a convocat a doua zi pe juzi, pentru a lua o hotărâre în această privință. În ziua următoare aceștia s-au întrunit, au semnat o declarație prin care refuzau depunerea jurământului și au părăsit serviciul. Odată cu ei a plecat și personalul auxiliar și oamenii de serviciu. În fața acestei situații, ca primă măsură dictată de împrejurări, s-a decis amânarea pertractărilor la Tribunal cu cel puțin două săptămâni. Situația s-a repetat și la judecătoriile de ocol, urbană și rurală, din Cluj⁴⁰.

La Curtea de Apel Târgu-Mureș, președintele, judecătorii și procurorii au refuzat depunerea jurământului. Notarii, cărora nu li se ceruse jurământul pentru a-și putea continua activitatea, s-au retras de asemenea. Funcționarii subalterni s-au prezentat la serviciu abia după ce, la cererea lor, li s-a aplicat în mod simbolic forța. În fața acestei situații, președintele Romul Pop înștiința, la 22 martie 1919, pe Aurel Lazăr că nu dispune nici măcar de judecătorii necesari constituirii unui singur senat, care să rezolve problemele urgente.

37 Idem, nr. 36-37, 1919, p. 5.

38 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 218.

39 Ioan P. Papp, *op.cit.*, p. 11.

40 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 219.

Judecătorii, notarul și personalul manipulant de la Judecătoria din Orăștie au refuzat cu toții depunerea jurământului⁴¹. La preluarea Tribunalului și a Judecătoriei din Alba Iulia (13 martie), a Judecătoriei Aiud (20 martie), a tribunalelor din Târgu-Mureș și Dumbrăveni (10 martie), situația a fost aceeași⁴². Au existat și situații, puține la număr, în care majoritatea vechilor juriști au depus jurământul. Este cazul, spre exemplu, al judecătoriilor de ocol din Abrud și Uioara, preluate la 17, respectiv 30 aprilie.

În etapele următoare, când au fost preluate instanțele judecătorești din Bihor, Satu Mare, Maramureș și Banat, deși procedura a fost aceeași, numărul celor care au depus jurământul a fost considerabil. Acest lucru s-a datorat atât influenței personale a celor care au făcut preluarea, cât și exceselor gărzilor „roșii” maghiare. Astfel, la Curțile de Apel Oradea și Timișoara, la tribunalele din Oradea, Satu Mare și Zalău, la judecătoriile de ocol din Oravița, Făget, Ciacova, întreg personalul, sau cea mai mare parte a acestuia, a depus jurământul⁴³.

Au mai existat situații în care s-a refuzat în bloc depunerea jurământului, cum a fost cazul Baroului de avocați din Oradea. A fost nevoie ca Aurel Lazăr să apeleze la sprijinul președintelui Tribunalului, Balasz Elemer, care i-a convocat pe avocații orădeni, cerându-le să depună jurământul individual, situație în care 15 dintre aceștia l-au depus, ceilalți refuzând pentru a doua oară⁴⁴.

Situațiile concrete locale, au impus celor însărcinați cu preluarea instanțelor judiciare multă cumpănire și suplețe în conduită. Astfel că, nu toți cei care n-au depus jurământul au fost destituiți, existând chiar și cazuri în care nu s-a pretins depunerea acestuia.

Numărul mic de magistrați români⁴⁵, necesitatea menținerii în funcțiune a uriașului mecanism pe care-l reprezenta justiția, a făcut ca Resortul de Justiție să se confrunte cu dificila problemă de a asigura, la nivelul diferitelor instanțe, personalul minim necesar desfășurării activității. Multe instanțe judecătorești rămăseseră fără nici un judecător, fără nici un funcționar de grefă, ba chiar fără nici un om de serviciu, ca urmare a retragerii fostului personal maghiar, iar la altele numărul personalului era cu mult mai mic decât cel necesar.

În fața acestei situații, Consiliul Dirigent s-a adresat în repetate rânduri avocaților români, invitându-i să intre în magistratură. Un asemenea apel a adresat Resortul Justiției, prin intermediul prefectului Valentin Poruțiu, avocaților români din Cluj, solicitându-le sprijinul în vederea organizării justiției românești din localitate. Răspunzând apelului, considerând că au această obligație morală, avocații clujeni au hotărât să se pună la dispoziția Consiliului Dirigent și să se angajeze în justiție, 11 avocați și 3 candidați de avocați declarându-se gata să-și

41 „Renașterea Română”, nr. 59, 1919, p. 3.

42 Ion Zănea, *op. cit.*, p. 153.

43 „Unirea” (Alba Iulia), nr. 132, 1919, p. 2; „Nagyvárad” (Oradea), nr. 99, 1919, p. 3.

44 „Nagyvárad”, nr. 104, 1919, p. 1.

45 Din cele aproximativ 1.400 posturi de magistrați existente la acea dată în Transilvania, nici 100 dintre ele nu puteau fi acoperite cu magistrați români moșteniți de la fosta stăpânire maghiară. (Ioan P. Papp, *op. cit.*, p. 20).

ocupe posturile⁴⁶. Aceasta a făcut posibilă ținerea primelor pertractări în limba română la Curtea de Apel și Tribunalul din Cluj, în 1, respectiv 24 aprilie 1919⁴⁷.

De un real folos s-au dovedit și avocații români din teritoriile rămase ocuate, refugiați dincoace de linia de demarcație, care și-au oferit serviciile Resortului de Justiție, precum și magistrații și avocații sași, după ce la Mediaș, adunarea reprezentativă a sașilor a aderat la unirea cu vechea Românie⁴⁸. Alte forțe pe care s-a putut baza Resortul Justiției, au fost magistrații și funcționarii maghiari care au depus jurământul, precum și cei care au refuzat inițial să-l depună, dar după un timp au hotărât să-și reia activitatea.

Astfel, la 7 mai 1919, Consiliul Dirigent a admis revenirea în serviciu a unor judecători la tribunalele din Cluj și Dumbrăveni, punându-li-se doar în vedere ca în decurs de un an să învețe limba română⁴⁹. Același fenomen îl semnalează ziarul *Patria* din 30 aprilie 1919 referitor la judecătorii de ocol din Baia de Criș, Hunedoara și Hațeg⁵⁰. La Judecătoria de ocol din Aiud - după cum reiese din raportul trimis, în 15 mai 1919, de șeful judecătoriei către Resortul de Justiție - își reluaseră serviciul 1 judecător și 2 funcționari. La 10 mai 1919, 7 funcționari maghiari și-au reluat activitatea și la judecătoria de ocol din Blaj⁵¹. De o revenire masivă, se poate vorbi însă doar după august 1920, odată cu încheierea Tratatului de la Trianon⁵².

În vederea acoperirii golurilor de personal existente, Resortul de Justiție a cerut și sprijinul magistraților din vechiul Regat, demers la care Resortul a fost îndemnat și de unele foruri subordonate. Astfel, prin adresa din 31 mai 1919, Petru Meteș, președintele Tribunalului Brașov, îl ruga pe Aurel Lazăr ca să intervină la Ministerul de Justiție din București pentru a delega la Tribunalul Brașov doi magistrați din țară⁵³. „Prin această delegare - se sublinia în adresă - am profita enorm și noi și cei de dincolo, apoi și justiția românească”. Cu toate că președintele Curții de Apel Cluj s-a opus unei asemenea soluții, Aurel Lazăr, analizând cu luciditate și cu responsabilitate situația și înțelegând sarcinile și obiectivele justiției românești, a acționat în sensul celor sugerate de către președintele Tribunalului Brașov. La 13 august 1919, Consiliul Dirigent autoriza Resortul de Justiție să încadreze procurori, notari, judecători și magistrați din România veche⁵⁴. În ziua următoare, Resortul solicita Ministrului de Justiție din București să facă un apel către juriștii din vechiul Regat, prin care să ceară acestora să ocupe posturi în magistratura din Transilvania. Printr-o nouă adresă, din 1 septembrie 1919, Resortul comunica Ministerului condițiile de salarizare și indica, cu aproximație, numărul procurorilor

46 „Revista de Drept”, nr. 2, 1919, p. 61.

47 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 221.

48 Ioan P. Papp, *op. cit.*, p. 7.

49 Muzeul de istorie al Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 220.

50 „Patria”, nr. 63, 1919, p. 3.

51 Ion Zainea, *op. cit.*, p. 155.

52 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 222.

53 Ion Zainea, *op. cit.*, p. 155.

54 Muzeul de istorie al Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent al Transilvaniei*, vol. I, p. 25.

și magistraților de care era nevoie în Transilvania. Ca urmare a acestor demersuri, Ministerul de Justiție s-a adresat tuturor barourilor, invitându-le să răspundă chemării Resortului de Justiție al Consiliului Dirigent⁵⁵, iar unii magistrați din vechea Românie au trecut în Transilvania, fără însă ca numărul lor să fie prea mare⁵⁶.

Deși numărul juriștilor în funcție era cu mult mai mic decât cel necesar, munca de organizare depusă de Resortul de Justiție a fost remarcabilă. Acest lucru reiese și dintr-un raport al Comandamentului zonei de supraveghere din Transilvania, din 12 iunie 1919, în care se spunea: „Justiția este singura autoritate civilă românească ce dispune de calificare completă și contra căreia n-am putut să relevem plângeri sau nemulțumiri în privința exercitării funcțiunii”⁵⁷. Raportul constata, așa cum le scria, la 8 august 1919, Aurel Lazăr președinților Curților de Apel și procurorilor generali, „idealismul și perfectă corectitate a justiției române din teritoriul administrat de Consiliul Dirigent”. „Am simțit - spunea el - o adevărată bucurie și mare satisfacție. Munca noastră n-a fost zadarnică, viitorul nostru are temelie bună și sigură”.

Paralel cu preluarea instanțelor judiciare și cu eforturile de încadrare a lor cu personalul necesar, s-au abrogat unele legi, s-au pus prevederile altora în concordanță cu situația politică de după Unire, s-a sistat activitatea unor organe juridice și s-au creat altele noi, s-au reorganizat barourile și au fost luate măsuri pentru introducerea în justiție a unui limbaj românesc.

Cum s-a arătat, prin *Decretul V* din 8 februarie 1919, se declara cu putere retroactivă, „de nul și neavenit în toate consecințele sale” pe teritoriul Transilvaniei, articolul legii din 1915 referitor la responsabilitatea materială a „trădătorilor de patrie”, precum și ordonanțele date în această materie. Pentru punerea în aplicare a *Decretului V*, s-a dat *Ordonanța nr. 192*, din 2/15 februarie 1919, prin care se ordona sistarea imediată a procedurilor intentate sub titlul trădării de patrie și ridicarea sechestrelor⁵⁸. În dorința de a opri nedreptățile făcute de vechiul regim, la 16 iunie 1919, Consiliul Dirigent a dat *Ordonanța nr. 555*, prin care era suspendată din oficiu procedura în procesele civile de despăgubire, derivate din timpul revoluției din toamna anului 1918⁵⁹.

Încă prin *Decretul I* al Consiliului Dirigent, se suspenda inamovabilitatea judecătorilor și a notarilor publici, pentru ca în procesul organizării justiției românești să poată fi făcute numiri sau schimbări cerute de situație. Printr-o *Ordonanță*, din 7 octombrie 1919, se preciza că orice magistrat sau funcționar juridic, transferat din considerente de serviciu, chiar fără asentimentul lui, era obligat să-și ocupe postul în timpul stabilit de Consiliul Dirigent⁶⁰. Printre modificările de procedură, semnalăm pe acelea prin care se suprima procedura preparatoare pre-

55 George Corbu, *Organizarea magistraturii în Ardeal*, în „Revista de Drept”, nr. 5-8, 1919, pp. 161-162.

56 Acest lucru s-a datorat și împotrivirii unor barouri, precum cel din Cluj, care refuzau să primească magistrați și avocați din vechiul Regat. („Înfrățirea”, Cluj, (I), nr. 8, 1919, p. 6.)

57 Gheorghe Iancu, *Contribuții la cunoașterea activității lui Aurel Lazăr ...*, „loc. cit.”, p. 176.

58 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 7-12, 1919, pp. 11-14.

59 Idem, nr. 38, 1919, p. 1.

60 Idem, nr. 61, 1919, p. 505.

scrisă de codul civil în procesele de divorț, contestarea paternității, ori suspenda obligativitatea reprezentării prin avocat la judecătoria de ocol⁶¹.

După Unire, a fost sistată activitatea unor organe judiciare și s-au creat altele noi. Printre primele măsuri luate de Resortul de Justiție a fost oprirea funcționării, cu începere de la 20 ianuarie 1919, a Comisiei de cenzurare a judecătorilor și avocaților din Târgu-Mureș, diplomele elaborate după această dată urmând să nu mai fie considerate valabile pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent. La 12/25 martie 1919, Consiliul Dirigent a decis să instituie, în mod provizoriu la Cluj, o *Comisie de examinare* pentru examenele de capacitate ale avocaților și magistraților⁶², lucru care va fi realizat prin *Decretul X*, din 15 aprilie 1919⁶³.

Potrivit prevederilor acestui Decret, diplomele elaborate de Comisia de examinare de la Budapesta, nu mai erau recunoscute în Transilvania cu începere de la 1 iulie 1919; era introdus ca obiect de examen Dreptul constituțional român; s-a redus numărul anilor în care cineva putea ajunge avocat (7 în loc de 9). Ca prim-președinte al Comisiei, Consiliul Dirigent l-a numit pe Emil Hațieganu. Președinții și ceilalți membri, au fost numiți de Șeful Resortului de Justiție⁶⁴. Comisia, alcătuită dintr-un număr egal de avocați și magistrați, și-a început activitatea în 28 iunie 1919, prima ei sesiune fiind deschisă de Aurel Lazăr, care a subliniat, cu acest prilej, importanța momentului în procesul de înjghebare a justiției românești în Transilvania⁶⁵.

Un alt for judiciar care se impunea a fi creat, a fost *Consiliul superior disciplinar al avocaților*. La 12/25 martie 1919 Consiliul Dirigent a luat hotărârea înființării, tot în mod provizoriu și tot la Cluj, a unui Consiliu superior de disciplină și afaceri administrative pentru avocați, ai cărei membri urmau să fie numiți de Resortul de Justiție⁶⁶. Ca prim-președinte al Consiliului, Aurel Lazăr l-a numit pe Pompei Micșa, iar ca președinți pe Gustav Haupt și Demetriu Kiss, cărora li s-au adăugat alți 17 membri⁶⁷.

Decretele privind examenul de liberă practică al avocaților și cel privitor la Consiliul superior de disciplină, au fost prezentate de Aurel Lazăr și aprobate de Consiliul Dirigent în ședința din 17 aprilie 1919⁶⁸.

Prin *Decretul Nr. VI*, din 19 februarie 1919, se înființa la reședința Consiliului Dirigent din Sibiu un *Contencios administrativ*, instanță de control al legalității actelor de autoritate administrativă, organizat în două secții: administrativă și financiară⁶⁹. Ca prim-președinte a fost numit, provizoriu, Octavian Rusu. Tot în

61 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. II, p. 34.

62 *Ibidem*, vol. I, p. 172.

63 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 24-25, 1919, pp. 5-8.

64 Președinți au fost numiți: Pompei Micșa, președintele Curții de Apel Cluj, Gustav Haupt, consilier la același for, Aurel Isac, avocat în Cluj și Ioan de Preda, avocat în Sibiu. Pe lângă aceștia, Comisia mai cuprindea alți 24 de membri. („Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 26-28, 1919, p. 8.)

65 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 225.

66 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 172.

67 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 26-28, 1919, p. 8.

68 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 204.

69 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 7-12, 1919, p. 17.

mod provizoriu, au fost desemnați președintele și consilierii, stabilindu-li-se atribuțiile. După extinderea autorității Consiliului Dirigent asupra Banatului și Crișanei, urmau să fie numiți membri și din acele părți. La 7 mai 1919, Octavian Rusu anunța începerea activității Contenciosului, în localurile Direcției Financiare din Sibiu, iar la 12 mai 1919, președintele, consilierii, notarul și personalul auxiliar al acestuia, au depus jurământul⁷⁰.

Prin *Ordonanța* din 14 iulie 1919, Resortul de Justiție mai înființa la Cluj, în mod provizoriu, un *Consiliu medico-legal*, cel vechi, cu sediul la Budapesta, nemaiavând cădere pe teritoriul Transilvaniei. Consiliul și-a început activitatea la 1 septembrie 1919⁷¹.

O problemă foarte importantă pentru Resortul condus de Aurel Lazăr, a fost aceea a forului judecătoresc suprem pentru instanțele din Transilvania. Prin unirea cu România, jurisdicția Curiei din Budapesta asupra teritoriului Transilvaniei încetase, iar Curțile de Apel, tribunalele și judecătoriile de aici nu dispuneau de un for suprem judecătoresc, situație ce se cerea grabnic depășită. Chestiunea a fost dezbătută de avocații români în cadrul Congresului de la Sibiu din 1-2 februarie 1919⁷², iar câteva zile mai târziu Aurel Lazăr făcea publică hotărârea Resortului de Justiție privind înființarea în Transilvania a unei *Curți de Casație*⁷³. Pași concreți în această direcție s-au putut întreprinde doar atunci când autoritatea Resortului de Justiție s-a exercitat aproape asupra întregului teritoriu unit cu România.

Pentru a găsi soluția cea mai adecvată, Aurel Lazăr a recurs la consultarea organelor subordonate. La 14 iulie 1919 el se adresează Curților de Apel, cerându-le opinia în legătură cu modalitățile de organizare a forului judecătoresc suprem⁷⁴. Aurel Lazăr făcea cunoscut și faptul că, pe parcurs se conturaseră două opinii în legătură cu problema în cauză. Unii erau de părere ca acest for să se încadreze Înaltei Curți de Casație și Justiție din București, alții opinau ca până la unificarea justiției, să se organizeze o Înalță Curte la Cluj. Pentru a se evita însă situația ca în țară să ființeze două Înalte Curți de Casație și Justiție, cea din Cluj ar fi fost doar o secție a celei din București⁷⁵. În finalul adresei, Aurel Lazăr cerea Curților de Apel, ca atât ele cât și organele subordonate, să-i înainteze părerile lor în chestiunea amintită.

Conformându-se dorinței exprimate de Șeful de Resort, membrii Curții de Apel Cluj s-au întrunit, la 19 iulie 1919, într-o ședință plenară destinată scopului amintit. După o analiză atentă a celor două posibilități, considerând că „unificarea modului de cugetare și dezvoltarea unui limbaj curat românesc” se pot asigura „numai dacă forul judiciar suprem de la început e laolaltă, unitar”, au propus ca autoritatea Înaltei Curți de Casație și Justiție din București să se extindă și

70 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 149. „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 24-25, 1919, p. 1; nr. 26-28, 1919, p. 16.

71 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 46, 1919, p. 319.

72 „Renașterea Română”, nr. 25, 1919, p. 2.

73 „Patria”, nr. 7, 1919, p. 1.

74 Gheorghe Iancu, *Contribuții la cunoașterea activității lui Aurel Lazăr...*, „loc. cit.”, p. 176.

75 Aceasta ar fi purtat denumirea de Secția a IV-a a Înaltei Curți de Casație și Justiție.

asupra teritoriului Transilvaniei, iar în cadrul ei să se formeze o secție transilvană. În același sens s-a pronunțat, la 24 august 1919, și Baroul avocaților români din Cluj⁷⁶. Soluția propusă și argumentele pe larg expuse în favoarea ei, au fost aduse la cunoștință lui Aurel Lazăr prin adresa președintelui Curții de Apel Cluj, Pompei Micșa, din 28 iulie 1919⁷⁷.

După primirea mai multor răspunsuri și cu siguranță, și după consultări cu forurile de la București, printr-un decret-lege, s-au înființat trei secțiuni transilvănene pe lângă Curtea de Casație și Justiție din București⁷⁸. Odată cu crearea acestor secțiuni, încadrate cu juriști ardeleni și având o organizare asemănătoare cu cea a secțiunilor care judecau recursurile de la forurile judiciare din vechea Românie, justiția din întreaga țară dobânda un for suprem unic, pas important în procesul uniformizării generale a justiției.

În baza *Decretului XV*, din 6 iunie 1919, în teritoriul luat sub administrația Consiliului Dirigent s-a trecut la reorganizarea barourilor de avocați. Potrivit prevederilor decretului, în teritoriul amintit își puteau exercita profesiunea doar acei avocați înscrși ca membri ai unui barou⁷⁹. Puteau fi înscrși în listele barourilor numai cetățenii români care domiciliau stabil în circumscripția baroului, obținuseră diploma de avocat conform dispozițiilor cuprinse în *Decretul X* și au depus jurământul sau promisiunea solemnă. Barourile aveau obligația de a exercita întru totul decretele Consiliului Dirigent și ordonanțele emaneate de resorturile acestuia. În caz de refuz, Șeful Resortului de Justiție era autorizat a dizolva baroul respectiv și a dispune reorganizarea acestuia prin convocarea adunării generale. La adunare, ce va fi condusă de un delegat al Șefului Resortului de Justiție, vor putea lua parte numai acei avocați care au depus jurământul în forma lui nouă⁸⁰.

Introducerea unui limbaj juridic românesc și modern s-a bucurat de atenția cuvenită din partea Resortului de Justiție, care a primit în acest sens un ajutor prețios din partea lui Emil Hațieganu, Șeful Resortului de codificare. În vederea atingerii acestui obiectiv, era necesară editarea unei reviste juridice și a unui dicționar juridic, prin intermediul cărora terminologia juridică românească să poată fi popularizată și însușită de juriști și publicul larg.

Problema apariției unei reviste juridice și a unui dicționar juridic a figurat pe ordinea de zi a Congresului avocaților ardeleni, desfășurat la Sibiu în februarie 1919⁸¹. La scurt timp după Congres, s-a constituit un comitet redacțional, alcătuit din: Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Lucian Borgia, Constantin Bucșan, Aurel Cosma, Victor Onișor, Camil Negrea, George Plopu, Petru Poruțiu, Nicolae Zi-

76 Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent ...*, „loc. cit.”, p. 227.

77 Idem, *Contribuții la cunoașterea activității lui Aurel Lazăr ...*, „loc. cit.”, p. 177.

78 A IV-a, care judeca recursurile în materie de drept civil și de procedură civilă, avându-l ca președinte pe George Plopu, a V-a, pentru dreptul și procedura penală - președinte Iustin Pop și a VI-a pentru afacerile comerciale și cele de resortul Contenciosului administrativ, avându-l ca președinte pe Alexandru Marta. (*Ibidem*).

79 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 31-35, 1919, p. 12.

80 „Jur pe atotputernicul D-zeu de a fi credincios Regelui Ferdinand I și Statului Român, de a respecta cu sfințenie legile țării precum și decretele și ordonanțele Consiliului Dirigent din Sibiu, de a împlini chemarea mea de avocat cu onoare, punctualitate și conștiință. Așa să-mi ajute D-zeu.” (*Ibidem*).

81 „Renașterea Română”, nr. 6, 1919, p. 2.

gre și Romul Veliciu, care a întreprins demersurile necesare în vederea apariției revistei⁸². În ședința din 10 februarie 1919, în urma raportului prezentat de Aurel Lazăr, Consiliul Dirigent a aprobat apariția revistei, pe care Resortul Justiției este autorizat s-o finanțeze din bugetul său⁸³.

Urmare a strădaniilor și demersurilor făcute, la 1 martie 1919, apare la Sibiu primul număr al *Revistei de Drept*, sub conducerea lui Aurel Lazăr și Emil Hațieganu, avându-l ca redactor responsabil pe Victor S. Andru⁸⁴. În paginile revistei, pe lângă dezbaterile unor probleme principiale, s-a publicat și tradus terminologia juridică în materie penală, precum și decretele și ordonanțele Consiliului Dirigent referitoare la justiție.

La începutul lunii mai 1919, era pregătit pentru tipar și *Dicționarul juridic româno-maghiar*, respectiv *maghiaro-român*, întocmit de Traian Pop, care conținea și explicații relative la unele noțiuni juridice mai importante⁸⁵.

Răspunzând unor necesități practice, resimțite acut la începutul funcționării justiției românești în Transilvania, același autor a publicat lucrarea *Notițe practice din justiția românească*, menită să-i ajute pe magistrații și avocații ardeleni la ședințe, întocmirea jurnalelor, a proceselor verbale și cărților de judecată, la stabilirea sentințelor, motivarea lor, felul de a pleda etc. Se făceau, în felul acesta, pași importanți în direcția unificării limbajului juridic, parte componentă a procesului complex de uniformizare generală în domeniul justiției.

Ion Zainea

Universitatea din Oradea, RO
e-mail: ionzainea@yahoo.com

Ménesi Beáta

Universitatea din Oradea, RO
e-mail: menebea@yahoo.com

82 Gheorghe Iancu, *Contribuții la cunoașterea activității lui Aurel Lazăr ...*, „loc. cit.”, p. 178.

83 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Procese verbale ale Consiliului Dirigent ...*, vol. I, p. 102.

84 „Revista de Drept”, Sibiu, (I), nr. 1, 1 martie 1919.

85 „Renașterea Română”, nr. 91, 1919, p. 3.

PREFECTURA REGIONALĂ DE POLIȚIE ORADEA ȘI SERVICIUL DE SIGURANȚĂ (1919-1920)

Mihai GEORGITĂ

Abstract: *The Oradea Regional Police Prefecture was established by the order of the Internal Council of the Governing Council in October 1919, subordinating the state police in the important cities in the counties on the North-West border of Greater Romania (Bihor, Sălaj, Satu-Mare and Maramureș). It was a complex regional authority, fulfilling both the role of security and public order, as well as legal. It also had a special information service. Only in Oradea there was a security service that consisted of 16 secret agents. A report of the Prefect of Bihor from the end of 1919 shows that this service does not fulfil its duties, and a report of this service to the Security Service of the Internal Resort presents the malfunctions inherent in the beginning. Together with the police, they carried out activities to track and investigate cases of breach of security in the new state. The reorganization of the police and security institutions led to the abolition of this Prefecture with regional jurisdiction after only two years.*

Keywords: *Oradea Regional Police, security service, Prefecture, regional jurisdiction, public order*

După 1 Decembrie, în cadrul Resortului de Interne al Consiliului Dirigent a funcționat Direcțiunea Poliției și Siguranței Statului conform actelor normative și statutelor de sorginte austro-ungară. Astfel, la orașe au fost organizate poliții comunale, conducerea lor fiind încredințată căpitanilor de poliție urbană, care stăteau sub autoritatea administrației locale (primării și prefecturi)¹. Prin decretul nr. VIII din 27 februarie/12 martie 1919 au fost stabilite principiile referitoare la organizarea poliției de stat, urmând ca modul de funcționare și fixarea atribuțiilor să fie finalizate până la sfârșitul lunii aprilie 1919. Un principiu major al organizării instituției a fost acela al transferului atribuțiilor poliției din municipii către poliția de stat. În cazul în care autoritățile locale ar fi solicitat servicii

1 Lazăr Cârjan, *Istoria Poliției române de la origini până în 1949*, București, 2000, p. 194.

ile acesteia, printr-o dispoziție înaintată șefului Resortului de Interne, acesta își putea extinde jurisdicția și asupra unor comune, dar în mediul rural ordinea și siguranța publică urma să fie încredințată jandarmeriei. Din punct de vedere logistic și financiar, poliția de stat trebuia să fie sprijinită de către ministere și nu de către autoritățile locale. De asemenea, întreaga înzestrare a polițiilor orășenești revenea cu titlu gratuit la stat și la poliția de stat. În privința personalului, întregul personal al poliției orășenești urma să fie încorporat în noua poliție de stat, cu excepția acelor care aveau cazier împotriva intereselor statului român sau au comis abateri disciplinare și infracțiuni².

După eliberarea Oradei, în 20 aprilie 1919, trebuiau luate măsuri urgente pentru administrarea județului intrat acum sub deplină autoritate românească. Astfel, în ședința din 21 aprilie a comitetului executiv al Consiliului Național Român din Bihor au fost numiți inspectori pe lângă autoritățile civile și politice care au fost firește subordonate statului ungar. Inspector pe lângă poliție a fost numit Gheorghe Morariu, locotenent în rezervă. Așa cum reiese din procesul verbal al ședinței, dispozițiile cu numirea acestor inspectori erau doar interimare, adică provizorii, până când vor sosi dispozițiile Consiliului Dirigent, iar atribuțiile erau limitate la raportarea despre activitățile importante ale acestor autorități către CNR Bihor, față de care se subordona și trebuiau să depindă mijlocit³. Inspectorii desemnați au depus în 23 aprilie jurământul de fidelitate față de Regatul României în fața generalului Holban, comandantul Diviziei a 6-a române staționate la Oradea. Consiliul Dirigent îl investeste cu atribuții depline pe reputatul avocat Aurel Lazăr, membru al Consiliului Dirigent, șeful Resortului de Justiție, și bihorean de origine, cu sarcina de a prelua și organiza Bihorul. Era autorizat să impună limba română în administrație și justiție, să numească, să destituie sau să confirme în funcții personalul din administrația publică din județ. Sosit în 24 aprilie la Oradea, Aurel Lazăr a convocat o ședință extraordinară a Consiliului Național Român din Bihor prezentând scopurile misiunii sale și demersurile necesare în direcția deplinei unificări. Astfel, un prim obiectiv era instituirea în Bihor a stăpânirii românești în toate oficiile, adică numirea pe cât posibil a românilor în funcțiile cheie ale statului. Vechii funcționari care doreau să continue activitatea trebuiau să depună jurământ față de statul român. Dacă primarul orașului a rămas pe mai departe Rimler Karolyi, în funcția de prefect și subprefect au fost numiți foști membri ai Consiliului Național Român. La începutul lunii mai au fost investiți primpretori în plasele locuite de populație majoritar românească. Tot dintre români au fost numiți funcționari publici importanți la conducerea direcției de finanțe sau șeful serviciului silvic și sanitar. În privința orașului Oradea, unde majoritatea populației era maghiară Aurel Lazăr a procedat cu prudență, cătând o soluție de compromis. Sunt condiții de depunere a jurământului de cre-

2 Emil Arbonie, Eugeniu Criste, *Ordinea și siguranța publică arădeană 1919-1929. Structuri instituționale și personal*, Arad, 2011, pp. 38-39.

3 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, Oradea, 1978, p. 457.

dință față de regatul României, primarul orașului, consilierii și ceilalți funcționari din primărie au fost reconfirmați, de asemenea și comandantul poliției orașului⁴.

Ordinea publică fiind asigurată până la înființarea structurilor românești de ordine publică și siguranță de către armata română. De fapt, odată cu armata română a sosit la Oradea și o companie de jandarmi, care avea inițial 50 de militari (20 jandarmi aduși de la Compania Turda, 20 de la Compania de jandarmi Aiud și 10 de la compania din Bistrița). În 15 mai 1919 conform ordinului nr. 14962 al Secției organizare, Compania de jandarmi Oradea se scoate de sub ordinele diviziei a 6-a și începe organizarea de fapt a jandarmeriei bihorene. La 21 mai ia ființă plutonul și secția de jandarmi Oradea, iar în 28 se înființează la postul Băile Felix, urmând ca în 2 iunie să se înființeze încă 15 posturi în zona rurală⁵. În partea de sud a Bihorului, majoritar românească, s-au organizat încă din aprilie, după retragerea armatei române eliberatoare, jandarmerii provizorii din dispoziția și la dispoziția autorităților române locale. Astfel, dintr-un raport al pretorului Plasei Vașcău, adresat prefectului român de Bihor la 30 aprilie 1919 rezultă că în zona Vașcăului, tulburată de mișcările bolșevice, s-a înființat după retragerea armatei, o grupă de jandarmi provizorie, pentru a asigura ordinea publică, această grupă urma să intre în subordinea grupării de jandarmi de la Beiuș, de asemenea provizorie⁶.

Așadar, dacă în mediul rural ordinea și siguranța publică începea să fie asigurată de jandarmi, organele de poliție funcționau cu precădere în mediul urban și erau formate din vechile structuri, mai cu seamă în Oradea⁷. În 3 mai 1919, Aurel Lazăr, însoțit de prefectul Coriolan Pop, a asistat la depunerea jurământului de credință față de statul român de către angajații poliției Oradea, în frunte cu comandantul acesteia, János Gyula. Arătând că Oradea și Bihorul fac parte acum din teritoriul românesc, Aurel Lazăr le-a cerut polițiștilor să fie loiali noului stat, iar cei care nu depun jurământul nu vor mai putea lucra în poliție. În plus, le prezintă faptul că în zilele următoare va sosi la Oradea un reprezentant al Consiliului Dirigent, însărcinat cu reorganizarea acestei instituții și trecerea ei în subordinea statului român⁸. Până la reorganizarea poliției statului, poliția orașului Oradea a trebuit să facă față mișcărilor subversive și de propagandă ale bolșevicilor, așa cum arată diferite rapoarte și acte ale acestei instituții ori adrese ale autorităților române îndreptate către această poliție⁹. În competența poliției intrau ca și până atunci eliberarea diferitelor autorizații pentru desfășurarea unor

4 Ion Zainea, *Instalarea administrației românești în Bihor*, în „Identitatea națională”, anul IV, nr. 1 (4), aprilie 1919, pp. 27-29.

5 Col. Pobirci Ion, col. Pobirci Ioan-Cristian, *Jandarmeria Bihoreană-100 de ani de activitate*, în „Identitatea națională”, anul IV, nr. 1 (4), aprilie 1919, pp. 75-77.

6 Arhivele Naționale-Serviciul județean Bihor (în continuare ANBH), fond, *Pretura Plasei Vașcău*, dosarul 1, f. 15.

7 ANBH, fond, *Primăria municipiului Oradea*, dosarele 1-355/1867-1919.

8 Ion Zainea, *op. cit.*, p. 30.

9 Gabriel Moisa, *Administrație românească versus bolșevism maghiar în Oradea și Bihor (primăvara-vara anului 1919)*, în „Identitatea națională”, anul IV, nr. 1 (4), aprilie 1919, pp. 36-40.

activități cu caracter public; spectacole, sărbători și alte manifestări etc. pentru exercitarea comerțului sau a unor meserii, dispoziții privind străini și eliberarea de pașapoarte, gestionarea problemei refugiaților, a dezertorilor ori diferite rechiziționări¹⁰.

În conformitate cu ordonanța 15586 a Resortului de Interne din 8 octombrie 1919 (Publicat în *Gazeta oficială* nr. 61) s-a înființat la Oradea Prefectura Regională de Poliție care își va începe efectiv activitatea din 24 noiembrie, când se inaugurează sediul instituției, situat în Direcțiunea Poștelor din Oradea, la etajul II, camerele 54-57. Jurisdicția și aria de competență a acestei Prefecturi se întindea peste Polițiile de stat din județele Bihor, Satu-Mare, Sălaj și Maramureș, respectiv asupra polițiilor de stat din Oradea, Carei, Șimleul Silvaniei, Zalău, Satu-Mare, Baia-Mare, Baia-Sprie, și Sighetul-Marmației¹¹. Prefect a fost numit la 9 octombrie Corneliu Badossy, original din Sibiu, dar absolvent al Academiei de drept din Oradea, șef al Tribunalului Militar din Brașov în perioada 1901-1910 și apoi șef al Curții Marțiale a corpului 7 din armata română¹². Tot în 24 noiembrie, Ștefan Mărcuș, funcționar superior în poliția orașului Oradea, este numit de către Prefectul Poliției ca șef al Poliției de stat din Oradea¹³.

În zilele următoare Prefectul Poliției regionale Oradea înaintează adrese către Prefecturile din Sătmar, Sălaj și Maramureș pentru a-i veni în sprijinul organizării polițiilor de stat din orașele acestor județe. De fapt, era vorba de preluarea vechilor poliții orașenești și transformarea în poliții de stat, în baza dispozițiilor din ordinul resortului de Interne-Siguranța generală nr. 117. Prin urmare, se solicita trimiterea de urgență a cererilor de primire a personalului polițienesc din orașe, cereri ce trebuiau însoțite obligatoriu de acte personale, de stare civilă, de studii care să ateste pregătirea profesională, adeverință medicală, atestat de moralitate și să dovedească în plus neimplicare în evenimentele revoluționare din Ungaria¹⁴. În 3 decembrie 1919 se instituie la nivelul Prefecturii regionale și o comisie de disciplină, formată din prefectul poliție, Ștefan Mărcuș, șeful poliției de stat din Oradea și un șef al poliției de stat din cadrul regiunii, adică din celelalte județe¹⁵.

Trebuie menționat faptul că Prefectura regională Oradea se subordona Direcției de Poliție și Siguranță Cluj. Structura acestor instituții era calculată după modelul organizării poliției din Regat, adică avea o funcție bipolară de ordine publică și siguranță, ultima în sensul unui serviciu de informații. Din 1908 se înființează, în baza legii din 17 martie 1908, în cadrul Ministerului de Interne din Regatul României, *Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale a Statului* care cuprindea în organizarea ei internă 2 direcții distincte: secțiunea Siguranței ge-

10 ANBH, fond, *Primăria municipiului Oradea*, dosarele 337-355/1919, passim.

11 ANBH, fond *Prefectura Regională de Poliție Oradea*, dos. 1/1919-1920, ff. 1-8.

12 *Ibidem*, dos. 43/1921, f. 1.

13 *Ibidem*, dos. 1, f. 15.

14 *Ibidem*, ff. 8-10.

15 *Ibidem*, ff. 4-5.

nerale și Secțiunea Poliției. În temeiul dispozițiilor acestei legi, prin diferite acte normative se organizează Brigăzii de siguranță și Servicii speciale de Siguranță, a căror misiune principală era atât supravegherea stării de spirit a populației, cât și urmărirea și combaterea curenților subversive la adresa statului. Eficiența acestor structuri era dată de faptul că ele nu mai depindeau de Prefecturi sau alte organisme administrative și politice locale, ci se subordonau direct Direcției și Ministrului, devenind mai stabile și cu mai multă independență logistică și financiară. Astfel, în ceea ce privește siguranța s-au introdus principii, metode și procedee noi, în prim plan fiind introducerea muncii informative cu agentură, și întrebuințarea personalului acoperit, secret. De asemenea, s-a creat funcția de *inspector general de poliție* care-și desfășura activitatea pe lângă *Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale a Statului* și avea ca principală atribuție inspectarea serviciilor de poliție și siguranță și raportarea celor constatate conducerii Ministerului de Interne¹⁶.

Reorganizarea Ministerului a avut loc în 1913 și 1919, dar fără să afecteze rolul și atribuțiile *Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale a Statului*, socotită a fi un serviciu central, păstrând cele două structuri, chiar dacă au suferit unele modificări în organizare pe parcursul războiului¹⁷. De pildă, Poliția de Stat din Oradea, în anul 1920 avea 272 funcționari, 9 de rang superior, 10 ofițeri și 16 agenți secreți, restul subofițeri, funcționari de cancelarie și personal civil¹⁸. Poliția regională îndeplinea un dublu rol: administrativ și juridic. Pe lângă supervizarea activităților polițienești ale poliției de stat, care aveau și rol de instanță de gradul I, apelul se putea face numai la Prefectura de Poliție ca instanță de gradul II¹⁹. Mulți dintre funcționari din Poliție erau de origine maghiară și nu cunoșteau limba oficială, unii preferând apoi să iasă din structurile Poliției Române. În rândul Poliției de Stat din Oradea, în anul 1920, 34 de sergenți de stradă nu cunoșteau limba română, dar au fost menținuți în sistem datorită experienței lor profesionale²⁰. În chestiuni mai sensibile, Polițiile de Stat Regionale cereau ordinul direct al Prefecturii de la Oradea. Bunăoară, în 5 aprilie 1920, șeful Poliției de Stat din Sighetul Marmăției solicită instrucțiuni urgente în privința atitudinii față de purtarea portului național maghiar, pe care comandantul garnizoanei din Sighet dorea să-l interzică, deoarece în zilele trecute de Paștele unguresc, în oraș a fost purtat cu ostentație portul național maghiar, iar un ofițer din garnizoana militară locală a apostrofat în acest sens o unguroaică. Colonelul Linda, comandantul garnizoanei, i-a comunicat șefului poliției de stat că va da ordin de interzicere a purtării portului popular, dar șeful poliției era informat că în Cluj și în alte părți

16 Vasile Bobocescu, *Momente din istoria Ministerului de interne*, vol. I, 1821-1944, București, 1998, pp. 84-87; Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete românești de la Cuza la Ceaușescu*, București, 1999, pp. 51-53.

17 Vasile Bobocescu, *op. cit.*, pp. 90, 104; 118. 150-151. Cristian Troncotă, *op. cit.*, p., 109.

18 Cornelia Românașu, *Repere privind organizarea poliției de stat din Oradea, după unirea din 1918*, în „Interferențe interculturale. Studia in honorem Aurel Chiriac Sexagenarii”, Oradea, 2012, p. 189.

19 Emil Arbonie, Eugeniu Criste, *op. cit.*, p. 50.

20 Cornelia Românașu, *op. cit.*, p. 189.

portul național maghiar era permis, motiv pentru care solicită ordinul Prefecturii în privința executării ordinului comandantului garnizoanei. Prefectul Poliției Oradea îi comunică că în cauza costumului național să se conformeze ordinelor comandantului garnizoanei militare, „fără a brusca însă publicul”²¹. Putem remarca un soi de dublă subordonare a Poliției.

Componenta de siguranță era și ea subordonată Prefecturii, dar avea alte competențe și atribuții, și trebuia să colaboreze cu organele de poliție. Pe linie informativă era succesoarea secției Militare Secrete-organ de informații al Consiliului Național Român Central care și-a desfășurat activitatea din noiembrie 1918 până în noiembrie 1919²². Un raport al Prefecturii Bihor, întocmit la 30 noiembrie 1919, destinat Consiliului Dirigent nu are în privința serviciului de siguranță cuvinte de laudă, fie din cauza faptului că era o structură nouă și astfel insuficient pregătită, fie pentru că aici domnea indisciplina. „Vă atrag atenția asupra serviciului special de siguranță Oradea, care după a mea părere și chiar vă și fac propunere concretă, este de a se schimba întreg personalul ei. Ca să fiu obiectiv am să observ că față de șeful actual nu mi-a venit în cunoștință nicio incorectitate sau vreun abuz. Însă nu poate fi conducător la acest oficiu, când sub conducerea lui toți ceilalți se compromit cu cele mai murdare abuzuri. Sunt prefect de 2 luni, dar în acest timp nu mi-a venit la cunoștință că siguranța să fi descoperit vreun fapt ori inconveniență contra siguranței publice a statului, ceea ce dovedește că numai datorințele nu și le-au îndeplinit”²³. Din acest raport reiese că oficiul de siguranță și agenții secreți nu funcționau la Oradea numai din 24 noiembrie când se inaugurează sediul Prefecturii Regionale de Poliție, ci își desfășurau activitatea-sau potrivit raportului Prefecturii își desfășurau defectuos activitatea - de ceva timp. Încă din 5 martie 1919, Iosif Tărău, membru în consiliul național român Bihor, propune înființarea unui serviciu de siguranță pe lângă Consiliu care să-i furnizeze în primul rând la timp și cu precizie informații despre lucrările comisiilor Antantei care operau în zonă²⁴.

Un Tabloul cu personalul de la Brigada de Siguranță din Oradea-Mare, întocmit pe la sfârșitul primului semestru al anului 1919, aflat între documentele fostului președinte a Consiliului Național Român, Roman Ciorogariu, ne prezintă 18 funcționari din această Brigadă, nr. 1 dintre aceștia fiind dr. Trif Titu²⁵. Dintr-un raport al dr. Trif Titu, probabil șeful acestei Brigăzi, înaintat în 10 aprilie 1929, Președintelui Uniunii Foștilor Voluntari, Despărțământul Bihor, aflăm

21 ANBH, fond *Prefectura Regională de Poliție Oradea*, dos. 5/1920, fila 1.

22 Cristian Troncotă, *op. cit.*, pp. 78-79.

23 Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond *Consiliul Dirigent*, inventar 1.130, dos. 2/1919, f. 168.

24 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, pp. 425-426.

25 Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad (în continuare ANAR), fond. *Personal Roman Ciorogariu Arad-Oradea*, dosarul 8, f. 200: Nr. Numele.1. Dr. Trif Titu, 2. Moise Corneliu, 3. Muțiu Vladimir, 4. Crainic Ștefan, 5. Neagu Traian 6. Ghențiu Gavril, 7. Ardelean Sabin, 8. Crainic Virgil, 9. Pop Iosif, 10. Sala Liviu, 11. Iancio Ilie, 12. Grama Ambrozie, 13. Oláh Petru, 14. Ardelean Ioan, 15. Mureșan Eugen, 16. Petroviciu Ioan, 17. Groza Traian, 18. Moldovan Virgil.

că era avocat în 1929 și senator în parlamentul Regatului României din partea Bihorului, dar în Primul Război Mondial a participat ca legionar (voluntar n. n.) român în Italia, fiind adjunct al regimentului II Cloșca în funcția de sublocotenent, iar mai apoi membru în Comitetul de acțiune al Românilor din Italia²⁶. Desigur, experiența și studiile universitare l-au recomandat pentru această funcție. Nu știm cât a rămas să conducă Brigadă, fiindcă nu mai apare în evidențele structurilor polițienești și de siguranță întocmite în aprilie 1920²⁷.

Serviciile Speciale de Siguranță funcționau așa cum arată și raportul Prefectului județului Bihor de ceva timp, întrucât în chiar ziua înființării Prefecturii regionale de Poliție Oradea, Prefectul Bordassy, aduce la cunoștință șefilor Serviciilor de Siguranță din Oradea-Mare, Satu-Mare și Sighet acest fapt pentru a lua notă, adică să se conformeze în vederea subordonării și colaborării, și pentru a oferi sprijinul necesar în bunul mers al noii instituții și a desfășurării activității, dând asigurări că Prefectura își va da tot concursul în activitatea acestor servicii de siguranță pentru binele țării și a cetățenilor²⁸. Rezultatele activității acestora și informațiile obținute, în funcție de care statul trebuia să ia anumite măsuri erau comunicate de către Serviciile de siguranță Conducerii Prefecturii Regionale de Poliție. De asemenea, ordinele și misiunile care trebuiau îndeplinite de către Serviciul de Siguranță soseau pe adresa Prefecturii Regionale de Poliție Oradea, care dispunea în consecință Serviciului de siguranță. Astfel, pe 5 aprilie 1920 s-a comunicat Prefecturii Regionale de către Subinspectoratul General de siguranță Cluj că în urma interceptării unei scrisori cifrate trimise de la Moscova la Viena, pe teritoriul României urmau să intre 8 agenți comuniști, 3 în Basarabia, 3 la București, 1 la Sibiu și 1 la Oradea, indicându-se și numele acestora. Ei trebuiau urmăriți de structurile de siguranță, arestați și cercetați, acțiune la care trebuiau să conlucreze cu poliția de la frontieră²⁹. Pe 8 aprilie sosește pe adresa Prefecturii Regionale Oradea o circulară din partea Subinspectoratul General de siguranță Cluj privind urmărirea căpitanului Frenz Vekerly trimis de către amiralul Horthy prin Transilvania pentru a-i salva pe cei condamnați de Curtea Marțială din Cluj. Acțiunea trebuia desfășurată cu mare discreție pentru a putea fi prins și oferit curții Marțiale. Prefectul de Poliție Bordași dispune în acest sens serviciului de siguranță din Oradea³⁰. Un raport al Serviciului de Siguranță din Oradea, controlat în prealabil de Prefectul Bordasy, adresat Direcție Poliției și Siguranței Cluj, ne dezvăluie modul cum funcționa la începutul lunii aprilie 1920 acest Serviciu de siguranță. Acesta se ocupa cu urmărirea unei mișcări a populației maghiare împotriva siguranței statului, în cazul unei ofensive a armatei ungare, însă probe

26 Cristian Apati, *Chipuri de foști voluntari români participanți la Marele Război*, în „Între istorie națională și istorie europeană. Studii în onoarea profesorului Mihai Drecin”, Coord. Gabriel Moisa și Sorin Șipoș, Oradea-București, 2019, pp. 327-328.

27 ANBH, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dosarul 27, passim.

28 *Ibidem*, dos. 1/1919, f. 14-15.

29 *Ibidem*, dos. 8/1920 f. 1-2.

30 *Ibidem*, dos. 6/1920 ff. 1-3.

solide pentru acuzarea acestui fapt nu se puteau obține, deoarece ungurii erau foarte precauți după descoperirea complotului organizat de Lukacs și oamenii săi. Desigur, Oradea nu era o excepție-așa cum arată raportul-între orașele de graniță, căci în toate putea fi observată o astfel de mișcare antistatală. Însă pentru a putea fi supravegheată o astfel de activitate subversivă, era necesar personal și bani. Pentru Serviciul de Siguranță Oradea au fost fixate 16 posturi însă numai 15 erau ocupate. Pentru că o mare parte dintre funcționarii orașului și județului erau străini s-a înființat în cadrul Serviciului o secție politică, unde aici trebuiau înființate 5 posturi noi de agenți secreți pentru a-și putea îndeplini misiunea potrivit cerințelor. Așadar, numărul agenților secreți la Oradea trebuia să urce de la 16 la 21, necesar care putea fi completat aici cu detașați din altă parte. În privința banilor, aceștia trebuiau să se constituie într-un fond secret în valoare de 50.000 de coroane, sumă din care trebuiau să fie „gratificați” cei care ofereau informații și pentru că aceștia de regulă doreau să-și păstreze anonimatul, nu puteau fi cerute și eliberate chitanțe, de aceea cheltuirea sumei trebuia să rămână la aprecierea agenților secreți, fără a da socoteală pentru bani.

Potrivit raportului, colaborarea cu structurile polițienești nu funcționa, înciuda strădaniilor Șefului Serviciului de Siguranță, unul din motivele principale fiind invidia profesională reciprocă, mai mare din partea structurii de siguranță, în producerea rezultatelor. Dacă îndeobște - se arată în raport - invidia profesională, concurența, conduce la progres, în acest caz produce numai dezavantaje, prin urmare se impunea din partea Conducerii centrale de la Cluj să ia măsurile necesare pentru conlucrarea armonioasă dintre serviciul polițienesc și cel de siguranță.

În finalul raportului se subliniază situația îngrijorătoare de la frontieră, după retragerea trupelor române pe linia Clemanceau, pe unde intră cu ușurință în țară nu doar numeroși evrei din Ungaria cu acte false, mituind pe soldații din armata română, ci și agenți periculoși pentru statul român³¹. Cu privire la situația de la frontieră avea să se ocupe și să raporteze nou înființata secție politică. Șeful acesteia, căpitanul Iosif Horvath, semnală Conducerii Prefecturii regionale în 27 aprilie 1920 că situația de la frontieră era extrem de gravă, ea devenind o reală „poartă deschisă”, mai ales în ultima vreme, pentru aventurieri politici, dezertori și persoane suspecte, iar din partea orădenilor fiind un „adevărat perigrinaș în Ungaria”. Astfel, foști ofițeri din armata austro-ungară comunicau nestânjeniți cu colegii lor din armata lui Horthy, tineri recrutați pentru armată, preferau să treacă peste graniță să intre în armata ungară, decât să servească în cea *valahă*, elevi și studenți colportau știri peste frontieră. Fiindcă biroul nu avea capacitatea să împiedice cu de la sine putere acest fenomen, se cere Conducerii Prefecturii Regionale de Poliție să intervină la forurile competente³². În același mod se intervine din partea lui Iosif Horvath, șeful biroului Politic, la Șeful Prefecturii de Po-

31 *Ibidem*, dos. 4/1920, ff. 1-2.

32 *Ibidem*, dos. 10/1920, ff. 1-3.

liție Bordasy, pentru a interveni în cazul obstrucționării unei anchete desfășurate de agenți secreți din biroul politic față de unele persoane suspecte că ar fi atacat pe unii participanți la serbările unui an de la eliberarea orașului Oradea. Ancheta era împiedecată de către un colonel din armata română care locuia cu chirie la suspect³³. Biroul Politic din cadrul serviciului de siguranță Oradea era format în aprilie 1920 din 8 persoane, căpitanul Iosif Horvath, adjunctul său și 6 agenți secreți toți de origine română³⁴. Dacă efectivele din structurile polițienești erau în 24 aprilie 1920 la nivelul Prefecturii Regionale Oradea (deci împreună cu județele arundate) formate din 198 funcționari, 53 auxiliari și 484 sergenți, vardiști și ordonanțe³⁵, structurile de siguranță, prin specificul lor erau mult mai scăzute, dar și aici ca și în cazul structurilor polițienești era necesar un efectiv suplimentar pentru a face față cerințelor. De pildă, pentru județul Zalău erau numai 2 agenți secreți, dar se impunea înființarea unei Brigăzi de siguranță. La Baia Sprie figura doar 1 agent secret, iar la Baia Mare 5. La 1 mai, la Oradea era 16 agenți secreți, 10 ofițeri de poliție, 28 subofițeri și 145 vardiști, totalul cu personalul auxiliar și funcționarii din conducere se ridica la 272. Poliția de Stat din Carei motiva ridicarea agenților secreți de la 4 la 6 pe motiv că era un oraș situat numai la 12 km de frontieră, populația era mai mare decât se estimase anterior, fiind în majoritate maghiară, influențată de doctrina bolșevică, dar și cu puternice sentimente antiromânești³⁶.

Poliția de stat din Satu-Mare se arată total depășită de situația complexă de criminalitate și infracționalitate. Spargerile și crimele se ridicau zilnic la 10-20 cazuri. Din 1 ianuarie 1920 până în 27 aprilie 1920, Poliția de Stat din Satu-Mare raportează 2516 crime, motiv pentru care cere ridicarea efectivelor polițienești și de siguranță. La Serviciul de Siguranță funcționau numai 6 agenți și era nevoie de 15 agenți secreți. Poliția de Stat Baia-Mare arată că fiind un oraș la granița nou formată era expus la o multitudine de infracțiuni și delikte, de la cele politice la cele economice. Având în vedere că orașul era populat cu peste 7500 mineri de diferite etnii care lucrau în extracții de minereu de aur, că urma să se introducă o linie ferată accelerată din Galiția, că lungimea circumscripțiilor polițienești mergea până la 39 km, și că întinderea orașului era considerabilă, conducerea a cerut suplimentarea agenților secreți, a vardiștilor și introducerea efectivelor de poliție călare.

Recrutarea agenților secreți se făcea dintre români, mai ales în poziții de conducere, însă în activitatea operativă erau acceptați și unguri, dar aceștia trebuiau să ofere pe lângă capacitățile necesare și fidelitatea față de România. Bela Molnar a lucrat în serviciul de Siguranță Satu-Mare, fiind om al locului și bun cunosător al situației din zonă mai ales între unguri, dar când a cerut să fie avansat ca agent special-așa cum informa în 27 aprilie 1920 șeful Serviciului de Siguranță

33 *Ibidem*, dos. 9/ 1920, ff. 1-5.

34 *Ibidem*, dos. 27/1920-1921, f. 20.

35 *Ibidem*, dos. 14/1920, f. 16.

36 *Ibidem*, dos 27/1920, ff. 20-34.

Satu-Mare Prefectura Regională de Poliție Oradea - șeful Serviciului a refuzat pe motiv că era ungur, pe de o parte, și deoarece, așa cum s-a aflat ulterior a condus pe domeniul contelui Karolyi la Ardediu mișcarea bolșevică, fiind acolo în serviciu pe timpul regimului comunist. Aceste motive principale, precum și consumul alcoolului în timpul serviciului sau suspiciunile față de sentimentele sale antiromânești au condus în final la demiterea lui, cazul ajungând astfel la cunoștința Prefecturii Regionale de Poliție Oradea ca for de conducere³⁷. În martie 1921, între agenții secreți care lucrau la biroul de pe lângă Poliția de Stat Oradea, figura și evreul Fodor Adalbert, în serviciu de 18 ani, și ungurul Kasoly Ladislau, în serviciu de 20 de ani, ambii știau foarte puțin limba română, dar erau apreciați ca profesioniști cu experiență de către Șeful Poliției, Ștefan Mărcuș. Dintre agenții secreți din celelalte Poliții de Stat și Servicii de Siguranță din cadrul Prefecturii Regionale Oradea, care nu au reușit să învețe sau nu au dorit să învețe limba română, se numărau ungurii Torma Balint și Balint Ștefan din Serviciul de la Satu-Mare, Csepregi Francisc și Mihalca de la Carei, Pasztor Gheorghe de la Baia-Mare, Olah Gaspar de la Zalău și sasul Klutsch Ioan de la Șimleul Silvaniei. S-a hotărât totuși să fie păstrați în serviciu, dar să fie obligați a învăța limba română³⁸.

Reorganizarea instituțiilor polițienești și de siguranță au condus la desființarea după numai trei ani a acestei Prefecturi cu jurisdicție regională. Așadar, în anul 1922, Prefectura Regională de Poliție și Siguranță Oradea a fost desființată, întrucât nu mai corespundea sistemului de ordine și siguranță aflat în vigoare, dar probabil și din cauza faptului că nu și-a dovedit eficiența.

Anexe

I.

1) Prefectura regională de Poliție Oradea-Mare

Nr.

Către,

Domnul Șef al Serviciului Special de Siguranță:

În 1. Oradea-Mare

2. Sătmăr

3. Sighetul Marmăției

Oradea-Mare, la 24. Noiembrie 1919

Cu onoare Vă aduc la cunoștință că în conformitate cu Ordonanța Nr. 15886 a resortului de interne din 8 oct. 1919/Gazeta oficială Nr. 61/ cu ziua de astăzi am înființat oficiului prefecturei regionale de poliție-pentru circumscripțiunea Oradea-Mare fiind denumit de prefectul regional de poliție pentru această circumscripțiune.

³⁷ *Ibidem*, dos. 11/1920, f. 1.

³⁸ *Ibidem*, dos 27/1920, ff. 73-81.

Rugându-Vă ca să luați notă despre acest act și ca să-mi dați sprijinul necesar. Vă asigur că și eu îmi voi da tot concursul în activitatea oficiului D-Voastră întru binele țării și obștesc.

Oficiul meu s-a instalat în palatul Direcțiunii poștelor, Etajul I, camerele 54-57, Strada Iványi Ödön. Numerii telefonului 810 și 816.

Prefectul reg. de Pol.
Bordasy

2) Prefectura regională de Poliție Oradea-Mare
Nr.
Către,
Domnul Ștefan Mărcuș funcționar superior de poliție

Oradea-Mare

Oradea-Mare, la 24 noiembrie 1919

Binevoiți a cunoaște că prin prezenta Vă autorizez că cu începere de azi să preluați conducerea poliției de stat din loc. despre executarea acestui ordin Ve-ți binevoi a-mi raporta.

Domnul prefect al municipiului precum și Domnul primar au fost încunoștințați despre prezenta dispoziție.

Prefectul reg. de pol.
Bordasy

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos. 1, ff. 14-15.

II. Poliția de stat Sighetul-Marmației

Nr. 1072/1920 Confidențial

Către,
Prefectura Regională de Poliție

Oradea-Mare

În ultimul timp, mai ales ieri și azi, fiind serbările Paștilor, damele maghiare au început a demonstra în număr tot mai mare în portul național maghiar.

Azi la orele 12, un ofițer din garnizoană a apostrofat pe o unguroană din cauza costumului național.

D-l col. Linda comandantul garnizoanei mi-a comunicat că va da ordonanță prin care va interzice purtarea costumului național maghiar.

Având în vedere că până acuma politia n-a primit nici un ordin în chestia aceasta, am onoare a vă ruga să binevoiți a ne da de urgență instrucții ca ce ținută să ia poliția ce privește excutarea ordonanței comand. Garnizoanei care va opri portul costumului național maghiar, fiindcă, conform informațiilor primite, în alte orașe și în Cluj portul costumului național maghiar este permis.

Sighetul-Marmației la 5 aprilie 1920

Șeful-poliției

Prefectura regională de Poliție Oradea-Mare
9/IV Nr. 1072/920

La nr. 1272 în cauza costumului național aveți a Vă conforma ordinelor comandamentului fără a brusca însă publicul.

Pref. reg. 1272 Nr.
Exp. 920/IV.9

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos. 5, f 1.

III.

1) Resortul de Interne
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale
Nr. 1442/1920

Către, Prefectura regională

Oradea-Mare

Vă comunicăm în copie ordinul circular Nr. 2951/1920 al Subinspectoratului General al Sig. Gen. Ca să binevoiți a lua și Dvoastră cuvenitele măsuri prin organele în subordine.

Cluj, la 5 aprilie 1920

Pt. Șeful Resortului
Consilier de Secție

Copie urgent

Ordin Circular

Către
Serviciul Special de siguranță

Într-o scrisoare cifrată expeditor din Moscova șefului teroriștilor comuniști din Viena se arată că au fost trimiși în România opt agenți pentru propaganda și acțiunea comunistă, pe care o vor desfășura în conformitate cu instrucțiunile verbale ce au primit de la Moscova.

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, are informațiuni în ziua de 29 Februarie a.c. s-ar fi ținut în Budapesta o întrunire, sub președenția amiralului Horthy, la care ar fi luat parte ofițerii cei mai însemnați din armata lui și ar fi discutat despre ofițeri unguri care au fost condamnați la moarte de către Curtea Marțială din Transilvania, apoi ar fi hotărât să se ia măsuri grabnice pentru salvarea lor prin trimiterea de urgență în Transilvania a câtorva agenți, care să caute prin orice mijloace și bani să le înlesnească fuga. Această însărcinare ar fi fost dată Căpitanului Ferenz Vekerly, care a și plecat la Szegedin.

Avem onoare a vă comunica cele ce preced, rugându-Vă să binevoiți a lua serioase măsuri în această privință prin organele Dv. din subordine pentru bună pază și pentru descoperirea susnumitului.

Sub-Inspector General,
(s.s.) BiANU

Șeful Serviciului
(s.s) Cosma.

3)
Nr. 1127/920

Ordin circular Nr.

Paza ofițerilor maghiari din Transilvania
Condamnați de C.(urtea) M.(arțială)

Comunicându-Vă acestea, Vă invit a ținea în evidență și sub strict control toate persoanele suspecte sub raport politic și toții străinii, a urmări o eventuală organizație întru scopul sus indicat și a ne aviza imediat despre un rezultat pozitiv, luând toate măsurile pentru a combate o acțiune cu astfel de țintă.

De copiat 16 IV
Col. -//-
Exp. 17 IV

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos. 6, ff. 1-3

V.

România
Prefectura Regională de Poliție Oradea-Mare
Nr. 1057/920
Obiectul Chestii de siguranță
Copiat și controlat C. Bordași
Data 6/II.920

Către
Direcțiunea Pol(iției). și Sig(uranței) G(enerale) Cluj
Oradea la 7/IV. 920

Cu onoare Vă raportează că în Oradea-Mare se urmărește o mișcare în contra siguranței statului, având mai multe indicii, în baza unor informații de la persoane de încredere, că populația maghiară de aici se organizează pentru un caz de acțiune a armatei maghiare, la care ei contează cu siguranță

La persoanele semnalate s-au făcut percheziții, care însă nu au avut un rezultat satisfăcător, verosimil din cauză că maghiarii sunt acuma mai precauți în urma descoperirii complotului a lui Lukács et cons.

Este însă cert că în orașul Oradea-Mare și în toate orașele de la marginea Țării dușmanii Statului Român lucrează fără odihnă la o organizație pentru un caz dat (pe n.n.) care-l așteaptă.

Mijloacele de care dispunem întru supravegherea elementelor periculoase și descoperirea și reprimarea alor astfel de acțiuni sunt însă insuficiente atât în privința personalului, cât și în privința paralelor (pe n. n.) care le avem pentru acest scop.

Pentru Oradea-Mare sunt stabiliți 16 Ag. Secreți. Ocupate sunt 15 posturi la această poliție; din cauză că o mare parte a funcționarilor sunt străini s-a creat o secție politică care urmărește infracțiuni politice.

Pentru această secție avem nevoie încă cel puțin de 5 posturi noi de ag. secreți că să-și poată îndeplini misiunea în măsura recerută.

Cu onoare Vă rugăm să binevoiți a ridica uzul agenților secreți la această poliție de la 16 la 21 și întrucât aveți agenți disponibili până la acest număr să-i strămutați la poliția Oradea-Mare.

Pentru acoperirea cheltuielilor cu retribuirea persoanelor de încredere și gratificarea serviciilor excelente întru urmărirea infracțiunilor politice, Vă rugăm să ne acordați un fond secret în număr de 50000 cor., a cărui manipulare să fie lăsată aprecierii noastre, neputând a cere în cele mai multe cazuri o chitanță despre sumele plătite persoanelor care în interesul cauzei doresc să rămână necunoscuți și nepomeniți în dosarele respective, în actele noastre de compturi (conturi n.n.).

Cu acest prilej îmi iau voia a Vă raporta că în acțiunile poliției din Oradea și a serviciului de siguranță, pe lângă toată stăruirea mea, n-am putut ajunge la o conlucrare comună.

După constatările mele cauza acestei stări de regretat este a se căuta în jelozia reciprocă în producere de rezultat a acestor două instituțiuni, care este însă în măsură mai mare pe partea siguranței speciale.

Această jelozie care de regulă duce la bine, în cazul de față însă este de regretat și Vă rog deci cu toată onoarea să binevoiți a lua măsurile necesare pentru a restabili o conlucrare armonică între acele 2 servicii.

Ni s-a semnalat că în timpul din urmă, de la retragerea trupelor române pe linia Clemenceau încoace, ne năpădesc ovreii din Ungaria, cari gravitează a trece în România, fără hârtii justificative.

Elemente periculoase Statului Român trec cu ușurință și necontrolate frontiera română.

Poliția din Oradea-Mare a aflat cu ocazia încheierii proc.-verbale cu astfel de persoane că ele ar fi fost ajutate a trece peste frontieră din partea soldaților noștri, care ar fi fost mituiți.

În fața acestor stări se impune impetuos a lua măsuri întinse pentru combaterea acestui rău și Vă rugăm cu toată onoarea să binevoiți a dispune ce Veți găsi de bine.

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos.4, ff. 1-2.

VI.

1) Obiect; Dezertarea elevilor din licee și a asentaților (înrolați n.n.) din Oradea-mare peste graniță

Către,

Prefectura regională de pol.
Oradea-Mare

Cu onoare transpun raportul biroului politic spre intervenirea la forurile militare competente.

Oradea-Mare la 27 apr. 1920

Mărcuș
șef de pol.

2)

Regatul României
Poliția de Stat Oradea-Mare
Biroul Politic

Nr. 2804 din 28/IV 1920

Confidențial

Către,
Prefectura Regională de Poliție

Oradea-Mare

Cu onoare și cu insistență vă raportează următoarele:

După cum am avut onoare de a Vă mai informa o dată, granițele noastre dinspre Ungaria sunt o poartă deschisă-se vede-pentru toți aventurieri politici, desertorii și alte elemente suspecte, care comunică peste graniță cu Ungaria după bunul lor plac. Acest Birou Politic a luat atât informații personale prin șeful său, cât și prin agenții săi că de câteva zile încoace să face din partea Orădenilor ade-vărat perigrinaș în Ungaria.

Studenti și elevi de liceu, cari duc și aduc vești, tineri, care fiind asentați nu sunt de loc aplicați să servească de loc în armata „Valahă”, și preferă să treacă în armata lui Horthy, foști ofițeri în armata austro-ungară comunică cu colegii lor din armata lui Horthy după cum le place.

PREFECTURA REGIONALĂ DE POLIȚIE ORADEA ȘI SERVICIUL DE SIGURANȚĂ...

Deoarece acestui Birou Politic nu îi stă în putință să împedecă cu de la sine putere aceste continue atentate la viața de stat românească, Vă rog cu onoare și insistență să binevoiți a interveni la forurile competente, ca să înceteze odată aceste abuzuri ca d. e. Sâmbătă noaptea, în 24 l.c. când peste 30 de tineri unguri asentați în armata română au desertat în Ungaria peste punctul Artánd și împrejurime.

Oradea-Mare la 27 aprilie 1920

Șeful Biroului Politic

3)

Nr. 2804 din 28 aprilie 1920

Poliția de Stat Oradea-Mare

Biroul Politic

Către

Prefectura Regională

loco

Am onoare a Vă înainta raportul de față pentru care binevoiți a interveni la forurile competente de a lua măsuri la împiedecarea lor.

Oradea-Mare la 28 IV 1920

Șeful Biroului Politic

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos.10, ff. 1-3.

VII.

1)

România

Ministerul de Interne. Secretariatul General Cluj
Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale Cluj

Nr. 1832/6666-1920

Către,

Prefectura regională

Oradea-Mare,

Cu onoare Vă transpunem copia raportului Nr. 3242 din 24 iunie 1919 primit de la subinspectoratul de siguranță pentru conformare și pentru a lua măsurile necesare

Cluj, la 8 iunie 1920

p. secretar general

2)

Către

Resortul de Interne

D-lui Secretar General Dr. Deleu

Cluj

Suntem informați că în legătură cu retragerea trupelor noastre din Buda-Pesta s-a pornit o vie mișcare printre funcționarii unguri cari nu au depus jurământul de fidelitate. Acum toți ar dori să se reîntoarcă la Buda-Pesta.

Mișcarea acesta se observă mai ales printre ceferiștii unguri, cari doresc a părăsi serviciul pentru a intra în serviciul la M.A.V., unde li se oferă salarii cu mult mai mari.

Din parte-ne am luat măsuri-dispoziții pentru aflarea acelora cari îndeamnă pe funcționarii unguri să plece.

Avem onoarea a Vă comunica spre știință.

S-a comunicat aceasta Resortului de Comunicații Cluj, Direcțiunei C.F.R. Cluj, Resortului de Interne, Zonei de Supraveghere, Corpului VI de Armată și Brigăzei IV de jandarmi Cluj și Direcțiunei Poliției și Siguranței Generale București.

Sub-Inspector General

/s.s/ Dr. Bianu

Șeful Serviciului

/s.s/ C. Dumitrescu

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos. 13, ff. 1-2.

VIII.

România

Ministerul de Interne. Secretariatul General Cluj

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale Cluj

Nr. 2992/7827-1920

Către,

Prefectura regională de Poliție

Oradea-Mare,

Cu onoare vă înaintăm prezenta notă, rugându-vă să binevoiți a dispune să se cerceteze de către organele D-Voastră asupra celor indicate, iar informațiile primite să fie înaintate atât acestei direcțiuni cât și Comisiunei Superioare pentru Reforma Agrară

Vă rugăm totodată a dispune ca în raport să se indice și cazurile concrete ce întâmplător s-ar descoperi.

Cluj,, la 6 iulie 1920

Inspector General
Director Delegat

COPIE

NOTĂ

Ungurii din Transilvania și Banat, cari sunt mari proprietari de moșii au început să-și vândă în ascuns în loturi moșiile lor țăranilor unguri și ciangăilor și chiar dacă ei n-au sumele necesare cu care să achite pământurile cumpărate, sunt creditate de restul sumei, deoarece proprietarii unguri sunt garantați până la achitare de către Statul Ungar.

Lucrul acesta l-ar face pentru ca atunci când statul român va da ordin pentru exproprierea pământurilor, ele să fie trecute la țăranii unguri.

Loturile vândute sunt luate în maximul legal de întindere și astfel țăranii români să fie îndepărtați de la împărțirea pământurilor Transilvaniei.

În scopul arătat ar umbla prin toate părțile Transilvaniei agenți unguri.

Pentru conformitate

/ss/ F. Dinescu

Pt. conformitate

Cluj, 9 VII 1920

Th. Chiriac.

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos.16/1920, f. 1.

IX.

România

Ministerul de Interne.

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale Cluj

Subinspectoratul General de siguranță din Transilvania

Serviciul special de Siguranță

Nr. 8861 din 26 August 1920.

Către,

Inspectoratul Polițiilor

Cluj

Serviciul Special de siguranță Oradea-Mare ne raportează că are informații că a intrat în țară fraudulos locotenentul din armata maghiară Heyas Ferencz fraatele teroristului Heyas Istvan comandantul detașamentului de teroriști "Heyasi".

Din o notă trimisă de sindicatul chelnerilor din Casovia Sindicatului din Oradea-Mare reiese că susnumitul a servit în Casovia ca chelner și s-a înscris în sindicat, iar în urmă a dispărut cu o sumă de 611 cor. Semnalmentele susnumitul ar fi talia 170-175, sprâncenele blonde închis, barba și mustățile rase, merge cam aplecat și poartă haine gri închis. Avem onoare a vă comunica cele ce preced rugându-Vă să binevoiți a dispune să se ia măsuri de urmărire prin organele Dv. din subordine, încunoștiințându-ne și pe noi în caz de prindere.

Mihai Georgiță

Subinspector General
/ss/ Cosma
Șeful Serviciului

SJAN-Bihor, fond *Prefectura de Poliție Oradea*, dos. 22/1920, f. 2.

Mihai Georgiță
Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor, RO
e-mail: misu_arhive@yahoo.com

CONTRIBUȚIA LUI EUGEN PAVEL BARBUL LA DEZVOLTAREA BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE DIN CLUJ-NAPOCA (1920-1935)

Valentin ORGA
Alexandru-Bogdan BUD

Abstract: *In 1919, once the University of Cluj was taken over by the Romanian administration, a commission was also set up to take over the University Library. When, at the University, all the teachers refused to take the oath of faith towards the new authorities, at the library, on the contrary, all the employees, starting with the interim director, accepted to take this oath, continuing to work in the institution. In the Autumn of 1920, by order of minister, Eugen Barbul, originally from Sătmăreș, was appointed executive.*

*To ensure a certain continuity in the management of the library, Gyalui Far-
kas, who had provided the interim during January 1919-September 1920, was ap-
pointed technical director (in specialty) in appreciation of his professional qualities.*

*Over the years, modernization and, particularly, extension measures were
required. The rate in which the library's collections developed in the years that fol-
lowed the Great Union and the increasing number of students determined Eugen
Barbul to think of a wide expansion project. For an offering library, as it became the
institution of Cluj, it was absolutely necessary to create tools for finding informa-
tion, and it was indispensable to make bibliographic products useful for the training
process and scientific research. The activity of cataloging publications, besides many
others, was a priority for the library management.*

*On the strength of its collections and specialists, the library constituted an
essential pillar of the university life of Cluj, proving - due to the relationships with
other similar institutions, by the number and, above all, the quality of the publica-
tions - that the university environment of Cluj was already perfectly framed, at that
time, in the international scientific background.*

Keywords: *Great Union, University Library, Eugen Pavel Barbul, Romanian ad-
ministration, modernization.*

Biblioteca Universitară, parte esențială a Universității clujene, a reprezentat instituția cu cea mai coerentă continuitate, ilustrată atât prin structura colecțiilor, cât și a echipei de specialiști care au participat la procesul de transformare a învățământului universitar după Unire. Organizată încă de la fondarea instituției de învățământ superior, în 1872, biblioteca a devenit, treptat, mândria elitei intelectuale clujene și a aristocrației ardelenelor¹. Convinși că un învățământ performant trebuie să aibă la bază un fond de carte valoros, întreaga elită locală s-a mobilizat, reușind să îl organizeze în mod remarcabil.

Odată cu preluarea Universității de către autoritățile române, a fost luată în posesie și Biblioteca. În 12 mai 1919, profesorul năsăudean Vasile Bichigean a fost trimis în baza Ordinului 4336/1919 al Consiliului Dirigent, semnat de Valeriu Braniște, în calitate de șef al Resortului pentru Culte și Instrucțiune Publică, și Onisifor Ghibu, secretar general al aceluiași resort, pentru a prelua instituția. Directorul, Erdély Pál, își ceruse pensionarea în luna ianuarie 1919, locul său fiind preluat, cu titlul de interimar, de către Gyalui Farkas. Dacă, în cadrul Universității, toți profesorii au refuzat să depună jurământul de credință față de noile autorități, în cazul bibliotecii, dimpotrivă, toți angajații, în frunte cu directorul interimar, au acceptat să depună acest jurământ, continuând să activeze în instituție². Autoritățile române l-au păstrat pe Gyalui Farkas în calitate de director, numindu-l adjunct pe Valentiny Antal, pentru asigurarea continuității activităților și a funcționării normale a bibliotecii.

Perioada de interimat a lui Gyalui Farkas a luat sfârșit la data de 17 septembrie 1920, când, prin Decretul Regal nr. 3821 și prin Ordinul nr. 90.768 al Ministrului Instrucțiunii Publice, Eugen Barbul a fost numit directorul Bibliotecii Universitare. Originar din Sătmăr, descendent al unei vechi familii nobiliare românești, acesta a studiat teologia la Oradea, Budapesta și Esztergom (1892-1895), apoi a urmat cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității Regale Maghiare din Budapesta (1897-1900), unde obține și titlul de doctor. Numirea lui în funcția de director nu a fost întâmplătoare, el având o bogată experiență în meseria de bibliotecar. Încă din anul 1899, s-a angajat la Biblioteca Universitară din Budapesta, unde a activat până în anul 1920, îndeplinind mai multe funcții corespunzătoare treptelor profesionale: diurnist, bibliotecar ajutător, bibliotecar, custode de colecție. Preocupările sale s-au concretizat și în câteva realizări editoriale în limba maghiară: *Catalogul revistelor Bibliotecii Universității din Budapesta* (1902), *Istoriografia română până la 1820* (1912), *Capitole din istoria literaturii române* (1912)³.

Pentru a asigura o anume continuitate în conducerea bibliotecii, Gyalui Farkas, care asigurase interimatul (ianuarie 1919-septembrie 1920), a fost numit director tehnic (de specialitate), în semn de apreciere a calităților sale profesiona-

1 Eugen Barbul, *Biblioteca Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1935, p. 3.

2 *Ibidem*, p. 13.

3 Györfi Dénes, *Istoria Bibliotecii Universitare din Cluj: 1872-1945* (mss.), pp. 97-98.

le. Funcția în discuție nu a existat până la acea dată, fiind apoi desființată odată cu pensionarea acestuia.

Situația existentă în care bibliotecă era condusă de un tandem compus din fostul director, Gyalui Farkas, și proaspătul director general numit, Eugen Barbul, îl determină pe cel dintâi să solicite în ședința din 30 septembrie 1921 a Comisiunii „ca într-un regulament special să se fixeze cercul de activitate a celor doi directori, fiind amândoi în același grad”. Sextil Pușcariu, prorector și președinte al Comisiunii propune introducerea în Regulamentul Bibliotecii formula: „Punctele din regulament, cari vorbesc de «directorul bibliotecii» se raportează la amândoi directorii, adică la directorul general și la directorul tehnic,

Eugen Barbul - primul din stânga, alături de Gyalui Farkas - primul din dreapta

al căror cerc de activitate se va determina într-un regulament special”⁴. În ședința din 14 decembrie cei doi prezintă Comisiunii proiectul prin care sunt delimitate atribuțiile directorilor. Pe baza acestuia, Emil Racoviță și Botez își asumă întocmirea unui regulament special, care, se subliniază, „va avea valabilitatea numai pentru timpul cât ocupă D. Director Gyalui postul de director tehnic”⁵.

Noua conducere a bibliotecii a avut parte de întregul sprijin al Universității. Savantul Emil Racoviță, care avea experiența marilor universități apusene, a devenit o figură de prim-plan în organizarea activităților biblioteconomice. În anul 1920, a prezentat Senatului universitar un amplu raport, intitulat „Problema bibliografică clujeană și dezlegarea ei”, în care a insistat asupra rolului bibliotecilor în cercetarea științifică: „Cum să ne îndeplinim misiunea de profesori și cercetători științifici fără biblioteci bine înzestrate? Trebuie deci să găsim mijlocul de a ieși din această gravă dilemă. Pentru a tămădui Universitatea noastră de această boală cronică nu este decât un singur leac: studierea problemei în întregime ei, stabilirea unui plan general de organizare a tuturor bibliotecilor și a unei tactici bine chibzuite pentru completarea colecțiilor de reviste. Față cu greutatea situațiunii, trebuie să sacrificăm o parte din așa-zisa libertate absolută a șefilor de instituții [...]” El atrăgea atenția că „nu este instituit în lume care să aibă, în rafturile bibliotecii sale, toată bibliografia de care are nevoie”. Pentru o judicioasă politică de dezvoltare a colecțiilor, în corelație cu producția editorială științifică,

4 Arhiva Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Registrul *Procese-verbale ale Comisiunii Bibliotecii Universitare pe anii 1921-1923*, (în continuare Arh. BCU, Registrul 1921-1923), procesul-verbal al ședinței a 12-a din 30 sept. 1921, f. 31.

5 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 14-a din 14 dec. 1921, ff. 42-43.

profesorul Emil Racoviță considera obligatorie implementarea unui program de cooperare între instituțiile științifice din Cluj. Pentru a putea gestiona un astfel de program, el începe prin redefinirea atribuțiilor Comisiunii Bibliotecii Universitare. În conformitate cu noul regulament, Comisiunea propunea măsurile ce vizau biblioteca, pregătea proiectele de buget, decidea împărțirea creditelor, stabilea utilizarea creditelor extraordinare și hotăra depunerea sau retragerea din institutele și catedrele Universității a colecțiilor de cărți și reviste ce aparțineau Bibliotecii. Avizul Comisiunii era obligatoriu pentru numirea directorului și a funcționarilor, pentru cumpărarea cărților solicitate de facultăți, pentru reorganizarea unor fonduri. Aceasta includea șase membri: prorectorul, ca președinte, câte un delegat ales pe trei ani din partea celor patru facultăți și directorul bibliotecii. Aceasta se întrunea în ședințe ordinare în fiecare lună⁶.

La fel cum se întâmpla în cazul vechiului regulament, și noile prevederi așezau activitatea instituției sub controlul Comisiunii Bibliotecii, care a avut în componență, în primii ani, nume precum Emil Racoviță, Sextil Pușcariu, Alexandru Lapedatu, Emil Hațieganu sau Vasile Bogrea.

*

O primă măsură a noii administrații a vizat angajarea unor români în instituție. Situația era îngreunată de faptul că numărul angajaților rămăsese același și noile posturi puteau fi create cu mare dificultate, fiind necesară suplimentarea bugetului. Primul român care a ocupat un post de bibliotecar în instituția clujeană a fost Victor Chereșteșiu, cu o evidentă experiență în domeniu, dobândită ca angajat al Bibliotecii municipale din Budapesta⁷. În același interval, a fost angajată și o dactilografă. Abia în timpul guvernului prezidat de gen. Averescu, în anii 1921-1922, când directorul Eugen Barbul deținea un mandat de deputat, la Biblioteca Universității au mai putut fi suplimentate posturile cu trei bibliotecari, trei sub-bibliotecari, o dactilografă și șase laboranți, toate fiind ocupate de etnici români⁸.

O altă problemă a constituit-o completarea colecțiilor cu publicații în limba română, pentru a asigura baza documentară a Universității românești. Se estimase că, din totalul volumelor existente în bibliotecă la 1 ianuarie 1919, doar cca 5.000 erau în limba română, dintre care 40 de cărți românești vechi. Cea mai mare parte dintre acestea au ajuns, prin cvasi-„depozit legal”, asigurat de exemplarele depuse de cei trei procurori generali de la Târgu Mureș, Cluj și Budapesta, începând cu anul 1898, la Biblioteca Muzeului Național sau la aceea a Muzeului Ardelean⁹. La fel ca în momentul înființării acestei biblioteci, completarea cu publicații românești se produce prin acte generoase de donație, atât din partea unor instituții, cât și a unor privați.

Conștientizând necesitatea dezvoltării fondului de carte românească, Consiliul Dirigent votează așa-numitul „fond românesc”, în valoare de 700.000

⁶ Apud Győrfi Dénes, *op.cit.*, pp. 99-100.

⁷ Győrfi Dénes, *op. cit.*, p. 92.

⁸ Eugen Barbul, *op.cit.*, p. 14.

⁹ *Ibidem*, p. 14; Ion Mușlea, *op.cit.*, p. 11.

de lei, pentru anul universitar 1919-1920. În anii următori, guvernul avea să aloce sume mai reduse pentru completarea materialului românesc (270.000 în 1921-1922, 300.000 în 1922-1923). Cu aceste sume s-a cumpărat „tot ce se găsi la anticarii și librării bucureșteni”. Au mai fost cumpărate, între timp, bibliotecile unor savanți decedați¹⁰.

Eugen Barbul și-a asumat ca principal obiectiv dezvoltarea colecțiilor bibliotecii, în mod prioritar prin completarea fondului de carte românească.

Se poate vedea din procesele-verbale ale ședințelor Comisiunii entuziasmul cu care Eugen Barbul își intră în atribuții, dar mai ales se dedică procesului de „românizare” a colecțiilor bibliotecii. E preocupat în mod special de dezvoltarea colecțiilor instituției, dar mai ales a fondului de carte românească, de integrarea cu prioritate a acesteia și accesibilizarea lui. Astfel, într-un termen foarte scurt, el negociază bibliotecile oferite spre cumpărare de văduvele Crupenschi și Popovici (pe aceasta din urmă o antamase), acontase biblioteca călugărului moldovean D. Carpați și obținuse sub formă de donație biblioteca Nica din București. De asemenea, obține făgăduiala Ministrului Muncii pentru susținerea Bibliotecii populare (300 de volume). Preia ideea și îi convinge pe Duiliu Zamfirescu¹¹, președintele Camerei Deputaților și pe secretarul general Brătescu-Voinești, ca biblioteca acestui for să fie trimisă la Cluj¹². Conducerea Teatrului Național din Cluj oferă Bibliotecii Universitare preluarea arhivei și bibliotecii fostului teatru maghiar¹³.

Academia Română a donat, în două rânduri, dintre dubletele și tripletele sale, în total 15.000 de volume. La fel au procedat Parlamentul României, care a oferit 1.450 de volume, Casa Școalelor, Societatea *Astra* etc. Se impune menționată și donația din partea Ministerului de Externe al Franței, constând într-un număr de 95 de titluri de reviste. Intrarea în vigoare, în 1923, a noii legi a imprimatelor aducea în colecțiile bibliotecii între 2.000 și 3.000 de volume de publicații curente în fiecare an.

Cel mai important gest l-a constituit donația făcută de Gheorghe Sion în anul 1922. Descendent al unei familii boierești din Moldova, acesta a ocupat mai multe funcții, printre care acelea de prefect și de procuror, remarcându-se ca un pasionat colecționar. El a înțeles cât de importantă este cartea românească pentru centrul cultural și național care trebuia să devină Clujul. „Pătruns de sentimentul unirii sufletești - scria E. Barbul - a donat bibliotecii toate colecțiunile sale de

10 Au fost achiziționate bibliotecile: Gr. Crețu (2.739 de volume și 400 de reviste), H. Frollo (3.000 de volume și 100 de reviste), Aurel C. Popovici (1.120 de volume), A.C. Crupenschi (2.657 de volume) ș.a. Cf. Ion Mușlea, *op.cit.*, p. 12.

11 Este vorba de cunoscutul scriitor Duiliu Zamfirescu, autor al romanelor *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*. A devenit membru corespondent al Academiei Române (1898), apoi membru plin (1908), fiind ales președinte al Societății Scriitorilor (1916). A avut o carieră diplomatică, fiind secretar a Legației române de la Roma (1888), apoi atașat la Atena și Bruxelles (după 1892), secretar general al MAE (1906), ministru plenipotențiar, delegat al României în Comisiunea europeană a Dunării și în Comisiunea mixtă a Prutului (1909). În viața politică a fost senator de Putna (1920), ministru de externe în primul guvern Averescu și președinte al Camerei Deputaților.

12 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 14-a din 14 dec. 1921, ff. 42-43. În iunie 1923, directorul anunță finalizarea donației. Vezi ședința a 24-a din 8 iunie 1923, f. 133.

13 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 17-a din 2 mai 1922, f. 60.

cărți, reviste, manuscrise, documente, stampe, fotografii, picturi, monede și medalii, mărci poștale, hărți etc”¹⁴. Prin această donație, de peste 3.000 de volume, au intrat în colecțiile bibliotecii peste 200 de cărți vechi românești, printre care și câteva unicate. Acestora li se adăugau peste 2.000 de desene și stampe referitoare la țările române, semnate de Bouquet, Raffet, Valerio și Szatmary.

Gestul lui Gheorghe Sion a fost urmat și de alte personalități ale vieții publice românești, printre care Elena și Francisc Hossu-Longin, Amos Frâncu, la care aveau să se adauge, mai târziu, frații Iulian și Liviu Marțian sau Alexandru Lapedatu etc. În cazul celor dintâi, donația a constat, mai cu seamă, în arhivele personale aparținând lui Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, precum și ficei sale, Elena, și ginerelui său, avocatul și politicianul Francisc Hossu-Longin. La rândul său, istoricul și omul politic Alexandru Lapedatu își donează, în 1940, întreaga bibliotecă.

După ce și-a donat propria bibliotecă, G. Sion îl convinge și pe avocatul Furnarachi din Bacău să doneze biblioteca ce a aparținut tatălui său, care „a fost institutorul lui Alecsandri”, în total 303 volume „cărți valoroase franțuzești și grecești”¹⁵.

Subscriind ideii de completare a colecțiilor bibliotecii clujene cu publicații specifice culturii române, G. Sion sesizează conducerea acesteia de dispoziția Ministerului Cultelor și Artelor prin care este autorizat un expert „să ridice pe seama Bibliotecii Academiei Române toate cărțile vechi aflătoare pe la biserici și mănăstiri”. Eugen Barbul consideră că sunt nedreptățite bibliotecile din Cluj, Iași și Cernăuți. El îi solicită lui Em. Racoviță să intervină la minister, ca „cel puțin dubletele și tripletele să se distribuie între bibliotecilor acestor universități.” Profesorul își asumă „să aranjeze distribuirea dubletelor prin o înțelegere directă cu însăși Academia”¹⁶.

Societatea Națională de Cruce Roșie Română din București oferă cu titlul de donație 310 volume, pe care conducerea, evaluându-le, decide să le redistribuie către Biblioteca Populară, Muzeul Limbii Române, Seminarul de Istoria Românilor, Societatea „Petru Maior”, Liceul „Barițiu”, Liceul „Regina Maria”, Academia Comercială, Societatea *Astra* etc.¹⁷ O donație asemănătoare vine și din partea Casei Școalelor, constând în cca 300 volume¹⁸.

Profesorul Emil Racoviță face cunoscut, în ședința din aprilie 1923, că la intervenția sa, guvernul francez a promis să trimită gratuit manuale franceze pentru studenții universitari din Cluj, „o nouă dovadă a grijei dezinteresate din partea acestui nobil, care înțelege să cimenteze legăturile de sânge și de cultură nu numai prin vorbe ci și prin fapte”¹⁹.

Biblioteca Universității beneficiază în primăvara anului 1923 de o donație

14 Eugen Barbul, *Biblioteca Universității din Cluj*, în „Boabe de Grâu”, I, nr. 3, 1930, p. 16.

15 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 22-a din 25 apr. 1923, f. 105.

16 *Ibidem*, f. 101.

17 *Ibidem*, f. 103, 105.

18 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 24-a din 8 iunie 1923, f. 133.

19 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 22-a din 25 apr. 1923, f. 99.

consistentă în bani din partea ministrului Mârzescu, care la solicitarea lui Em. Racoviță, „fără multă insistență, așazicând spontană a făcut donație, dăruind în loc de 20.000 lei, cât s-a cerut, suma de 100.000 lei”²⁰.

În septembrie 1925, Fundația Carnegie își anunță dorința de a dona cărți bibliotecii²¹.

Cunoscutul om politic ardelean, avocatul Ioan Suci, în calitate de președinte al Contenciosului regional Cluj, propune Bibliotecii Universitare un schimb de cărți cu „o valoare netăgăduită istorică și bibliografică și sunt opere de drept cu referință internațională, maghiară și ardeleană. Multe din ele nici nu se află în colecțiunile bibliotecii (...). Conține și manuscrise, dintre cari mai cu seamă *Articuli Dietales* (1540-1761) 4 volume, sunt de o importanță mare”²².

Se fac demersuri pentru preluarea bibliotecii lui Take Ionescu. Directorul Barbul anunța că văduva Adelina T. Ionescu „ar fi decisă să ni-o doneze, dar avocatul casei, Rosenthal, pune piedici.” Acesta îi cere ajutor lui Em. Racoviță să intervină. Profesorului i se cere sprijin și pentru obținerea sub formă de donație, la sugestia senatorului Dissescu, a bibliotecii filologului Gr. Crețu²³.

La mai puțin de două luni, Eugen Barbul anunța Comisiunea că biblioteca Crețu a fost achiziționată cu suma de 190.000 lei, cu concursul lui Sextil Pușcariu, „o bibliotecă prea valoroasă, prin care se va completa binișor colecția de cărți vechi a Bibliotecii”²⁴. Tot cu această ocazie anunță oportunitatea achiziționării unei noi biblioteci private, a profesorului Gălușcă din București, pentru care se și deplasează de urgență pentru tratative²⁵.

La scurtă vreme, avea să raporteze că alături de biblioteca Crețu, au mai fost încheiate tranzacțiile pentru bibliotecile Frollo și Gălușcă. În cazul celei dintâi, fiind făcută recepția, informa membrii Comisiunii că au fost identificate 360 cărți vechi din secolele XVII-XVIII care fuseseră evaluate „socotind modest” 500 lei/ex, ca preț mediu, ceea ce însemna 180.000 lei, „deci numai această parte a bibliotecii - concluziona - acoperă mai tot prețul de cumpărare (190.000 lei), așa că restul de 2.000 volume ne vine gratis”²⁶. Sosită la Cluj, această achiziție avea să impresioneze odată cu inventarierea ei. Directorul general informa membrii Comisiunii: „Această bibliotecă e mult mai valoroasă de cum se credea. Catalogul cărților vechi, ce-l întocmise expertul familiei, nu este precis. Până acum s-au descoperit trei tipărituri de Coresi: *Psaltirea* din 1568, *Sbornicul* din 1568 și o *Evangelhie* slavonă, care pare a fi tot o tipăritură de a lui Coresi din Brașov, înainte de 1560. Pravilele lui Vasile Lupu și Matei Basarab din 1642 asemenea s-au aflat între cele greșit indicate în catalogul familiei”²⁷.

20 *Ibidem*, f. 97.

21 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 26 sept. 1923, p. 7.

22 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței din 2 iul. 1924, f. 28.

23 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 22-a din 25 apr. 1923, f. 105.

24 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 24-a din 8 iunie 1923, f. 133.

25 *Ibidem*, f. 133.

26 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 25-a din 25 iunie 1923, f. 139.

27 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 26 sept. 1923, f. 1.

Legat de achiziția bibliotecii Crețu, merită să reținem încercările urmașilor de a păstra totuși unele documente de valoare. Astfel, fiul proprietarului, cel care vânduse biblioteca, după plata achiziției și preluarea colecției, solicită să i se restituie *Pravila* de la Govora (tipărită la 1640), „deoarece această carte a fost dată fără știrea expertului familiei.” Directorul Barbul se opune returnării, în condițiile în care această carte fusese dată la schimb pentru un manuscris vechi de la începutul secolului al XVI-lea, reținut de familie, deși inițial fusese trecut în inventarul achiziționat de Biblioteca Universitară²⁸.

Dacă biblioteca Gălușcă era „de mai mică importanță”, a costat 30.000 lei, „biblioteca Frollo, foarte valoroasă, conținea 4.000 volume, cumpărate cu 100.000 lei. Sunt între ele cărți franceze și italiene, cari de prezent numai cu mari jertfe materiale s-ar putea procura.” Aflăm că, beneficiind de sprijinul profesorului Sextil Pușcariu, Eugen Barbul a reușit să o achiziționeze la concurență cu profesorul universitar Rădulescu-Pogoneanu, „care voia să o cumpere pentru al său Seminar pedagogic” din București, bazându-se pe un credit special de la minister. În contextul negocierii, Barbul acceptă să cedeze dubletele din această bibliotecă seminarului amintit²⁹.

Data fiind valoarea celor două biblioteci, Crețu și Frollo, directorul general decide angajarea a șase studenți (cu o diurnă de 40 de lei) pentru prelucrare cu prioritate³⁰.

Făcând un prim bilanț, pentru a justifica necesitatea alocării unui fond de 30.000 lei pentru cheltuieli de personal, Eugen Barbul arată că în intervalul 15 noiembrie 1921 - 1 mai 1922 s-au înregistrat 11.954 volume, au fost catalogate 10.826 volume, s-au legat 3.200 volume (periodice). Pentru comparație recurge la statistici din perioada 1906-1911, înregistrate de bibliotecile universităților din Cluj sau Budapesta, Biblioteca Academiei Române, concluzionând că „în timpul din urmă s-au încorporat de 2-3 ori mai multe cărți la Biblioteca Universității din Cluj, decât la alte biblioteci.” Se impunea, astfel, susținerea financiară „ca încorporarea cărților românești să se facă cât se poate de repede”³¹.

În atenția conducerii Universității s-a aflat și problema continuării organizării bibliotecii, pentru a o menține la nivelul unei instituții moderne, aliniată standardelor din Apusul Europei. Încă din primii ani de după război, au fost propuse mai multe proiecte de reorganizare a acesteia. Merită evidențiată concepția lui Sextil Pușcariu, cel dintâi rector al Universității românești, care susținea: „Știința s-a dezvoltat atât de mult în fiecare specialitate, încât principiul economiei celei mai mari de timp a devenit un postulat pentru fiecare cercetător. Bibliotecile cu cataloagele raționale, bibliografiile care să te informeze repede și exact asupra lucrărilor înaintașilor [...] au devenit o necesitate pentru progresul științei în fiecare specialitate [...]. Nu numărul volumelor crește valoarea unei biblioteci

28 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 25-a din 25 iunie 1923, ff. 143-144.

29 *Ibidem*, f. 139.

30 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 26 sept. 1923, f. 2.

31 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 17-a din 2 mai 1922, ff. 58-59.

speciale și nici prețul de cumpărare al cărților, ci faptul că în ele găsești tocmai și numai cartea pe care o cauți”. El insista asupra realizării unui catalog comun, după modelul formularistic al tuturor seminariilor și institutelor, pus în acord cu cel al Bibliotecii Universitare, pentru a evita dublarea unor achiziții. Acesteia din urmă îi revine sarcina să cumpere „mai ales operele mari și scumpe”. Sextil Pușcariu conchidea: „Numele bun de care se bucură o Universitate, în țară și străinătate, se datorește în mare parte publicațiilor sale”³². La rândul său, profesorul Emil Racoviță atrăgea atenția asupra importanței racordării Universității clujene la viața științifică internațională: „Conducătorii universității trebuie să fie animați de un «spirit mondial», trebuie să fie pătrunși de sentimentul solidarității științifice universale, trebuie să fie convinși de necesitatea absolută a colaborării internaționale în domeniul științei, pentru ca universitatea să-și poată îndeplini misiunea pe plan național și să progreseze”³³. Această racordare se realiza și prin accesul la publicații științifice de primă mână.

În efortul de a asigura, pe de-o parte, publicații curente, necesare atât procesului educativ, cât și cercetării științifice, iar, pe de altă parte, de a recupera elemente ale patrimoniului cultural românesc din Transilvania, bugetul trebuia să fie bine gestionat. Comisiei i-a revenit sarcina de a asigura un echilibru în politica de dezvoltare a colecțiilor. Dacă, în perioada 1919-1925, finanțarea a fost orientată spre achiziționarea de biblioteci private, adesea conținând publicații sau documente rare, unicate, după jumătatea deceniului al treilea s-a impus orientarea politicii de achiziție spre publicații noi, de actualitate. Profesorul Emil Racoviță este cel care punctează acest moment de schimbare impus de cerințele universității. Achizițiile de biblioteci și donațiile au permis conturarea unei colecții de carte veche românească ce rivaliza cu cea a Bibliotecii Academiei Române, considerată de Eugen Barbul drept cea mai frumoasă înfăptuire a Bibliotecii din anii '20³⁴. Fondul de carte românească era suficient de ofertant, după cum aprecia savantul român, satisfăcând cerințele istoricilor, ale filologilor sau ale juriștilor, dar nu le era util celor de la Facultatea de Științe sau de la Medicină. „Cei care lucrează cu fondul românesc – susținea Racoviță – pot să lucreze, dar nu pot cei de la Știință. Pe viitor va trebui să întrebuițăm partea cea mai mare a sumelor din buget pentru fondul internațional. Deoarece însă nici chiar astfel nu vom avea sume destule pentru cărți și abonamente străine, dată fiind scumpetea enormă a acelor produse, se cere să facem o bună selecționare a revistelor de care avem lipsă”³⁵. Echilibrul între achiziția curentă și cea retrospectivă era dublat de grija asigurării unei stabilități între piețele editoriale, căci se constatase că literatura științifică din spațiul francez sau anglo-saxon era surclasată de cea din lumea germană³⁶.

Dezbătând pe larg problema abonamentelor la publicațiile periodice străine se ajunge la concluzia necesității întocmirii unui catalog al tuturor revistelor

32 Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, București, 1978, p. 420, 430.

33 Gheorghe Racoviță, Ana-Maria Stan, *Memoria documentelor*, Cluj-Napoca, 2007, p. 42.

34 Eugen Barbul, *op.cit.*, p. 95; Ioan Breazu, *Universitatea românească „Regele Ferdinand I” din Cluj* (mss.), p. 67.

35 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 3 ian. 1925, f. 47.

36 Györfi Dénes, *op.cit.*, p. 104-105.

științifice ce se află la institutele universitare clujene. Emil Racoviță își exprima speranța că până la jumătatea anului 1925 acesta va fi disponibil, iar „atunci se va putea face o adevărată politică a revistelor străine.” Mai mult, îndemna: „În anul acesta [1925 - n.n.] să fim mai largi cu revistele străine.” Eugen Barbul precizează că în permanență conducerea a avut în vedere revistele și cărțile străine, pentru care s-a întrebuințat nu numai fondul de 150.000 lei, ci alți peste 200.000 lei luați din „fondul de spese materiale”. La aceste sume s-au mai adăugat alți 180.000 lei pentru legarea acestor publicații în anul 1924³⁷. Profesorul Bogrea se poziționează în apărarea conducerii, exprimându-și temerea „că unele institute se adresează prea mult bibliotecii pentru abonamente de reviste, uitând că biblioteca, cu mijloace destul de mărginite, trebuie să satisfacă pretențiuni în multe direcții”³⁸.

În perioada crizei economice de la începutul deceniului al patrulea al secolului trecut, Comisiunea bibliotecii și Rectoratul au condiționat achiziția de publicații și abonamentele la reviste necesare facultăților și institutelor de către Biblioteca Universitară, numai dacă acestea utilizau 2/3 din buget pentru dotarea propriilor biblioteci³⁹.

Biblioteca Universitară s-a arătat deosebit de interesată de Biroul de Schimburi Internaționale, organizat la București în 1923, din inițiativa profesorului E. Racoviță. În cadrul instituției clujene, s-a organizat un birou distinct, menit să preia, pe de o parte, toate cărțile și periodicele destinate institutelor din Cluj, având obligația să le repartizeze destinatarilor, iar, pe de altă parte, toate publicațiile din centrul universitar destinate schimbului internațional, urmând să le expedieze Biroului de Schimburi Internaționale de la București. Principalele publicații destinate expedierii au fost anuarele universitare, revistele editate în Universitate și tezele susținute la Facultatea de Medicină. În intervalul 1923-1935, s-a ajuns la 194 de universități și institute partenere de schimb de publicații, din 37 de țări. În anul 1937, de pildă, existau deja 197 de parteneri de la care s-au primit 9.111 volume. Cu toate acestea, sistemul centralizat de expediere a coletelor spre parteneri îngreuna acest canal de schimb de publicații; fiind subfinanțat, nu reușea să asigure expedierea coletelor cu publicații, fapt ce a condus la întreruperea unor parteneriate⁴⁰. În intervalul 1920-1935, colecțiile bibliotecii au sporit cu 229.204 de tipărituri și alte documente, totalizând 460.815 volume⁴¹.

Pentru o bibliotecă ofertantă, cum a devenit instituția clujeană, se impunea ca o necesitate crearea unor instrumente de regăsire a informației, fiind indispensabilă realizarea unor produse bibliografice utile deopotrivă procesului de formare și cercetării științifice. Activitatea de catalogare a publicațiilor a constituit o prioritate pentru conducerea bibliotecii, astfel că, în perioada 1919-1930, au fost inventariate peste 75.000 de titluri, reprezentând cca 90.000 volume⁴². Pe

37 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 3 ian. 1925, ff. 48-49.

38 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței din 10 oct. 1924, f. 35.

39 Györfi Dénes, *op.cit.*, p. 153.

40 Eugen Barbul, *op.cit.*, p. 42.

41 Györfi Dénes, *op.cit.*, p. 109.

42 Ion Mușlea, *op.cit.*, p. 17.

lângă catalogul alfabetic, devenea din ce în ce mai necesară realizarea unui al doilea catalog, pe materii, după sistemul zecimal. Astfel, la începutul anului 1924, Eugen Barbul susținea în fața Comisiunii că se impune realizarea unui catalog pe materii, a cărui lipsă o considera „o mare lacună a bibliotecii”. Pentru realizarea lui în regim de urgență „se cer parale”, așa că acesta considera că suma de 120.000 lei necesari pentru plata de personal auxiliar sau pentru timp suplimentar de lucru poate fi luat din bugetul de cheltuieli materiale, cu aprobarea ministerului. Propunerile sale beneficiază de susținerea celorlalți membri ai Comisiunii⁴³. După un an de eforturi, el face un raport, solicitând alocarea unei sume de 30.000 lei pentru primul semestru al anului 1925⁴⁴, pentru ca în septembrie să solicite alocarea a 35.000 lei din același capitol de buget, pentru angajarea unui personal auxiliar mai numeros, pentru a accelera finalizarea catalogului⁴⁵. Prin urmare, a început copierea fișelor din catalogul alfabetic, apoi au fost triate, ajungându-se ca, până în anul 1930, să existe peste 180.000 de fișe. Din păcate, numai cele pentru colecțiile bibliotecii, nu și ale Muzeului Ardelean. Meticulozitatea cu care s-a lucrat, până în cele mai mici amănunte catalografice, a făcut ca acest catalog să fie superior celui al Academiei Române. Conducerea a considerat că este mai potrivit sistemul clasificării zecimale, de sorginte europeană, decât sistemul zecimal Dewey, elaborat în Statele Unite ale Americii, biblioteca clujeană fiind a treia din România care îl folosește, după aceea a Fundațiilor Regale și a Academiei Române. Meritul este cu atât mai mare cu cât întreaga activitate a fost realizată de către angajații instituției. În această perioadă, directorul Eugen Barbul a încercat să organizeze un birou care să se ocupe exclusiv de acest catalog sistematic. Printre cei care au contribuit cel mai mult la crearea acestui instrument s-au aflat Ion Mușlea, Antal Valentiny și Virgil Vătășianu⁴⁶. La începutul anilor '20, a fost întocmit și un catalog sumar al publicațiilor periodice, care avea să fie perfecționat prin descrieri bibliografice mai complete și mai amănunțite⁴⁷.

Biblioteca Muzeului Ardelean a continuat să se dezvolte, potrivit statisticilor elaborate de prim-bibliotecarul Ferenczi Miklós: în anul 1931, aceasta integra 145.562 de cărți, 86 de incunabule, 1983 de cărți vechi maghiare, 13.767 de reviste, 9.814 ziare, 200 de hărți, 4.000 de manuscrise, 95.222 de necrologe, 20.301 afișe, 2.867 de foi volante, 2.238 de alte publicații cu conținut mixt, la toate acestea adăugându-se 500.000 de documente arhivistice. Societatea Muzeului Ardelean a oferit, începând cu anul 1930, o subvenție anuală de 10.000 de lei Bibliotecii Universitare, având ca destinație legarea cărților și revistelor din colecțiile muzeului. Până în anul 1940, au mai intrat în fondurile Bibliotecii Muzeului încă 5.836 de volume de cărți și 2.276 de alte tipărituri⁴⁸.

43 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 12 ian. 1924, f. 13.

44 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței din 3 ian. 1925, f. 44.

45 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței din 18 sept. 1925, f. 67.

46 Győrfi Dénes, *op.cit.*, pp. 110-112; Eugen Barbul, *op.cit.*, pp. 76-77.

47 Győrfi Dénes, *op.cit.*, p. 112.

48 *Ibidem*, pp. 106-107.

În anul 1923, din cel puțin două rațiuni, Eugen Barbul se opune intenției ministrului Angelescu de a duce din cărțile maghiare pentru școlile maghiare deschise în Capitală. În primul rând dorea să protejeze colecțiile bibliotecii, dar mai ales nu dorea să atragă oprobiul concetățenilor, al colegilor săi maghiari prin înstrăinarea patrimoniului cultural maghiar deținut de bibliotecă. El atrăgea atenția că „pasul acesta ar da anză la interpretări greșite și nici Univ[ersitatea] n-ar putea ceda cărțile ungurești de cari are nevoie (...)”. Pentru a păstra o relație cordială cu ministerul acceptă, totuși, să cedeze o parte dintre dublete⁴⁹.

Biblioteca populară a fost proiectată, încă de la început, ca parte a Bibliotecii Universitare, însă din pricina limitărilor impuse de buget, Biblioteca Populară a devenit realitate abia în 14 mai 1921, când a fost inaugurată în prezența Ministrului Muncii, Gr. Trancu-Iași. Dacă, la început, colecțiile sale dispuneau de 1.500 de volume în limba română și de 500 de volume în limba maghiară, biblioteca avea să beneficieze, între timp, pentru a-și atinge scopul de propagare a culturii în general și a celei românești în special, de o atenție sporită, astfel că ajunge să pună la dispoziția publicului, în 1935, aproape 10.000 de volume (7.592 de volume în limba română, 93 în limba franceză și 1.663 în maghiară). Fondul de carte provenea din donația Ministerului Muncii, prin achiziții și, în cea mai mare parte, din dubletele Bibliotecii Universității. O statistică realizată de conducerea instituției ne arată că această bibliotecă a fost vizitată, în intervalul 1921-1935, de 459.329 de utilizatori, care au consultat 464.346 de volume. Succesul acestei secții a fost ilustrat și de faptul că a devenit necesară sporirea numărului de locuri din sala de lectură, de la 70, câte erau la început, la 220 în anul 1926. Este, în fond, dovada faptului că scopul urmărit fusese atins: „răspândirea culturii românești în clasele mai inferioare din capitala Ardealului”⁵⁰, mai precis în rândul elevilor, ucenicilor, calfelor, muncitorilor etc.

Trebuie reținut că această secție a bibliotecii primea și copii⁵¹, având un program de activitate nu doar în zilele lucrătoare, ci și sâmbăta și duminica. Deservirea nu se făcea cu personal distinct, ci cu participarea, prin rotație, a angajaților instituției⁵², finanțarea fiind asigurată din fonduri primite de la Ministerul Instrucțiunii și din sume extrabugetare, primite ca subvenții, în unii ani, de la Ministerul Muncii, pentru ca, după anul 1932, să primească ajutor financiar de la

49 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 25-a din 25 iunie 1923, f. 147.

50 Eugen Barbul, *op.cit.*, pp. 48

51 La începutul anului 1925 se constata că Biblioteca Populară se bucură de real succes, fiind frecventată tot mai mult de cititorii români. Dacă în anul universitar 1921/1922 cititorii erau aproape exclusiv copii maghiari, la finele anului 1924, procentul copiilor români a crescut la 45%. Emil Racoviță își propune să prezinte succesul acestui proiect ministrului muncii, Chirculescu, solicitând sprijin financiar pentru „o clădire provizorie, un fel de pavilion, care să aibă comunicare cu sala de citire.” Până atunci, Eugen Barbul făcea planuri „să transforme actuala garderobă într-o mică sală de citire, iar garderoba s-ar muta în antreul bibliotecii.” Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 3 ian. 1925, f. 45.

52 La începutul anului 1925, Directorul general solicită acordul membrilor Comisiunii să-i recompenseze financiar pe acei angajați care au contribuit la catalogarea fondului de carte al Bibliotecii populare, utilizând 25.000 lei din donația de 100.000 a ministrului Mărzescu. Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței d din 3 ian. 1925, f. 45.

Primăria orașului Cluj⁵³. Conducerea instituției estimase că, pentru buna funcționare a acestei secții, este nevoie de minimum 100.000 de lei pe an, însă, din păcate, sumele acordate de Primărie erau aproape derizorii, coborând până la 5.000 lei (1938), maximul obținut fiind de 60.000 de lei, în anul 1933, când era primar profesorul universitar Nicolae Drăganu. De cele mai multe ori, completarea sumei necesare se făcea prin apelul la mediul privat⁵⁴.

Câteva rânduri din revista *Gândirea*, încă la începuturile Bibliotecii populare (1922), ilustrează sugestiv succesul acestei inițiative: „Închipuiți-vă o sală unde nu mai e loc în bănci, nici în scaunele din jurul pereților, pentru că totdeauna e plin, iar duminica se strâng chiar peste două sute; copii de unguri și de români, răsfoind cu lăcomie paginile cărților, într-o reculegere și o seriozitate cum numai copiii știu să o mai aibă. E o clipă de negrăită emoție să pășești înăbușit de-a lungul cărților desfăcute pe pupitre, unde, din când în când, o foaie se întoarce tăcut [...] Problema lor, a celor ce nu au, în mizeria socială de astăzi, loc acasă, căldură și liniște (poate nici pâine), dar vin în azilul învățăturilor, e poate problema cea mai înduioșătoare a vremii”⁵⁵. Directorul Eugen Barbul remarcă, în sprijinul necesității sporirii numărului de locuri, că „în lunile de iarnă numărul cetitorilor la această bibliotecă se urcă 300-400 zilnic, deși sunt 150 locuri”. „Un mare număr rămâne pe afară și bieții băieți așteaptă în frig și ploaie de multe ori ore întregi până găsesc un loc în sală”⁵⁶.

★

Eugen Barbul a avut mereu în atenție politica de personal. A fost preocupat de asigurarea unui număr satisfăcător de funcționari, dar și de pregătirea lor profesională și implicit de promovarea acestora și mai ales de aspectele salariale. La finele anului 1921, profitând de discutarea regulamentului instituției, în contextul definirii responsabilităților celor doi directori, conducerea bibliotecii prezintă reprezentanților Universității în Comisiune, în proiect, un nou Regulament, în care Eugen Barbul insistă în „chestia situației personalului de la Bibliotecă”. Profesorii Racoviță și Botez împărtășesc punctul de vedere al acestora, promițându-le sprijinul⁵⁷. La următoarea ședință, din 8 februarie 1922, Emil Racoviță prezintă spre dezbateră proiectul de Regulament al Bibliotecii Universității, care apoi urma să fie supus aprobării Senatului universitar. Tot cu această ocazie este prezentat și noul Regulament al personalului Bibliotecii⁵⁸.

Regulamentul Bibliotecii Universitare, aprobat prin Ordinul Ministerului nr. 49.570/21.05.1923 stabilea „lefurile și gradațiile cerute pentru personalul științific, asimilând pe directorii generali cu profesorii universitari, pe prim-bibliotecari cu șefii de lucrări, pe bibliotecari cu asistenții și pe sub-bibliotecari cu

53 *Ibidem*, pp. 48-52.

54 *Anuarul Universității pe anul 1937-1938*, p. 336.

55 „*Gândirea*”, I, nr. 10, 1922, p. 114.

56 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 18 ian. 1926, f. 86.

57 Arh. BCU, Registrul 1921-1923, procesul-verbal al ședinței a 14-a din 14 dec. 1921, f. 43.

58 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 15-a din 8 febr. 1922, f. 49.

preparatorii”⁵⁹.

Grija pentru personalul bibliotecii reiese și din demersul pe care îl face la Ministerul Instrucțiunii prin care obține pe seama personalului administrativ al bibliotecii un supliment de 2.600 lei/lună⁶⁰.

Se impune remarcată poziția pe care a avut-o în permanență față de angajații maghiari de-a lungul întregului său mandat, multă vreme majoritari în raport cu cei români. În ședința din mai 1923, prof. Călugăreanu „constată că mulți dintre funcționarii unguri ai bibliotecii nici acum, după 4 ani de la preluare nu vorbesc limba Statului. (...) Pentru a lua măsurile cuvenite, roagă pe directorul bibliotecii ca la proxima ședință să întocmească un raport detaliat despre cunoștințele de limba română a fiecărui funcționar”⁶¹. La ședința următoare, în baza raportului făcut de Eugen Barbul și a asigurărilor colegului său Gyalui că nu există rea-voință din partea bibliotecarilor maghiari în însușirea limbii române, se stabilește un ultim termen de 6 luni, până la finele anului, „când vor fi supuși unui examen serios, iar cei ce nu vor corespunde cerințelor vor fi demși fără altă motivare”⁶². Expirând acest termen, Barbul solicită membrilor Comisiunii să li se acorde angajaților maghiari un ultim termen limită de șase luni. Emil Hațieganu era „de convingere că li s-au acordat destule termene și au avut timpul necesar pentru a învăța românește.” Prin urmare, el cerea să fie supuși la examen, iar „acei ce vor corespunde rămân definitiv în posturile ce le ocupă. Acelora însă cari, fie din rea intenție, fie din alte motive, cari astăzi nu mai pot fi justificate, nu vor corespunde, să li se dea încă un termen final punându-li-se în vedere că dacă nici atunci nu vor satisface, vor fi absolviți de oficiile ce le ocupă, fără discuție.” Comisiunea acceptă propunerea pentru examinare, fixând data de 14 ianuarie 1924, iar următorul termen pentru luna iunie a aceluiași an, delegându-i responsabilitatea ultimei verificări lui Em. Hațieganu⁶³. În cele din urmă, strategia ocrotitoare a lui Eugen Barbul dă roade, niciun angajat maghiar nu își va pierde slujba pe motiv de necunoaștere a limbii oficiale. Ultimii promovează examenul la finalul anului⁶⁴.

În anul 1933, datorită dezvoltării bibliotecilor universitare și rolului crescut al acestora în viața academică și științifică românească, prin „Regulamentul general de aplicare a *Legii pentru organizarea învățământului superior*”, publicat în *Monitorul oficial* la finele anului, bibliotecile universitare din București, Cluj, Iași și Cernăuți au fost recunoscute, în mod oficial, ca instituții universitare⁶⁵.

59 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 24-a din 8 iunie 1923, f. 131.

60 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 17-a din 2 mai 1922, f. 59.

61 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 23-a din 8 mai 1923, f. 123, 125.

62 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței a 24-a din 8 iunie 1923, f. 135.

63 Arh. BCU, Registrul 1923-1937, procesul-verbal al ședinței din 12 ian. 1924, f. 15. Aflăm că doar 7 angajați au picat examenul, iar 3 nu s-au prezentat din motive de boală (printre care și respectabilul specialist A. Valentin). Cf. procesului-verbal al ședinței din 20 apr. 1924, f. 22.

64 *Ibidem*, procesul-verbal al ședinței din 3 ian. 1925, f. 43.

65 Denes Gyorfı *op.cit.*, p. 109.

După ce a beneficiat de o investiție importantă, fiind ridicată și dată în funcțiune într-un timp foarte scurt⁶⁶, cea mai mare parte a „Palatului cărții” a rămas, din pricina crizei economice din imperiu, apoi a Marelui Război, nefinalizată în totalitate. Trecerea anilor impunea deopotrivă lucrări de modernizare și, mai ales, de extindere. Ritmul în care colecțiile bibliotecii s-au dezvoltat în anii ce au urmat Marii Uniri și numărul crescând al studenților l-au determinat pe Eugen Barbul să gândească, încă din anul 1925, un amplu proiect de extindere⁶⁷ ce viza construirea unei noi săli de lectură, două săli pentru consultarea periodice, o sală pentru profesorii universitari, precum și două depozite. Universitatea a respins proiectul avansat de directorul bibliotecii din lipsă de fonduri. Prin urmare, în anul următor, în fața crizei de spațiu, mai ales în ceea ce privește publicațiile nou achiziționate, conducerea a fost nevoită să recurgă la o reorganizare a depozitului, care a durat doi ani. Spațiul câștigat în urma acestui demers trebuia să constituie o soluție temporară, cel puțin până ce putea fi construit un nou etaj deasupra sălii de lectură, a sălii cataloagelor și a sălilor de periodice. Acest proiect ar fi rezolvat însă numai criza de locuri pentru studenți. În pofida springinului pe care directorul îl avea din partea unor mari personalități universitare clujene - Emil Racoviță, G. Bogdan-Duică și Vasile Bogrea -, proiectul estimat la puțin peste două milioane de lei, pe mai mulți ani, nu avea să aibă susținere nici din partea Universității, nici de la minister. Conducerea Bibliotecii Universitare își pune mari speranțe în obținerea fondurilor necesare de la Iuliu Maniu, devenit președintele Consiliului de Miniștri, cărui îi înaintează, în 1929, un amplu memoriu. Guvernul național-țărănist alocă peste 1,5 milioane, iar la Cluj încep lucrările în luna octombrie a aceluiași an. Din păcate, fondurile promise nu ajung la destinație, fiind folosite în cu totul alte scopuri. Totuși, în anul 1930, profesorul Racoviță insistă ca, din creditul extraordinar primit de Universitate pentru aniversarea a 10 ani de la preluarea instituției, cei peste 800.000 lei care au rămas să fie acordați bibliotecii. Lucrările se reiau în anul 1931, însă, ținând cont de izbucnirea crizei economice, noile spații construite rămân nefinisate. În noiembrie 1933, Alexandru Vaida-Voevod, în calitate de prim-ministru al guvernului, decide alocarea sumei de un milion de lei pentru bibliotecă, din cele cinci milioane de lei alocate Universității pentru clinicile sale⁶⁸.

66 Începute în vara anului 1906, lucrările au fost finalizate în decembrie 1908, când au fost deja mobilate spațiile interioare. Cu un plan bine pus la punct, până în amănunt, colecțiile de publicații au fost mutate într-un timp scurt, fiind organizate în depozite și în sălile de lectură. Astfel că, la 8 februarie 1909, a fost deja pusă la dispoziția studenților sala de lectură. István Csucsja, *Universitatea „Ferenc Jozsef” între anii 1872-1919*, în *Istoria Universității Babeș-Bolyai*, Cluj-Napoca, 2012, p. 81; Györfi Dénes, *op.cit.*, pp. 65-66.

67 Rectorul Universității a cerut un Memoriu documentat despre trebuințele materiale ale Bibliotecii, în perspectiva împrumutului cultural pe care România avea să-l facă prin Liga Națiunilor în interesul învățământului. În acest context se discută proiectul de completare a construcției existente. Emil Racoviță atrăgea atenția că sumele primite de Universitățile din București, Cluj, Iași și Cernăuți totalizau 1,2 miliarde, fiind insuficiente să acopere toate proiectele vizate. El spera în cazul Bibliotecii Universității din Cluj că va primi fonduri de la guvernul român pentru extindere. Vezi pe larg Procesul-verbal al ședinței din 3 ian. 1925, f. 44.

68 Dénes Györfi *op.cit.*, p. 109; Eugen Barbul, *op.cit.*, pp. 55-57.

Prin construirea etajului, s-au dat în folosință încă patru săli: una pentru ziare, o alta pentru reviste, una mai mare pentru studenții ce utilizează publicațiile proprii și o ultimă sală pentru publicul extrauniversitar (profesorii de la academii și licee, ziariștii, magistrații etc.). În anul 1934, rectorul Ștefănescu-Goangă, conștient de necesitatea investițiilor pentru extinderea bibliotecii, a decis alocarea unor noi sume din fondul destinat clinicilor pentru mobilarea spațiilor terminate în anul precedent și pentru ridicarea unei noi săli. Aceasta din urmă a adăpostit colecțiile de manuscrise, în vreme ce vechiul spațiu în care fuseseră depozitate a devenit sală de lectură⁶⁹.

După o activitate fructuoasă la conducerea bibliotecii, Eugen Barbul s-a pensionat la data de 29 octombrie 1935, fiind înlocuit de Ion Mușlea, delegat în funcție la 1 aprilie 1936. A fost numit oficial director al instituției prin Înaltul Decret Regal nr. 839/1936. Astfel, Ion Mușlea⁷⁰ a fost cel dintâi director care provenea din interiorul colectivului, fiind, în același timp, absolvent al Universității clujene, mai precis al Facultății de Litere și Filosofie. Eugen Barbul a trecut la cele veșnice, după o viață închinată bibliologiei, în anul 1960, fiind înmormântat la București.

Biblioteca, instituție de cultură de un important calibru academic, prin colecțiile sale și prin specialiștii săi, a constituit un pilon esențial al vieții universitare clujene, făcând dovada - prin relațiile cu alte instituții similare, prin numărul și, mai ales, calitatea publicațiilor - că mediul universitar clujean era deja perfect încadrat, la acea dată, în peisajul universitar și științific internațional. Altfel spus, aliatul cel mai de seamă al tinerilor studenți a fost în această perioadă Biblioteca Centrală Universitară, despre care criticul literar Petru Poantă spunea că, în perioada interbelică, ea „nu e un lux ori o anexă, ci o sursă vitală de energie”⁷¹.

Valentin Orga

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, RO
e-mail: valiorga@yahoo.com

Alexandru-Bogdan Bud

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, RO
e-mail: alex23bud@yahoo.com

⁶⁹ Eugen Barbul, *op.cit.*, pp. 58-59.

⁷⁰ În paralel cu activitatea de bibliotecar, Mușlea a fost preocupat și de înființarea unei arhive de folclor pentru culegerea și conservarea creației populare în condiții optime. Reușește să organizeze Arhiva de Folclor a Academiei Române, devenind primul ei director (1930).

⁷¹ Petru Poantă, *Clujul interbelic*, Cluj-Napoca, Eikon, 2013, p. 95.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC DIN BIHOR ÎN TRANZIȚIA DE SUB ADMINISTRAȚIA MAGHIARĂ SUB ADMINISTRAȚIA ROMÂNEASCĂ. ASPECTE DOCUMENTARE

Radu MILIAN

Abstract: *The course of the war and the related political changes made the position of the Hungarian Ministry of Education more flexible to the problems of the Romanian school, so that through the circular no. 206631/20 November 1918, the Ministry of Cults and Public Instruction in Hungary announces the renunciation of the obligation to teach in Hungarian to the primary classes in public education. As a result, after November 26, 1918, the official introduction of the Romanian language is gradually being introduced in all the primary Romanian schools.*

The dynamics of political events means that more and more schoolmaster and teachers are involved in the actions of C.N.R. from Oradea and Bihor. Although the links with the Hungarian school authorities will not be officially broken, a gradual autonomous Romanian education will be organized. Starting with November 23, 1918, the Romanian language becomes the official language of teaching in the Greek Catholic Gymnasium in Beiuș. At the Conference of Romanian teachers, held in Alba-Iulia, on December 2, 1918, which establishes the Curriculum in the Romanian schools in Transylvania, among the participants there are 2 teachers from Bihor. Following the decisions made here, the Romanian schools change their educational programs. The focus will be now on teaching Romanian, Romanian history and geography, French, Hungarian and German becoming optional. The Hungarian government will require Romanian teachers and civil servants to take the oath of allegiance to the new Hungarian Republic, in exchange for keeping their jobs and state aid. The opposition of the Romanian teaching staff determines their persecution. Things will slow down only after the entry of Bihor under Romanian administration.

Keywords: *Hungarian Ministry of Education, Romanian school, public education, Romanian language, Transylvania*

Cursul războiului și schimbările politice aferente au făcut ca poziția Ministerului Maghiar al Instrucțiunii să devină mai flexibilă la problemele școlii românești, astfel că prin circulara nr. 206.631/20 Noiembrie 1918, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Ungaria anunță renunțarea la obligativitatea predării limbii maghiare în claselor I și a II-a școlilor elementare¹. Începe astfel un proces de transformare a învățământului, de așezare pe baze naționale. În această notă se înscrie și decretul episcopului greco-catolic de Oradea, Demețriu Radu, dat în Beiuș, la data de 23 noiembrie 1918, prin care limba română redevine limbă oficială de predare la gimnaziul din Beiuș: „... Având în vedere că limba românească a fost scoasă din drepturile ei, că limba română este limba oficială a diecezei din jurul Beiușului, că gimnaziul a fost fondat pentru românii de aici, ...pe baza dreptului de liberă dispunere a națiunii române pentru soarta sa,... dispunem următoarele: ART. 1. Pe viitor, începând cu ziua de 16 decembrie 1918, când se redeschid școlile acum închise pentru morb, la Gimnaziul superior greco-catolic din Beiuș limba de propunere va fi, ca și la celelalte gimnazii românești din țară, limba românească, care totodată ca studiu original va fi a se propune în atâtea ore la săptămână ca și alte limbi. Art. 2. Limba maghiară se va folosi în continuare ca ajutorătoare pentru elevii, puțini la număr a căror limbă maternă este aceasta. Art. 3. Limba oficială a Gimnaziului va fi limba română. Art. 4. Limba și literatura maghiară va fi în continuare obiect de studiu ca și la celelalte gimnazii din țară...”².

În data de 25 noiembrie 1918, este emisă Circulară a vicarului general episcopesc din Oradea, adresată protopopilor diecezani greco-catolici privind introducerea limbii române în grădinițele și școlile românești de toate nivelurile³.

Direcția superioară maghiară de învățământ reacționează imediat și cere clarificări, deoarece susține că toate contractele privind susținerea și activitatea gimnaziului are la bază legea școlară din anul 1883. Direcția de învățământ susține că, deși gimnaziul s-a abținut în a mai încheia un contract cadru în baza legii, totuși asigură în continuare ajutorul de război, familiar și de anticipare. Printr-o altă adresă se cer raportări cu privire la numărul de ore/disciplină ținute în anul școlar în curs și cum se va desfășura în continuare procesul didactic. Direcțiunea Gimnaziului e de părere că nu mai are ce să corespundă cu Direcțiunea în chestiuni gimnaziale. În data de 29 Decembrie 1918, Ordinariatul cere ca totuși, în perioada de tranziție, până la lichidarea oficială cu regimul unguresc, să nu se rupă legăturile, mai ales în problemele financiare, nefiind încă pregătit pentru preluarea acestei sarcini. De asemenea, limba de corespondență să fie limba pe care o știe Direcțiunea, *să nu se cadă în capcana puternicilor de ieri*, să se scrie

1 Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale (în continuare ANBH), fond *Protopopiatul ortodox Beiuș*, dos. 160/1918, f. 224.

2 Idem, fond *Episcopia greco-catolică Oradea*, inv. 881, dos. 625, f. 146, mai vezi Viorel Faur, *95 de ani de la unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, la 1 Decembrie 1918*, ff. 90-91.

3 *Ibidem*, dos. 88/1918, f. 216.

în ungurește și să se rezume în limba română⁴. Modelul este luat de toate școlile confesionale greco-catolice din jurisdicția episcopiei orădene.

Între timp, în 2 decembrie 1918 are loc Conferința profesorilor români din Transilvania. La această conferință participă reprezentanți ai tuturor școlilor confesionale și civile de toate gradele din Transilvania. Școlile din Bihor au avut doi reprezentanți. Este vorba de dr. Vasile Kirvai, profesor la Institutul Pedagogic Oradea-Mare și văduva Elena Dr. Muntean, profesoară la școala civilă de fete Beiuș. Luând act de hotărârea Marii Adunări Naționale din ziua precedentă, Conferința dezbate și adoptă un plan de învățământ provizoriu pentru anul școlar 1918-1919, adaptabil pentru toate tipurile de școli din Transilvania pe perioada de tranziție, până la integrarea deplină a provinciei în statul român. Schimbările propuse sunt următoarele: 1. În școlile primare, toate materiile se vor predă exclusiv în limba română. 2. În Preparandii, toate materiile se vor predă în limba română, excepție făcând acele Preparandiile de fete, unde facultativ se va introduce limba franceză. De asemenea, în gimnaziile și școlile civile, limba maghiară se va păstra facultativ la clasele superioare, iar limba franceză va înlocui limba germană ca limbă de studiu, aceasta din urmă păstrând totuși un număr limitat de ore la ciclul superior. În școlile comerciale, predarea limbii maghiare și germane este lăsată la latitudinea profesorilor. 3. La predarea geografiei se vor folosi doar denumiri românești, locul Geografiei Ungariei fiind luat de *Cunoștințe geografice asupra ținuturilor locuite de români*, despre Ungaria în noile ei limite teritoriale (*Ungaria nouă*) se va discuta în cadrul orelor alocate geografiei universale. 4. Disciplina *Istoria Românilor* va lua locul celei de *Istoria Ungariei*, din aceasta din urmă fiind predate doar acele părți care au legătură cu Istoria Românilor. 5. Programa de studiu pentru *Constituția Patriei* va fi modificată parțial, păstrându-se doar dreptul privat și criminal. În plus, se vor predă noțiuni despre *Constituția României*. De asemenea, s-a hotărât ca un exemplar al procesului-verbal al hotărârilor Conferinței să se trimită Consiliului Dirigent care să ia măsuri de popularizare și implementare a proiectului până la unificarea învățământului pe întreg cuprinsul României Mari⁵.

Situația apartine din comitatele vestice ale Transilvaniei face ca transpunerea în practică a hotărârilor de la Alba-Iulia să se realizeze mai dificil. Astfel, Senatul școlar ortodox ia hotărârea ca, în conformitate cu dispozițiunile generale privitoare la limba de propunere în școlile primare, se ordonă introducerea limbii românești ca limbă de propunere, iar limba maghiară se menține ca limbă auxiliară pe toată durata de tranziție⁶. Această transformare are loc într-un context politic tensionat⁷. Guvernul maghiar va impune învățătorilor, profesorilor și funcționarilor români depunerea jurământului de fidelitate față de noua re-

4 *Ibidem*, f. 162.

5 Idem, fond Școala de fete, dos. 15/1918, ff. 7-8.

6 Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 518/1918, f. 27, protocolul ședinței din 12/25 decembrie 1918.

7 Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni*, Fundația Culturală *Cele Trei Crișuri*, Oradea, 1992, ff. 171-172.

publică maghiară, în schimbul păstrării posturilor și ajutorului de stat. Opoziția corpului profesoral românesc determină prigoana acestora. La 12/25 Decembrie 1918, Protocolul ședinței Senatului Școlar al Consistoriului ortodox din Oradea menționează recomandarea făcută învățătorului din localitatea M. Peterd, să nu depună jurământ de fidelitate față de Ungaria și introducerea limbii române în școlile din localitățile Saca și Darvas⁸. În data de 25 Decembrie 1918 și 6 Ianuarie 1919, în Conferința profesorală ținută la gimnaziul superior greco- catolic din Beiuș sunt analizate *chestia schimbărilor de lipsă în învățământ* pe restul anului școlar 1918/1919⁹.

Procesul de introducere a programei românești de învățământ, inclusiv în școlile din mediul rural continuă și în primele luni ale anului 1919. În data de 15/28 ianuarie 1919, Senatul Școlar al Consistoriului ortodox din Oradea, avizează introducerea limbii române în școlile din localitatea Tulca¹⁰.

Pe acest fond politic are loc la Sibiu, în perioada 6/19-8/21 Ianuarie 1919, primul Congres al profesorilor români din *România Nouă*¹¹. Participanții, profesorii din toate institutele pedagogice române din Ardeal, Banat și din părțile locuite de români din Ungaria, discutând chestiunile zilei, în urma consfăturilor, au ajuns la următoarele concluzii:

În privința organizării, se hotărăște ca profesorii de la școlile superioare, gimnaziale și de specialitate să se organizeze într-o Uniune, cu un regulament special.

În ceea ce privește raporturile cu statul, se cere păstrarea organizării de la aceea dată a institutelor pedagogice, confesionale și de stat. Institutele confesionale vor urma să fie susținute material de stat, salariile egalizate și asigurate de stat. De asemenea, se cere ca Preparandiile să-și mențină profilul, potrivit rolului lor, iar statul să aibă drept de inspecție, deoarece întreg învățământul este al statului român. Elaborarea planului de învățământ și organizarea internă a școlilor va trebui să revină bisericilor.

Referitor la planul de învățământ, corpul profesoral de la cele 8 preparandii române (Blaj, Gherla 2, Oradea Mare, Arad, Caransebeș, Lugoj și Sibiu), admit ca pentru anul școlar 1918/1919, acesta să fie în conformitate cu hotărârile Conferinței din 2 decembrie. Astfel, se va elimina limba și literatura maghiară, istoria, geografia și Constituția Ungariei care vor fi înlocuite cu materiile similare românești. Limba și literatura română va fi predată într-un număr de 18 ore săptămânal. Pentru anul următor se va stabili o comisie care până la data de 2/15 iulie să stabilească planul de învățământ. Comisia ar urma să fie compusă din reprezentanți ai preparandiilor, Consiliului Dirigent și Confesiunilor. Consiliile pedagogice pentru profesori ar urma să fie facultative. Se cere să se organizeze

8 ANBH, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea, Protocoalele Senatului Școlar din anul 1918*, dos. 518/1918, ff. 27-28.

9 Idem, fond *Episcopia Greco-Catolică Oradea*, inv. 881, dos. 625/1918, ff. 6-9.

10 Idem, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea, Protocoalele Senatului Școlar din anul 1919*, dos. 519/1918, ff. 1-2.

11 Idem, fond *Episcopia Greco-Catolică Oradea*, inv. 881, dos. 741/1918, ff. 17-28.

cursuri de pedagogie, istorie, geografia și Constituția României. La aceste cursuri vor putea participa și profesorii preparandiilor de altă limbă.

Potrivit hotărârilor Conferinței, în Preparandii nu vor putea preda decât profesorii cu pregătire specială și diplomă de profesor. În timpul de tranziție vor putea fi angajați și pensionari abili, persoane pregătite, învățători, absolvenți de teologie eminenți. Pentru profesorii ajutători, fiindcă nu au pregătire specială, se impune participarea obligatorie la toate conferințele pregătitoare. Se propune statului roman să înființeze o școală normală superioară pentru a pregăti profesori. Se consideră că ar fi în folosul țării să se mai înființeze școli de agricultură, de meserii și industrii, cursuri elementare de agricultură, să fie plătiți instructori ambulanți pentru pomărit, albinărit, agricultura națională ș.a.

În ceea ce privește salarizarea, se cere ca profesorii și învățătorii să fie plătiți ca învățătorii secundari de la stat, urmând să se ceară Consiliului Dirigent întregirea salariilor. Se propune ca cei care au avut salariu egal cu cei de la școlile de stat ungurești, să fie plătiți ca profesorii de la facultățile și școlile secundare din vechiul Regat Român. La fel, pentru cei de la facultatea Teologică. Pentru profesorii de la școlile comunale urma să se ceară un salariu de 420 lei pentru începători, iar pentru cei definitivii 820 lei, sume care să fie acordate începând cu 1 ianuarie 1919. Pentru cei căsătoriți se cerea un spor de 15%, majorat la 20% pentru cei care aveau copii. Pentru profesorii nereactivați se cerea întregirea pensiei. De aceleași beneficii urmau să se bucure și profesorii catiheți. Susținătorii școlilor române urmau ca pe lângă salariu să acorde 20% adaus familiar, pentru fiecare membru de familie. Se cere, de asemenea, înființarea unei comisii de angajări, întregirea de salariu la toate categoriile de personal și pensii.

La propuneri și dorințe se precizează următoarele: statul să se ocupe de rechizite, să preia preparandiile de stat ungurești (Deva, Cluj, Criștur, Zalău, Arad, Sighetul Marmăției). Supravegherea preparandiilor ar urma să se facă cu revizori numiți dintre profesori. Elevii care au urmat preparandii străine să fie primiți, la fel și profesorii, la preparandii românești. Să se admită examenele care s-au dat la materiile scoase. Aceste dispoziții să fie aduse și la cunoștința școlilor maghiare și să se ia din timp măsuri de organizare. Se cere să se ia act de noua organizare a profesorilor, să se organizeze școlile române și să se redacteze noul plan de învățământ. Să se asigure pregătirea profesorilor și salarizarea.

În final rugămintea să se dea Consiliului Dirigent tot sprijinul moral și material pentru înființarea tuturor instituțiilor culturale și de binefacere care să îmbunătățească traiul țaranului român, talpa țării noastre¹². Procesul-verbal al hotărârilor Congresului va fi înaintat Consiliului Dirigent.

Congresul creionează viitoarea organizare a învățământului românesc din toate provinciile fostei monarhii austro-ungare. Cu toate că în plan administrativ Bihorul încă mai face parte din Ungaria, în problemele organizării procesului didactic, școlile românești urmează instrucțiunile resortului de specialitate

12 *Ibidem*, f. 17.

din Consiliul Dirigent. De altfel, prin adresa din 7/20 februarie 1919, Resortul de Culte și Instrucțiune Publică al acestuia emite din Sibiu o adresă către Consistoriul Diecezan Greco-Catolic de Oradea Mare, prin care cere primirea la cursuri a elevilor mobilizați¹³. Situația financiară este unul dintre motivele pentru care cele mai multe școli românești, în special cele secundare, nu rup relațiile cu autoritățile școlare maghiare. La 20 Februarie 1919, profesorii de la Preparandia Greco-Catolică din Oradea cer Ordinariatului Diecezan să intervină pe lângă autorități să le dea anticipat ajutorul de război suplimentar promis tuturor oficianților publici de către guvernul maghiar¹⁴.

Incertitudinile politice generate de încercările radicalilor maghiari de menținere cu orice preț a frontierelor și ascensiunea curentului socialist care a culminat cu declararea Republicii Maghiare a Sovietelor au dus la agravarea situației școlilor românești și prigoana profesorilor și învățătorilor români. Astfel, data de 12/25 Februarie 1919, Protocolul ședinței Senatului Școlar al Consistoriului ortodox din Oradea, consemnează uciderea învățătorului Vasile Filip din Bogeiu de către soldații unguri în data de 8 februarie, dar și opoziția față de cererea autorităților maghiare ca învățătorul român din Satu Barbă să depună jurământ de credință și fidelitate față de republica maghiară¹⁵. Situația se menține tensionată până la intrarea Bihorului sub administrație românească. În teritoriul rămas sub controlul administrației maghiare, situația școlilor românești rămâne incertă. Astfel, un raport al Senatului Școlar al Consistoriului ortodox din Oradea, din data de 22 mai/4 Iunie 1919, ia act de alungarea învățătorului român din Micherechiu.

Instalarea administrației românești va crea premisele unui proces de dezvoltare și integrare a învățământului românesc din fostele provincii austro-ungare alipite României, într-un sistem național unitar de învățământ. Încă înainte de unificarea deplină, diplomele de studii emise de școlile românești din Bihor vor fi recunoscute în România, lucru dovedit și de apelul Consiliului Dirigent către direcțiile școlare să aprobe participarea la examene a copiilor ofițerilor și funcționarilor militari din Vechiul Regat dislocați în Ardeal¹⁶.

Procesul începe în anul școlar 1919/1920. Pentru început s-au înființat școli în localitățile unde nu exista școală românească și s-au egalizat salariile profesorilor și învățătorilor¹⁷, urmând ca în final să se ajungă la o programă unică și o conducere unitară. Înființarea de noi școli și integrarea învățătorilor confesionali în sistemul de stat au fost susținute de biserica ortodoxă și greco-catolică. Viziuni diferite apar în momentul în care statul, în virtutea ajutorului dat școlilor confesionale, vrea să se implice în conducerea acestora. La memoriul adresat Consiliului Dirigent de către Consistoriul Greco-Catolic din Oradea, acesta, prin Resortul

13 *Ibidem*, dos. 625/1918, f. 76.

14 *Ibidem*, dos. 741/1918, f. 30.

15 ANBH, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea, Protocoalele Senatului Școlar din anul 1919*, dos. 519/1918, f. 3.

16 *Ibidem*, dos. 519/1918, ff. 5-6.

17 Aurel Tripou, *Monografia Almanah a Crișanei*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, ff. 61-85.

Cultelor și Instrucțiunii Publice, va înainta în data de 6 septembrie 1919 o adresă Consistoriului, prin care va face cunoscut că, întrucât în comunele menționate în memoriu nu se vor înființa școli primare naționale, ci se vor redeschide școlile confesionale, a căror importanță resortul o apreciază, pun în vedere ajutor de stat pentru toate aceste școli, dacă biserica va contribui ca până atunci la salarizarea învățătorului cu suma ce a dat spre acest scop înainte de închiderea școlii, dar cel puțin 50% din salariul învățătorului, se va îngriji corespunzător de edificiu, mobilier, rechizite și cheltuielile interne ale școlii¹⁸.

În decembrie 1919, Revizoratul școlar comunică decretul privind reorganizarea învățământului primar și înființarea noului tip de școli *naționale*. Consistoriul ortodox din Oradea nu se declară lămurit și va comunica revizoratului că așteaptă îndrumări de la Congresul Național Bisericesc¹⁹. Consistoriul Mitropolitan Ortodox se declară nemulțumit de noile prevederi ale regulamentului de reorganizare și trimite un memoriu Consiliului Dirigent, memoriu pe care-l trimite spre cunoștință și Consistoriului orădean²⁰. La fel ca Biserica Greco-Catolică, Biserica Ortodoxă cere ca statul să preia finanțarea școlii confesionale (spații de învățământ, dotări și salarii), dar conducerea școlilor să rămână în continuare atributul confesiunilor. Din acest motiv, se vor opune preluării școlilor de către autoritățile statului²¹. Tot acum se ia în discuție pentru a fi armonizat cu regulamentele consistoriale ale școlilor confesionale, Regulamentul privind drepturile și îndatoririle învățătorilor, Regulamentul disciplinar pentru corpul didactic primar, elaborat de Secretariatul general al Ministerului de Instrucțiune Publică²². În cursul anilor 1920-1921, concomitent cu uniformizarea salariilor profesorilor și învățătorilor de la școlile de stat și confesionale, sunt suplimentate și posturile didactice. Directorilor de școli și comitetelor parohiale li se propune predarea către stat a tuturor școlilor confesionale, în vederea unei mai bune administrări, cu mențiunea că personalul didactic numit de confesiuni va fi păstrat și asimilat celui numit de stat iar biserica va păstra controlul asupra conținutului religios al învățământului. O parte dintre directorii de școli și dintre comitetele parohiale acceptă noile condiții, însă conducerea bisericilor greco-catolică și ortodoxă se opune preluării școlilor confesionale de către stat²³.

Problema preluării de către stat a școlilor confesionale a fost una sensibilă. Bisericile românești protestează și acuză autoritățile că nu recunosc rolul bisericii în apărarea școlii românești și menținerea vie a conștiinței naționale în anii de ocupație străină. Din acest motiv, înainte de o reglementare definitivă a rețelei școlare, la 26 ianuarie 1921, George Popa Lisseanu, director în Ministerul Cultelor îi aduce la cunoștință lui Vasile Suci, arhiepiscop și mitropolit al Ardea-

18 ANBH, *Episcopia Greco-catolică Oradea*, inv. 881, dos. 623/1919-1923, f. 1.

19 Idem, *Episcopia ortodoxă Oradea*, dos. 520/1920, f. 1

20 *Ibidem*, f. 2.

21 *Ibidem*, ff. 11-19.

22 *Ibidem*, f. 16.

23 *Ibidem*, f. 17, 18; dos. 521/1921, ff. 1-19.

lului, propunerile privind stratificarea școlilor confesionale. Se cere discutarea cu discreție a acestor lucruri, foarte importante pentru biserică, chiar în Consistoriu și apoi împreună cu Episcopatul Ortodox din Ardeal să se ia o hotărâre într-o conferință comună²⁴. Propunerea ministerului este de a trece școlile confesionale sub conducerea și controlul direct al statului care le va susține financiar. Educația morală și religioasă rămâne la Biserică. Corpul profesional va rămâne neschimbat, iar pe viitor numirile se vor face în conformitate cu legile statului, ținându-se cont, în măsura posibilităților de confesiunea populației la școlile primare, iar la cele secundare și speciale de caracterul confesional al școlii. Confesiunile vor avea dreptul să respingă manualele care contravin moralei religioase, să ia parte la procesele disciplinare. Învățătorii vor fi obligați - măsura se va lua pentru toate școlile statului - să ia parte duminica și de sărbători la liturghie, să cânte cu elevii, la școlile secundare, să participe cu elevii la slujbă. Preoții vor face parte din toate comitetele școlare. Toate clădirile școlare și zestrea lor vor trece la stat. Fondurile și fundațiile școlare vor trece sub administrația statului, cele pentru ajutorarea copiilor de anumite confesiuni vor rămâne la confesiuni²⁵. De asemenea, G. Popa Lisseanu va trimite și o scrisoare cu caracter confidențial prin care justifică statificarea învățământului confesional, încercând să convingă de justetea demersului. Potrivit argumentelor ministeriale, pornind de la tratatul de pace, statul român ar trebui să împartă egal sumele destinate învățământului confesional românesc cu cele destinate celelalte confesiuni străine, chiar dacă acestea au o situație școlară și materială mai bună, astfel ajutorul s-ar diminua. Mai mult, sunt informații că bisericile confesiunilor străine vor profita de aceste prevederi, pentru a-și deschide cât mai multe școli, unde se va face propagandă antiromânească²⁶. Cu toate aceste demersuri, procesul de statificare întâmpină greutăți. Au loc neînțelegeri dintre învățătorii numiți de stat și cei confesionali, unii dintre învățătorii confesionali au fost trecuți din oficiu la stat. Bisericile nu s-au lăsat convinse să renunțe de bunăvoie la școli²⁷.

În acest context, în toamna anului 1919 se emite decretul privind reorganizarea învățământului primar, pe baza principiilor convenite cu reprezentanții celor două biserici naționale românești. Din anul școlar 1919-1920 toate școlile primare comunale și de stat din comunele românești se transformă în școli primare naționale²⁸.

În data de 18 februarie 1920 este publicat noul Regulament Școlar²⁹, urmând ca în februarie 1921 să apară și un regulament al cărților didactice.³⁰ Între timp va fi acceptată și unificarea școlilor secundare. Spre exemplu, în ședința

24 Idem, *Episcopia Greco-catolică Oradea*, dos. 623, f. 7.

25 *Ibidem*, f. 8.

26 *Ibidem*, f. 9.

27 *Ibidem*, ff. 20-280.

28 *Ibidem*, ff. 244-251.

29 *Ibidem*, ff. 256-269.

30 *Ibidem*, ff. 252-255.

Consistoriului greco-catolic din 18 noiembrie 1920, sunt creionate condițiile de acceptare a unificării școlii normale. Biserica pune la dispoziție spațiul, dar cere păstrarea numelui de Regală Greco-Catolică, iar problemele disciplinare să revină bisericii. De asemenea, dacă satul va contribui cu 50% la salarii, conducerea didactică va putea fi a statului. Se cere ca până la definitivarea fuziunii, școala să nu fie conturbată în activitatea ei³¹. Unificarea școlară deplină va fi făcută abia prin Legea de organizare a învățământului adoptată în anul 1924³².

Radu Milian

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bihor, RO
e-mail: radumilian@yahoo.com

31 *Ibidem*, f. 329.

32 Publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 161 din 26 iulie 1924.

ANUL 1919 ÎN TĂȘNAD

Diana KINCES

Abstract: *The union from December 1, 1918 did not mean for the region of Tășnad, the end of the troubles caused by the Great War. The Tășnad area was located outside the temporarily demarcation line established by the Belgrade Military Convention of November 13, 1918, which led to significant problems and situations that deeply affected the entire population.*

The stationing of almost 1000 Hungarian soldiers in Tășnad, the refuge of the population, the establishment of the communist dictatorial regime of Bela Kuhn on March 24, 1919 and then the liberation of the Romanian army on April 18, 1919 were the important events around which all the actions of 1919 gravitated, marking for always the history of this region.

Keywords: *Tășnad, demarcation line, Historia Domus, 1919, Romanian army, Székely division.*

Primul Război Mondial a adus ținuturilor și oamenilor din Tășnad mari sacrificii materiale și umane, cu implicații profunde și schimbări majore care au marcat ulterior evoluția sa istorică, culturală și economică. Înrolați în cadrul armatei austro-ungare încă de la izbucnirea războiului, tășnădenii, indiferent de naționalitate, au luptat pe diferite fronturi, plătind un însemnat tribut de sânge. Pe lângă cei înrolați în armata austro-ungară, localnicii rămași acasă au fost și ei afectați de consecințele izbucnirii conflictului armat. Încă din septembrie 1914, la Tășnad s-a înființat un spital de Cruce Roșie, unde pe parcursul celor 4 ani, au fost îngrijiți sute de soldați răniți. Sărăcia, foametea, neliniștea și nesiguranța războiului au fost auspiciile sub care s-a derulat viața și destinul micii localități care în acea perioadă făcea parte din județul Sălaj.

Sfârșitul conflagrației mondiale și Unirea de la 1 Decembrie 1918 nu au însemnat și pentru părțile tășnădene sfârșitul neplăcerilor cauzate de Marele Război. Zona Tășnadului era situată în afara liniei provizorii de demarcație Sighet-Jibou-Ciucea-Hălmagiu-Zam fixată de Convenția Militară de la Belgrad

din 13 noiembrie 1918, fapt ce a dus la apariția unor probleme și situații semnificative care au afectat profund întreaga populație. Întreaga zonă era într-o poziție incertă și nesigură, fiind încărcată în această perioadă de o succesiune rapidă de evenimente politice și militare care au dus la schimbarea radicală a organizării sale politice, administrative și sociale. Aceste modificări și-au pus amprenta asupra vieții și conștiinței locuitorilor care începeau să depună eforturi de adaptare la noile condiții. Populația română se manifesta cu entuziasm, sprijinind acțiunile armatei române din zonă, acceptând și modelându-se ușor după noua stare de fapt. Nu aceeași era situația populației de etnie maghiară care, într-un mare procent, încerca să respingă elementele comuniste care au reușit pentru o scurtă perioadă să se impună la conducerea țării. La acestea s-a adăugat și conflictul militar dintre cele două armate. Împingerea trupelor maghiare peste Tisa, trasarea noii granițe dintre România și Ungaria și instaurarea administrației românești au reprezentat o mare modificare în viața și conștiința lor. Cu toate acestea, au încercat să se integreze în noile structuri politico-administrative, finalul războiului aducând cu sine noi condiții sociale, politice și economice¹. Astfel, din punct de vedere politic, social și administrativ asistăm la un proces contradictoriu: pe de o parte încercările autorităților republicane maghiare de a-și impune autoritatea și a opri derularea proceselor revoluționare care bulversau societatea, iar, pe de altă parte, la încercările populației românești de a da curs aspirațiilor de libertate și unitate națională².

Informațiile oferite de sursele folosite, *Historia Domus* a bisericii romano-catolice din Tășnad și *Jurnalul de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania* ne oferă o altă perspectivă asupra faptelor: pe de o parte cea a omului simplu care observă și trăiește evenimentele raportat la universul său ce nu depășește limitele propriei sale cunoașteri, iar pe de cealaltă parte datele se concentrează pe mișcarea de trupe ale armatei române, cuprinzând referiri și la modificările de poziție ale trupelor maghiare, precum și ale acțiunilor mai radicale ale susținătorilor acestora. Toate aceste informații ne oferă o imagine mai clară și mai apropiată de situația reală a evenimentelor petrecute acum 100 de ani, ajutându-ne astfel să elucidăm și să redăm o pagină importantă de istorie locală.

La sfârșitul anului 1918, armata maghiară era puternic prejudiciată de înfrângerile suferite, de zădărnicierea eforturilor depuse pe câmpurile de luptă și de foametea și boala care îi afectau nu doar sănătatea fizică, cât și cea morală. Vrând să păstreze cu orice preț linia demarcațională, autoritățile militare și civile maghiare au luat măsuri de sporire a efectivelor militare și înrolare cu forța a tutu-

1 Paula Virag, *Evenimentele de la finalul anului 1918 și prima jumătate a anului 1920 din regiunea Satu Mare și impactul asupra populației*, în https://www.academia.edu/9586718/Evenimentele_de_la_finalul_anului_1918_%C8%99i_prima_jum%C4%83tate_a_anului_1920_din_regiunea_Satu_Mare_%C8%99i_impactul_asupra_popula%C8%99iei.

2 Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătămăreni pentru unire (1918 – 1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 197.

ror persoanelor valide în armata maghiară, indiferent de naționalitate, colonelul Károly Kratochwill fiind însărcinat cu organizarea unei divizii militare ce avea scopul de a apăra Transilvania³. Recrutarea s-a făcut extrem de dificil, oamenii nemaivoidând să ia parte la confruntările armate, ci să se întoarcă acasă, la familiile lor. Saturați de ororile războiului, locuitorii Tășnadului nu făceau excepție, ei nu mai doreau să lupte nici pentru bani, nici pentru cauze în care nu mai credeau⁴.

Încă din decembrie 1918, Regimentul 2 de Cavalerie al Diviziei Secuiești⁵, 300 de soldați și 80 de ofițeri maghiari s-au retras de la Dej la Tășnad, aceștia fiind cantonați în sălile de clasă ale școlilor și în casele particulare ale tășnădenilor. În ianuarie 1919, locația în care funcționa Asociația Tinerilor Catolici a fost ocupată de armată, iar în februarie au ajuns încă 400 de jandarmi la Tășnad⁶.

Comandamentul armatei române a încercat, în repetate rânduri, să trateze cu comandamentul trupelor maghiare în privința problemelor referitoare la traseul liniei demarcaționale provizorii și la tratamentul românilor din zona aflată încă sub ocupație maghiară. Toate încercările s-au dovedit infructuoase din cauza atitudinii refractare a comandamentului maghiar care susținea că nu recunoaște ca linie demarcațională decât „linia Diaz” din 13 noiembrie 1918. În scrisoarea de răspuns a comandamentului Regimentului 32 din Tășnad către comandamentul trupelor române din Cehu Silvaniei se afirma tranșant: „Nu recunoaștem hotărârea unilaterală din adresa dvs. relativă la linia de demarcație. Pentru armata maghiară este valabilă linia de demarcație ce trece prin Bistrița - Reghinul Săsesc și râul Murăș (...) Această adresă este redactată după indicațiunile comandamentelor noastre superioare”⁷.

Conform notărilor din *Jurnalul de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania*, încă din 2 ianuarie 1919, Comandamentul Regimentului 32 Honvezi din Tășnad a trimis „parlamentari secu” trupelor armatei române aflate în Zalău, prin care îi anunțau „că se vor opune cu toată forța de care dispun, la o eventuală înaintare a românilor sau dacă vor încerca să ocupe localitatea Tășnad”⁸.

De-a lungul lunilor ianuarie-martie 1919 la Comandamentul Trupelor din Transilvania au ajuns mai multe informații referitoare la situația din Tășnad. Uneori nesigure, alteori subiective aceste informații oferă o imagine privind modul în care au decurs lucrurile la începutul anului 1919, când încă granițele țării

3 Paula Virag, *op.cit.*

4 *Historia Domus Tasnadiensis*, 1918, p. 94.

5 Paula Virag, *op.cit.* și Fráter Olivér, *A Székely Hadosztály és Dandár rövid története (1918-1919) Tanulmányok a XIX-XX századitörténelemből* în Zeidler Miklós (coord.), „A 2001 május 21-22-én tartott történész konferenciaelőadása”, Kaposvár, Elte Btk, 2002, p. 151.

6 *Historia Domus Tasnadiensis*, 1919, p. 95.

7 Cornel Grad, *Contribuția armatei române la preluarea puterii politico-administrative în Transilvania. Primele măsuri (noiembrie 1918 - aprilie 1919)* în „Revista de Administrație Publică și Politici Sociale”, an II, Nr. 4(5)/Decembrie 2010, p. 75.

8 *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998, p. 24.

nu erau stabilite. Astfel, a fost consemnată pe rând prezența a 2000 de soldați cu mitraliere, a 5 batalioane cu efectiv redus și cu 4 tunuri, sosirea în gara din localitate a unei baterii din regimentul 17 artilerie cu destinația Zalău⁹ sau prezența a 1000 de soldați cu 8 mitraliere și 4 tunuri de 80 mm, distrugerea unor porțiuni din calea ferată¹⁰ etc. La Tășnad exista o curte marțială, o comisie de recrutare și un centru de instrucție unde cei recrutați făceau exerciții în special de tragere. Soldații maghiari erau nemulțumiți, disciplina trupelor era foarte slabă și zilnic dezertau numeroși dintre ei. Moralul trupelor ungare a scăzut foarte mult din momentul când au auzit de mutarea liniei de demarcație. Aceștia așteptau întăriri de la Debrecen și sprijin din partea bolșevicilor. În martie 1919, în zona Zalău - Tășnad se afla Divizia 7, iar la Tășnad se aflau ofițeri români luați prizonieri în lupta de la Zalău din 23 februarie¹¹.

Din 10 februarie 1919 există un raport a lui George Juliette, membru în Consiliul Național Român cercual Tășnad, despre înrolările forțate din cerc, precum și despre faptul că funcționarii români și-au părăsit posturile din cauza terorii¹². Tot din 10 februarie există un raport al lui Teodor Mureșan, secretar al Consiliului Național Român cercual Tășnad, adresat CNR din Oradea în care anunță despre dizolvarea consiliului național local și despre teroarea îndreptată împotriva românilor din zonă¹³. O parte a intelectualilor români (Coriolan Steer, Teodor Mureșan, Domițian Cupșa, Ioan Matei) s-au refugiat la sfârșitul lunii ianuarie, iar alții, precum Petru Cupcea, Iosif Cosmuța, George Molnar, George Filep, Demetriu Coroianu au fost arestați de trupele de secui, bătuți, terorizați și închiși la Tășnad și apoi trimiși la Debrecen¹⁴.

Conform notărilor din *Historia Domus* a bisericii romano-catolice din Tășnad, în 24 martie s-a instaurat dictatura comunistă în localitate. S-a format un comitet compus din:

- Președinte Nagy Istvan junior, proprietar de restaurant
- Vicepreședinte dr. Bagassy László, judecător
- Secretar Hermann Ferencz, pantofar
- Notar Zámبال János, zidar
- Membri: Koszta Dezso, șeful muzicanților țigani

Dr. Hunyadi Bela, doctor

Hunyadi Imre, zilier

Kecskes Sandor, zilier

Smidt Venczel, zilier

Keresztesy Agnes, personajul principal din partea femeilor

Membri comitetului tășnădean au umblat prin sate, au ținut 2-3 ședințe

⁹ *Ibidem*, p. 65.

¹⁰ *Ibidem*, p. 88.

¹¹ *Ibidem*, p. 81

¹² Viorel Ciubotă, Viorel Câmpean (coord.), Diana Kinces, Mihaela Sălceanu, Voicu Sichet, Marta Cordea, Bujor Dulgău, *Consiliul Național Român Satu Mare. Satu Mare și Marea Unire. Documente (1919-1920)*, vol. II, Ed. Armanis, Sibiu, 2018, p. 61.

¹³ *Ibidem*, p. 62.

¹⁴ *Ibidem*, p. 65.

pe zi și de la 8 seara au avut ședințe împreună cu femeile la cazinou. Comuniștii bolșevici au ocupat funcții în toate punctele cheie ale administrării localității: primărie, finanțe, judecătorie, bănci etc.

Membri directoratului comunist au primit la înscriere 1000 de coroane. Biroul lor oficial era în clădirea judecătoriei. Au impus comunismul cu forța, obligând locuitorii să se înscrie în Partidul Comunist. Cei care nu voiau să se înscrie erau amenințați că nu vor primi tichete pentru alimente (făină, sare), îmbrăcăminte, petrol, iar casa lor va fi arsă. Datorită amenințărilor, fricii și terorii la care au fost supuși, mare parte a populației s-a înscris în partid. Orele de religie nu au putut să fie ținute în școli, le-au fost confiscate bunurile de valoare, bani, bijuterii și arme.

Pentru protejarea membrilor Directoratului au înființat Garda Roșie. Membri gărzii primeau 450 de coroane ca salariu și pentru fiecare membru al familiei 50 coroane lunar.

Un delegat, Szöllösi Mór, al Consiliului Directorial de la Budapesta a mers la începutul lunii aprilie la Tășnad, acesta urmărind o depozitare masivă a locuitorilor Tășnadului. Unul din scopurile principale ale secuilor bolșevici era eliminarea elitei și a intelectualilor, răspândirea anarhiei și terorizarea populației. 42 de persoane din elita orașului au fost închiși și amenințați cu moartea prin spânzurare în cadrul unei ședințe publice ținută de comuniști în piața centrală a localității, în data de 13 aprilie, în Duminica Florilor. Planificaseră ca zi pentru teroarea lor, Sâmbăta Mare, dar nu au reușit pentru că în Joia Mare au trebuit să fugă din fața armatei române. În schimb au dus cu ei jumătate de milion de coroane în bani și 4 kg și jumătate de bijuterii adunate de la locuitori¹⁵.

Atacurile neconținute ale armatei secuiești contra trupelor românești, propaganda bolșevică cu care încercau să răspândească anarhia, terorizarea cu arma în mână a populației românești aflată încă în teritoriul neocupat au fost cauzele care au dus la ofensiva trupelor românești din Transilvania, începută în data de 16 aprilie. Misiunea trupelor românești era de respingere a bandelor de bolșevici și a trupelor regulate inamice peste munții Apuseni și ocuparea Crișanei și a Maramureșului de către trupele românești¹⁶.

În apropierea Tășnadului se afla divizia a 7-a în regiunea Cehu Silvaniei - Zalău - Jibou, cu postul de comandă la Jibou. Aceasta urma să înainteze pe 2 coloane prin Tășnad și Supuru de Jos cu obiectivul Carei¹⁷. Divizia a 7-a a început acțiunea în dimineața zilei de 16 aprilie ora 3:15 pornind pe 3 coloane din regiunea Hodod Giurtelec - Zalău. Coloana de nord (regimentul 16 infanterie și 3 baterii artilerie) plecând de la Hodod Giurtelec a atacat în cursul zilei inamicul întărit împrejurul satului Hodod pe care l-a ocupat după o luptă vie de câteva ore în seara zilei la ora 18¹⁸.

15 *Historia Domus Tasnadiensis*, 1918, p. 97

16 *Jurnal de operațiuni ...*, p. 144.

17 *Ibidem*, p. 145.

18 *Ibidem*, p. 147.

Conform raportului operativ nr. 115, datat în 17 aprilie 1919, redactat de biroul operațional al Comandamentului Trupelor Românești din Transilvania și adresat Marelui Cartier General reiese că trupele de „secui se concentrează la Tășnad, unde au intenția de a rezista în pădurea Heresteș, situată la SE de Tășnad și în Sărăuad, unde au lucrări pe care le vor ocupa. În timpul înaintării, trupele noastre aud dese explozii care par a fi zgomote de distrugere, iar nu de bombardament”¹⁹.

În 18 aprilie forțele inamice din fața grupului de nord s-au retras spre vest pe linia Seini - Tășnad - Barcău, trupele românești ale diviziei a 7-a continuându-și înaintarea în aceeași direcție. Coloana de nord formată din Regimentul 16 infanterie și 3 baterii artilerie „a ocupat la ora 20 orașul Tășnad, iar la ora 21:30 localitatea Santău”²⁰, acestea staționând în localitățile ocupate²¹. În ziua următoare mai multe mișcări de trupe au tranzitat localitatea Tășnad și satele învecinate, ocupând în seara zilei de 19 aprilie linia Moftinu Mic - Carei - Andrid²². Trupele din linia a doua au cantonat în noaptea de 19 spre 20 aprilie în zona Căuaș - Tășnad, iar în 20 aprilie Divizia 16 se afla în curs de grupare în regiunea Căuaș - Tășnad²³.

Iată cum relatează preotul romano-catolic din Tășnad modul în care s-a realizat ocupația românească în localitate: „În Vinerea Mare de Paști, în data de 18 aprilie, la 6 seara a intrat armata română și ne-a scăpat de comuniști. Armata română a fost primită în fața primăriei de către intelectualii din oraș, prima dată a vorbit Bereczky Jozsef, preot reformat, iar apoi Görgényi Jenő, preot romano-catolic. Aceștia au vorbit în limba franceză”. În discursul preoților se regăseau mulțumirile adresate armatei române pentru că i-au scăpat de bolșevicii care i-au jefuit și terorizat, după care comandantul armatei le-a spus că ei de aceea au venit ca să facă ordine, să aibă grijă de proprietatea legală a fiecăruia și să se facă dreptate. Populația a dăruit flori soldaților. Conducerea comunității a fost preluată de Consiliul Național Român ce-și avea sediul la Banca Vulturul.

În 23 iunie a venit un batalion al armatei române și au staționat în localitate până în 10 iulie. Cât au stat soldații români la Tășnad între orele 11 și apoi 8 seara și 5 dimineața, locuitorii nu aveau voie să iasă din casă. Magazinele erau deschise între orele 8-18. Era obligatoriu să-i salute pe soldați. În fiecare seară de la 8 la 10 era muzică militărească în Piac Ter sau în fața bisericii romano-catolice.

În 7 iulie fanfara a organizat un bal caritabil cu muzică militărească. Aproape toți intelectualii maghiari s-au prezentat la bal. Nu au avut reproșuri referitoare la comportamentul armatei în afară de faptul că au mâncat cireșele din pomi. Mai târziu în toamnă, soldații rămași la Tășnad s-au atins de vița de vie, iar

19 Paul Abrudan, *Documente inedite privind desfășurarea evenimentelor politico-militare din Transilvania după Adunarea Națională de la Alba Iulia* în „Acta Mvsei Porolissensis”, IX, 1985, Zalău, p. 472.

20 *Ibidem*, p. 474.

21 *Jurnal de operațiuni* ..., p. 151.

22 *Ibidem*, p. 153.

23 Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 477.

din pivnițe au luat 1-2 butoaie de vin.

Ordinea în comunitate a fost asigurată de jandarmi români. Șeful jandarmilor a convocat o ședință populară în data de 29 iunie în fața bisericii romano-catolice și a băncii Vulturul, la care au participat și locuitorii români din zonă. S-au adunat pentru a discuta situația din Banat.

Sub ocupația românească oficialitățile au încercat să-i alunge pe comuniștii care au mai rămas în Tășnad. Jandarmii români i-au interogată, le-au făcut proces, cei găsiți vinovați au fost pedepsiți, biciuiți și apoi transferați pentru procesele următoare la Sibiu.

Pe magazine și pe clădiri oficiale, până în 5 august, au trebuit să pună inscripții în limba română, dar puteau să le păstreze și pe cele în limba maghiară. S-a înființat școala românească de stat și s-au redeschis școlile confesionale reformată și romano-catolică. Circulația trenurilor și a serviciului poștal a fost limitată la zilele de duminică, luni și marți²⁴.

Un raport al prefectului județului Sălaj adresat Consiliului Dirigent la data de 9 mai 1919 surprinde situația și propunerile de persoane care să ocupe posturi în administrația județeană, la Judecătoria de ocol Tășnad fiind numit ca și judecător conducător avocatul dr. Virgil Mureșan. La 30 mai 1919, prefectul județului Sălaj, dr. Gheorghe Pop, cerea Consiliului Dirigent ca Virgil Mureșan, judecător la judecătoria de ocol din Târgu Mureș, să fie transferat la Tășnad, iar dr. Coriolan Ster, avocat în Tășnad, era propus ca persoană responsabilă cu afacerile ministerului public la judecătoria de ocol din Tășnad. Din raportul lui Vasile Gyurko, președintele Tribunalului Zalău, datat în 2 septembrie 1919 și înaintat Consiliului Dirigent Român, Resortul de Justiție, reiese că Judecătoria de ocol Tășnad a fost preluată la 27 august 1919, unii dintre angajați depunând jurământul de fidelitate, iar alții nu, cu toate acestea majoritatea fiind păstrați în funcție datorită în primul rând necesității și lipsei personalului calificat. Judecătoria de ocol Tășnad era considerată deplin organizată, fiind formată din judecătorul șef dr. Virgil Mureșan, Both István, judecător de primă clasă, și personalul auxiliar și manipulant²⁵.

Staționarea a cca. 2000 de soldați maghiari la Tășnad, refugierea populației, instaurarea regimului dictatorial comunist al lui Béla Kuhn la 24 martie 1919 și apoi eliberarea armatei române din 18 aprilie 1919 și instaurarea administrației românești au fost evenimente importante în jurul cărora au gravitat toate acțiunile anului 1919 și care au impregnat evoluția și parcursul localității, marcând pentru totdeauna istoria acestei regiuni.

1919 a fost un an crucial în istoria românilor. După experiența traumatizantă a războiului și momentele de grație din 1918, statul român era pus în fața sarcinii foarte dificile a consolidării interne și a recunoașterii internaționale.

²⁴ *Historia Domus Tasnadiensis*, 1918, pp. 95-97.

²⁵ Daniel - Victor Săbăceag, *Considerații despre trecerea instituțiilor juridice din Sălaj sub administrație românească în anul 1919* în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XXXV/II, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2019, pp. 143-157.

Altfel spus, la finalul Marelui Război, România Mare rămânea, din unele puncte de vedere, doar un concept, un deziderat. Menite să dea substanță acestui deziderat, evenimentele din 1919 s-au desfășurat într-un context complicat, generat de reorganizarea sistemului internațional, de o gravă criză economică și socială, de amenințarea extinderii bolșevismului, ceea ce le oferă o importanță cu adevărat remarcabilă.

Diana Kinces

Muzeul Județean Satu Mare, RO

e-mail: dianasabou@yahoo.com

BAIA MARE ÎN ANUL 1919

Marius CÂMPEANU

Abstract: *Based on archival documents and articles published in the press of the time, this study presents several events of symbolic significance and emotional charge, experienced by the inhabitants of Baia Mare in 1919 - the first year after the accomplishment of Greater Romania.*

The beginning of 1919 in Baia Mare was marked by numerous conflicts provoked by the Hungarian inhabitants, who intended to resist the Romanian army and to threaten the lives of the local Romanian leaders, actively involved in the process of national unity. The entry of the Romanian army into the city (held on January 6, 1919) and the sustained activity of the Romanian National Council of Baia Mare led, in the first two months of 1919, to the annihilation of anti-Romanian forces and the restoration of public order. After the offensive of the Romanian army against Hungary (April 1919) which led to the liberation of the entire Satu Mare county, the leadership of Baia Mare City Hall was changed. So, on May 11, 1919, it was appointed the first Romanian mayor of the city, in the person of Victor Man. From May 1919, we can talk about the beginning of the process of establishing the Romanian administration, changes being made in management positions and other important institutions in the city.

The feeling of belonging to Greater Romania was fully experienced during the first visit of King Ferdinand I and Queen Maria in Baia Mare (May 26, 1919), and the joy of being able to learn for the first time in their mother tongue was experienced on the occasion of the inauguration of the High School. „Gheorghe Șincai” (November 3, 1919), the first Romanian high school in Baia Mare.

Keywords: *Romanian National Council, Baia Mare, visit, King Ferdinand I, Queen Maria, high school.*

Sfârșitul Primului Război Mondial și Unirile Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, realizate în cursul anului 1918, au dus la desăvârșirea României Mari. Pentru orașul Baia Mare - fostă plasă administrativă în compo-

nența comitatului Satu Mare - anul 1919 a fost un nou început de drum. În studiul de față, intenționăm să prezentăm cele mai importante evenimente desfășurate în Baia Mare, în 1919, care au avut impact major asupra mentalului colectiv, dar și consecințe semnificative pe plan administrativ, economic, interetnic, școlar etc., după o perioadă lungă de frământări și de incertitudini.

Chiar dacă au legătură cu finele anului 1918, înainte de toate trebuiesc menționate două evenimente care au marcat evoluția orașului. Primul ar fi constituirea, în 12 noiembrie 1918, a două organisme importante: CNR cercual Baia Mare și CNR Baia Mare¹. CNR cercual Baia Mare a avut rolul de birou coordonator și de organizator al adunărilor publice în localitățile aflate în componența plășii omonime, în care au fost înființate consilii și gărzi naționale, iar CNR Baia Mare a avut rolul de restabilire a ordinii publice, de apărare a vieții și proprietății cetățenilor și, nu în ultimul rând, de aprovizionare a populației cu toate cele necesare traiului de zi cu zi. Cele două organisme au funcționat până la 21 februarie 1919, când Consiliul Dirigent a instaurat un nou sistem de administrație care presupunea desființarea consiliilor naționale și numirea prefecților în județele transilvănene².

Al doilea eveniment constă în vizita generalului Henri Berthelot în Baia Mare, în după-amiaza zilei de 30 decembrie 1918³. Trenul special cu care a călătorit șeful Misiunii Militare Franceze din România s-a aflat timp de o oră (la ora 3 după amiaza) în gara orașului, împodobită pentru acest moment festiv cu steaguri franceze și românești. Henri Berthelot a fost primit cu vivate și cu ovațiuni de oficialitățile orașului, de reprezentanți ai CNR Baia Mare și de numeroși țărani, veniți din satele învecinate. Baritonul I. P. Văleanu și corul românilor din Tăuții de

1 La conducerea organismelor menționate s-au aflat două personalități de marcă: avocatul Teodor Dragoș (președintele CNR cercual Baia Mare) și Alexiu Pokol (președintele CNR Baia Mare). A mai fost constituită Garda Națională Română, atât la nivel de plasă (comandant Coriolan Bohățiel), cât și la nivel de oraș (comandant Aurel Nistor). La 12 noiembrie 1918, în cadrul adunării publice la care au participat aproximativ 1.500 de persoane, ținută în sala teatrului „Lendvay” din Baia Mare, a fost înființat Consiliul Național Român comitatens Satu Mare. Conducerea acestui for era alcătuită din avocatul Ioan Savanyu din Satu Mare (președinte), avocatul Teofil Dragoș și protopopul greco-catolic Alexandru Breban, ambii din Baia Mare (vicepreședinți), avocatul Coriolan Bohățiel din Baia Mare și preotul greco-catolic Iosif Pataky din Săsar (secretari generali) și un Comitet executiv format din 44 de membri. Lista completă a membrilor Consiliului Național Român comitatens Satu Mare este publicată în Viorel Ciubotă, Viorel Câmpeanu (coordonatori), Diana Kinces, Mihaela Sălceanu, Voicu Șichet, Marta Cordea, Bujor Dulgău, *Consiliul Național Român Satu Mare. Satu Mare și Marea Unire. Documente (1918-1919)*, vol. I, Ed. Aramis, Sibiu, 2018, pp. 305-306.

2 Pentru activitatea CNR cercual Baia Mare a se vedea Marius Câmpeanu, *Baia Mare înainte și după Marea Unire. Activitatea Consiliului Național Român Cercual Baia Mare (noiembrie 1918 - februarie 1919)*, în Marius Câmpeanu (coordonator), *Centenarul Unirii 1918-2018. Maramureșul înainte și după Marea Unire a românilor*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2019, pp. 100-115.

3 Vizita generalului Henri Berthelot în comitatele din vestul României a început la 26 decembrie 1918, cu un tren special care s-a aflat în mișcare, zi și noapte, pe traseul Orșova - Caransebeș - Lugoj - Seghedin - Arad - Oradea - Carei - Satu Mare - Seghedin - Baia Mare - Dej - Cluj; sosirea în ultimul punct al călătoriei trebuia să aibă loc pe 31 decembrie 1918. Scopul principal al vizitei era acela de a cunoaște „ținuturile alipite României și pe români”. Arhivele Naționale Maramureș (în continuare ANMM), *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. nr. 38/1918, f. 1. A se vedea și Augustin Țărău, *Turneul generalului Berthelot în comitatele din vestul României*, în „Satu Mare, Studii și comunicări”, XXXV/II, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2019, pp. 83-96.

Sus, condus de învățătorul Ioan Porumb, l-au întâmpinat cu cântece („Deșteaptă-te române!”, „Auzi buciul cum sună”, „Marseilleza” etc.). În cupeul de lux al trenului, generalul s-a întâlnit cu protopopul greco-catolic al Băii Mari, Alexandru Breban, cu directorul de mine, Filip Paquet, cu reprezentanții comunității maghiare din oraș și cu țăranul Vasile Hoban din Firiza⁴. În numărul de debut al săptămânalului „Renașterea” (primul ziar românesc apărut în Baia Mare), din 30 decembrie, s-a publicat o scrisoare deschisă adresată generalului Berthelot, prin care a fost salutată vizita acestuia în Baia Mare și contribuția avută la înfăptuirea României Mari, din care redăm următoarele rânduri: „Fii bine venit! De multă vreme Te așteptăm! Pe cât a fost de lungă așteptarea și răbdarea noastră, pe atât ni-e de mare bucuria. Mari au fost diferențele noastre în sclăvie. Tu ai suferit cu noi pentru dezrobirea noastră! Mare ești și dragostea noastră pentru Tine este nesfârșită. Sfântul nostru ești Tu, căci Tu ne-ai ajutat cu brațul Tău puternic, să înfăptuim idealul nostru milenar: România Mare!... Trăiască Franța! Trăiască Generalul Berthelot, apărătorul și speranța noastră!”⁵

În preajma Crăciunului lui 1918, în rândul populației românești din Baia Mare și din localitățile învecinate exista o stare de panică, cauzată de intenția a circa 800 de muncitori de la minele erariale de a arunca în aer galeriile, instalațiile miniere și podurile de cale ferată, pentru a opune rezistență armatei române. Pentru acest obiectiv, în zilele anterioare, liderii muncitorilor primiseră un vagon cu armament de la depozitul militar din Satu Mare. În aceste condiții, la 31 decembrie 1919, reprezentanții CNR Baia Mare au solicitat Comandamentului Trupelor Române din Dej să trimită 150-200 de soldați pentru restabilirea ordinii publice, pentru dezarmarea muncitorilor și pentru zădărnicierea oricărei încercări de rezistență, venită din partea populației de etnie maghiară. Se cerea, în principiu, ocuparea Băii Mari de armata română, reprezentanții CNR-ului local asumându-și responsabilitatea de a asigura încartiruirea soldaților⁶. Stări tensionante au apărut și în proximitatea Băii Mari, la Ferneziu (astăzi cartier al orașului) și la Baia Sprie. La 31 decembrie 1918, preotul Tit Bud din Ferneziu l-a rugat pe avocatul Teofil Dragoș, președintele CNR Baia Mare, să nu ia în considerare acuzațiile ce-i sunt aduse de cinci persoane care refuză să se conformeze hotărârilor luate de CNR din localitate (constituit la 6 decembrie), fiind în înțelegere cu locuitorii maghiari și cu notarul Sigismund Pop, unul dintre cei mai înverșunați adversari a pr. Vasile Lucaci și a proiectului de unitate națională a românilor din ținuturile sătmărene⁷. De asemenea, în 2 ianuarie 1919, Wilhelm Nistor (comisarul poporului român al orașelor cu consilii Baia Mare și Baia Mare) i-a cerut lui Bradoffka Frigyes (consilier minier superior în Baia Sprie) să-i reprimească la muncă pe

4 „Renașterea”, anul I, nr. 2, 7 ianuarie 1919, Baia Mare, p. 3.

5 Viorel Ciubotă, Viorel Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, pp. 373-374. Scrisoarea a fost redactată în limbile română și franceză. Textul în română a fost republicat după 20 de ani în periodicul „Conștiința română”, anul II, nr. 2, 3 ianuarie 1939, Satu Mare, p. 3.

6 ANMM, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. nr. 23/1918, ff. 1, 2.

7 *Ibidem*, dos. nr. 39/1918, ff. 1, 2.

românii angajați la oficiul minier, obligați să demisioneze pe motiv că fac parte din CNR Baia Sprie⁸.

Începutul anului 1919 a fost presărat de numeroase abuzuri săvârșite de civili maghiari și de soldați secui împotriva locuitorilor români din Baia Mare. În după amiaza zilei de 4 ianuarie 1919 s-a atentat la viața protopopului Alexandru Breban. Oficiind slujba în înmormântării la un fost credincios, în direcția clericului au fost trași „zece plumbi de manlicher” dar, din fericire, „Dumnezeu l-a luat sub pază și nu l-a lăsat victimă descreațiilor”⁹. De asemenea, numeroase împușcături au fost auzite în noaptea de 4/5 ianuarie pe străzile orașului. Situația existentă în Baia Mare a fost redată în „Raportul informativ nr. 45” al Diviziei 7 a armatei române, din 5 ianuarie, înaintat Comandamentului Trupelor din Transilvania cu sediul la Sibiu. Potrivit documentului, reprezentanții CNR Baia Mare, veniți la Dej, au arătat că 800 de muncitori „ascultând de sfaturile internaționaliștilor și bolșeviştilor” au comis numeroase jafuri și omoruri. În ziua anterioară redactării raportului, în timpul conflictelor au fost rănite opt persoane, motiv pentru care conducerea diviziei române aflate la Dej a hotărât să trimită un batalion de infanterie la Baia Mare, în scopul restabilirii ordinii publice¹⁰.

Intrarea armatei române în Baia Mare a avut loc în 6 ianuarie 1919 (25 decembrie 1918, după calendarul iulian), începând cu ora 10 dimineața. La restaurantul hotelului „Ștefan”, maiorului Dumitru Coroamă și celorlalți ofițeri români le-a fost organizată o primire oficială de către viceprimarul orașului Ajtai Nagy Gabor¹¹, Teofil Dragoș și reprezentanții CNR Baia Mare¹². A doua zi, conform discuțiilor purtate între reprezentanții armatei române și autoritățile locale, s-a hotărât ca armele și echipamentele militare deținute de persoanele particulare să fie predate, să se interzică adunările publice și circulația publică după ora 10 seara. De asemenea, s-au dat dispoziții privind întrebuințarea telefonului, cenzurarea corespondenței și fixarea cursului de schimb leu - coroană. Călătoriile, organizarea de petreceri și transporturile de băuturi și alimente se puteau face cu permise eliberate de conducerea militară¹³. În prima fază, comandamentul militar a fost

8 *Ibidem*, dos. 49/1918, f.1. Documentul original în maghiară și traducerea acestuia în română sunt publicate în *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, ediție îngrijită de Vasile Căpîlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, București, 1981, pp. 384-385 și în Viorel Ciubotă, Viorel Câmpeanu (coordonatori), *op. cit.*, pp. 381-382.

9 „Renașterea”, anul I, nr. 2, 7 ianuarie 1919, Baia Mare, p. 4.

10 Potrivit documentului, între cei 800 de muncitori, 400 erau români care „nu doresc unirea cu România”. Viorel Ciubotă, Viorel Câmpeanu (coordonatori), *op. cit.*, p. 389.

11 Primarul orașului Baia Mare Makray Mihály, în guvernul lui Károlyi Mihály a fost numit în funcția de comisar guvernamental pentru partea din comitatul Satu Mare, rămasă sub autoritate maghiară. În aceste condiții, în decembrie 1918 atribuțiile de primar au fost preluate de viceprimarul Ajtai Nagy Gabor. Csoma Gheorghe, *Baia Mare - 670*, Ed. Helvetica, Baia Mare, 1999, p. 187.

12 „Nagybánya és vidéke”, anul I, nr. 2, 12 ianuarie 1919, Baia Mare, apud Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, p. 248. Potrivit altei surse istoriografice, intrarea armatei române în oraș ar fi avut loc în ziua de 6 ianuarie 1919, la ora 9⁰⁰ seara, iar primirea ofițerilor români la hotelul „Ștefan”, la ora 11 seara. Cf. Krizsán P. Pál (redactor), *Oglinda orașului Baia Mare - Nagybánya Tükre*, Baia Mare/Nagybánya, 1933, pp. 13-14.

13 *Ibidem*, p. 14.

instalat în clădirea vechii monetării (astăzi Muzeul Județean de Istorie și Arheologie) și, ulterior, în clădirea „Altnéder”. La Baia Mare a fost transferată Brigada 14, comandată de colonelul C. Ioan, formată din unități de cavalerie, infanterie și artilerie. Relația armatei române cu autoritățile orașului se făcea prin traducători (locotenentul Grama – adjutantul comandantului de brigadă și locotenentul rezervist Ștefan Cherecheș – șeful „comendurei” Pieții Baia Mare) și prin reprezentanții CNR local. Soldații români au fost încartiruiți în mai multe imobile din oraș, în clădirea Gimnaziului de Stat de pe strada Crișan și a celorlalte școli de stat, în clădirile Cazinoului, Cercului Civil și a Judecătoriei de Ocol¹⁴.

Odată cu sosirea armatei române, CNR Baia Mare a început să aibă o oarecare influență pe lângă conducerea executivă a orașului. Calitatea de partener sau de mijlocitor în rezolvarea unor probleme administrative i-a fost recunoscută de diferite instituții care solicitau sprijin. În acest sens, amintim cererea pentru aprobarea a două posturi telefonice la Direcția Minelor¹⁵ și acordul de principiu, solicitat de Primăria orașului (semnat de viceprimarul Nagy Ajtai Gabor), prin care „Căpitănatul de poliție” urma să-și desfășoare activitatea în vechiul său imobil¹⁶.

Între conducerea unităților armatei române transferate la Baia Mare și cele două consilii naționale române (local și cercual) a existat o bună înțelegere. Pe acest fond, la 12 ianuarie 1919 Teofil Dragoș i-a cerut maiorului Mărgăritescu, din cadrul Brigăzii 14 Infanterie, să-l ajute să arboreze tricolorul românesc pe principalele edificii publice din oraș (Primăria, Poliția, Judecătoria de Ocol, „Direcțiunea Minelor și a Pădurilor”, „Căpitănatul Minelor”, Poșta, „Oficiul de Dare”, Oficiul Minelor de pe Valea Roșie, Oficiul Minelor de pe Dealul Crucii, „Pretura cercuală”, Hotelul „Ștefan”, Gimnaziul de Stat, Gara, trei școli elementare administrate de stat și Școala Civilă de Fete - administrată tot de stat). Pentru întâia arborare a drapelului românesc în Baia Mare, CNR dispunea doar de cinci steaguri, urmând ca să mai primească alte două. Ofițerul este rugat să procure zece steaguri și să dispună soldaților ca arborarea acestora să se facă în următoarele 12 ore¹⁷.

După 14 ianuarie 1919, în oraș au fost comise numeroase furturi. Din acest motiv, CNR Baia Mare a solicitat colonelului Ioan Constantin, comandantul Brigăzii 14 Infanterie, să organizeze patrule formate din 4-5 soldați, cu rolul de a supraveghea, atât ziua, cât și noaptea, piața centrală și principalele străzi ale orașului. Orice grup alcătuit din mai mult de trei persoane trebuia verificat, iar seara, după ora 22, civilii și militarii care se deplasau fără un permis special trebuiau arestați. „Sperăm”, se transmitea prin adresă, „că prin o procedură severă, vor înceta atât furturile, cât și veștile, care agită spiritele populației”¹⁸. Printr-o decizie a

14 Csoma Gheorghe, *op. cit.*, p. 187.

15 ANMM, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. nr. 64/1919, f. 1.

16 *Ibidem*, dos. nr. 65/1919, f. 1.

17 *Ibidem*, dos. nr. 62/1919, f. 1.

18 *Ibidem*, dos. 72/1919, f. 1.

Primăriei din 16 ianuarie, CNR Baia Mare și „Comandamentul Regal Român” au primit două spații la primul etaj al casei „Platy”, situată în colțul pieței „Francisc Rákóczi al II-lea” (astăzi Piața Libertății) cu strada Baia Sprie (astăzi Str. Vasile Lucaciu). În această locație, în zilele următoare, au fost instalate telefoane, mașini de scris și piese de mobilier¹⁹.

Atât evenimentele de la sfârșitul Primului Război Mondial, cât și atmosfera nesigură de la finele anului 1918 și începutul celui următor au făcut ca învățământul primar și gimnazial din Baia Mare să stagneze²⁰. După o relativă acalmie au fost făcute primele demersuri pentru reluarea cursurilor școlare, cel puțin la nivel gimnazial. În acest sens, la 10 februarie 1919, reprezentanții CNR Baia Mare au cerut comandantului Brigăzii 14 Infanterie să dispună Batalionului I eliberarea clădirii Gimnaziului de Stat de pe strada Crișan. La schimb, unitatea în cauză putea ocupa parterul Școlii Primare de Stat de pe strada Baia Sprie (astăzi Str. Vasile Lucaciu). Cererea a fost făcută pentru a se putea relua activitatea didactică și pentru ca elevii să nu-și piardă anul școlar²¹.

Actul de unitate națională desăvârșit la 1 Decembrie 1918 nu a fost pe placul comunității maghiare din Baia Mare. O parte a intelectualilor maghiari și liderii muncitorilor de la minele din oraș, aflați în legătură cu trupele maghiare staționate la Ilba, la începutul lunii martie 1919 au intenționat să provoace o grevă generală²².

Dacă încercăm să sintetizăm perioada ianuarie-martie 1919, după cum rezultă din documentele de arhivă și din articolele publicate în presa vremii, putem afirma că a fost o perioadă de nesiguranță. După ofensiva armatei române împotriva Ungariei, declanșată la 16 aprilie 1919, care a dus la eliberarea întregului județ Satu Mare, forțele reacționare din Baia Mare și-au pierdut aproape în totalitate din intensitate. Instaurarea „de facto” a administrației românești s-a realizat la 11 mai 1919, când Victor Maniu (Man)²³, desemnat primar interimar, l-a înlocuit pe Ajtai Nagy Gabor. Chiar dacă conducerea Primăriei a fost schimbată,

19 Anterior dării în folosință a celor două spații, locuința de la etaj a lui Plathy Géza a fost rechiziționată. Mobilierul predat Comandamentului armatei române a fost preluat de la Poliția orașului și de la Judecătoria Baia Mare. *Ibidem*, dos. nr. 69/1919, f. 1; dos. 71/1919, f. 1.

20 În intervalul de timp adus în prim-plan, la Baia Mare funcționau patru școli primare de stat (în zonele Valea Roșie, Dealul Crucii, Valea Borcutului și strada Vasile Lucaciu), Gimnaziul de Stat pentru băieți (până la începutul Primului Război Mondial era lângă Turnul Ștefan; în timpul războiului s-a mutat pe strada Lajos Kossuth, rebotezată în 1919 strada Regele Ferdinand) și Școala Civilă de Fete (se afla pe strada Vasile Lucaciu, în fața fostei catedrale greco-catolice). Acestea erau finanțate de stat, predarea materiilor făcându-se în limba maghiară. Exista o singură catedră de limba română (înființată în anul 1862) la Gimnaziul de Stat.

21 *Ibidem*, dos. nr. 90/1919, f. 1.

22 În raportul agentului „G” înaintat Comandamentului Trupelor din Transilvania (la 4 martie 1919) au fost nominalizați intelectualii maghiari care ar trebui puși sub observație: Szöke Bela - preot romano-catolic, Soltész - preot reformat, Kovacs Géza - directorul minelor de aur, Vajay - ofician al orașului, Smaregda - căpitan de poliție și Szentmiklosi - medic. Viorel Ciubotă, Viorel Câmpean (coordonatori), *op. cit.*, pp. 243-244.

23 În 1918, era membru marcant al CNR Tăuții de Jos. A îndeplinit calitatea de primar interimar al orașului Baia Mare în intervalul de timp mai-august 1919. Pentru mai multe informații referitoare la viața și activitatea lui Victor Man a se vedea Robert C. Tőköllyi, *Primarii orașului Baia Mare în perioada 1919-1950. Cronologie și câteva date personale*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, anul VII, nr. 7, Baia Mare, 2014, pp. 113-150.

aparatul funcționaresc a rămas aproape cel de dinainte de Marea Unire, iar limba maghiară a fost utilizată în continuare în înscrisurile oficiale. În mai 1919 au fost operate modificări și la conducerea altor instituții: Ștefan Petrovan a fost numit șef al poliției²⁴, Ioan Dumbrăviceanu căpitan de poliție, iar Alexandru Iancu a preluat de la Kovács Géza calitatea de director la Direcția Minelor din Baia Mare²⁵.

Un eveniment cu o semnificație istorică și simbolică aparte a avut loc în 26 mai 1919 (într-o zi de luni), când regele Ferdinand I și regina Maria, venind cu trenul regal dinspre Carei, au vizitat Baia Mare²⁶. Anunțul vizitei, făcut în ziua de 25 mai, a venit „ca un curent electric”, care a însuflețit pe toți românii din Baia Mare și din localitățile învecinate, prilejul de a-i vedea pe suveranii României Mari fiind „ceva minunat, înălțător de suflet”²⁷. Într-o atmosferă febrilă s-au făcut pregătiri pentru ca primirea să se desfășoare într-un mod solemn. Ioan Dumbrăviceanu și oficialii gării (locotenentul Alexandru Talpoș - comandant, Iosif Ciordaș - șeful gării) s-au îngrijit ca spațiul exterior și peronul să fie curățate. De asemenea, sălile de așteptare au fost igienizate și revopsite, fiind decorate cu flori, inscripții și ghirlande. Locotenentul Aurel Drăgan, comandantul „Pieței” și sublocotenentul Ioan Bufan, comandantul plutonului de jandarmi, au dat dispozițiile necesare asigurării ordinii publice și integrității tuturor participanților la acest eveniment. Programul oficial al primirii a fost realizat de Victor Man, primarul interimar al orașului.

În 26 mai, la ora 7 dimineața, a sosit trenul cu miniștrii guvernului, cu primul-ministru Iuliu Maniu, cu generalii Traian Moșoiu, Marcel Oltean și cu Alexandru Racoți-Filip, primul prefect al județului Satu Mare²⁸. La puțin timp, a venit trenul regal, la a cărui apariție orchestra militară a început să intoneze imnul regal „Trăiască Regele!”. La ferestrele cupeului de lux erau regele Ferdinand I și regina Maria, la a căror vedere „ca un uragan puternic a ieșit din piepturile tuturor strigătele frenetice «Trăiască Regele nostru Ferdinand I, Trăiască Regina noastră, Maria! Hura! Hura! Hura! Hura!»”²⁹ După trecerea în revistă a companiei de

24 La 2 ianuarie 1919, Ștefan Petrovan fusese delegat din funcția de cenzor la Poliția orașului. ANMM, *Fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare*, dos. nr. 46/1919, f. 1.

25 Csoma Gheorghe, *op. cit.*, p. 188.

26 Prima vizită în Transilvania a suveranilor României Mari s-a desfășurat în perioada 22 mai-1 iunie 1919. Turneul regal a urmat următorul traseu: Predeal, Brașov, Oradea, Bekéscaba, Carei, Baia Mare, Jibou, Dej, Bistrița, Gherla, Cluj, Turda, Câmpeni, Tebea, Abrud, Alba Iulia, Blaj, Copșa Mică, Sibiu, Săliște și Făgăraș. Atât întâlnirile cu oficialitățile și cu mulțimile entuziasmate, cât și fotografiile realizate de americanul Merl La Voy (fotograful oficial al turneului) sunt prezentate de Emil Stoian, Sebastian Mălușelu în *Întâia vizită în Transilvania a Regelui Ferdinand și a Reginei Maria* (Ed. Haco Internațional, Ghimbav, 2011). Vizita Familiei Regale în Baia Mare a fost redată în săptămânalul „Renașterea” (anul I, nr. 23, 3 iunie 1919, pp. 1-2) și în câteva ziare din capitală: „Neamul Românesc” din 30 mai 1919, „Oltul”, ediție specială, nr. 40, 30 mai 1919, pp. 1-2, și „Dimineața”, 30 mai 1919.

27 „Renașterea”, anul I, nr. 23, 3 iunie 1919, Baia Mare. Apud Viorel Ciubotă, Viorel Câmpeanu (coordonatori), *op. cit.*, p. 446.

28 Alexandru Racoți-Filip, primul prefect al județului Satu Mare, a fost numit în 14/27 martie 1919. În conformitate cu prevederile legale, a fost singurul îndreptățit să conducă „operațiunea de instituire a autorității statului român asupra tuturor sferelor de activitate”. Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 131.

29 Viorel Ciubotă, Viorel Câmpeanu (coordonatori), *op. cit.*, p. 446.

onoare și prezentarea ofițerilor din Garnizoana Baia Mare, primarul Victor Man a întâmpinat pe suverani cu pâine și cu sare, după care o rostit o alocuțiune din care reproducem următorul fragment: „Vechiul oraș al Băii-Mari, unde străbunii noștri români au ajuns să lucreze la minele de aur, azi saltă de bucurie, că poate să-și prezinte omagiile sale de supunere și loialitate la picioarele dezrobitorului urmașilor de azi ai acelor români. Maiestate! În numele acestui oraș pe care am onoarea a-l reprezenta, cer mila și îndurarea Majestății Voastre Regale, rugându-vă să ne luați supt părinteasca și prea înțeleapta oblăduire a Majestății Voastre Regale, jurând din parte-ne fidelitate și supunere veșnică față de primul Rege al tuturor Românilor”³⁰. După aceea, regele Ferdinand I a primit „deputațiuni” din partea conducerii orașului, din partea clerului greco-catolic, din partea instituțiilor miniere și silvice, din partea cadrelor didactice și din partea poporului român din Baia Mare și din localitățile învecinate. Suveranul a ascultat cuvintele pline de însuflețire a țăranului Vasile Hoban din Firiza, în etate de 70 de ani care, printre altele, a spus că „de când a luat știre despre înălțarea neamului românesc așa se simte, că a întinerit”³¹. În numele „damelor române”, Maria Barbul a adresat reginei Maria câteva cuvinte din care reproducem următoarele: „Mari jertfe ați adus în decursul războiului, ca o mamă dulce ați alinat durerile ostașilor noștri. Tot poporul român a fost încântat când ați călătorit în apusul Europei. Ați captivat toate inimile și ați pus în admirație toată lumea. Maiestate! Mult ați conferit la crearea și consolidarea României mari. Cu litere de aur vor fi eternizate aceste fapte în istoria neamului Românesc”³². După discursurile oficiale, regele Ferdinand I și regina Maria s-au amestecat prin mulțime, producând o vie emoție, îndeosebi în rândul țăranilor români.

Momentul imens de bucurie trăit de cei prezenți a fost consemnat și de regina Maria în jurnalul său personal. „Extraordinară bucurie și entuziasm”, nota regina, „am făcut o plimbare printre țărani, toți dorind să-mi sărute mâna, m-au sufocat pe jumătate, deși nu erau deloc necivilizați, ci doar copleșiți de un entuziasm și o dragoste irezistibilă pe care fiecare în parte, bărbați, femei și copii doreau să le exprime. Ei mă numeau întruna «mama noastră» și mulțumindu-mi pentru că am venit, spuneau că fuseseră atât de multă vreme lipsiți de o mamă iubitoare, dar că acum lacrimile lor s-au uscat și că Dumnezeu le-a binecuvântat regele și regina care, prin sacrificiile și curajul lor, i-au făcut să câștige libertatea, să-și sfarme lanțurile și să-și împlinească visul de aur. Fiecare om știe să se exprime în cuvinte mișcătoare care simți că izvorăsc din inimă. Este sufletul unui popor care ni se înfățișează și este un lucru minunat”³³. După vizitarea orașului Baia Mare, suveranii României Mari și-au continuat traseul către Jibou.

30 *Ibidem*, pp. 446-447; Emil Stoian, Sebastian Mălușelu, *Întâia vizită în Transilvania a Regelui Ferdinand și a Reginei Maria*, Ed. Haco Internațional, Ghimbav, 2011, p. 41.

31 Viorel Ciubotă, Viorel Câmpeanu (coordonatori), *op. cit.*, p. 447.

32 *Ibidem*.

33 Maria Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918-decembrie 1919)*, vol. I, Ed. Albatros, București, 1996, pp. 189-190.

În partea finală a studiului redăm, în linii generale, un moment important din sfera învățământului – înființarea Liceului „Gheorghe Șincai” din Baia Mare³⁴. Astfel, prezentăm etapele premergătoare înființării, momentul de inaugurare și greutățile cu care s-a confruntat primul liceu românesc din Baia Mare, până la finele anului calendaristic 1919.

La data de 29 iunie/12 iulie 1919, directorul regional de la Oradea Alexandru Pteancu³⁵, s-a deplasat în Baia Mare cu scopul de a prelua, împreună cu directorul liceului Gheorghe Hetcou³⁶, imobilul viitorului liceu românesc de stat. Imobilul, care anterior găzduise Gimnaziul de Stat pentru băieți, era amplasat pe strada Crișan (are și în prezent aceeași denumire). La preluare a participat și prefectul județului Satu Mare, Alexandru Racoți-Filip. Directorul și profesorii gimnaziului, cu excepția profesorului Alexandru Dergats, au refuzat să depună jurământ de fidelitate în fața reprezentanților administrației românești. Chiar mai mult, au refuzat să predea imobilul și inventarul acestuia, întregul proces de preluare desfășurându-se cu ajutorul poliției locale. În aceste condiții, directorul și profesorii au fost înștiințați că sunt revocați din funcții, pe baza prevederilor școlare promulgate de Consiliul Dirigent³⁷. După preluarea clădirii, Gheorghe Hetcou a luat măsurile necesare pentru funcționarea în bune condiții a liceului, cum ar fi: înscrierea elevilor (desfășurată între 1 și 15 august 1919), organizarea cursului de limba română, selectarea cadrelor didactice, repararea și reamenajarea clădirii grav deteriorată de timp și de multiplele utilizări. O comisie de specialiști a constatat starea avansată de degradare a clădirii, iar în urma unei analize atente s-a recomandat Resortului de Culte și Instrucțiune Publică mutarea liceului într-o altă clădire de pe strada Regele Ferdinand (astăzi Str. Gheorghe Șincai).

34 Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare face parte din grupul celor 27 de licee românești, înființate în Transilvania de Consiliul Dirigent. Primele informații despre această instituție de învățământ apar în „Gazeta Oficială”, publicația Consiliului Dirigent. În numărul 35 (apărut la Sibiu, la 16 iunie 1919) a fost prezentat faptul că Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice a hotărât ca, începând din 1 septembrie 1919, mai multe școli secundare de stat aflate în subordinea Consiliului Dirigent să fie naționalizate, între acestea aflându-se și Liceul de băieți „Gheorghe Șincai” Baia Mare. În numărul 48 al aceleiași publicații (Sibiu, 16 august 1919), într-un comunicat dat de șeful resortului amintit, Valeriu Braniște, sunt menționați directorii celor 27 de licee românești din Transilvania, printre care se numără și Gheorghe Hetcou, fost profesor la liceul din Beiuș, primul director al liceului băimărean.

35 La data de 12 august 1919, pentru „trebuințele învățământului secundar de stat” au fost numiți patru directori regionali. În circumscripția Oradea, cu atribuții pentru teritoriile din nord-vestul României Mari, a fost numit Alexandru Pteancu. „Gazeta Oficială”, nr. 48, 16 august 1919, Sibiu, pp. 343-344.

36 Gheorghe Hetcou (1884-1958) s-a născut la 20 iulie 1884 în localitatea Abrănuț (județul Bihor). A studiat teologia la facultățile din Strigoniu și Budapesta, respectiv filosofia, literatura română și literatura germană la Facultatea „Francisc Iosif” din Cluj. În anul 1912, la Facultatea din Leipzig, în urma unui burse primite din partea Liceului Român Unit din Beiuș, a obținut titlul de doctor în filosofie. Între anii 1912 și 1919 a fost profesor la Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș, unde a predat limba și literatura română, limba și literatura germană și filosofia. Între anii 1919 și 1940 a fost director al Liceului „Gheorghe Șincai” din Baia Mare. În această calitate, a publicat „Anuarul Liceului de Stat Gheorghe Șincai din Baia Mare” (până în 1936). De asemenea, a înființat Societatea de lectură „Gheorghe Șincai” (1920) și Societatea de lectură „Petre Dulfu” (1931). După cedarea Ardealului, a luat drumul refugiei, stabilindu-se la Lugoj. A trecut la veșnicie în 1958. Cf. Aurel Socolan, Pamfil Bilițiu, *Liceul „Gheorghe Șincai” Baia Mare 75 de ani*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1994, pp. 31-32.

37 ANMM, *Fond Liceul „Gheorghe Șincai” Baia Mare*, dos. nr. 1/1919, f. 1v.

La 30 octombrie 1919 a avut loc ședința de constituire a corpului profesoral. În cuvântul de deschidere, Gheorghe Hetcou a propus ca liceul să aibă ca patron spiritual pe Gheorghe Șincai, corifeul Școlii Ardelene³⁸. Primii profesori, numiți de Consiliul Dirigent pentru liceul băimărean, au fost: Gheorghe Hetcou, director (română și germană), Andrei Pop (română și religie), Aurel Coza (latină și istorie), Emil Rousselot (franceză), Iosif Pop (fizică și chimie), Nicolae Țarină (matematică și fizică), Ioan Bozga (istorie și geografie), Petru Gherman (matematică și chimie), Vasile Gălușcă (desen și caligrafie), Ioan Cristian (gimnastică), Iulian Chitta (română, latină și greacă), Gheorghe Pârvu (muzică) și Ioan Niciu (română și franceză)³⁹. Odată cu deschiderea liceului, s-a dat în folosință un internat de băieți, înființat cu susținerea financiară a statului român. La conducerea internatului, care putea găzdui circa 120 de elevi, a fost numit protopopul Alexandru Breban în calitate de rector și Petru Gherman în calitate de vice-rector⁴⁰.

În data de 2 noiembrie 1918 s-a ținut un parastas de comemorare a zilei morții lui Gheorghe Șincai, patronul spiritual al liceului, iar în ziua următoare a avut loc deschiderea oficială a liceului. Cu această ocazie, Gheorghe Hetcou a rostit un discurs memorabil (reprodus integral în Anexă), discurs care a fost publicat în numărul 45 din 4 noiembrie 1919 a ziarului „Renașterea”.

Prelegerile școlare au debutat la 4 noiembrie 1919. În anul școlar 1919-1920 au fost înscriși 171 de elevi (166 erau de etnie română), din care 152 au frecventat școala. Dintre aceștia, 72 au fost găzduiți în internatul liceului, pentru a cărui întreținere statul român a dat o subvenție de 50.000 de coroane. Edificiul școlar era spațios, având opt săli de clasă, o sală de desen, o sală profesorală, biroul directorului, trei săli pentru colecțiile muzeale și camere cu destinație de locuință pentru director și servitorul liceului. Totodată, clădirea era racordată la rețeaua de curent electric și apă potabilă.

Până la sfârșitul anului 1919, conform proceselor verbale ale ședințelor corpului profesoral, au avut loc două momente importante: prima conferință metodică a cadrelor didactice (desfășurată la 9 decembrie 1919)⁴¹ și cea de-a doua vizită a lui Alexandru Pteancu, ocazionată de preluarea oficială a edificiului de pe strada Ferdinand - astăzi Str. Gheorghe Șincai (desfășurată între 14 și 16 decembrie 1919)⁴².

Procesul verbal din 16 decembrie 1919 conține discursul lui Alexandru Pteancu, rostit în fața corpului profesoral de la Liceul „Gheorghe Șincai”, din care redăm următorul fragment: „Cu toții suntem pătrunși de măreția și importanța zilelor pe care le trăim. Pentru bietul nostru neam, oprimat până acum și mult încercat, de acum se făurește o lume nouă, un viitor mai bun și fericit. Din această muncă de consolidare trebuie să-și ia partea fiecare fiu al țării, în primul rând

38 *Ibidem*, f. 1.

39 *Ibidem*, f. 2v.

40 *Ibidem*, ff. 4v-5r.

41 *Ibidem*, ff. 6-7.

42 *Ibidem*, ff. 8-19.

dăscălimea română, care și în trecut, în ceața cea deasă a trecutului, plin de suferințe, a ținut să țină trează pururea nădejdea înseninării zilei de mîine. Munca noastră va trebui să fie dublă. Nu va fi destul să instruim pe elevii încredințați nouă, pe viitorii conducători ai țării, ci trebuie să ne îngrijim și de educarea lor. Cariera profesorală nu-i permis să o degradăm la o simplă meserie, ci trebuie să facem dintr-însa o chemare sublimă, o misiune pusă în serviciul unui ideal mai înalt. Să-i învățăm la bine pe elevii noștri, dar nu numai cu vorbe, ci mai ales cu fapte. O pildă bună vorbește mai elocvent decât o mie de vorbe”⁴³. Pe lângă motivul relocării liceului într-un alt imobil, procesul verbal mai prezintă date despre mobilierul învechit din sălile de clasă, cele două biblioteci (biblioteca profesorală cu 4.799 de volume și biblioteca „tinerimei” cu 5.500 de volume)⁴⁴, colecția de desen, muzeul de științe naturale (cu 20.628 de obiecte), muzeul fizic (cu 626 de obiecte), muzeul istoric, filologic și numismatic (cu 804 obiecte), laboratorul de chimie, colecția de geografie și dotarea sălii de sport. Mai sunt furnizate date despre frecvența școlară, programa de învățământ și corpul profesoral, alcătuit din directorul Gheorghe Hetcou, 12 profesori⁴⁵, un profesor auxiliar la igienă, unul la instrucțiunea civică și doi cateheți (Gheorghe Gheție, ortodox, și Veniamin Varju, romano-catolic).

Fără a avea pretenția de a prezenta o cronologie completă a evenimentelor desfășurate în 1919, prin intermediul acestui studiu sunt punctate câteva momente cu semnificație simbolică și cu încărcătură emoțională, trăite de „sufierea” românească din Baia Mare și din împrejurimi. Începutul lui 1919 a fost marcat de numeroase conflicte provocate de locuitorii maghiari care intenționau să opună rezistență armatei române și să atenteze la viața conducătorilor români locali, implicați activ în procesul de unitate națională. Intrarea armatei române în oraș (desfășurată în 6 ianuarie 1919) și activitatea susținută a Consiliului Național Român Baia Mare au dus, în primele două luni ale anului 1919, la anihilarea forțelor antiromânești și la restabilirea ordinii publice. După ofensiva armatei române împotriva Ungariei (aprilie 1919) care a dus la eliberarea întregului județ Satu Mare, conducerea Primăriei a fost schimbată, în 11 mai 1919 fiind desemnat primul primar român al Băii Mari, în persoana lui Victor Man. Din mai 1919, putem vorbi de începerea procesului de instaurare a administrației românești, treptat fiind realizate schimbări în funcții de conducere și la alte instituții importante din oraș. Sentimentul de siguranță și de apartenență la România Mare a fost trăit plenar în timpul primei vizite a regelui Ferdinand I și a reginei Maria în Baia Mare (26 mai 1919), iar bucuria de a putea învăța pentru prima oară în limba maternă a fost trăită cu prilejul inaugurării Liceului „Gheorghe Șincai” (3 noiembrie 1919), primul liceu românesc din Baia Mare.

43 *Ibidem*, f. 8r-v.

44 Volumele din biblioteca „tinerimei” erau în limba maghiară, „în cea mai mare parte nefolositoare pentru elevii noștri, cari vor avea să cetească mult românește. Vor trebui valorizate și pe prețul lor să se cumpere opuri românești”. *Ibidem*, f. 9v.

45 Din cei 12 profesori, trei erau din Vechiul Regat și unul din Bucovina.

Anexă

Discursul lui Gheorghe Hetcou, directorul Liceului „Gheorghe Șincai”, rostit în data de 3 noiembrie 1919 la inaugurarea liceului și la deschiderea anului școlar 1919-1920.

O bucurie nemărginită simte inima mea în aceste clipe sfinte de inaugurare, când cu ajutorul preabunului Dumnezeu între acordurile mărețe ale Imnului nostru național, în prezența unui public ales românesc, în fața primului Corp profesoral român, înaintea primilor elevi români, ca primul director român deschid primul an școlastic la acest Liceu, devenit acum al nostru românesc.

La acest institut, înființat aproape de 250 de ani de călugării Iezuiți, condus apoi de Minorii, trecut la urmă în posesiunea statului maghiar, - an de an s-au deschis porțile Muzelor pentru primirea fiilor unui neam străin de noi și dușman a tot, ce ne-a fost nouă mai scump și românesc.

Azi, grație Provedinței divine și Îngrijirii părințești a Măritului Consiliu Dirigent, acest Liceu se deschide în zidul nou al Liceului din str. Regele Ferdinand, se deschide cu 8 clase, împreună cu un Internat frumos de băieți, - pentru primirea voastră, tinerilor vârstari români, sub conducerea noastră, a profesorilor de aceeași limbă și de același sânge cu voi și sub patronajul celui mai intranzigent istoric român, a marelui și luminatului bărbat de știință Dr. Gheorghe Șincai.

Iubiți Colegi, Domnilor Profesori! Vă salut ca pe cei dintâi profesori ai Liceului Gh. Șincai. Vă salut cu toată dragostea sinceră a unui tovarăș de muncă și coleg adevărat, ce Vi sunt și vreau să Vă fiu. Vă salut ca pe tot atâtea făclii luminoase, puse de Consiliul Dirigent să revărsați lumina culturii în întunericul, ce ne împrejmuie. Noi suntem chemați să risipim întunericul din sufletele tinerilor concrezuți creșterii noastre, noi suntem chemați, ca prin exemplu bun, prin disciplină de fier să creștem caractere ferme, de fier, cu principii sănatoase, religioase-morale, naționale. Noi suntem chemați să fim santinele neadormite, pururea veghietoare ale culturii în acest colț atât de espus la periferia nord-vestică a României Mari. Să luptăm cu însuflețire, să lucrăm cu jertfire de sine, cu abnegațiunea patronului nostru Gh. Șincai, despre care zice Sinodul de la Blaj, ținut la 18 Decembrie 1792, că «nici osteneală, nici însăși sănătatea nu și-o cruță în purtarea direcției sale».

Geniul acestui bărbat mare să ne lumineze, să ne conducă, să ne inspire și să plutească ocrotitor asupra cărărilor, pe cari îi vom conduce tinerii concrezuți educației noastre. Geniul lui mare să ne dea curaj, să ne oțeliască mintea și inima în lupta, ce trebuie să o purtăm contra vrășmașilor României Mari!

Iubiți elevi! Vă salut și pe voi, ca pe cei dintâi studenți ai Liceului Gh. Șincai. Vă salut cu dragostea unui părinte adevărat, ce Vi sunt, și vreau să Vă fiu. Vă asigur și în numele Domnilor Profesori, că Vă vom crește în spiritul Patronului Liceului nostru: în spiritul cel mai creștin religios-moral, în spiritul cel mai pronunțat național-românesc. Sentimentul religios-moral și sentimentul nobil național vor fi cele două flori frumoase, cari – în umbra sf. Cruci și a scumpului nos-

tru Tricolor - le vom sădi cu sfințenie în sufletele noastre. Acestea vor împodobi caracterul vostru, individualitatea, personalitatea voastră, acestea vor da timbru nobil eului vostru superior. Vă vom făuri în caractere religioase morale și naționale, disciplinate, intransigente, cari țin morțiș la principiile și convingerile lor bune, cari nu cedează; Etsi fractus illabatur orbis - dacă se prăbușește lumea în bucăți - precum zice Horațiu, poetul clasic! Vă vom crește așa, ca să fiți Români buni și Creștini adevărați, asemenea marelui nostru Patron, carele Opera sa măreață «Cronica Românilor» o închină lui D-zeu - precum zice în prefață: «O închin eu, ticălosul verme, preaputernicului D-zeu Sabaoth, cătră Care balbutește cu oftări rugătoare, cu geamăt tremurător neputincioasa-mi buză; pe care nu-l poate numi limba, cugetul nu știe, unde să-l caute, Stăpânul lumilor, necuprinsă Ființă, Una Vecinică».

Iar în alt loc al prefetei Cronicei sale dă espresie dragostei sale neprihănite față de limba și literatura neamului său, unde zice: «Ție Maiestate d-zeiască jertfă aducem, rugându-te să ne rabzi și mai departe pre noi pre toți sub părtinitoarea-Ți grije; să scutești limba, literatura și existența Nației române, pârlogite și departe, foarte departe, cu câteva veacuri înapoia altor neamuri rămase. Că tu ai fost D-zeul părinților noștri, Tu ești, Tu vei fi și Tu vei rămâne și aici și în cealaltă viață vecinică nouă Domn și D-zeu»!

Iubiți elevi! Luați pildă de religiozitate sfântă, luați exemplul de dragoste de limbă și de neam de la Patronul nostru Gh. Șincai. Luați pildă de dragoste de muncă de la dânsul, «carele - precum ne spune despre celălalt istoric mare al nostru Papiu Ilarian - zi și noapte muncea cu ardoare necunoscând oboseală și jertfind tot, ce avea mai scump pe altariul neamului nostru iubit». Prin iubire de D-zeu, prin iubire de limbă și neam, prin dragoste de muncă, prin ascultare și supunere mai marilor voștri va deveni România Mare. Într-adevăr și tare, așa că «nici porțile iadului nu o vor învinge». Prin aceste virtuți divine vom arăta lumii că «din vultur vultur se naște și din stejar stejar răsare» și vom da dovezi la lume «că-n aste inimi, că-n aste piepturi, că-n aste mâni mai curge un sânge de Roman».

Am spus la începutul vorbirii mele că acest liceu se deschide sub patronajul marelui istoric Gh. Șincai. Ieri, în 2 Noemvrie am ridicat paos pentru sufletul lui nobil la altariul Domnului - fiindu-i aniversarea morții. Azi, la deschiderea Liceului numit după dânsul, se cuvine să se facă aici o scurtă schițare a vieții și activității lui literare.

Gh. Șincai - numit în literatură «reprezentantul Școalei ardelenene» - s-a născut în anul deschiderii primelor școli românești în Blaj, în 1751, în comuna Șamșud, în scaunul Mureșului, ca o odraslă nobilă a unei familii nobile din Șinca veche, - de unde și numele familiar «Șincai», - în țara Oltului, ținutul Făgărașului. El se distinse deja pe băncile școalei, fiind totdeauna primul elev între conșcolarii săi. În vârstă abia de 20 de ani se înalță de pe bancă în catedră, devenind profesor la Blaj. De aici împreună cu al 2-lea reprezentant al Școalei ardelenene, cu Petru Ma-

ior fu trimis la Roma, la acest leagăn dublu al legii și naționalității noastre, pentru a studia știința sfântă: teologia și filosofia. În Roma a fost promovat de doctor al teologiei și filosofiei. Prin bibliotecile de acolo zi și noapte culegea documente pentru opera sa istorică, pentru Cronica sa măreață, care dovedește cu argumente neresturnabile faptul contestat de vrăjmașii neamului nostru, mai ales de unguri, că noi după sânge suntem strănepoții glorioșilor noștri străbuni - Romani. Reîntors din Roma se opri în Viena și în colaborare cu al 3-lea reprezentant al Școalei ardeleni, cu Samuil Clein Micul, scoase de sub tipar «Gramatica daco-română», în care documentează latinitatea, romanitatea și a limbei noastre românești.

Ajuns acasă, ca director al școalelor române din Transilvania timp de 12 ani în vizitație școlară cutrieră toate ținuturile locuite de Români - atunci probabil s-a abătut și pe la Baia Mare; în această vreme înființă 300 de școli, având la an plată de 300 floreni. Din serviciul Școalei trecu în serviciul Bisericei și ca și călugăr și canonic în curs de 10 ani aduce servicii Bisericei, se roagă mult și trăiește o viață meditativă sfântă. Neobosit, cu zel mare și însuflețire înflăcărată lucră el – pro linguae et gentis honore - pentru onoarea limbei și a neamului său, și ca drept răsplată îndură arestări și perzekuțiuni nu numai din partea străinilor, ci chiar și din partea conaționalilor săi răutăcioși. A trebuit să alerge mult, după datina sa, cu toiagul în mână, cu desagii în spate, în cari purta «Cronica» sa - fătul său - cum zicea el, cu dorul ascuns, dar zădarnic al inimei sale, de a putea tipări acest tezaur neperitor al gintei române. În desagii de lână, la un loc cu toată sărăcia lui purta Cronica sa, averea noastră națională - cel mai sărac, dar în știință cel mai bogat autor român. La Alba Iulia își duse fătul, să-l arate lumi, își duse Cronica sa pentru cenzurare și tipărire – și cu mare mâhnire se umple sufletul său amărât la auzul criticei draconice a cenzorului ungur «Opus igne, auctor patibulo dignus» - Opera e vrednică de foc, iar autorul de furci, de spânzurătoare! Disperat că nu-și poate tipări Cronica, muri în anul 1816, când marele dascăl ardelen Gheorghe Lazăr trecu Carpații să reînvie România, se stinse în 2 Noemvrie, - ieri au fost 103 ani de la moartea lui, - departe de ai săi, între străini, în comuna Sinea din Cehoslovacia de azi, murise departe de România, cel mai mare Român, adevărat martir, după o viață zbuciumată și foarte, foarte amărâtă!

Viața lui Gh. Șincai în miniatură este viața zbuciumată a poporului român. Istoria lui e oglinda fermecată, în care se restrânge istoria întregă a neamului nostru, - acelui neam, despre care zice Patronul nostru cu amărăciune sufletească, că în urma vitregiei sorții crude a ajuns «o națiune pârlăgită, departe, foarte departe, înapoia altor neamuri rămasă». Da, o națiune pârlăgită am fost noi Românii până ieri, până am ajuns și noi, după atâtea jertfe a nenumăraților noștri martiri naționali - în frunte cu Horia, Cloșca și Crișan și - Iancu - craiul munților - am ajuns și noi la recunoașterea drepturilor noastre, la dreptul de liberă dispunere asupra sorții noastre.

Știm bine, cu toții, că pe baza acestui drept s-a întrunit în 1 Decembrie a anului trecut în cetatea lui Mihai Viteazul, în Alba Iulia, Adunarea noastră mare, Națională, care a decretat alipirea Ardealului nostru frumos către scumpa noastră Românie liberă.

Și Maiestatea Sa, gloriosul nostru Rege Ferdinand întâiul ne-a primit sub ocrotirea coroanei Sale strălucitoare. Și ce-a urmat după aceasta, se va încresta pe paginile de aur ale istoriei noastre: Regele nostru ca și Căpitanul suprem al oastei sale brave a dat ordin de ocupare armatei sale creștine și dorobanțul român – «ușor ca șoimul cel ușor, ce zboară de pe munte» cum zice clasicul nostru poet Alecsandri - s-a avântat în sbor sublim peste Carpați și coborând în văi, a traversat apele: Mureșul, Someșul, Crișul, Tisa și nu s-a oprit până la Dunăre, până la Pesta blăstămată, unde l-a zdrobit, l-a umilit definitiv pe îngâmfatul nostru dușman secular.

Și prin aceasta s-a întâmplat desrobirea noastră și a neamului întreg de la Nistru pân' la Tisa și s-a împlinit visul de aur, visat de moșii, strămoșii noștri, și s-a realizat idealul nostru sfânt, național: pe plaiurile frumoase ale Daciei fericite a lui Decebal, cucerite odinioară de bravii legionari ai divului Traian, răsare, se ridică falnic o împărăție frumoasă, binecuvântată de D-zeu, scumpa noastră Românie Mare.

Dragi Colegi, iubiți Elevi!

Bunul D-zeu în România Mare ne-a dăruit o țară mare, frumoasă, o patrie scumpă; ne-a dăruit nouă, cari pe plaiurile aceste nu știam de patrie, nu de patriotizm; nouă, cari n-am avut patrie, numai o mașteră vitreagă, o țară blăstămată, căreia noi Românii nu i-am fost fiii, ci i-am fost sclavi ordinari, despoiați, batjocoriți și maltratați. Sclavi am fost noi pe vatra noastră strămoșească, în văile și munții lui Traian, noi fiii și strănepoții lui Traian.

În loc de patrie, în loc de mamă iubitoare am avut noi, pui de vultur, - puii acvilei romane, - un monstru cu două capete, care s-a hrănit din sudoarea feței noastre și din sângele nostru; care în războiul mondial ne-a adus pân' acolo, de a trebuit să luptăm între «cei de-un sânge și de-o lege» feciorul împotriva tatălui, tata împotriva feciorului, frate în contra fratelui!

Acum știm și noi, ce înseamnă pentru noi patria, acum, când o avem în România Mare. Înseamnă cea mai dulce, înseamnă cea mai scumpă mamă iubitoare, care merită toată stima, toată dragostea, toată jertfa din partea noastră.

Să dăm deci mulțumită bunului D-zeu din toată inima, zi și noapte în coate și-n genunchi rugându-ne, că ne-a dăruit nouă o scumpă patrie: România Mare. Să-l rugăm, ca în veci să ni-o țină, ca pururea să ni-o ocrotească, să o putem iubi și dacă ar fi lipsă, să fim gata orișicând și viața să ne-o jertfim pentru dânsa - conform îndemnului marelui nostru bard național Andrei Mureșianu: «Murim mai bine-n lupte cu gloria deplină, decât să fim sclavi iarăș în vechiul nost pământ! ».

Marius Câmpeanu

Să zicem deci în semn de dragoste și alipire cu-o gură și cu-o inimă:

Trăiască Patria noastră!

Trăiască România Mare!

Trăiască și înfăptuitorul României Mari, Maiestatea Sa Regele Ferdinand.

Trăiască Maiestatea Sa Regina Maria. Trăiască Augustul nostru Moștenitor de Tron, Carol! Trăiască Dinastia Română!

„Renașterea”, anul I, nr. 45, 4 noiembrie 1919, Baia Mare, pp. 1-3.

Marius Câmpeanu

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, RO

email: mariuscampeanu2005@gmail.com

JUDEȚUL SĂLAJ ÎN ANUL 1919

Marin POP

Abstract: *In 1919, Sălaj County, like the rest of the country, faced special problems, due to the disastrous consequences that the war had on the localities of Sălaj. Returning from Alba Iulia, the participants in the Great National Assembly of December 1, 1918, informed all the historical decisions. In solemn gatherings, the tricolor flags were consecrated and raised on public buildings. However, due to the provisional demarcation line, the Romanian administration in the historical Sălaj was installed only during April 1919. Thus, only 5 months after the vote on the act of Union, the counties in northwestern Romania were within the borders of the Romanian national unitary state. , during which the Romanian population here, especially the signatories of the Union of Transylvania with Romania, had to endure a real ordeal. The Romanian population was subjected to an indescribable physical and mental terror, by the old authorities and the Bolshevik Szekler gangs, which did not accept the new geopolitical realities established after the First World War.*

With the installation of the Romanian administration, priority was given to the problems related to the lack of qualified personnel in the local administration, the supply of the population with cereals and basic necessities, the problem of education and, especially, the agrarian problem. Politically, we managed to reorganize the Romanian National Party in Sălaj and participate in the first parliamentary elections in Greater Romania, after which the people of Sălaj also sent representatives to the Romanian Parliament.

Keywords: *Sălaj county, local administration, education, agrarian issue, parliamentary elections.*

Reîntorși de la Alba Iulia, participanții la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918 au adus la cunoștința tuturor istoricele hotărâri. În cadrul unor adunări solemne au fost sfințite steagurile tricolore și înălțate pe edificiile publice. Însă, din cauza liniei demarcaționale provizorii, administrația românească în Sălajul istoric s-a instalat abia în cursul lunii aprilie 1919. Astfel, abia după 5 luni de

zile de la votarea actului Unirii, județele din nord-vestul României erau încadrate în hotarele statului național unitar român, timp în care populația românească de aici, în special semnatarii Unirii Transilvaniei cu România, a avut de îndurat un adevărat calvar. Populația românească a fost supusă unei terori fizice și psihice de nedescris, din partea vechilor autorități și a bandelor de secui care nu acceptau noile realități geopolitice stabilite după Primul Război Mondial. Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, prin votul celor 1.228 de delegați aleși, în prezența a peste 100.000 de români adunați pe Câmpul lui Horea, consfințise Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România.

Consolidarea Unirii s-a realizat cu greu datorită contextului politic și militar intern și internațional. În condițiile în care armata română reintra în război alături de Antantă, Marile Puteri Aliate recunoscuseră încă o dată ideea unirii tuturor românilor într-un singur stat.

În data de 13 noiembrie 1918, la Belgrad, se semnează o convenție militară între Comandamentul Armatei Aliate de Orient și delegații guvernului Karoly, prin care cursul Mureșului era fixat ca linie de demarcație răsăriteană a Ungariei față de România¹.

Această linie, după cum afirma marele om politic sălăjean Iuliu Maniu, „împarte națiunea română din Transilvania și Ungaria în două părți, ceea ce agravează dificultățile în acțiunea de renaștere națională în aceste zile de prefaceri istorice”, dezvăluind, totodată, acțiunile guvernanților unguri îndreptate împotriva locuitorilor români².

Ca urmare a evenimentelor care se petreceau dincolo de linia de demarcație, a anarhiei și terorii instaurate de către autoritățile maghiare, Consiliul Dirigent, guvernul provizoriu al Transilvaniei, ales în cadrul istoricei adunări de la Alba Iulia, în fruntea căruia se afla marele om politic sălăjean Iuliu Maniu, cere guvernului Ungariei și Antantei să se asigure preluarea teritoriilor românești din Transilvania, în consens cu dorința milioanei de români care votaseră unirea tuturor teritoriilor românești într-un singur stat.

Un rol important în mutarea liniei demarcaționale l-a avut generalul Henry Mathias Berthelot, comandantul Armatei Franceze Dunărene, un mare prieten al românilor, care a condus Misiunea Militară Franceză din România în timpul Primului Război Mondial. Intrând în conflict chiar și cu superiorii săi, generalul Berthelot a intervenit și contribuit decisiv la mutarea liniei de demarcație de pe Mureș, pe aliniamentul Sighetu Marmăției-Baia Mare-Băsești-Zalău-Munții Apuseni. El efectuează și o vizită, istorică am putea spune, în Transilvania, în cadrul căreia și-a dat seama de temeinicia drepturilor românilor și de teroarea fizică și psihică la care erau supuși din partea fostei administrații maghiare, care nu era capabilă să înțeleagă noile realități geopolitice de la sfârșitul Primului Răz-

1 Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Ed. Enciclopedică, București, 1994, p. 37.

2 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III - *Documente interne și externe, august 1918-iunie 1919*, București, 1996, Doc. 470.

boi Mondial. A fost un traseu lung, cu opriri în majoritatea orașelor importante: Timișoara, Arad, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Bistrița, Cluj Napoca, Sibiu și Brașov³.

Armata română a trecut Mureșul și a ajuns în data de 9/22 ianuarie 1919 pe aliniamentul: vest Sighetul Marmăției-vest Baia Mare-vest Zalău-est Ciucea-Zam-crestele munților Apuseni, încheindu-se o altă etapă importantă a acțiunii de eliberare a Transilvaniei⁴.

Cu toate acestea, atacurile secuilor bolșevizați au continuat cu o intensitate și mai mare. Băseștiul, de exemplu, unde domiciliu avea George Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român din Transilvania, a fost atacat în mai multe rânduri, doar noaptea, știind că aici se află o gardă românească puternică. Această teroare a contribuit și la sfârșitul marelui om politic care a decedat în ziua de 23 februarie 1919. Armata bolșevică a atacat Băseștiul chiar și în ziua înmormântării lui George Pop de Băsești, care a avut loc în ziua de 26 februarie 1919. Ei și-au concentrat focul asupra sicriului marelui dispărut, dar ca prin minune, nici o persoană nu a fost ucisă sau rănită⁵.

Printre alte atrocități comise de secuii în Sălaj amintim cazul protopopului Petru Cupcea din Supurul de Jos, care a avut „îndrăzneala” de a arbora tricolorul românesc pe turla bisericii, după ce s-a reîntors de la Alba Iulia. După mai multe șicanări, în ziua de 5 februarie 1919, pe când preotul Cupcea se întorcea de la o înmormântare, la casa parohială din Supurul de Jos au sosit 4 jandarmi care l-au somat să plece cu ei la Tășnad. Aici a fost ținut o noapte în cazarma de jandarmi, apoi în temnița judecătorei de ocol. După o anchetă sumară a fost trimis în fața Curții marțiale din Debrețin. În seara de 7 februarie a fost anchetat de către un căpitan și doi locotenenți care l-au acuzat că a întrerupt firul de telefon dintre Tășnad și Supur și că îl ascundea pe învățătorul Ioan Matei. De asemenea, l-au acuzat de spionaj pentru români și de „purtare rea față de unguri”. De la interogatoriu l-au dus spre celula unde era închis, dar pe traseu s-a petrecut un scenariu tipic revoluțiilor bolșevice, fiind lăsat de către procuror pradă soldaților secuiei beți care l-au bătut cu bestialitate, până l-au lăsat aproape fără suflare⁶.

De asemenea, asasinarea sălbatică a ofițerului Traian Pățaș pe strada Crasnei din Zalău, după cum mărturisea și istoricul sălăjean, Grațian C. Mărcuș, contemporan cu evenimentele.

La începutul lunii martie, după mai multe șicanări, a urmat arestarea „lotului” Șimleu, a fruntașilor politici români care au semnat Unirea Transilvaniei. Printre cei arestați s-au numărat Clara și Cornelia Maniu, mama și sora lui Iuliu Maniu, care au fost „internate” în Ungaria condusă de bolșevicul sălăjean Bela

3 Vizita istorică a generalului Berthelot a fost consemnată de presa vremii, în special de ziarul „Românul” din Arad, oficiul Partidului Național Român.

4 D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op. cit.*, p. 147.

5 „Sălajul”, nr. 7, 17 aprilie 1924, pp. 2-3, nr. 8, 25 aprilie 1924, p. 2.

6 Vezi, printre altele, Marin Pop, *Personalități sălăjene din generația Marii Uniri*, Ed. Argonaut și Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2018, pp. 264-276.

Kun. De asemenea, preotul Valentin Coposu, semnatar al Unirii, în calitate de delegat ales în circumscripția electorală Șimleu, tatăl lui Corneliu Coposu, a fost arestat de jandarmii unguri, care afirmau în Gara din Carei că vor face din el 100 de kg de săpun.

După lungi tratative, la cel mai înalt nivel, deoarece a intervenit și prim ministrul României, Ion I.C. Brătianu, s-a ajuns la un schimb de ostateci, care a avut loc la Tiszafured, pe data de 23 mai 1919⁷.

Atacurile și violențele secuilor bolșevizați s-au intensificat după ce Bela Kun, originar din Lelei, Sălaj, instaurează un guvern comunist la Budapesta, până în ziua de 16 aprilie 1919, când armata română trece la contra-ofensivă pe întreg frontul liniei de demarcație.

Pentru funcția de prefect al județului Sălaj, George Pop de Băsești l-a recomandat președintelui Consiliului Dirigent, Iuliu Maniu, pe Gheorghe Pop de Oarța, datorită meritelor deosebite pe care acesta le-a avut până atunci și conduitei sale morale ireproșabile. Iată ce îi scria Iuliu Maniu lui George Pop, cu câteva săptămâni înainte de trecerea acestuia din urmă în eternitate: „Constatând primirea scrisorii D-Voastre grăbesc a Vă mulțumi pentru părințeștile sfaturi, atât de necesare, ce mi-ați împărtășit. Vă rog, să fiți siguri că mă voi uita năzui, întru toate, a le urma. E greu de tot a lucra azi, lipsindu-ne, în mare măsură, bărbații, cari ar fi aplicați și potriviți să primească funcții, pentru conducerea treburilor publice. Greutățile începutului sunt enorm de mari, dar ne va ajuta Dumnezeu. - De prefect în Sălaj, va fi numit, conform dorinței D-Voastre, Dr. George Pop din Zalău. Om vrednic, cu autoritate, harnic, întru toate potrivit pentru funcția aceasta însemnată și de mare răspundere. Consiliul (Dirigent - n.n.) a fost unanim de această părere. Deleu (Victor - n.n.) e în resortul de Interne, la centru. - Petrol va merge, cât se poate de curând. Bumbac, după ce vor sosi vapoarele din America. - În Bănat, Sârbii au început să fie înlocuiți cu Francezi. În părțile D-Voastre, asemenea vor înainta, în curând, trupele române. Sunt în mișcare spre Oradea. Lucrurile nu merg cu iuțea dorită. Sunt multe necazurile dreptilor și prea mare ticăloșia păcătoșilor”⁸.

Astfel, Gheorghe Pop devenea primul prefect român al Sălajului, îndeplinind această funcție în perioada 25 aprilie 1919 și până la data de 22 aprilie 1920, când s-a schimbat guvernul de coaliție cu cel condus de generalul Averescu. A mai îndeplinit această funcție și în timpul celei de a doua guvernări țărăniște, 1932-1933.

După cum se poate observa și din scrisoarea lui Iuliu Maniu, cei patru ani de război au avut un efect dezastruos asupra întregii societăți. În anul 1919 județul Sălaj s-a confruntat cu multe probleme economice, sociale și culturale,

7 Viorel Ciubotă, *Documente inedite privind schimbul de ostateci de la Tiszafured din 23 mai 1919*, în „Satu-Mare. Studii și comunicări”, vol. XV-XVI, 1998-1999, pp. 371-372; Marin Pop, *Aspecte ale campaniei armatei române din 1918-1919. Calvarul fruntașilor politici din Șimleu*, în „Alma Mater Porolissensis”, nr. 5, pp. 62-66.

8 Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, Ed. Astra, 1935, p. 161.

dar datorită tactului de care a dat dovadă și muncii asidue a prefectului Gheorghe Pop, ele au fost depășite cu bine.

Fiind teritoriu de operațiuni militare, populația satelor a îndurat, rechiziționări, de multe ori nejustificate, atacuri, suferințe și refugieri.

În problema aprovizionării cu cereale au fost sprijiniți de către Consiliul Dirigent, prin președintele Iuliu Maniu, care aprobă achiziționarea a 300 de vagoane de grâu, în special din județele Arad și Timiș. Astfel, până în luna decembrie s-au transportat de aici 70 de vagoane de grâu și 15 vagoane de făină, care au fost distribuite populației, la prețul de 250 de coroane/ 100 de kilograme⁹.

În raportul primnotarului județului Iuliu Pop, întocmit pentru luna ianuarie 1920 se menționa că „o parte considerabilă a activității funcționarilor administrativi o reclamă aprovizionarea populației”, care „de prezent au ajuns într-o stare de tot nefavorabilă (...) din motivul comunicației de trenuri nefavorabilă și iregulată, asemenea din motivul ținutei indolente și nedisciplinate a personalului căilor ferate”¹⁰.

Această criză a aprovizionării a încetat abia în toamna anului 1920, populația având asigurată rezerva de grâu pentru tot anul, iar la porumb se înregistrase, de asemenea, o recoltă bună.

Din ordinul guvernului de la București s-a sistat și activitatea comisiei județene de aprovizionare, care fusese înființată din ordinul Consiliului Dirigent. Aceasta a avut un rol deosebit în aprovizionarea cu articole de primă necesitate a populației ca: petrol, benzină, zahăr și altele precum și la stabilirea unor prețuri moderate la aceste produse.

În ceea ce privește starea de spirit a populației din satele sălăjene, în primul an după Unire, ea este surprinsă din rapoartele săptămânale ale prefectului, precum și din cele lunare întocmite de către subprefectul județului. Într-un astfel de raport se arată că: „ținuta populației județene în general este îndestulătoare, deși în multe locuri se ivesc simptomele unei intoleranțe în legătură cu executarea reformei agrare”¹¹.

Se observă o stare de nervozitate în rândul populației satelor, țăranii așteptând să primească pământ și pășune pentru animale. În multe sate existau sute de veterani de război, văduve și orfani de război, îndreptățiți la împroprietărire, care nu aveau pământ și nici pășune unde să-și pască animalele, în aceste condiții ei fiind nevoiți să-și vândă vitele, care reprezentau pentru mulți unica resursă de existență.

Pentru a preîntâmpina apariția unor stări de tensiune și pentru a se respecta dreptul de proprietate, prefectul județului Sălaj, Gheorghe Pop, emite o ordonanță, în care face apel la menținerea ordinii publice, deoarece a sosit momentul, spune el, „să ne apucăm pe toate terenele de lucru serios și intensiv (...)”. Fieștecare

9 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, (în continuare se va cita ANSJ), *fond Prefectura județului Sălaj - Comitetul administrativ*, dos. nr. I - 21./1920, f. 2.

10 *Ibidem*, f. 12.

11 *Ibidem*, dos. nr. I-21/1920, f. 3.

locuitor al județului are datoria să respecte legile existente, să susțină ordinea publică, să facă economia rațională, să-și plătească dările etc., fiindcă numai prin împlinirea acestor datorii poate aștepta ajutorul statului și al autorităților”¹².

Un eveniment deosebit pentru județul Sălaj l-a constituit prima vizită a Familiei Regale în Transilvania. În data de 22 mai 1919, prefectul județului Sălaj, Gheorghe Pop de Oarța trimitea preotului Cornel Oțiel o adresă prin care îl informa de schimbarea programului de primire a Familiei Regale. În județul Sălaj au fost întâmpinați în gara din Jibou, în data de 26 mai 1919: „Programul primirii Majestaților Sale s-a schimbat. Noi sălăjenii avem să primim pe Majestațile Sale în Jibou la 26 l.c. luni la oarele 11 a.m. în gară. Vă rog să binevoiți a face tot posibilul, ca primirea Majestaților să fie o adevărată sărbătoare de triumf și o manifestație grandioasă a poporului român.

Sunteți rugați deci ca atât intelectualii, cât și poporul, bărbați și femei din jurul Dvoastră, să ia parte la primirea celor mai înalți oaspeți ai noștri. Țărâna română are să vină în portul ei național, căci și Regina României Mari va fi în costumul național”¹³.

Problemele grave existau nu numai pe plan economico-social, ci și în domeniul învățământului și culturii. Din păcate, după război, pentru un timp, cultura a trecut pe plan secundar. Membrii marcânți ai asociațiilor culturale au primit alte însărcinări. Era urgent să se reconstruiască țara, iar Consiliul Dirigent avea nevoie de resursă umană, de funcționari români.

Învățământul se găsea într-o situație deosebită datorită faptului că multe școli au fost distruse în timpul evenimentelor din noiembrie 1918 sau cu ocazia trecerii frontului și necesitau reparații capitale. De asemenea, numărul învățătorilor era mic și nu existau locuințe pentru aceștia în multe sate. Lipseau manualele și rechizitele școlare, care erau din ce în ce mai scumpe, iar țărânii nu-și trimiteau copii regulat la școală, folosindu-i la muncile agricole. Din această cauză, se prevedea „a se ridica din partea statului edificii școlare și locuințe învățătoresci în toate comunele unde azi lipsesc și să se crească învățători în mod corespunzător”. De asemenea, „învățătorii să fie bine pregătiți la școala normală, care este a se completa la 8 ani și să fie corespunzător salariați, ca scutiți de grijile existenței să se poată dedica cu totul carierei”. În privința frecvenței copiilor la școală, „sunt a se aplica mijloace mai eficiente” și se prevedea achiziționarea de manuale și rechizite școlare¹⁴.

Având în spate o bogată activitate școlară și extrașcolară, învățătorul Ioan Mango, născut la 19 ianuarie 1876 în localitatea Fildu de Sus, s-a aflat printre cei 10 învățători recomandați de către Consistoriul din Blaj Resortului Instrucțiunii (ministerului - n.n.) din cadrul Consiliului Dirigent, guvernul provizoriu al Transilvaniei.

12 „Gazeta oficială a județului Sălaj”, I, nr. 8, 29 iunie 1919, Zalău, pp. 1-2.

13 ANSJ, *fond Parohia greco-catolică Buciumi*, dos. nr. 13/1918-1922, f. 2.

14 Idem, *fond Prefectura județului Sălaj-Subprefect*, dos. nr. 127/1921.

Probabil și pe baza acestei recomandări, prin ordinul nr. 2.893 din 16 aprilie 1919 al Consiliului Dirigent a fost numit în fruntea învățământului sălăjean, în funcția de revizor școlar (inspector general - n.n.)¹⁵.

Vorbind despre importanța învățământului și culturii în realizarea unității sufletești a tuturor românilor după Marea Unire, Ioan Mango afirma următoarele: „Prin alipirea provinciilor românești am realizat **unitatea politică și națională** și țara s-a mărit. Dar ea trebuie să devină și puternică prin **unitatea sufletească și culturală**. Școala și învățământul unificat este chemat să sădească și cultive în sufletul și inima copilașilor din cea mai fragedă vârstă aceste idei și sentimente.

Ne-am unit din atâtea provincii cu felurite concepții, mentalități, tradiții etc., cari azi stau față în față reclamându-și fiecare dreptul de viață. Școala este chemată, ca în unire cu toți factorii culturali să lucreze la nivelarea și aducerea acestora într-o cooperare armonică, care este unitatea sufletească și culturală a neamului [...].

Pentru ca învățământul să aducă roadele bune de toți dorite, pe lângă buna pregătire și educație a corpului didactic, reforma învățământului, intensificarea controlului și alte îmbunătățiri, va trebui ameliorată și situația materială a corpului didactic în așa măsură, ca să se poată ocupa exclusiv numai cu instrucția și propovăduirea culturai și moralității”¹⁶.

Slujba în fruntea învățământului sălăjean nu a solicitat-o el, ci a primit-o, după cum sublinia mai târziu Ioan Mango, „după multe meditațiuni și zbcuimări sufletești, mai mult din considerare și respect” față de cei care și-au pus încrederea în el, fiindcă își dădea „bine seama de multe îndatoriri și greutăți cu care este împreunată”.

Greutățile cu care s-a confruntat la începutul mandatului său erau urmări ale primei conflagrații mondiale, ale Marelui Război, care a avut consecințe dezastruoase și asupra procesului de învățământ. Însă, spunea Ioan Mango, pe lângă pierderile materiale și de vieți omenești, războiul „a schimbat cu totul moralul și mentalitatea sobră de altădată a celor mai mulți oameni”.

Pe când în alte părți ale țării învățământul și-a reluat activitatea imediat după Marea Unire, în județul Sălaj Ioan Mango prelua oficiul de șef al învățământului abia la 30 mai 1919, fiind însoțit doar de secretarul Prefecturii, Iuliu Vaida, lipsind „chiar și cele mai elementare condițiuni de funcționare”.

Localul Revizoratului școlar, care a servit la diferite scopuri militare era devastat, aflându-se într-o stare deplorabilă. De asemenea, s-a confruntat cu o lipsă acută de personal, fiindcă funcționarii din vechiul aparat nu au acceptat să depună jurământul față de statul român, iar personal nou nu era încă angajat, „deoarece necesitatea făcea ca oamenii să-și poată plasa munca în servicii mai avantajoase”. Astfel, luni de zile Ioan Mango a muncit aproape de unul singur, în condiții din cele mai vitrege.

15 „Școala Noastră” (Zalău), nr. 5, 15 martie 1930, pp. 94-95.

16 Idem, nr. 1-2, 15 aprilie 1924, pp. 5-6.

În aceeași situație se afla și învățământul sălăjean. În multe localități nu mai existau școli în limba română, datorită procesului de maghiarizare forțată, iar în altele nu se putea funcționa din cauza lipsei de învățători. Mulți dintre ei s-au jertfit pe front, iar alții căutau funcții mai bine plătite. De asemenea, lipseau localurile de școală sau fuseseră devastate în timpul războiului, precum cel din Mirșid, care a servit de grajd pentru caii soldaților.

Ioan Mango găsește necesară o astfel de reprivire în trecut, în momentul pensionării, „și pentru motivul de a reaminti unele momente mai importante și a pune în adevărată lumină împrejurări și fapte necunoscute ori greșit interpretate, nu pentru cei de ieri, cari le-au trăit, ci mai cu seamă pentru cei de azi și mâine, ca să știe și ei, că Unirea cea mare a neamului n-a adus numai bucurii și onoruri, ci mai cu seamă îndatoriri și răspunderi mari”¹⁷.

Subliniază că și-a concentrat toată puterea de muncă pentru a depăși aceste probleme, axându-se pe problemele majore ale învățământului sălăjean: introducerea învățământului românesc în localitățile în care nu exista; completarea și înmulțirea posturilor; asigurarea și mai târziu construirea unor școli noi; pregătirea profesională continuă și întărirea prestigiului corpului didactic; organizarea de activități culturale; înființarea de biblioteci; îmbunătățirea frecvenței școlare¹⁸.

În rezolvarea acestor probleme cruciale pentru învățământul sălăjean, Ioan Mango a ținut să cointerezeze toți factorii școlari din județ, deoarece toți erau, spune el, „apostolii aceluiaș ideal al școlei românești”. Prin această inițiativă, a avut în vedere și „cultivarea armoniei” între dascăli.

A avut șansa de a fi înțeles și sprijinit în demersurile sale de către toți factorii de decizie aflați în fruntea județului. La loc de cinste, îi amintește pe Dr. Gheorghe Pop de Oarța, primul prefect al Sălajului după Marea Unire, pe subprefecții Dr. Octavian Felecan și Dr. Iuliu Pop, precum și pe Ioan Deleu, primarul orașului Șimleu Silvaniei. De asemenea, subliniază că a fost secondat exemplar de personalul Revizoratului școlar și de control, care l-au urmat necondiționat¹⁹.

La 1 octombrie 1919 se deschideau porțile primului liceu românesc din Sălaj, susținut „prin devotamentul și iubirea de neam a profesorilor și prin via dorință a elevilor de a căpăta cultura în graiul strămoșesc”²⁰. Ca patron spiritual al liceului a fost ales ilustrul nostru înaintaș sălăjean, Simion Bărnuțiu, ideologul Revoluției de la 1848 din Transilvania.

În urma acțiunilor întreprinse de Ioan Ossian, sprijinit de preoți și învățători, liderii de opinie în lumea satului românesc, la 1 octombrie 1919 erau înscriși peste 100 de elevi²¹.

Pe lângă problemele materiale, o altă problemă cu care s-a confruntat liceul la începuturile funcționării sale a fost cea a lipsei cadrelor didactice. În luna

17 Idem, nr. 5, 15 martie 1930, p. 86.

18 Ibidem, pp. 86-88.

19 Ibidem, p. 89.

20 *Anuarul Liceului de Stat „Simeon Bărnuțiu” din Șimleul Silvaniei pe anul școlar 1919-1920*, p. 3.

21 „Sălajul”, nr. 29-30, 1929, pp. 2-3.

iulie 1919 a fost numit ca director dr. Ioan Ossian, preot și profesor definitiv de limba latină și istorie. În luna septembrie au fost numiți ca profesori practicanți Victor Pop, preot, și Emil Molnar, iar în luna octombrie a fost numit ca profesor suplinitor Ioan Codrea. Cu acordul Resortului (ministerului) de Culte din cadrul Consiliului Dirigent, la 1 noiembrie 1919, Ioan Ossian i-a angajat ca profesori auxiliari pe Laurențiu Sima, Sabin Molnar și Mărioara Gheție, iar Consistoriul greco-catolic din Gherla l-a numit în postul de catehet pe capelanul Romul Erdelyi, începând cu data de 1 noiembrie 1919. În decembrie, resortul îl trimite pe Eugen Iacobescu, dar la sfârșitul lunii îl cheamă înapoi. În sfârșit, în luna aprilie 1920, ministerul de la București îl trimite la liceul din Șimleu Silvaniei pe profesorul Tănase Pușcă.

Cu toate acestea, deși profesorii au venit treptat-treptat, iar cursurile au început în luna octombrie, „n-a produs nici o scădere în predarea materiilor de învățământ”²².

Cea mai acută problemă cu care s-a confruntat județul Sălaj, ca de altfel toate județele, la sfârșitul Primului Război Mondial, a fost cea agrară. Ea era mult mai veche, iar amânarea ei a generat numeroase conflicte sociale.

La istorica adunare de la Alba Iulia, o importantă problemă dezbătută a fost cea agrară, având în vedere faptul că țărani nu mai aveau răbdare și cereau pământul promis. Marele om politic sălăjean, Iuliu Maniu, în discursul ținut la Adunarea Națională, arăta situația precară în care se găsea țărănimea și necesitatea adoptării unei reforme agrare radicale, dar el sublinia faptul că: „Această reformă nu tinde la un comunism străin de sufletul țărânului român, nici la răpirea proprietății private, ci la o nivelare justă a raporturilor și a puterilor sociale”. El afirma că țărânul era „pătura socială cea mai puternică a Neamului Românesc”, din care făceau parte, de altfel, și cei prezenți la Alba: „Nu este aici nici unul dintre noi, - spunea marele om politic - a cărui obârșie nu ar fi la plugul românesc, la pământul român, la brazda țărânului român, sfințit de suferințele nesfârșite, decât cari numai credințele i-au găsit mai mari”²³.

Războiul a avut consecințe dezastruoase, în special asupra micilor gospodării, contribuind la reducerea drastică a producției agricole și la scăderea numărului de animale. Din această cauză, una din primele măsuri luate de către Consiliul Dirigent a fost aceea de a asigura producția agricolă pentru anul 1919. În acest sens, dar și pentru a-i liniști pe țărani, care așteptau să li se dea pământ, cât mai urgent, în data de 8/21 februarie 1919, Consiliul Dirigent emite ordonanța 82/a, referitoare la arendările forțate. Conform prevederilor acestei ordonanțe, se arendează obligatoriu, „pentru cauza de utilitate publică”, din moșiile statului, acele părți pe care nu se practica cultura de model și din moșiile proprietarilor particulari, acele părți care nu erau garantate de proprietar. Beneficiarii acestei ordonanțe erau, în primul rând, cei care luaseră parte la război, precum și văduvele

22 *Anuarul Liceului ...*, p. 4.

23 *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, pp. 13-14.

și orfanii de război²⁴.

În județul Sălaj, aplicarea acestei ordonanțe a întârziat, deoarece administrația românească se instalează abia la sfârșitul lunii aprilie 1919. Până la apariția decretului - lege 3.911 de reformă agrară, Prefectura a fost însărcinată să se ocupe și de problema arendărilor forțate. În acel an agricol, în urma ordonanței 82/a, s-au dat în arendă țăranilor din Sălaj, doar 2.200 ha de pământ din care 850 jug. era teren arabil, 350 jug. de fânețe și 1.000 jug. de pășuni²⁵.

Referentul agricol județean Teofil Dragomir, în raportul înaintat conducerii județene, subliniază că până în vara anului 1919 nu cunoaște nici un caz în care să se fi respectat prevederile ordonanței mai sus amintite, iar în cazul în care s-au inițiat pertractări, conform ordonanței, s-a ajuns la o înțelegere directă, între proprietari și țărani, fără arbitrajul comisiilor agrare. De asemenea, situația semănăturilor era „nefavoritoare, cu extensiuni reduse și cu starea dezvoltării în majoritate semimijlocie”.

Cauzele acestei situații grave în care se găsea agricultura sălăjeană, în acel moment, sunt, în concepția referentului, următoarele: a) neglijarea lucrărilor agricole, din toamna și iarna anului 1918-1919, în urma revoluției din luna noiembrie; b) jefuirea unei cantități însemnate a semănăturilor agricole și a instrucției unor moșii mari și mijlocii; c) rechiziționarea parțială în unele cazuri chiar a semănăturilor agricole; d) ploile îndelungate în sezonul de primăvară al semănatului; e) prevaricările și peste tot starea nesatisfăcătoare a poliției de câmp. Din aceste cauze, după calculele sale și totodată avertismentul pe care îl dă, producția anului 1919 nu putea acoperi nici jumătate din necesarul populației.

Consiliul Dirigent, în articolul 3, al ordonanței 811, din 15 iulie 1919, cerea rechiziționarea de cereale, din suprafețele cultivate, de peste 100 de jugăre, însă acestea, după cum subliniază și referentul agricol, în județul nostru erau puține. De asemenea, prețurile obținute de pe aceste proprietăți se maximizau, în timp ce de pe alte proprietăți prețurile erau libere, el avertizând că astfel mulți proprietari nu vor mai fi interesați să cultive suprafețe mai mari de 100 de jugăre. Un alt aspect înfățișat de către referentul agricol era cel al lipsei de unelte și mașini agricole, având ca efect deteriorarea calității solului, în urma necultivării lui, iar un fapt îmbucurător îl constituie numărul destul de mare de vite, pe care le avea județul, însă se impunea menținerea raselor nobile. În încheierea raportului, referentul agricol face propuneri pentru consolidarea siguranței publice, corectarea legii cu privire la poliția de câmp și mărirea sancțiunilor penale, pentru cei care se dedau la furtul din proprietățile agricole. În acest sens, el propune conducerii județului să înainteze un raport către Resortul Agriculturii, „pentru că deja nici țăranii fruntași și mijlocași nu se mai simt în siguranță deplină a producției lor de câmp din unele comune”²⁶.

24 „Gazeta oficială a județului Sălaj”, I, nr. 1 din 3/16 mai 1919.

25 *Transilvania, Banat, Crișana*, vol. I, București, 1929, p. 305.

26 ANSJ, *fond Prefectura județului Sălaj - Comitetul administrativ*, dos. nr. XIV - 28/1919.

Un moment deosebit de important l-a constituit începerea, în luna iulie 1919, la Sibiu, a lucrărilor Marelui Sfat Național, Parlamentul provizoriu al Transilvaniei, care a adoptat, după îndelungi dezbateri, proiectul de lege electorală și pe cel de reformă agrară²⁷.

În data de 30 iulie are loc cea de a doua ședință, în cadrul căreia fruntașul politic Axente Banciu, raportorul Comisiei pentru cooptare, a afirmat că unele categorii sociale ca țăranii, învățătorii, medicii și inginerii nu au fost suficient reprezentate în Marele Sfat Național. Astfel, au fost cooptați noi membri, printre care și doi sălăjeni: Teodor Mureșan, învățător în Blaja și Gheorghe Filep, proprietar în Santău.

Profitând de faptul că la Sibiu erau prezenți membrii Marelui Sfat Național, care în același timp erau și fruntașii Partidului Național Român din Transilvania, în perioada 9-10 august 1919 a fost organizată și o Conferință a partidului. În cadrul a două ședințe, s-au luat decizii importante privind reorganizarea partidului. Totodată, au fost alese și noile structuri de conducere ale P.N.R.

Octavian Goga era de părere că „în mod logic și normal Consiliul Dirigent reprezintă comitetul executiv al partidului”. De aici, spune el, „concluzia logică este că președintele Consiliului este în mod normal și președintele Partidului”. Așadar, îl propune pentru această funcție pe Iuliu Maniu, care „prin trecutul lui este un om care se bucură de încrederea politică”. Această propunere a fost urmată de aplauze și ovații venite din partea fruntașilor la Conferință²⁸. Iuliu Maniu a fost ales cu unanimitate de voturi, „pe lângă mari ovații”, deși el nu era prezent. A venit doar la ședința de a doua zi.

Despre funcția de președinte al P.N.R și cine trebuia să o ocupe în ziarul „Patria” se afirmau următoarele: „Locul acesta ne dăm seama cu toții, nu poate fi mai bine umplut decât de bărbatul care și în trecutul nostru mai apropiat a fost mintea călăuzitoare a tuturor luptelor și atitudinilor noastre (Iuliu Maniu - n.n.). Suntem siguri că sub conducerea lui luminată partidul nostru își va păstra și va crește toate acele forțe care vor fi folositoare în cadrele de stat ale României mari, își va păstra în rândul cel dintâi, acțiunea unitară”²⁹.

În cadrul lucrărilor conferinței au fost adoptate mai multe hotărâri în ceea ce privește reorganizarea partidului, având în vedere că primele alegeri parlamentare de după Marea Unire băteau la ușă³⁰.

După reîntoarcerea de la Sibiu, în cadrul unor adunări care au avut loc în fiecare sat din Transilvania și Banat, s-au ales președinții organizațiilor locale și candidații pentru alegerile parlamentare. În fruntea acestor organizații au fost aleși, de obicei, preoții. Fruntașii politici sălăjeni se întrunesc la Zalău, pe data de

27 Gheorghe Iancu, *Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918-1919)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj, nr. XVI, 1973, pp. 270-273.

28 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 164, 12 august 1919, p. 1.

29 „Patria”, nr. 142, 12 august 1919, p. 2.

30 Vezi, pe larg, Marin Pop, *Viață politică în România interbelică (1919-1938). Activitatea Partidului Național și Național Țărănesc din Ardeal și Banat*, Ed. Mega, Cluj Napoca, 2014, pp. 22-28.

25 august 1919. Conform hotărârilor adoptate la Sibiu, s-a trecut la reorganizarea filialei P.N.R.. La adunare au participat intelectuali și țărani sălăjeni. Președinte al adunării a fost ales dr. Alexandru Gheție, vicarul Silvaniei, iar revizor notar, dr. Alexandru Aciu. Au fost propuși și candidații P.N.R. pentru alegerile generale care urmau să aibă loc. Astfel, în circumscripția electorală a Zalăului a fost propus ca și candidat, Iuliu Coroianu, avocat în Sibiu, pentru Jibou, dr. Ioan Erdeli, pentru Domnin, Teodor Bohățiel, protopop din Năpradea, pentru Băsești, dr. Aurel Hetco, primpretor al plasei Jibou, pentru Tășnad, dr. Coriolan Steer, avocat, pentru Bobota, dr. Alexandru Aciu, pentru Șimleu, Victor Deleu și pentru Crasna, Teodor Mureșan, institutor în Blajea. Acestea erau propunerile pentru deputați. Pentru Senat s-au făcut următoarele propuneri: vicarul Alexandru Gheție, Francisc Hossu-Longin, ginerele lui George Pop de Băsești, dr. Mihai Pop, avocat în Cehu, Vasile Ghiurco, președintele Tribunalului din Zalău și avocatul din Jibou, Teofil Dragomir. De asemenea, au fost aleși fruntașii politici care urmau să se ocupe de reorganizarea partidului, în toate circumscripțiile electorale ale județului Sălaj. Astfel, pentru circumscripția electorală Zalău, președinte al Comitetului PNR a fost ales protopopul Vasile L. Pop, iar ca membri în comitet au fost aleși Ioil Ghiuruțan, protopop în Unguraș (azi Românași) și Dr. Augustin Pinteia din Zalău. Pentru alegerea senatorilor, în circumscripția Zalău-Crasna, au fost aleși Grațian Flonta, Vasile L. Pop și Aurel Petruca.

În urma acestor alegeri, vicarul Alexandru Gheție, președintele organizației PNR Sălaj și Alexandru Aciu, secretar, trimit o circulară protopopului Vasile L. Pop, în care îi cere ca de urgență să dispună, împreună cu comitetul ales, reorganizarea partidului în fiecare comună a circumscripției Zalău, unde să fie ales un președinte al organizației locale și doi membri de încredere, dacă era posibil țărani, un secretar și un casier. Toate demersurile întreprinse trebuiau raportate Comitetului central județean al PNR Sălaj, care își avea reședința la Șimleu Silvaniei. La final, Alexandru Gheție subliniază importanța procesului de reorganizare a partidului, în vederea participării la alegerile parlamentare: „Considerând importanța împlinirii unității noastre naționale, e de datorință sfântă a fiecărui cetățean să țină la existența și tăria neamului său, să lucre din toate puterile date de Dzeu, ca lăsând la o parte orice afacere, orice supărare sau ambițiune nesatisfăcută, să înlăptuescă în popor și în conducătorii săi aceia strânsă legătură de încredere în folosul nostru și spre a dovedi lumii vrednicia neamului român, ca să pășim unitari în toate acțiunile noastre politice”³¹.

În data de 30 august 1919, în calitate de președinte al Comitetului PNR din circumscripția Zalău, protopopul Vasile L. Pop trimite o circulară tuturor preoților, prin care îi anunța asupra hotărârilor luate în adunarea de la Zalău. Printre altele, se preconiza reorganizarea partidului „de sus până jos”, la nivel de organizații locale. În acest sens, cerea preoților ca în prima zi de sărbătoare să organizeze adunări generale cu credincioșii, cărora să li se transmită să se înscrie cât mai

31 ANSJ, *fond Protopopiatul greco-catolic Buciumi*, dos. nr. 26/1871-1938, f. 40.

mulți sub steagul PNR. Cu această ocazie să fie ales un președinte al organizației locale și doi membri „de încredere”³². La Sângeorgiu de Meseș, adunarea generală de reorganizare a PNR a avut loc pe data de 28 septembrie 1919. Cu această ocazie a fost ales Comitetul de conducere al PNR și s-au înscris în partid nu mai puțin de 52 noi membri, ceea ce pentru un sat ca Sângeorgiu reprezenta aproape toți bărbații peste 24 de ani. Lucrările adunării au fost deschise de protopopul Vasile L. Pop, care a subliniat „activitatea frumoasă a acestui partid din trecut pentru desrobirea poporului românesc care activitate e chezășie că cu același devotament va lucra și în viitor, ca tiara să se așeze și consolideze pe temelii vecinice, stăruiind ca poporul să se grupeze sub steagul acestui partid”. Propune, apoi, ca adunarea să aleagă un comitet de conducere al organizației locale. În urma votării a fost aleasă următoarea conducere: protopopul Vasile L. Pop - președinte; Ilie Puie și Nicolae Puie - membri; învățătorul Gregoriu Dobocan - secretar; Ion Lucaciu - casier³³.

Adunarea generală de reorganizarea a PNR are loc și în comuna Năpradea, în data de 26 septembrie 1919. La aceasta participă „mulțime de poporeni”, în frunte cu primarul satului, Alesandru Lazar și protopopul Teodor Bohățiel, fruntaș de seamă al mișcării național-românești din Sălaj. Primarul aduce la cunoștință faptul că „marele sfat național pentru teritoriul ocupat din Transilvania, Banat și Ungaria a ezis alegeri de deputat”, după care a dat cuvântul protopopului Bohățiel. Acesta, rostește un discurs impresionant, și „în termeni lămuriti descrie luptele grele și suferințele nesfârșite de care a fost împărțat întreg poporul românesc sub dușmanii noștri seculari și stăpânii din trecut acuma deja înjenunchiați, și conchide că am putut ajunge la libertatea de azi singuri pentru că am fost statornici în credința strămoșească și solidari cu fruntașii noștri cari so luptat pretutindenea sub stindardul partidului național român, pentru care stindard am preferit a suferi cele mai neîndurate insulte, ba și închisoare, dar nepărăsindu-l nici în o împrejurare cu ajutorul bunului Dzeu și vitejia armatei române azi a eșit biruitor”. De aceea el îi roagă ca în acel moment în care „e vorba de clădirea statului român pre baze cât mai tari să rămână uniți sub același steag neascultând promisiunile deșarte a unor oameni străini de durerile și dorințele noastre”³⁴.

Prin Înalt Decret Regal se stabilesc zilele în care urmau să se desfășoare primele alegeri generale de după Unire. Astfel, în zilele de 2,3,4 noiembrie au avut loc alegerile pentru Cameră, iar în zilele de 7 și 8 noiembrie pentru Senat. Noul Parlament urma să se întrunească la București în data de 20 noiembrie 1919.

În data de 25 octombrie 1919 este trimisă lista definitivă cu candidații sălăjeni propuși de către P.N.R. La deputați apar unele schimbări față de lista din august. Astfel, la Zalău apare ca și candidat Gavril Oșianu, avocat în Baia Mare, la Someș-Odorhei apar numele lui Teofil Dragomir și Laurențiu Bran, la Cehu-Silvaniei, dr. Alexandru Pop și dr. Alexandru Chiș, la Jibou, Vasile Ghiurco și Dioni-

32 *Ibidem*, f. 39.

33 *Ibidem*, f. 42.

34 *Idem*, *fond Protopopiatul greco-catolic Năpradea*, dos. nr. 14, f. 1.

sie Pop, iar la Șimleu, Bobota, Tășnad și Crasna rămân aceeași candidați³⁵.

Printr-un ordin circular din data de 6 octombrie 1919, secretarul general al Resortului de Interne din cadrul Consiliului Dirigent, Victor Onișoru, transmitea administrațiilor județene măsurile de ordine pe care trebuiau să le ia în decursul campaniei electorale. Astfel, funcționarii publici aveau obligația de a se abține de la orice amestec politic în campania electorală. În zilele de votare era interzisă orice comercializare de băuturi alcoolice, iar localurile trebuiau închise³⁶.

Ziua alegerilor a reprezentat pentru transilvăneni o adevărată sărbătoare națională, fiind primele alegeri libere la care participau, în cadrul României Mari. În acest context, Partidul Național Român din Transilvania a obținut o mare victorie, la nivel național, reușind să trimită în Parlamentul României nu mai puțin de 169 de deputați și senatori. Deși s-a bucurat de sprijinul aparatului de stat, Partidul Național Liberal a obținut 103 mandate, fiind urmat de Partidul Țărănesc din Basarabia, 72 și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat 61 de mandate³⁷.

În județul Sălaj, P.N.R. a obținut 6 mandate de deputat și toate mandatele de senatori. Astfel au fost aleși următorii deputați: Coriolan Steer la Tășnad; Alexandru Aciu la Bobota; Victor Deleu la Șimleu; Teodor Mureșan la Crasna; Gavril Oșianu la Zalău și Vasile Ghiuco la Jibou. P.N.R. Sălaj a pierdut circumscripțiile electorale Someș-Odorhei, unde a fost ales ca deputat Vasile Caba, din partea Partidului Naționalist Democrat al lui Nicolae Iorga și, în mod surprinzător, circumscripția Cehu Silvaniei, unde reputatul avocat național-român din Băsești, Alexandru Pop a pierdut alegerile în fața țărănistului Adrian Pop³⁸.

La Senat au fost aleși următorii: vicarul greco-catolic al Silvaniei și președinte al organizației județene a P.N.R., Alexandru Gheție, la Șimleu; Iuliu Coroianu, la Zalău; Mihai Pop la Cehu Silvaniei³⁹.

În data de 14 noiembrie 1919 s-a primit la prefectura din Zalău o telegramă de la Consiliul Dirigent, în care se cerea ca să fie anunțați deputații și senatorii P.N.R. din Sălaj să se prezinte la Sibiu, duminică seara, de unde urmau să plece cu un tren special la București⁴⁰. La Sibiu s-au întâlnit toți deputații și senatorii P.N.R. aleși în Ardeal și s-a hotărât înființarea unui club parlamentar cu sediul în București. Prima lui ședință s-a și ținut după ce au ajuns la București în ziua de luni, 17 noiembrie 1919, ocazie cu care s-au înființat comisiile clubului. S-a propus să se aleagă din rândul parlamentarilor P.N.R. un comitet executiv al clubului compus din 25 de persoane. În acest comitet au fost aleși și sălăjenii Iuliu Coroianu și Coriolan Steer.

În data de 20 noiembrie 1919, la București a avut loc deschiderea oficială a Corpurilor Legiuitoare. Înainte de deschiderea lucrărilor celor două Camere, joi

35 Idem, *fond Prefectura județului Sălaj. Prefect-administrative*, dos. nr. 1.551/1919, f. 1.

36 ANBH, *fond Prefectura județului Bihor. Prefect-administrative*, dos. nr. 105/1920, f. 5.

37 Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Ed. Enciclopedică, București, 1994, p. 15

38 „Patria”, nr. 210, 8 noiembrie 1919.

39 Idem, nr. 216, 16 noiembrie 1919.

40 ANSJ, *fond Prefect-administrative*, dos. nr. 2403/1919.

dimineața, parlamentarii ardeleni au depus, cu toții, o coroană la statuia lui Mihai Viteazul pe care au înscris următoarele cuvinte: „*Românii de peste Carpați celui dintâi Domn al tuturor românilor*”. După această procesiune a urmat un Te Deum la Mitropolie care a fost oficiat de către mitropolitul Pimen al Moldovei unde au participat toți parlamentarii. De aici au plecat la Ateneu unde era așteptată prezența familiei Regale. Aceasta sosește la orele 12, împreună cu tot guvernul, corpul diplomatic și misiunile străine. Regele Ferdinand a citit Mesajul Regal în aclamațiile tuturor celor prezenți. La prima ședință care are loc în după-amiaza aceleiași zile, s-a ales președintele Camerei în persoane marelui mecenat, Vasile Stroescu și s-a împărțit activitatea Camerei pe 8 secțiuni. Sălajul făcea parte din secțiunea a VIII-a alături de Siret, Dâmbovița, Hotin, Caliacra, Câmpulung, Târnava Mică, Bălți și Ilfov⁴¹.

După intense tratative, la data de 25 noiembrie 1919 s-a încheiat un acord de colaborare între Partidul Național Român, Partidul Țărănesc, Partidul Naționalist-Democratic, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina și Partidul Țărănesc din Basarabia pentru a constitui un bloc parlamentar, iar în data de 1 decembrie 1919, deci la exact un an de la Marea Unire, s-a format guvernul Blocului parlamentar prezidat de către Alexandru Vaida-Voevod, în care majoritatea posturilor erau deținute de către membrii P.N.R.⁴².

În concluzie, putem afirma că problemele deosebite cu care s-a confruntat județul Sălaj, în această perioadă de grele încercări, datorită consecințelor dezastruoase pe care le-a avut războiul asupra satelor sălăjene, au fost depășite cu bine. Prioritare, în această perioadă tulbură, au fost problemele legate de lipsa personalului calificat în administrația locală, aprovizionarea populației cu cereale și articole de primă necesitate, problema învățământului și, în mod special, problema agrară. De asemenea, s-a reușit reorganizarea P.N.R. Sălaj și participarea la primele alegeri parlamentare din cadrul României Mari, în urma cărora și sălăjenii și-au trimis reprezentanți în Parlamentul României.

Marin Pop

Muzeul Județean de Istorie și Artă-Zalău, RO

e-mail: marinpop07@yahoo.com

41 „Patria”, nr. 222, 23 noiembrie 1919.

42 I. Scurtu, *op. cit.*, p. 15.

SOARTA MOȘIEI CĂLUGĂRULUI ÁRKÁD PÁSZTORY DUPĂ FORMAREA ROMÂNIEI MARI (Partea I.)

Ciprian-Emanuel HONCA

*«Bunurile mele pământești le las Episcopiei de Hajdudorog,
ca să le stăpânească în vecii vecilor»¹*

Abstract: *In this study we deal with an interesting period for the history of Romania (the first years after the First World War), when, after the marking of the new borders, there were many tense situations. The estate of the Hungarian Greek Catholic Bishopric of Hajdudorog, which remained in Romania (in Satu Mare County), was occupied by the county authorities and its administration was replaced. Augustin Maxim, the abbot of the Bixad monastery, was appointed as administrator, but under his administration, many controversial events took place. Those events will be presented in the following.*

Keywords: *Árkád Pásztor, Augustin Maxim, Basilian Order, Bixad Monastery, Țara Oașului, Satu Mare county, post-war, Bishopric of Hajdudorog.*

Anul 1921 a început tensionat în obștea monahală din mănăstirea Bixad. Egumenului de acolo, Augustin Maxim² și călugărului Emil Ajaki li s-au adus acuzații grave (furt, tâlhărie, abuz de putere). O comisie de anchetă a fost trimisă la fața locului pentru a efectua o percheziție. Consilierul agricol al județului Satu Mare, Valeriu Milovan, secretarul Nicolae Boca și prim-procurorul Parchetului, dr. Theodor Francisc Erdőss, au ajuns la mănăstire în 28 ianuarie 1921, fiind mandatați de Direcțiunea Regională a Domeniilor. Egumenul Maxim, desemnat de autoritățile sătmărene să administreze temporar moșia Episcopiei de Hajdu-

¹ Extras din testamentul lui Árkád Pásztor. (Görögkatolikus Püspöki Levéltár [Arhiva Episcopiei Greco-catolice de Hajdudorog] (în continuare GKPL) I-1-a, 1/1916.

² Augustin Maxim - s-a născut în 1870, în localitatea Jugăstreni, fiind fiul preotului greco-catolic Ioan Maxim.

dorog din Țara Oașului³, era acuzat că a jefuit-o⁴. Pál Hlavatsek, un locuitor de pe acea proprietate, făcuse o plângere în care sesiza dispariția multor animale, utilaje agricole și a altor bunuri de valoare, fără să dea însă numele vreunui posibil suspect. Cum aceste plângeri erau repetate, din partea Ministerului Agriculturii a fost trimis consilierul Milovan pentru a cerceta cazul. Prim-procurorul Francisc Erdőss s-a sesizat din oficiu și astfel s-a deschis ancheta prezentată aici⁵.

În urma percheziției au ieșit la iveală probe zdrobitoare. În toate camerele mănăstirii, inclusiv în pivniță, pe holuri, în cămară și în pod, s-au găsit cantități uriașe de obiecte, începând cu cele mai banale (tacâmuri, farfurii, fețe de mese) și continuând cu obiecte de lux, precum picturi pe pânză, mobilier din lemn masiv, obiecte bisericești, chiar și iconostasul bisericii, toate aduse de pe respectiva moșie. Alte obiecte, despre care se știa, de asemenea, că au fost transportate la Bixad, nu au fost de găsit. S-a presupus că pe acelea egumenul reușise deja să le vândă⁶.

Istoria moșiei, de la începuturi până în momentul în care se petrece acțiunea prezentată de noi, este dintre cele mai interesante. Pentru a înțelege mai bine evenimentele care fac obiectul studiului nostru, o vom prezenta în câteva fraze. Pentru aceasta, trebuie mai întâi să ne întoarcem în timp, pe vremea când o bună parte a județului Satu Mare de azi era inclusă în comitatul Sătmar din Imperiul Dualist Austro-Ungar, iar proprietarul moșiei nu era nici Episcopia de Hajdudorog, nici Statul Român, ci călugărul bazilian Árkád Pásztor, fost egumen la Bixad. Ajuns în 1890 șeful mănăstirii de acolo, Pásztor o va conduce timp de 10 ani. În 1900 s-a deschis împotriva lui o anchetă internă, prin care s-a descoperit că a cumpărat în nume propriu mai multe moșii și locuințe, încălcând astfel jurământul de sărăcie pe care fiecare monah îl depune la intrarea în tagmă. În urma procesului care a urmat, călugărul a fost demis din ordin, însă verdictul final s-a dat la Roma. Congregația de Propaganda Fide i-a permis lui Pásztor⁷ să rămână

3 O moșie de peste 2000 de holde cadastrale, compusă din mai multe trupuri în Țara Oașului, județul Satu Mare: Tur, Boinești, Trip, Tuba (Negrești Oaș).

4 Arhivele Naționale Istorice Centrale București (în continuare A.N.I.C.), *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 91-97.; documentele din acest dosar au fost interpretate și de către Adrian Rezeanu, în Emanuil Rus, Adrian Rezeanu, *Țara Oașului. Studii de istorie, de toponimie și relații interconfesionale*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj Napoca, 2015, capitolul *Marele jaf din Tur*, pp.157-165 și în Emanuil Rus, Adrian Rezeanu, *Bicsadul. Istoric, toponimic și pitoresc*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj Napoca, 2016, capitolele *Axa Tur-Bicsad*, pp. 97-112 și *Portret de egumen greco-catolic*, pp. 172-183, însă avem rezerve în legătură cu obiectivitatea autorului, astfel că am decis să reluăm această poveste, să o îmbogățim cu informațiile descoperite de noi și să publicăm integral documentele de arhivă.

5 „Szamos”, Satu Mare, 23 februarie 1921, nr. 51, p. 2.

6 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 91-97.

7 Despre călugărul Árkád Pásztor vezi István Nagy, *Anekdóták Pásztor Árkádról* [Anecdote despre Árkád Pásztor], Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Néprajz-Antropológia, 2007; Csaba Endrédi, *Szerzetes az elmeorvosnál: egy orvosi diagnózis jelentősége a Pásztor-féle hagyatékban*, [Călugăr la psihiatru: importanța unui diagnostic medical pentru Fundația Pásztor], în „Görögkatolikus Szemle”, nr. 24, 2013, pp. 8-9.; Csaba Endrédi, *Pásztor Árkád - A legenda tovább él*, [Árkád Pásztor, legenda merge mai departe], în „Athanasiana”, nr. 35, Nyiregyháza, 2013, pp. 122-169.; Csaba Endrédi, *Pápai engedély, mint polgári jogalap, [Dispensă papală ca și temei juridic civil]*, în „Görögkatolikus Szemle”, nr. 24, 2013, pp. 10-11; Csaba Endrédi, *A Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség különös javadalmazása, anyagi alapjának eredete*, [Curioasa provenien-

călugăr în afara ordinului și să locuiască pe propria moșie din Tur⁸. Acolo, fostul egumen a adus coloniști ruteni și slovaci, întemeind o comunitate religioasă⁹. An după an, Pásztor și-a mărit moșia, în 1913 ea ajungând la o suprafață de peste 2.000 de holde cadastrale (cca 1000 de hectare) și la o valoare estimată la circa 1,5 milioane de coroane¹⁰. Încă din momentul părăsirii Ordinului Sfântul Vasile cel Mare, o mare luptă s-a pornit pentru a acapara bunurile călugărului, luptă ce s-a purtat atât prin intermediul forurilor ecleziastice, cât și al celor civile¹¹. Ordinul bazilian, Episcopia greco-catolică de Mukachevo, Episcopia greco-catolică de Gherla, voiau toate să obțină măcar o parte din acea avere¹². Însă, în anul 1913, prin testament, Pásztor și-a donat toate bunurile nou înființatei Episcopii Greco-Catolice Maghiare de Hajdudorog. Aceasta a intabulat imediat proprietățile, călugărul Pásztor având în continuare drept de uzufruct, pe timpul vieții. La 22 februarie 1916, când moșierul a trecut la cele veșnice, episcopia a devenit

ță a averii Episcopiei greco-catolice de Hajdudorog], în „Hallgatói Műhelytanulmányok”, 2, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen, 2013, pp. 97-104.; Csaba Endrédi, *A Hajdudorogi Görögkatolikus Egyházmegye a nemzetiségi ellentétek célkeresztjében: a nagybirtokos szerzetes*, [Episcopia greco-catolică de Hajdudorog prinsă în mijlocul luptelor naționaliste: Călugărul moșier], în „A hegyen épült város”, 2013, p.7; Csaba Endrédi, *100 éve halt meg Pásztor Árkád*, [De 100 de ani a murit Árkád Pásztor.], în *Görögkatolikus Szemle*, nr. 4, Nyiregyháza, 2016, p.4.; capitoul IV. *A Hajdudorogi Egyházmegye létrejöttében*, [Finanțarea curioasă a Episcopiei de Hajdudorog– Rolul lui Árkád Pásztor în înființarea episcopiei.], pp. 98-162., în Csaba Endrédi, *Nehézségek és konfliktusok a Hajdudorogi Egyházmegye alapításakor*, [Probleme și conflicte la înființarea Episcopiei de Hajdudorog], Ed. Globe Edit, Düsseldorf, 2017.; Ciprian-Emanuel Honca, *Árkád Pásztor - o schiță biografică*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XXXV/II, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2019, pp. 19-37; Ciprian-Emanuel Honca, *De la „patriot” la „trădător de țară”. Acuzația de spionaj adusă călugărului Árkád Pásztor*, în „Journal of Church History”, Revista Institutului de Istorie Ecleziastică „Nicolae Bocușan”, vol. 1, nr. 1, Cluj Napoca, 2020, pp. 41-60; Ciprian-Emanuel Honca, *Árkád Pásztor - Povestea unui călugăr atipic*, în „Informația de Duminică”, 17 noiembrie 2019, Anul XVII, nr. 855, p. 5; Ciprian-Emanuel Honca, *Árkád Pásztor - Povestea unui călugăr atipic (II)*, în „Informația de Duminică”, 24 noiembrie 2019, Anul XVII, nr. 856, p. 6; Ciprian-Emanuel Honca, *Mănăstirea din Bixad. O renaștere din cenușă*, în „Informația de Duminică”, 9 februarie 2020, Anul XVIII, nr. 866, p. 3; Csaba Endrédi, *100 éve csatolták el a Pásztor-birtokokat a Hajdudorogi Egyházmegyéetől* [De 100 de ani s-a confiscat moșia Pásztor de la Episcopia de Hajdudorog], în „Görögkatolikus Szemle”, an XXXI, nr. 4, Nyiregyháza, aprilie 2020, p. 19.

8 Vezi pe larg în Ciprian-Emanuel Honca, *Between Mukachevo, Gherla and Rome: The disciplinary trial of the Basilian monk Árkád Pásztor (1899-1902)*, în curs de publicare în „Ephemeris Dacoromana”, Anuarul Școlii Române din Roma, Ed. Academiei Române, Roma, 2020.

9 «Acești coloniști nu erau doar simpli muncitori, ci și adepți ai călugărului. Ajunși acolo, ei și-au transformat în bani toate bunurile materiale și imateriale, pe care, ulterior, le-au donat monahului. În schimb, călugărul le-a garantat cazare, masă și îmbrăcăminte pentru tot restul vieții. S-a înfiripat în acest mod un soi de comunitate religioasă, care [...] nu aparținea altcuiva decât conducătorului lor spiritual, călugărul Pásztor. Acolo au dorit să locuiască cu el pe moșie, ca prin îndrumările sale să trăiască o viață adevărată creștinească», Ciprian-Emanuel Honca, *Árkád Pásztor - o schiță ...*, p. 26.

10 «Cert este că, atât cu forța de muncă a comunității, cât și cu banii aduși de membrii ei, reședința monahului s-a transformat într-un centru economic și industrial. A construit acolo biserică și capelă, curie, școală de muzică pentru tinerii talentați, precum și ateliere pentru diferite meșteșuguri, precum: cizmărie, pantofărie, confecționat de curele, confecționat de căruțe, croitorie, ateliere de confecționat unelte agricole, care toate au adus un profit frumos, mai ales că materialele necesare proveneau din pădurea proprie și din roadele activității agricole desfășurate acolo. [...] Pásztor posedea la vremea respectivă chiar și tractor.», Ciprian-Emanuel Honca, *Árkád Pásztor - o schiță ...*, pp. 26-27.

11 Ordinul bazilian a intentat proces în ambele foruri, dar le-a pierdut pe amândouă.

12 Știm asta din unele documente nepublicate încă, păstrate și descoperite de noi în Arhiva Episcopiei greco-catolice de Gherla.

și proprietara de fapt a bunurilor¹³. Nu a avut însă destul timp ca să se bucure de ceea ce obținuse. Primul Război Mondial izbucnise deja de 2 ani, iar forța de muncă de pe moșie era dusă în armată¹⁴. Cum călugărul Pásztor fusesse acuzat de trădare de țară, anchetat și internat pe timpul investigațiilor, moșia rămăsese o vreme și fără omul în care comunitatea și-a pus speranțe să o ghideze în acele vremuri nesigure. Deznodământul războiului a fost dur pentru episcopie. În aprilie 1919 trupele românești au reușit să ocupe în întregime comitatul Sătmăr, iar moșia episcopiei a fost luată în posesie și arendată forțat de autoritățile române. Conform unor relatări, aceasta ar fi fost jefuită anterior de comuniștii unguri, aflați în retragere¹⁵. Sub administrația românească, la 26 aprilie 1919, în ședința Consiliului Național Român Comitatens Satu Mare, egumenul Augustin Maxim a luat cuvântul și a cerut să fie numit noul administrator al moșiei din Tur¹⁶ (ad-

13 Vezi Csaba Endrédi, *Nehézségek...*

14 «Pásztori Árkád katonái. Avasfelsőfaluból közük velünk: Pásztor Árkád turvékonyai tanyájáról harminc cselédembert hívott be katonának a mozgósítási parancs. A behívottak vasárnap vonultak be a turvékonyai tanyáról a bikszádi állomásra. A bevonulás gyalog történt, a bevonuló csapatot a turvékonyai uradalom házi zenekara kísérte és derék cselédjeivel együtt tette meg az öt kilométeres gyalogutat jólelkű, ősz atyjuk: Pásztor Árkád is, aki a vasúti állomáson szép beszédet intézett az ő családjának harcba induló tagjaihoz. Beszédében a király és haza iránti hűségre, bátorságra buzdította őket. A bevonulók mindegyike egy-egy kenyeret, két kiló szalonnát, egy csomag süteményt és pénzt kapott az útra Pásztor Árkádtól. A 30 katonai itthonhagyott családját a kenyérkereső távolléte alatt, Pásztor Árkád vállalta magára.» [Soldații lui Árkád Pásztor. De pe moșia din Tur a lui Árkád Pásztor au primit ordin de înrolare 30 de servitori. Aceștia au pornit duminică dimineața de pe moșia din Tur spre gara din Bixad. Marșul s-a făcut pe jos, fiind acompaniați de fanfara „de casă” a domeniului, iar, alături de voinicii slujitori, a parcurs drumul de cinci kilometri și bunul lor „părinte” Árkád Pásztor. La gară, acesta a ținut un frumos discurs familiilor celor care urmează să plece. Pe soldați i-a sfătuit să fie loiali față de patrie și față de rege și să fie curajoși. Fiecare dintre cei înrolați a primit o pâine, 2 kilograme de slănină, o porție de prăjitură și bani de la Árkád Pásztor. Întreținerea familiilor celor 30 de soldați, în lipsa capilor de familie, va fi asigurată de Árkád Pásztor.] articol în „Szamos”, nr. 181, Satu Mare, 9 aug. 1914, p. 4.

15 GKPL I-1-a 1286/1920; Timp de 133 de zile (între 21 martie și 1 august 1919), Ungaria a fost guvernată de un regim comunist, avându-l ca lider principal pe Béla Kun; despre activitatea comuniștilor maghiari în județul Satu Mare vezi Viorel Ciubotă, *Directorul comunist la Satu Mare în martie-aprilie 1919*, în „Satu Mare Studii și Comunicări”, 1997, Viorel Ciubotă, *Documente inedite privind schimbul de ostatici de la Tiszașfired din 23 mai 1919*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1998-1999, Lőrincz Norbert, *A Szatmárnémeti direktorium aktivitása és főbb intézkedései 1919 márciusában* [Activitatea directoriului din Satu Mare în martie 1919.] în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2019.

16 «VIII. Egumenul Augustin Maxim al Mănăstirii din Bicsad sulevează chestia averii donate din partea călugărului Arcadie Pásztor episcopatului unguresc de Hajdudorog, care e reclamată prin proces de ordinul Basilian, cerând directive ca această avere cum și de cine să se administreze, propune ca averea interimar, până va decide Consiliul Dirigent, respective forurile judecătorești, să se administreze prin Mănăstirea din Bicsad și să se esmită o comisie, care să facă inventariile despre toate bunurile mobile și imobile, și să se îngrijească ca pământurile să fie lucrate». Extras din procesul verbal al ședinței Consiliul Național Român Comitatens Satu Mare din 26 aprilie 1919, publicat în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, Direcțiunea generală a arhivelor statului din Republica Socialistă România, București, 1989, Document 400, p. 528; și republicat în Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmăr*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Colecția Philobiblon, Cluj-Napoca, p. 195; Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 446, Viorel Ciubotă (coordonator), Viorel Câmpăan (coordonator), Natalia Lazăr, Mihalea Sălceanu, Marta Cordea, Ovidiu Mihai Hotca, Dorin Adrian Goje, *Oașul și Marea Unire*, Ed. Risoprint, Cluj Napoca, 2018, pp. 188-189; Doru Radosav, *Sătmărul în anul Marii Uniri 1918*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2018, p. 208; pe urmă, fără să citeze documentul înainte amintit, despre discursul lui Augustin Maxim în ședința Consiliului Național Comitatens Român, îl amintește și Ionuț Vida-Simiti, *Participarea călugărilor basileni la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918* în „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr.

ministrator era pe atunci Mátyás Aiben, numit în funcție, încă din 1916, de episcopul de Hajdudorogh István Miklóssy)¹⁷. La 4 iunie 1920 s-a semnat Tratatul de la Trianon, în urma căruia moșia în cauză a rămas definitiv în componența României¹⁸.

Augustin Maxim era o personalitate cunoscută printre românii sătmăreni. Fusese luptător înfocat pentru cauza națională românească, ajuns, la 12 noiembrie 1918, membru în primul Consiliu Național Român Comitatens al județului Satu Mare¹⁹. La 27 noiembrie 1918 a fost ales să reprezinte cercul districtual Medieș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La 25 mai 1919 a făcut parte din delegația care i-a întâmpinat pe regele Ferdinand și pe regina Maria în gara din Carei, alături de Iuliu Maniu, Romul Marchiș și alte persoane cu notorietate din județ²⁰. Era un personaj important, așadar, implicat activ atât în viața politică a noului județ Satu Mare, cât și în unele chestiuni administrative. Activitatea politică se consideră că i-a atras antipatii puternice din partea unor oameni influenți, antipatii ce ar explica „persecutarea” lui în legătură cu moșia din Tur. «Fiindcă să amestecase în politică - la alegeri de deputat - avea pizmași care l-au deferat autorităților pentru celea aduse dela conac²¹». Alegerile de deputat, la care face

XXXIV/II, 2018, Ed. Muzeului Sătmărean, pp. 193-194.

17 «Miklósy István hajdudorogi, püspök - velünk közli - néhai Pásztor Árkád által az egyházmegyének adományozott turvékonyai s a többi mellette levő birtok vezetőjévé, illetve püspöki gazdasági intézővé Aiben Mátyást nevezte ki. Aiben Mátyásban, ki több éven keresztül Dr. Lengyel Alajos ügyvéd lázárú gazdaságát vezette, szorgalmas, szakképzett és kiváló intézőt nyert a püspöki uradalom. Aiben az állását az ősz kezdetén foglalja el» [Episcopul de Hajdudorog István Miklóssy ne comunică faptul că l-a desemnat pe Mátyás Aiben administrator al moșiei donate de defunctul Árkád Pásztor Episcopiei de Hajdudorg. Mátyás Aiben a fost pentru mai mulți ani administratorul avocatului dr. Alajos Lengyel din Lazuri. Episcopia a câștigat un administrator experimentat și truditor. Aiben își va începe activitatea la începutul toamnei] în „Sztamári Hírlap”, nr. 55, Satu Mare, 12 iul. 1916, p. 3;

18 Despre istoria Sătmărulei în perioada Primului Război Mondial vezi Marius Baloș, *Câteva aspecte privitoare la trasarea graniței dintre România și Ungaria în părțile sătmărene după 1918*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2014; Gabriella Franceszka Batfalszki, *Orașul Satu Mare în timpul Primului Război Mondial - aspecte demografice și de viață cotidiană*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2019; Lucian Cucuiet, *Eliberarea județului Satu Mare (aprilie 1919). Aspecte inedite din biografia col. Paulian Constantin (1874-1919)* în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1997; Mihai Hotca, *Contribuția locuitorilor din Țara Oașului la Marea Unire*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2019; Diana Kinces, *Sătmăreni și marile războaie*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2019; Diana Iegar, Tamás Sárándi, *Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2008; Norbert Lőrincz, *Marea Unire reflectată în presa maghiară sătmăreană în 1918*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2018; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Delegați sătmăreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2018; Claudiu Porumbăcean, *Dr. Ilie Carol Barbul (1883-1946), liderul românilor sătmăreni la 1918*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2019; Ioan Sabău, *Noi date privind lupta populației din județul Satu Mare pentru unire*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1980; Andreea Stanciu, *Activitatea preoților Greco-catolici sătmăreni în slujba Marii Uniri*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2018; Paula Virag, *Evenimentele de la finalul anului 1918 din regiunea Satu Mare reflectate în paginile Historiei Domus*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2018; Paula Virag, *Norme privind trecerea frontierei româno-maghiare de către persoanele a căror proprietăți au fost tăiate de graniță*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2019.

19 Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, *Lupta românilor din județul...*, Document 337, p. 467.

20 Daniela Bălu, *100 de ani de la vizita regelui Ferdinand I și a reginei Maria în județul Satu Mare - Carei, 25 mai 1919*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr. XXXV/II, Ed. Muzeului Sătmărean, 2019, p. 182.

21 Atanasie Maxim, *Memorii*, Ed. Scriptorium, Baia Mare, 2009, (date: iulie 1951 - februarie 1952), manus-

trimite citatul, sunt cele din martie 1920. Atunci, egumenul Augustin Maxim a fost președintele circumscipției electorale Oaș-Ugocea. Lupta pentru postul de deputat s-a dus între candidatul P.N.R., Andrei Doboși, și „averescanul” Ioan V. Vancea. La acele alegeri, Maxim a fost acuzat că, folosindu-se de statutul său, ar fi furat 240 de voturi în favoarea candidatului din partea Guvernului. S-a și depus o contestație împotriva numărătorii voturilor, care a fost admisă²². Și contextul în care s-au desfășurat atunci alegerile parlamentare a fost tensionat, lăsând loc abuzurilor²³.

Asta să fi dus la declinul egumenului? Putem doar să presupunem, fără să avem o certitudine. Sigur e doar că, în momentul în care a preluat administrarea moșiei, Maxim era în relații bune cu autoritățile sătmărene și „mână în mână” cu oficialitățile plasei și cu jandarmeria, trecându-i-se cu vederea unele fărădelegi. Pentru o vreme, doar...

Revenind la povestea noastră, am relevat că, la 26 aprilie 1919, Maxim a cerut să preia administrarea moșiei. Despre solicitare își aduce aminte și preotul din Vama, Aurel Dragoș²⁴. Conform lui, Augustin Maxim ar fi susținut că însuși

cris olograf în două caiete cu linii, format A5, p. 23.

22 Marin Pop, *Organizația Partidului Național Român din Județul Sătmar și Primele Două Alegeri Parlamentare de După Marea Unire (Noiembrie 1919 și Iunie 1920)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr. XXV, Ed. Muzeului Sătmărean, 2008, p. 145.

23 Despre lupta politică din perioada interbelică în județul Satu Mare vezi Matei Dogan, *Dansul electoral în România interbelică*, în „Revista de cercetări sociale”, nr. 4, 1995, pp. 3-23; Marin Pop, *Organizația Partidului Național Român din Județul Sătmar și Primele Două Alegeri Parlamentare de După Marea Unire (Noiembrie 1919 și Iunie 1920)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2008; Marin Pop, *Activitatea organizației Partidului Național Român din județul Satu Mare în perioada 1920-1926*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2016; Claudiu Porumbăcean, *Aspecte privind istoria Partidului Național Țărănesc. Organizația județului Satu Mare*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1997; Claudiu Porumbăcean, *Figuri ilustre sătmărene (III) - Dr. Teofil Dragoș (1874-1934)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1997; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Din viața politică sătmăreană. PNL Satu Mare. Tradiție și contemporaneitate*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2011; Claudiu Porumbăcean, *Momente din istoria Partidului Național Liberal - Organizația județului Satu Mare în perioada interbelică (1919-1938)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1998-1999; Dorin Dărăban, *Activitatea politică și propaganda electorală liberală în „Gazeta Sătmarului” (1928-1931, 1934-1938)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 1998-1999; Szilárd Tóth, *Politikai pártok és választási csalások a két világháború közötti Romániában*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, 2016.

24 Aurel Dragoș s-a născut la Baia Mare la 17 iulie 1883. Aici va urma studiile primare și secundare, după care va absolvi teologia la Budapesta. În 1909 este hirotonit preot, fiind repartizat în parohia Vama din Țara Oașului. Încă din primul an de activitate începe construcția școlii confesionale, încheiată în 1910. Anterior venirii în Vama, fusese un timp, profesor la Gherla și asesor consistorial. În 1912 îl găsim printre inițiatorii și membrii fondatori ai Despărțământului Seini al „Astrei”, al cărui secretar va fi ales din anul următor. Se remarcă, deopotrivă, ca organizator al consiliilor și gărzilor naționale locale din Oaș în toamna anului 1918. A fost prezent la Adunarea de la Alba Iulia, de unde s-a întors cu un drapel național. Din 1920 a fost avansat protopop al Districtului vicarhidiaconal Țara Oașului. În Vama va păstori până în anul 1923, când trece în parohia greco-catolică Satu Mare. Construirea noii biserici de aici (str. 1 Decembrie 1918) se leagă de numele său. A contribuit la înființarea organizației județene a P.N.L., al cărei vicepreședinte va fi ales președinte al organizației orășenești P.N.L. În anii 1922-1926 a fost ales deputat în Parlamentul României, iar din 1933 senator. Pe linie bisericească a fost numit protopop de Satu Mare și arhidiacon din 1930. A fost distins cu ordinul „Coroana României” în grad de ofițer. Anul morții este incert. După unele surse ar fi încetat din viață la Blaj în 15 iulie 1959. Alte surse ne indică anul 1972 (Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Delegați sătmăreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr. XXXIV/II, 2018, Ed. Muzeului Sătmărean, pp. 44-45).

vechiul administrator i-ar fi cerut asta²⁵. Dragoș mai susține că în acea ședință s-a hotărât ca administrarea moșiei să nu se schimbe. În unele probleme care vizează direct Statul român, cum ar fi cultivarea pământului sau «împiedicarea înstrăinării averii», s-a decis însă să se formeze o comisie alcătuită din egumenul Augustin Maxim, preotul din Vama, Aurel Dragoș și preotul din Călinești Oaș, Alexandru Mirișan. Comisia respectivă a fost însărcinată să se deplaseze pe moșia amintită și să inventarieze bunurile de acolo, odată pentru a se ști cu exactitate din ce este compusă și, în al doilea rând, pentru a se verifica dacă s-a înstrăinat ceva. Din acest punct povestea devine interesantă. Pentru a se întocmi inventarul pomenit, s-a stabilit o zi în care toți trei să se prezinte pe moșia «Nagy Tanya» din Tur. Preotul din Călinești, Alexandru Mirișan, a absentat însă, împiedicat de inundațiile din zonă. Ceilalți doi membri, Maxim și Dragoș nu s-au dovedit a fi foarte eficienți. Deși au petrecut mai mult timp acolo, nu au întocmit niciun inventar. Explicația oferită de protopopul Dragoș a fost că lista pe care au primit-o de la cei de pe moșie a fost una superficial făcută (nesemnată și nedată), el dându-și rapid seama că are lipsuri mari. După ce au zăbovit o vreme, cei doi au plecat, cu gândul de a reveni într-o altă zi. S-au oprit și pe trupul din Trip al moșiei, unde, în capelă, au găsit mobilierul aruncat grămadă și argintăria ascunsă în pod (de frica comuniștilor). Nici acolo nu s-a efectuat vreun inventar, fără a se oferi însă o explicație. După această primă tentativă, protopopul Dragoș și preotul Mirișan și-au pus nădejdea în egumenul Maxim, așteptând de la el să fixeze o altă zi pentru a-și duce la capăt misiunea. Ziua aceea nu a mai venit. Au trecut săptămâni până când, într-o ședință a «Sfatului Național Cercual», au aflat de la «ceilalți frați preoți » că moșia a fost jefuită²⁶.

Ce s-a întâmplat între timp, știm din declarația lui János Pásztor²⁷, nepotul defunctului Árkád Pásztor. La acea vreme, acesta slujea pe moșie ca preot. Conform spuselor lui, după tentativa nereușită de inventariere a bunurilor existente, la numai câteva săptămâni s-a prezentat pe moșie călugărul de la mănăstirea Bixad, Emil Ajaki²⁸. Acesta ar fi luat cu forța cheile de la îngrijitorul Borbálá Hollander²⁹ și pe urmă a intrat în clădiri. A încărcat două căruțe cu diverse obiecte și a plecat. Evenimente asemănătoare relatează și îngrijitorii de

25 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 100-101.

26 *Ibidem*.

27 János Pásztor - născut la 23 iunie 1875, în localitatea Dobrá (magh. Kisdobra, azi în Slovacia), greco-catolic, părinții János Pásztor și Borbála Szemán. Este nepot de văr cu Árkád Pásztor (tatăl său și Árkád Pásztor au fost verișori de gradul I). La vârsta de 16 ani a rămas orfan de ambii părinți, iar unchiul său l-a luat alături de el la mănăstirea din Bixad. A fost călugăr novice, însă a părăsit ordinul bazilian odată cu Pásztor. S-a mutat alături de el pe moșia din Tur, unde a servit ca administrator și secretar. A fost sfințit preot de episcopul de Hajdudorog István Miklóssy în anul 1916. A servit ca preot pe moșia din Tur până la instaurarea administrației românești în județul Satu Mare. A murit în anul 1923, la Satu Mare. (Országos Levéltár. Belügyministerium [Arhivele Naționale ale Ungariei] (în continuare OL.BM.), K.149-1915-3-746, ff. 282-282.v.).

28 Emil Ajaki - călugăr greco-catolic, 33 ani la acea vreme, născut în comuna Domnești, domiciliat în Bixad.

29 Borbálá Hollander, născută în 1873 în localitatea Tállya, comitatul Zemplén, romano-catolică. A venit pe moșia din Tur în anul 1903, pentru că dorea să ducă o viață retrasă. (OL.BM. K.149-1915-3-746, f. 321).

pe celelalte trupuri ale moșiei. János Salamon³⁰, de exemplu, îngrijitorul trupului din Trip, susține ca s-au transportat de acolo mari cantități de obiecte: vase, tacâmuri, mobilier³¹. Explicația «ieromonahului Ajaki» a fost de-a dreptul hilară. La 6 mai 1919, pe când se afla pe moșia din Tur, trimis de egumenul Maxim pentru a ridica o pereche de hamuri de la administratorul Aiben, a observat că multe unelte de echipaj și alte lucruri erau aruncate dezordonat și nesupravegheate. A închiriat atunci două căruțe și a mutat obiectele la Bixad, la mănăstire, pentru a fi mai bine supravegheate. Mai mult, Ajaki susține că ideea i-a fost dată chiar de preotul János Pásztor. Una dintre trăsurile s-a răsturnat în Râul Rău, prădându-se cea mai mare parte din transport³². Pe când a sosit pe moșie și canonicul Antal Gönczi³³ «plenipotențatul Episcopiei de Hajdudorog» (la 3-4 iunie), nu i-a mai rămas decât să constate și să aproximeze daunele³⁴.

La 22 august 1919, din partea Preturii Oaș, s-a deplasat la Tur însuși primpretorul de plasă, Ludovic Pop, acompaniat de plutonierul de jandarmi Alexandru Lumei. Au venit să facă inventarierea oficială, se afirmă. Pentru asta, au luat cheile de la biserică și de la clădiri³⁵. Bineînțeles că obiectele trecute în acel inventar și cantități însemnate de bunuri s-au transportat la mănăstirea Bixad. János Pásztor își amintește că, pe timpul efectuării inventarului, i s-a interzis să părăsească locuința. După aceea, a primit un aviz că în termen de trei zile, este obligat să părăsească moșia. A putut duce cu el doar un bagaj de 80 de kilograme³⁶. În ziua următoare (23 august 1919), pe când se inventariau bunurile de pe trupul Tuba, a fost înștiințat și Mátyás Aiben că are opt zile la dispoziție pentru a pleca. Până atunci, îi era interzis să părăsească locuința și să interacționeze cu cei din comunitate. De la fereastra casei, susține fostul administrator, a putut să observe însă unele nereguli. De pildă, după plecarea lui János Pásztor de pe moșie, într-o noapte, jandarmii au venit cu o căruță, au spart casa acestuia și au jefuit-o³⁷. Iosif Cavași, Cornel Kavași și plutonierul Lumei vor fi capii acuzați pentru această faptă³⁸. După ce a părăsit și Aiben moșia, administrarea ei a fost preluată de Au-

30 János Salamon - administratorul moșiei din Trip al lui Árkád Pásztory, născut la Nyiregyháza în anul 1897, greco-catolic. A venit pe moșie în anul 1909. (OL.BM. K.149-1915-3-746, f. 329).

31 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 102-103.

32 *Ibidem*, f. 99.

33 Antal Gönczi - s-a născut în anul 1859. Studiile teologice le-a făcut la Ușhorod (între 1877 și 1881). În 1882 a fost sfințit preot de către episcopul de Mukachevo János Kovács Pásztélyi. A fost paroh la Velyki Luchky (magh. Nagylucska, azi în Ucraina) (1882-1885), Peleş (magh. Nagypeleske, azi în România) (1885-1907), Satu Mare (1907-1923). A fost șeful oficiului protopopesec Satu Mare (1899-1922). Din 1917 devine canonicul Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog. A murit la 26 aprilie 1923, la Satu Mare, (Tamás Véghseő, *Görögkatolikus papok történeti névtára*, Nyiregyháza, 2015, p. 36).

34 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, f. 103.

35 *Ibidem*, f. 102-102.v.

36 *Ibidem*, f. 103.

37 *Ibidem*.

38 *Ibidem*, ff. 84-85.v.

gustin Maxim, la 5 septembrie 1919³⁹.

Și protopopul Țării Oașului, Aurel Dragoș susține că, din vorbă în vorbă, într-adevăr circulă zvonul că cei din mănăstirea Bixad au comis abuzuri. Vitele, caii, porcii și celelalte animale, pe care le-a văzut chiar protopopul atunci când a vizitat moșia, au fost vândute prin târguri de către egumen⁴⁰. Cei de la mănăstire au o altă variantă. Dacă monahul Emil Ajaki a recunoscut că a transportat două căruțe cu obiecte de pe moșia Pásztor, de celelalte ilegalități nu-i vinovată comunitatea monahală, ci Jandarmeria și Pretura. Jandarmii au fost cei care au spart locuința lui János Pásztor și tot jandarmii au afirmat că acționează la porunca subprefectului Ilie Carol Barbul atunci când au confiscat «o bundă și o pereche de ciobate de blană de lup» aparținătoare aceluiași preot, János Pásztor. Ele au fost văzute ulterior la primpretorul Ludovic Pop care le purta. Apoi, cum o parte din credincioșii din comunitatea fostului călugăr Árkád Pásztor au părăsit moșia, călugărul susține că și ei au luat obiecte (Borbália Hollándér ar fi cărat trei care cu bunuri, adăpostite în casa lui Péter Jura din Boinești⁴¹). Ancheta a dovedit însă că monahul Ajaki a fost complice la jaf cu jandarmii⁴². Pe Ludovic Pop îl incriminează și egumenul Augustin Maxim. Odată susține că bunurile aflate la mănăstire s-au cărat la îndemnul primpretorului, pentru a fi mai bine păzite. Apoi îl acuză pe Ludovic Pop că, în repetate rânduri, și-a însușit obiecte din inventarul de pe moșie⁴³. Dă și exemple în acest sens: prim-pretorul, plutonierul de jandarmi și o anume Otilia Bud s-au prezentat la mănăstire și au luat un vagon de obiecte⁴⁴. Cu o altă ocazie (noiembrie 1919), același prim-pretor ar mai fi efectuat un transport⁴⁵. La cererea prefectului Alexandru Racoti, la 6 ianuarie 1920 s-au trimis obiecte din același inventar pentru capela din Orașu Nou⁴⁶, iar la 18 ianuarie 1920, un al doilea transport a mers într-acolo⁴⁷.

Din această masă de mărturii putem genera două ipoteze. Fie Maxim a jefuit moșia, bunurile date pretorului servind drept mită pentru a i se acoperi

39 *Ibidem*, ff. 91-97.

40 *Ibidem*, ff. 100-101.

41 *Ibidem*, f. 99.

42 *Ibidem*, ff. 84-85.v.

43 *Ibidem*, ff. 91-97.

44 Fețețe verzi, modele englezești, 2 credenți, 2 canapele, pat din fier alb, măsuță de noapte cu marmură și aramă, 1 măsuță de toaletă cu oglindă, 4 scaune din lemn încovoiat, 1 somieră, 1 dulap din lemn de stejar, 1 masă de bucătărie, 1 masă de refectorie mare. Iar pe seama plutonierului s-a încărcat 1 otoman verde cu flori și 6 fetele aparținătoare, 1 pat de fier brodat, 1 dulap de noapte, 1 sifon, 1 spășător cu oglindă, 3 scaune de lemn încovoiat, 1 masă mare, 3 somiere, 2 cenușiere de porțelan, 1 vas de noapte de porțelan.

45 1 oală de tinichea de 50 de litri cu email, 12 bucăți țînătoare de perdele simple, 1 denijon cu untură din tinichea de 30 de litri, un latul de 50 de litri, 10 farfurii din tinichea, 5 oale de lut pentru lapte, o civată pentru 5 pâini, 2 perechi de hamuri, 1 trăsura ușoară, o sanie vopsită, 1 car după cai.

46 1 altar cu trei pereți, masa deasupra lipsește, 1 tabernacul cu tirade, 4 sfeșnice de lemn aurite cu 4 tiese la sfeșnice legate, 4 lumini mari, 1 felon cu toate cele aparținătoare, 1 stichar nou, 1 antemeurian, 2 perini pe altar, 1 față de altar albă, 1 val albastru la altar, 1 picior de clopot, 1 clopot din cătunul din Tur, 1 chedelniță, 1 tanier, 1 potir cu disc și steluță, 2 amploane, 1 tablou mare restignirea, 1 linguriță, 2 valuri de potir, 1 landje cu pat, 1 crucifix pe altar, 1 litugicon.

47 Un ciboriu, 1 evanghelier, 1 liturghicon, 1 crucifix de lemn, 1 aprinzător, 2 prapuri bordo cu rude, 1 cruce mare, 1 vas nichel cu stropitor.

fapta, fie cei doi au avut o înțelegere prealabilă, pretorul urmând să întârzie realizarea inventarului până când Maxim făcea transporturile și împărțeau câștigul. Oricum, cei doi au fost complici, după cum va dovedi și ancheta.

Obiecte au mai cărat diferite persoane, precum secretarul din Negrești Oaș, Aurel Bud⁴⁸ și medicul Eugen Somogyi din Valea Măriei⁴⁹. Unele au ajuns și la școala națională din Orașu Nou⁵⁰. În ceea ce privește animalele, Maxim recunoaște că multe dintre ele au fost valorificate?⁵¹, însă, pentru necesitățile populației. Cele mai multe dintre ele au murit, din cauza diferitelor epidemii. Apoi, având în vedere că sarcina administrării moșiei a venit la pachet cu responsabilitatea de a îngriji și populația de pe moșie (22 de servitori și 60-65 de săraci), prin acord verbal de la prefecură a valorificat edificiile pe trupul Tuba⁵².

Ancheta a strâns destule probe pentru ca cei doi călugări (Ajaki și Maxim) să fie arestați. Ieromonahul Emil Ajaki a fost arestat pe loc (la 31 ianuarie 1921) și transportat la penitenciarul din Satu Mare⁵³. A și ispășit de altfel o pedeapsă de 11 luni de închisoare⁵⁴. Augustin Maxim a rămas la mănăstire pentru moment. Mai erau de îndeplinit unele formalități, precum predarea gestiunii mănăstirii proto-popului local. Imediat după aceasta, urma să fie arestat și Maxim. Până atunci a fost păzit de un jandarm și de un detectiv⁵⁵.

Primpretorul Ludovic Pop și plutonierul Alexandru Lumei au fost acuzați de complicitate. Fiind în înțelegere cu egumenul Maxim, au primit în cinste diferite bunuri, în schimbul ușurării săvârșirii furtului. Plutonierul s-a dovedit complice și la spargerea casei preotului János Pásztor și responsabil pentru confiscarea ilegală a unor bunuri din casa servitorului Mihály Koszkocsák⁵⁶. Probele nu au fost însă suficiente, Ludovic Pop fiind achitat. Ce s-a întâmplat cu plutonierul nu reiese clar din documente⁵⁷.

Multe alte persoane au făcut parte dintre acuzați în acel proces. Aceștia fie că au cumpărat sau și-au însușit bunuri de la egumenul Maxim, fie au participat la transportarea lor la mănăstire ori au ajutat la spargerea casei lui János

48 2 dulapuri de nuc, 1 pat de nuc, 1 masă de bucatărie, 1 masă mare de brad, 1 masă de salon, 1 spălător de lemn, 1 dulap de noapte, 1 canapea veche, 1 canapea mică, colorată, 1 etajer de bucatărie, 1 etajer de cărți, 3 fețete colorate, 1 mașină de cusut, 6 schelete de scaune, 1 masă poleită.

49 O trăsură ușoară cu 2 șezuturi de piele, 1 sanie vopsită și 1 part de hamuri

50 1 masă de fier, 1 laviță și o lampă.

51 16 boi, 1 tăiat, 7 vaci, 6 cai, 9 porci, un mânz. 36 de oi.

52 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 91-97.

53 „Szamos”, (Satu Mare), 23 februarie 1921, nr. 51, p. 2.

54 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 84-85.v.

55 „Szamos”, (Satu Mare), 23 februarie 1921, nr. 51, p. 2.

56 Mihály Koszkocsák - născut în anul 1858 în localitatea Nyircsaholy, comitatul Szabolcs, romano-catolic. A venit la mănăstirea din Bixad în anul 1885 și pe urmă a plecat de acolo odată cu Pásztor. A fost vizitiul călugărului, (OL.BM. K.149-1915-3-746, f. 321).

57 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 84-85.v.

Pásztor⁵⁸. Câteva exemple în acest sens sunt Ferencz Tyukodi⁵⁹, András Galajda și Gergely Szilágyi, care au ajutat la ducerea bunurilor. Același Galajda a fost considerat complice la spargere, căci, la îndemnul călugărului Ajaki, a chemat un fierar pentru a sparge lacătul de pe ușă. Persoane care au cumpărat sau primit bunuri de egumen, prin urmare, acuzați de complicitate au fost: Abraham Frenkel, Samuil Grosz, Martin Izidor Greunfeld, Gheorghe Marosan, Francisco Sarkozi, Ioan Matisovschi, Ioan Maniță, Mauritiu Scheveid, Ioan Botta, Petru Kimpan, Francisc Tyukodi, Grigor Szilagy, Henrich Franc, Eugen Mamagyi, Aurel Bud, Andrei Pethes, Andrei Galajda și Francisc Kleknek. Însuși dr. Ilie Carol Barbul a făcut parte dintre acuzați, pentru că a primit cadou de la egumen un covor. Au fost însă achitați cu toții, căci nu s-a putut dovedi că aceștia aveau cunoștință de faptul că obiectele proveneau din jefuirea moșiei Pásztor⁶⁰.

În ceea ce-l privește pe egumenul Augustin Maxim, acesta nu a făcut față presiunii și umilinței. În noaptea dinaintea arestării, la 15 februarie 1921, s-a sinucis, împușcându-se în inimă⁶¹. «Dar mămuca zicea că acolo era o pictură mare, mare, cu Cina cea de taină, și în fața acelei picturi s-a împușcat un preot. Po-deaua și pictura erau pline, pline de sânge și ea a trebuit să șteargă», își amintea Elisabeta Glagola, trecută între timp și ea la cele veșnice. Aceasta făcea parte din comunitatea lui Árkád Pásztor, iar mama ei, Medve Mária, născută Pócsi, a slujit la mănăstirea Bixad. După cum reiese din memoriile Elisabetei, mama ei a fost martoră la sinuciderea egumenului Augustin Maxim⁶².

O poveste tragică, așadar. În centrul ei e un om căruia i se prevestea un drum plin de succes și de realizări. S-a bucurat de notorietate în contextul luptelor naționaliste, a câștigat încrederea autorităților sătmărene și a fost un membru activ, atât în viața cotidiană, cât și în cea politică a județului. Se pare însă că a fost ispitit de puterea și prestața de care se bucura și asta avea să-l coste. Faptul că a fost suspectat de sustragerea unor bunuri de pe moșia călugărului Árkád Pásztor a atras după sine mai multe denunțuri care s-au concretizat într-o anchetă. Finalul îl știm. E interesant de notat că în acea perioadă s-a născut (în comunitățile din Tur, Bixad, Trip și Boinești) legenda că monahul Pásztor ar fi aruncat un blestem asupra moșiei. Oricine se atinge de averea sa urma să aibă parte de o moarte tragică.

58 *Ibidem*.

59 Ferencz Tyukodi, născut în anul 1852 în localitatea Berindan, comitatul Sătmár, reformat. A venit pe moșia din Tur în anul 1903 ca și vizitiu de paradă (OL.BM. K.149-1915-3-746, f. 321).

60 A.N.I.C., *Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară*, dos. 47, ff. 84-85.

61 „Kis Újság”, 15 feb. 1921, p. 2

62 Înregistrare audio realizată de către autor în decembrie 2014.

Anexe

1921 ianuarie 27. Proces verbal după declarația protopopului Aurel Dragoș dată comisiei de anchetă venite la mănăstirea Bixad.

[A.N.I.C., Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară, dos. 47, ff. 100-101.]

Proces Verbal Astăzi 27 Ianuarie 1921

Noi Consilieratul Agricol al Județului Satu Mare, în baza ordinului Direcțiunii Regionale a Domeniilor, deplasându-ne la domeniul fostului Episcop de Haidudorog din Bicsad, la Oaș, pentru a face cercetare asupra plânsărilor adresate către Consiliat pe de o parte, pe de altă parte pentru a controla starea inventarială a domeniului și a administrației acesteia, am convocat pentru luarea stării faptice și pentru a primi clarificațiuni pe D[om]nii preoți din vecinătatea domeniului: Gavril Sabo [Szabó n.n.] preot din comuna Bicsad, Aurel Dragoș protopop în comuna Vama, Alexandru Mirijan [Mirișan n.n.] preot din comuna Călinești, Vasile Pop preot în comuna Trip, Mihail Erdos [Erdőss n.n.] preot în comuna Boinești, Josif Stan preot în comuna Tur, Aurel Erdos [Erdőss n.n.] secretar din comuna Bicsad, precum și domnul Matei Aiben fost administrator în moșia episcopiei, D[omnu]l Joan Pasztor fiul adoptiv al decedatului Arkadiu Pasztori. Ascultarea angajaților pe moșie și a altor persoane se va face după necesitate.

Pentru a stăveri administrarea averii menționate mai sus, Consilieratul Agricol județean se adresează D[omnu]lui Aureliu Dragoș, rugându-l ca să binevoască a da clarificațiunea știute de densul că ce măsuri au fost luate de către autoritățile românești pentru administrarea, conservarea și controlarea averilor mobile și imobile, ce fel de inventar mort și viu au fost înzestrate în general și acest [...] ⁶³ ce fel de aranjamente de mobilier, lingerie, argintărie sa aflat în edificiile Domeniului precum și despre alte date asupra situației materiale a Domeniului. D[omnu]l Protopop Aurel Dragoș declară după cum urmează:

În anul 1919 luna Aprilie „Sfatul Național” județean au ținut ședința la primăria din Sătmare, între alte obiecte D[omnu]l Augustin Maxim egumenul Mănăstirii Bixad, la insistența administratorului D[omnu]l Matei Aiben a Domeniului Pasztory a luat chestia administrării și controlării acestei averi, care aparținea Episcopiei de Hajdudorog, fiind stăpânul ei D[omnu]l episcop Miklössy [Miklőssy n.n.] peste granița țarei Românești. Sfatul Național a decis ca averea acesta și mai departe să se administreze așa și de acei diregă cari se află pe domeniul, însă cu controlarea administrării – care s-a estins la cultivarea pământelor și la inpedecarea înstrăinării averii mobile și imobile a conezut pe domnul Augustin Maxim egumen din Bixad, D[omnu]l Alexandru Mirijan preot din Că-

63 Cuvânt ilizibil.

linești și Aurel Dragoș preot din Vama.

După aceste D[omnu]l Maxim a defipt termen pentru inventarea respective constatarea după inventar a averii din acest Domeniu. S-a prezentat din pricina exundării apelor numai preotul din Vama Aurel Dragoș, care împreună cu egumenul a cerut inventarul corect - datat și subscris - a Domeniului însă ei s-a prezentat un inventar însă fără dat și fără subscriere. Acest inventar nu sa primit de corect, însă cu el în mână au purces constatarea câtorva poziții și observându-se că și din cele aflătoare în acest inventar lipsesc mai multe obiecte sau depărtat cei prezenți, fără de a isprăvi ceva pozitiv. Preotul din Vama nu poate străbate acasă, a rămas până la alta zi la mănăstire. În ziua următoare mergând acasă a intrat și la Domeniul așe zis a Tripului, unde în capela de acolo au văzut o sumedenie de mobile aruncate peste alte, la rugarea servitorului a urcat și în pod, unde în două lăzi erau argintăria puse acolo de frica comuniștilor. - A mai fost chemat și părintele Mirijan în fața locului însă nici atunci nu s-a făcut inventare nici controlare. - Nici când în altă dată n-am fost chemați la nici un alt act de control. - Mai târziu, la 2-3 săptămâni, auzind, chiar dela frații preoți, adunați în Sfatul Național cercual, unde s-a mai pus și ceilalți preoți învecinați de controlori, ca preotul din Trip Vasile Pop, din Boinești Mihail Erdos, din Tur Iosif Stan, din Bicsad Gavril Sabo și din Negrești Atanaziu Demian, - ca din domeniul amintit s-au transportat și înstrăinat mai multe lucruri, acești doi preoți, Alexandru Mirișan și Aurel Dragoș în rugare prezentați în persoană D[omnu]lui prefect de atunci Alexandru Racoti a cerut să fie absolviți de însărcinarea impusă de fostul Sfat Național județean la ce în scris nici un răspuns n-am primit. Tot astfel de rugare am înaintat D[omnu]lui prefect Barbul, care părintelui Mirișan la predarea rugării a răspuns că va face dispoziție în cauză. Însă nici până azi nu s-a făcut. - Preotul Aurel Dragoș în persoană a insinuat și concluzat lucrul aceasta cu fostul președinte de atunci al Tribunalului din Satu Mare D[omnu]l Dr. Silviu Pop, care a zis că ținându-se Statul Național, toată cauza aparține prefecturei, care dacă n-a răspuns la rugarea noastră se vede că a luat-o spre știre și își va face datoria, iar noi să fim liniștiți. -

Deci în urma acestora, neconvenindune toată procedura în administrarea domeniului amintit ne am știut absoluți dela ori și ce obligament, și văzând că acei chemați nu iau măsurile de lipsă pe lângă toate inzicstarea din partea multora, mai mult, nici noi doi și celălalți domni preoți din vecinitate domeniului nu ne am interesat de administrarea averii. -

Cu ce fel de inventar mort și viu a fost înzestrat acest domeniu, precis nu știm, însă am văzut și știm că au fost vite cornute, câțiva cai și orecați porci, cusături brodate, în pod ceva vase, o batoză; ca din aceste cari au aparținut domeniului ori servitori mei (sic!), precum nici aceia că din cari câte au fost la număr, nu știu. -

Că unde au dispărut nu știm, însă să vorbea că multe s-au transportat la mănăstire și, mai multe, mai ales vite în târguri și afară de târguri s-au vândut de

D[omnu]l Maxim. –

La această declarațiune se alătură și D[omn]ii M.O.D. Gavril Sabo paroc h. protopop din Bicsad, Mihai Erdos, Josif Stan, Vasile Pop, Alexandru Mirișan. –

Pre cetit și subscris.

Consilier Agricol Milovan

Secretar Nicolae Boca

Aurel Dragoș par[oh] admin[istrator] protop[opesc], Gavril Sabo paroch preot, Mihail Erdos preot în Boinești, Josif Stan Tur, Vasile Pop preotul Tripului, Alexandru Mirișan.

1921 ianuarie 28. Bixad. Proces verbal întocmit în urma percheziției la mănăstirea Bixad a Consilierului agricol Valeriu Milovan, a secretarului Nicolae Boca și a prim procurorului Francisc Erdöss. Actul conține și declarația egumenului Augustin Maxim.

[A.N.I.C., Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară, dos. 47, ff. 91; 95-98.]

Proces Verbal

Astăzi la 28 Ianuarie 1921 cu ocazia percheziției făcute în Mănăstirea ord. [inului] Bazilian din comuna Bicsad pentru constatarea efectelor aparținătoare domeniului fostului episcopat de Haidudorog din comuna Bicsad și jur, cari obiecte se află de prezinte în localitățile susnumitei Monastiri. –

Prezenți sunt Consilierul agricol al județului Satu-Mare Valeriu Milovan, esmisul Direcțiunea Regională [a] Domeniilor prin N-[umă]rul 18525 din 1920, cu secretarul său Nicolae Boca, din partea parchetului participă D[omnu]l prim-procuror Dr. Theodor Francisc Erdos, iar Prea Cuviosia Sa D[omnu]l hegumen Augustin Maxim din partea Monastirei de mai sus.

Consilerul agricol comunică Prea Cuvioșiei Sale că este esmis din partea Direcțiunei Regionale a Domeniilor pentru a face cercetare în chestia averei remase dela Episcopatul din Hajdudorog, pentru a staveri inventarul mort și viu al acestui domeniu, precum și toate diferențele abvenite în acest inventar, clarificând lipsele eventual obvenite, luând pașii necesari pentru asigurarea valorilor de pe acest domeniu. Roagă pe Prea Cuvioșia Sa ca să numească obiectele aflătoare între clădirile Monastirei și ca să binevoiască a da lămuriri asupra obiectelor și articolelor cari de prezent nu se află asupra acestui domeniu, încât ar avea cunoștință. –

După acesta precedând la inventarierea obiectelor din cameră în cameră, se constată prezența următoarelor obiecte aparținătoare domeniului din Bicsad:

[...] ⁶⁴

Consilierul agricol se adresează Prea Cuvioșiei Sale cu rugarea ca să binevoiască a da deslușiri asupra obiectelor din inventarul domeniului Bicsad cari

64 Mașina de scris cu care s-a întocmit actul, a fost unul foarte uzat, astfel, scrisul este foarte greu de descifrat. Atașăm totuși în anexă fotografiile cu lista de bunuri găsite în mănăstire.

lipsească clarificând motivele și felul sustragerii lor și totodată a se declara dacă din ordinul Prea Cuvioșiei Sale au fost transportate obiectele încărcate din edificiile dela Nagy tanya de către D[omnu]l Jeromonachul Ajaki dintre cari obiecte, îmburdându-se un car în valea Răului, o bună parte din ele sau nimicit. Parte au fost mai apoi vândute în Satu-Mare, la care întrebări Prea Cuvioșia Sa D[omnu]l Hegumen face următoarea declarație:

S-a prezentat la mine D[omnu]l primpretor Dr. Ludovic Pop încă în anul 1919, începutul lui Octombrie, care [ilizibil] a solicitat ca să transportez toate obiectele mobile ori unde se găsesc de ale domeniului pentru ușurința controlului, nedându-mi însă inventarul luat și făcut de dânsul. S-a prezentat cu plutonierul jandariei din orașul-nou și cu D[oam]na Otilia Bud, aducând și un vagon gol acoperit ca să ducă obiecte și mobili lor necesare, a învagonat pe seamă primpretorul patru fețete verzi, modele englezești, 2 credenți, 1 a mănăstirii, deoarece n-am voit să-i dau dela domeniu, 2 canapele, 1 pat din fier alb, 1 măsuță de noapte cu marmură și aramă, 1 măsuță de toaletă cu oglindă, 4 scaune din lemn incovoiat, [...] ⁶⁵, 1 somieră, 1 dulap din lemn de stejar, 1 masă de bucătărie, 1 masă de refectorie mare. Iar pe seama sa plutonierul Lumei 1 otoman verde cu flori și 6 fetele apartinătoare, 1 pat de fier brodat, 1 dulap de noapte, 1 sifon, 1 spălător cu oglindă, 3 scaune de lemn incovoiat, 1 masa mare, 3 somiere, 2 cenușiere de porțelan, 1 vas de noapte de porțelan.

În 1919 Noembrie 20 tot primpretorele a transportat încă 1 oală de tinichea de 50 de litri cu email, 2 bucăți ținător de perdele polite, 12 bucăți ținătoare de perdele simple, 1 demijon cu untură din tinichea de 30 de litri, un demigean de untură de tinichea de 50 de litri, 10 farfurii din tinichea, 5 oale de lut pentru lapte, o covată pentru 5 pâini, 2 perechi de hamuri, 1 trăsura ușoară /a mănăstirii/, o sanie vopsită, 1 car după cai.

Tot la rugarea Primpretorelui, dar la dispoziția D[omnu]lui prefect Racoti s-a trimis pentru capela provizorie din Orașul Nou în 1920 Ianuarie 6, următoarele obiecte: 1 altar cu trei pereți, masa deasupra lipsește, 1 tabernacol cu tirade, 4 sfeșnice de lemn aurite cu 4 tiese la sfeșnice legate, 4 lumini mari, 1 felon cu toate cele apartinătoare, 1 stichar nou, 1 antemurian, 2 perini pe altar, 1 față de altar albă, 1 val albastru la altar, 1 picior de clopot, 1 clopot din cătunul din Tur, 1 chedelniță, 1 tanier, 1 potir cu disc și stelută, 2 amploane, 1 tablou mare restignirea, 1 linguriță, 2 valuri de potir, 1 landje cu pat, 1 crucifix pe altar, 1 litugicon, s-a întregit în 1920 Ianuarie 18 cu următoarele obiecte: un ciboriu, 1 evangheliar, 1 liturghicon, 1 crucifix de lemn, 1 aprinzător, 2 prapuri bordo cu rude, 1 cruce mare, 1 vas nichel cu stropitor cu observarea că aceste din urmă toate sunt a mănăstirii. Se prezintă deciziunea prefectului județului din 24 Dec.[embrie] 1919 care deciziune nu poartă număr. Deciziunea se restituie Prea Cuvioșiei Sale D[omnu]lui Egumen Maxim.

⁶⁵ Scris ilizibil.

La cererea secretarului Aurel Bud Negrești (sic!) s-a predat: 2 dulapuri de nuc, 1 pat de nuc, 1 masă de bucătărie, 1 masă mare de brad, 1 masă de salon, 1 spălător de lemn, 1 dulap de noapte, 1 canapea veche, 1 canapea mică, colorată, 1 etajer de bucătărie, 1 etager de cărți /proprietatea egumenului/, 3 fetete colorate, 1 mașină de cusut, 6 schelete de scaune, 1 masă poleită.

La medicul Eugen Somogyi /Mariavolgy/ odată 1 trăsură ușoară cu 2 șezuturi de piei, 1 sanie vopsită, 1 part. de hamuri.

S-a extrădat pentru școala națională din Viile Orașului Nou 1 sobă de fier, 1 masă, 1 laviță, 1 lampă.

S-a valorizat pentru necesitățile multifanie (sic!) a populațiunei de mai jos scrise 16 boi, 1 tăiat, 7 vaci, 6 cai, 9 porci, un mânz vândut dar ne plătit; încă afară de acestea s-a valorizat din motivele de mai sus 2 trăsuri, 5 case.

A făcut parte din inventar și 36 buc[ăți] oi cari parte încă în toamna anului 1919 au perit iar restul a[u] fost tăiate pentru alimentarea populațiunei de pe domeniu.

Se află sub hrana Monastirei 13 buc.[ăți] porci din contingentul de 96 buc.[ăți] preluate în toamna anului 1919, diferența a perit în urma epidemiilor.

Cu preluarea domeniului întâmplată în anul 1919 Sept[embrie] 5 am primit sarcina grea de a întrecine până la finea anului 1919, 22 servitori domeniali și circa 60-65 săraci și neputincioși întreținuți de către domeniu. – Dela începutul anului 1920 întreciu pe domeniu 14 servitori și 41 săraci neputincioși pentru a căror alimentare trebuie să mă îngrijesc. – Tot din motivele de mai sus și la cererea făcută către prefectura județului primind autorizația verbală am valorizat supra edificiile de pe moșia Tuba cari erau expuse ruinei și înstrăinării. –

Referitor la materialul încărcat din partea D[omnu]lui Jeromonach Ajaki declar că nu am cunoștință ce s-au încărcat și s-au transportat pe carul îmburdat în valea Răului iar din materialul după al doilea cai (sic!) mi s-a adus: 6 perini, 2 palpume, ștergari și lampa cea mare din salon. Din partea mea nu avut (sic!) însărcinare numai a-mi aduce conform promisiunei D[omnu]lui Aiben 1 per[eche] hamuri p[er]t[ru] cai, cari însă nu-le am primit. –

Despre estrădarea unei bunzi am numai atâta cunoștință că Jandarmeria din Orașul Nou să fie estrădate postului de Jandarmi din Bicsad.

La inventarul luat în acest proces verbal observ că e posibil ca între obiectele înșirate să se strecurat unde cari aparțin monastirei.

Cetit și subscriș

Dcms

Cons[ilier]. Agr[icol]. Ss. Milovan

Secretar: Boca

Aug[ustin]. Maxim.

Subscrișii cari au fost chemați de către D[omnu]l Consilier Agricol pentru agnoscarea obiectelor aparținătoare domeniului Episcopiei gr.[eco] cath[oli-

ce] Hajdudorog din Bicsad, am făcut aceasta pe lângă cea mai bună cunoștință a noastră.

Aiben Matias
Galajda Andras.

1921 ianuarie 28. Bixad. Proces verbal după declarația călugărului Emil Ajaki dată comisiei de anchetă venite la mănăstirea Bixad.

[A.N.I.C., Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară, dos. 47, ff. 98-99.]

D[omnu]l eromonach Emilian Ajaki la întrebarea puse de D[omnu]l Consilier Agricol asupra susținelor pentru transportarea obiectelor ridicate de pe moșia „Nagy tanya” și Terep declară următoarele:

Circa la 6 Mai 1919 m-am prezentat la „Nagy tanya” Pasztory tanya pentru a primi o pereche de hamuri pentru Prea cuviosia sa D[omnu]l hegumen Maxim. Cu această ocaziune văzând unelte de echipaj desordonate în lipsa prezentei administratorului m-am adresat preotului Joan Pasztor intrabandul de negligența observată, la ce numitul m-a răspuns că obiectele aflate în edificiile de acolo ne fiind de ajuns în siguranță să le transport, la ce eu am închiriat 2 care și am încărcat pe lângă echipajele aflate și alte obiecte ca perini, plapoane, ștergari, tacâmuri, lămpi, covoare să le aducă la Mănăstire, când una trăsură s-a răsturnat în apa Răului, perzându-se cea mai mare parte din materialul încărcat pe acel car.

Referitor la bunda și o pereche ciobate de blană de lup declară că la repetite provocări a-i estrădat aceste obiecte la doi jandarmi cari s-au prezentat pentru a le prelua afirmative pentru D[omnu]l Carol Barbul fost prefect. Ciobatele le-am văzut la D[omnu]l primpretor Dr. Ludovic Pop. Obiectele de mai sus au fost proprietatea D[omnu]lui Joan Pasztor.

D[omnu]l eromonach Ajaki se simte dator a declara că cu ocaziunea inventarierii pe dominiul la finea lunii August 1919, după informațiunile ce le a primit jandarmeria care asista la inventariere, în timpul nopții a înstrăinat o mulțime de lucruri de ale fostului episcop și de ale preotului Joan Pasztor. Ca dovadă se provoacă la Krosiak Bela care a observat acest delict, ba chiar cazând de pe o trăsură un sac, cercetându-l a constatat în el 3 plapone de mătase.

Acesta observându-le prădarea a fost ridicat de jandarmi. Afirmă că Hollender Borisca ce se afla pe domeniu pe atunci, părăsind domeniul, de și nu avea avere a dus 3 care de diferite obiecte, care sunt depozitate în Boinești, la casa lui Jura Peter. Martori în chestie Koskocsak Mihail.

S-a cetit și subscris
Consilier agriol Milovan
P. Emilian Ajaki
Secretar Nicolae Boca

1921 ianuarie 30. Tur. Proces verbal după declarația preotului János Pásztor dată comisiei de anchetă venite la mănăstirea Bixad.

[A.N.I.C., Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară, dos. 47, ff. 102-102.v.]

Proces Verbal
Astăzi 30 Ianuarie 1921

Pentru lămurirea înstrăinărilor din inventarul domeniului episcopiei gr.[eco] catolic.[e] de Hajdudorog din Bicsad se ascultă din partea Consilieratului Agricol al jud.[ețului] Satu Mare D[omnu]l preot Joan Pásztor care la întrebările adresate lui face următoarele declarațiuni:

La începutul lunii mai 1919 sa prezentat la domeniul o comisiune constatatoare din hegumenul Maxim, protopopul gr[eco]-cat.[olic] Dragoș și preotul Gr.[eco] cat[olic] din Călinești Mirișan pentru a construi inventarul domeniului. După o prezență de 2 zile s-au depărtat. Rezultatul lucrărilor sevârșite de ei nu mi este cunoscut. După depărtarea lor la scurtă vreme /în prima jumătate a lunii Mai/ a venit eromonachul Ajaki în „Pasztori Nagy tanya” și forțând cheile de la îngrijitoarea Hallender Borbala a deschis diferite camere și a încărcat o mulțime de obiecte care le a transportat de pe moșie. Altă dată a scos din pivniță și transportat de acolo un butoi cu vin. Jon Salamon, fost îngrijitor pe moșia „Terep” mi-a comunicat că tot acest eromonach în mai multe rânduri aplicând bărbați și femei a transportat de edificiile de pe moșia „Terep” o mare cantitate de diferite obiecte, ca vasuri, tacâmuri, părți din mobilă.

Circa în 22 August 1919 s-a prezentat pe partea din moșia „Pasztory Nagy tanya” D[omnu]l primpretor Ludovic Pop, acompaniat de plutonierul de jandarmi Alexandru Lumei și 4 jandarmi cari au procedat la inventariere. Mi-a fost interzis părăsirea locuinței și mi-a ordonat ca în decurs de 3 zile să părăsesc domeniul și cvartirul de case beneficam prin lăsământ. - Cheile edificiilor precum și a cvartirului meu privat au fost preluate de către plutonierul de jandarmi, iar cheia bisericii a fost preluate de către D[omnu]l primpretor. Contra tuturor protestărilor mele, admițându-mi se numai 80 kgr. Bagaj a trebuit să părăsesc cvartirul și am călători la Satu Mare, dela care timp am fost absent de pe moșie.

Îngrijitoarea Hollender Boriska care cunoștea toate machinațiunile săvârșite de către eromonachul Ajaki a fost expulxată în Ungaria, din partea jandarmiei sau administrației.

Sa cetit și explicat în limba maghiară, primit și subscris.

Consilier agricol Milovan

Secretar Nicolae Boca

Pastor Janos

1921 ianuarie 30. Tur. Proces verbal după declarația fostului administrator Mátyás Aiben dată comisiei de anchetă venite la mănăstirea Bixad.

[A.N.I.C., Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară, dos. 47, ff. 102.v.-103.]

Proces Verbal
Astăzi 30 Ianuarie 1921

Se trece la ascultarea fostului administrator al domeniului d[omnu]l Ma-tei Ajben care [la] întrebările puse face următoarele declarațiuni:

Sunt administratorul bunurilor Episcopoești din Bicsad din luna septem-brie 1916. De pe la sfârșitul lunei Aprilie 1919 imediat după constituirea Con-siliul Național Român Județean am primit o hârtie dela hegumenul Mănăstirei din Bicsad Augustin Maxim care m-a comunicat dinainte că este autorizat de numitul Consiliu cu administrarea domeniului Episcopiei gr.[eco] cat.[olice] de Hajdudorog din Bicsad, că estradiz din pivnițele domeniului un butoi de vin. Am estrădat un butoi de 53 litre, care a fost transportat la Mănăstire din partea mea. La începutul lunei Mai a venit la „Pasztori Nagy tanya” D[omnu]l Hegumen Ma-xim, eromonachul Ajaki și protopopul gr.[eco] cath.[olic] Dragoș, pentru a in-ventaria domeniul. Pare-mi-se că din motivul că Comisiunea delagate nu a fost completă, inventarierea a rămas neterminată. Fără a se fi construit inventarul domeniului, circa prin 6 Mai sa prezentat la „Nagy tanya” în absența mea ero-monachul Ajaki, care fără a lăsa vre-o hârtie justificativă a încărcat două care de diferite obiecte, transportându-le dela domeniu.

În chestia obiectelor înstrăinate plenipotențiatul episcopal Antoniu Gon-czy în 3-4 Junie 1919 s-a deplasat la fața locului, a făcut cercetări, efeptuit as-cultări și a constatat lipsele pe baza inventarului luat la 1 Januaroe 1917. Tot sus numitul eromonach pe la începutul lunei Mai 1919 din edificiile din economia dela Trip, prin întrebuințarea între personalul disponibil ba chiar folosindu se și ziși a transportat în corfe și saci o mulțime de obiecte de mare valoare. La 21 August 1919 s-a prezentat la „Nagy tanya” D[omnu]l primpretor Dr. Ludovic Pop, plutonierul de jandarmi Alexandru Lumei, împreună cu 4 jandarmi făcând declarația că au sosit la preluarea domeniului de seama statului Român și în acest scop a construi inventarul domeniului; imediat au luat cheile și au procedat la inventariere. În 23 August 1919 când era deja prezent și egumenul Manastireri D[omnu]l Maxim și eram pe moșia Tuba, primpretorul ni-a comunicat că în 8 zile sunt silit a părăsi moșia interzicându-mi a părăsi locuința în timpul cât mă voi afla pe moșie. Mi sa denegat chiar folosirea unui furgon când eram necesitat a pleca în orașul Satu Mare pentru a-mi asigura un cvartir. În seara după plecarea preotului Joan Pasztor am observat din fereastră sosirea unui trăsură, totodată am observant prin geamul dela ușa când plutonierul de jandarmi Lumei, însoțit de un jandarm a deschis și intrat în compartimentul preotului Joan Pasztor, iar pe la

miezul noptii am văzut îndepărtându-se tresura sosite seara, încărcate de obiecte. Trăsura și caii au aparținut jandarmilor.

Sa citit și subscris.

Cons.[iler] Agr.[icol] Milovan

Secretar Nicolae Boca

Aibend Matias.

1921 februarie 2. Satu Mare. Articol de presă în care se anunță sinuciderea lui Maxim.

[Szamos, Satu Mare, miercuri 2 februarie 1921, an 58, nr. 23, p. 2.]

A bikszádi zárdafőnök tragédiája.
Miért lett öngyilkos Maxim Ágoston?

Röviden megírjuk már azt a szenzációs hirt, hogy Maxim Ágoston, a Sz[en]t Bazil rend bikszádi zárdájának főnöke hétfőre virradó éjszaka a zárdában szívenlőtte magát és meghalt. A hír meglepetést keltett az egész városban, ahol széles körben ösmerték Maxim Ágostont, a hatalmas termetű, férfias szépségű, 54 éves kora dacára is vállig erő, ősz haját viselő zárdafőnököt, aki mindig szíves, joviális vendéglátó házigazdája volt a bikszádi fürdő ama vendégeinek, akik a vezetése alatt álló zárdát meglátogattak.

A zárdafőnök öngyilkossága, amint röviden megemlítettünk, azzal a nyomozással van összefüggésben, amelyet ellene a Pásztory Árkád-féle hagyaték szabálytalan kezelése miatt indítottak.

A szenzációs és tragikusan végződött bűnügy részletei a következők:

A Pásztory Árkád által a hajdudorogi püspökség részére hagyományozott és a Szent Bazil rend által peresített terepi és turvékonyai birtokokat a román csapatok bevonulása után, a békeszerződés aláírása előtt a vármegyei prefektus, mint idegen alatvaló vagyonát, zár alá vette és annak kezelésével Maxim Ágostont, mint zárgondnokot, bízta meg. A megbízatást egyébként maga a zárdafőnök forszivózta.

A békeszerződés intézkedései alapján a Pásztory-féle hagyaték a román állam tulajdonába ment át és annak kezelője továbbra is Maxim Ágoston maradt.

Nemrégiben Hlavatsek Pál, a Pásztory által ellátott életjáradékosok egyike feljelentést adott be a siguranciához, amelyen bejelenti, hogy a hagyatéki birtokról állatok, gazdasági felszerelések és más berendezési tárgyak tűnnek el. A feljelentés, nyilván Maxim Ágoston hatalmától és különösen erőszakosságától való félelmében, tette nem nevez meg.

De több feljelentést ment emiatt a földmivelésügyi minisztériumhoz is, ahonnan Milován gazdasági tanácsost, a szatmári agrárreform-bizottság vezetőjét bízták meg a vizsgálat megejtésével.

Mikor Erdőss Ferencz kir[ályi] ügyész tudomást szerzett a földmivelés-

ügyi minisztérium által elrendelt vizsgálatról, alkalmasnak találta az időt, hogy hivatalból beleavatkozzék az ügybe, magához kérte a sziguranciához beérkezett feljelentést és szintén kiszállott a helyszínére a nyomozás lefolytatása céljából.

A gazdasági tanácsossal párhuzamossan lefolytatott ügyészi nyomozás meglepő eredménnyel járt: a turvékonyai tanyáról igen sok állat, gazdasági felszerelés és egyéb berendezési tárgy eltűnt s kiderült, hogy azokat Maxim Ágoston zárdafőnök és Ajaki Emi Sz[en]t Bazil-rendi szerzetes szállították el.

A tárgyak nagyrészét a nyomozás során Erdöss kir[ályi] ügyész meg is találta a zárdában.

Mivel a nyomozás adatai kétségen kívül elegendő és súlyos bizonyítékkal szolgáltattak a hivatali sikasztás és hűtlen kezelés büntetének megállapítására Erdöss kir[ályi] ügyész *elrendelte úgy Maxim Ágoston zárdafőnök, mint Ajaki Emil szerzetes őrizetbe vételét.*

Ajaki Emilt a kir[ályi] ügyész intézkedésére azonnal beszálították a szatmári törvényszék fogházába, Maxim Ágostont pedig, hogy a zárda vagyonát átadhassa a kerületi espersnek, egz csendőr s egy detektiv őrizetére bizva a zárdában hagyták azzal, hogy kedd reggelre őt is kísérik be.

Maxim zárdafőnök vasárnap este aludni tért hálószobájába. A szoba ablakán vasrács van, a csendőr és a detektiv szomszédaszobában feküdt le a közbeeső ajtót kulccsal bezárták s minthogy előzőleg két fegyvert elkoboztak, nyugodtak voltak, hogy a zárdafőnök sem meg nemszökhetik, sem magában kárt nem tehet.

Hétfőn reggel azonban, mikor az ajtót kinyitották, *Maxim Ágostont holtan találták ágyában.*

Ágyneműje csupa vér volt, dunyhája alatt egy nagy, szolgálati revolver feküdt, amelyből egy golyó hiányzott. A golyó a szerencsétlennek szívét furta át és azonnal megölte.

Hogy az öngyilkosság hány órákor történt, azt nem lehetett megállapítani, mert a zárdafőnök a dunyha alatt sütötte el a revolvért s így a dörrenés hangja nem halatszott be a szomszédaszobába sem.

Az öngyilkosság hírének még hétfőn délelőtt telefonon jelentették Erdöss Ferenc kir[ályi] ügyésznek, aki – tekintettel arra, hogy az öngyilkosság kétségtelenül bizonyítva van -megadta a temetési engedélyt.

A bűnügyben tovább folyik a legszélesebb körű nyomozás Ajaki Emil ellen és annak - értesülésöünk szerint - még szenzációs fordulataira van kilátás.

<traducere>

Tragedia egumenului de la Bixad
De ce s-a sinucis Augustin Maxim?

Vom expune pe scurt știrea senzațională, că Augustin Maxim, egumenul mănăstirii baziliene din Bixad, în zorii zilei de luni, s-a împușcat în inimă și a

murit. Știrea a surprins întreg orașul, căci egumenul Maxim, cu statura lui impozantă, frumusețea bărbătească, cu părul cărunt, în putere deși era la 54 de ani, a fost cunoscut în cercuri largi. Mai mereu era o gazdă ospitalieră, jovială cu toți musafirii băilor [băile din Bixad n.n.], care hotărau să urce, să viziteze mănăstirea.

Sinuciderea călugărului, despre care vom aminti pe scurt, are legătură cu ancheta întreprinsă împotriva lui, cu privire la abuzurile în administrarea moșiei Pásztory. Amănuntele tragice și senzaționale ale anchetei sunt următoarele:

Moșia din Trip și Tur donată de către Árkád Pásztory episcopiei de Hajdudorog, pentru care Ordinul bazilian a intentat proces, după invazia trupelor române, dar înainte de semnarea tratatului de pace, prefectul de județ a arendat-o, deoarece proprietarul moșiei era absentist și, l-a împuternicit pe Augustin Maxim cu administrarea ei. De altfel, însuși Maxim a solicitat asta.

După semnarea tratatului de pace, moșia Pásztory a intrat în proprietatea Statului român și administrator a rămas în continuare Augustin Maxim. Dar de curând Pál Hlavatsek, unul dintre sârmanii de pe moșie, a făcut un denunț, cum că de pe moșie dispar animale, utilaje agricole și alte bunuri. Denunțul însă nu-l amintește pe Maxim, probabil datorită influenței și mai ales de teama agresivității acestuia.

Dar s-au făcut mai multe denunțuri și la Ministerul Agriculturii, de unde a fost trimis Consilierul agricol Milovan, șeful comisiei de reformă agrară din Satu Mare, pentru a ancheta fapta. Însă când știrea că Ministerul agriculturii a comandat o anchetă a ajuns la urechile prim procurorului Francisc Erdőss, acesta a considerat de cuviință să intervină, a cerut dosarul cazului și plângerea depusă la „Siguranță” și s-a deplasat și el la locul faptei, pentru anchetă.

Ancheta Consilierului agricol și a prim procurorului au avut rezultate surprinzătoare: de pe moșia din Tur au dispărut destul de multe animale, utilaje agricole și alte bunuri și, s-a dovedit că ele au fost transportate de către egumenul Augustin Maxim și de către călugărul Emil Ajaki. Cea mai mare parte a bunurilor, procurorul Erdőss le-a și găsit la mănăstire.

Cum datele anchetei au fost suficiente pentru a dovedi delapidarea și administrarea incorectă, prim procurorul Erdőss a poruncit arestarea egumenului Augustin Maxim și a călugărului Emil Ajaki.

La ordinele procurorului, Ajaki a fost transportat numaidecât la penitenciarul din Satu Mare. Singurul motiv pentru care nu s-a procedat la fel și cu Maxim a fost că acesta trebuia să predea gestiunea mănăstirii protopopului local. Sub paza unui jandarm și a unui detectiv, a rămas în mănăstire și marți dimineața urma să fie și el dus la penitenciar.

Egumenul Maxim, duminică seara a plecat în camera lui, să se culce. Ferestrele camerelor aveau gratii din fier, detectivul și jandarmul dormeau în camera vecină, iar ușa camerei era încuiată cu cheie. Cum în prealabil s-au confiscat deja două arme de la el, oamenii legii erau liniștiți. Considerau că nu putea nici să evadeze, nici să își provoace ceva.

Însă luni dimineața, când au deschis ușa, Augustin Maxim a fost găsit mort în pat.

Cearcafurile erau toate sânge, iar sub plapumă zăcea un revolver mare, de serviciu, din care lipsea un glonț. Glonțul era în inima bătutului de soartă și l-a omorât pe loc.

La ce oră s-a petrecut sinuciderea, nu s-a putut preciza, căci egumenul a tras cu arma sub plapumă, astfel că nu s-au auzit zgomote nici măcar în camera vecină. Vestea sinuciderii i-a fost comunicată încă luni dimineața prim procurorului Erdőss, care, având în vedere că nu încapă îndoială ca o fost o sinucidere, a dat acceptul înmormântării.

Ancheta este în continuare în derulare împotriva lui Emil Ajaki și după sursele noastre, se întrevăd surprize senzaționale.

1924 decembrie 4. Satu Mare. Act de acuzare întocmit de către prim procurorul Tribunalului Satu Mare, în dosarul cu privire la furtul de pe moșia defunctului Pásztor.

[A.N.I.C., Fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Casa Centrală a Împroprietăririi, Direcțiunea Funciară, dos. 47, ff. 84-85.v.]

România
Parchetul Tribunalului
Satu Mare
949/1924 proc.

Trimițându-vă dosarul afacerii lui Ajaki Victor și invinuiți pentru crima de furt
etc, înaintez următorul

Act de acuzare:

Acuz: I. pe Ajaki Viktor de ani 33 gr.[eco] cat.[olic], călugăr, născut în comuna Domnești, domiciliat în Bixad, pus în închisoarea preventivă din 31 Ianuarie 1921, până în 22 Novembrie 1921, de atunci lăsat în libertate.

II. pe Cavași Iosif de ani 25, gr.[eco] cat.[olic], născut în comuna Păulești, dom.[iciliat] în comuna Silindra, lăsat în libertate și,

III. pe Kavasi Cornel de ani 29, gr.[eco] cat.[olic], născut în comuna Domnești, domiciliat în comuna Silindra, lăsat în libertate pentru crima de furt prevăzută de Art.[icolul] 333 Cp. calificată de p. al[ineatul] 3 Art.[icolul] 333 Cp., precum și de Art[icolul] 48 Cp. ca coutori conform Art.[icolului] 70 Cp. De care crimă numiții s-au făcut vinovați prin faptul că între o zi din luna August 1919, după ce s-a terminat luarea la inventarea mobilelor decedatului Pasztory Arcadiu de către Dr. Popp Ludovic primpretor din plasa Orașului-nou în urma dispoziției Prefecturei județului Satu-Mare, prin spargerea locuinței lui Pasztor Joan din comuna Tur, care era pe moșia de acolo a numitului decedat împreună și în comun au luat de acolo fără consânțământul lui Pasztor Joan și din posesiunea lui diferite vestminte, mobile și alte obiecte, valoarea în preț mai mare de 1000 Lei, cu scopul

de-a și le însuși pe nedrept.

IV. Acuz pe numitul Ajaki Viktor pentru crima de furt prevăzută de Art. [icolul] 333 Cp. calificată de Art.[icolul] 48 Cp., comisă în 2 rânduri în calitate de agent provocator conform p.l.a. Art.[icolul] 69 Cp. de care crime s-a făcut vinovat prin faptul, că tot în toamna anului 1919 după ce mobilele decedatului Pasztory Arcadiu luate în inventar și predate curatorului Maxim Augustin au fost transportate în urma dispoziției acestuia la Mănăstirea Bixad, cu intențiune a decis pe Salamon Joan precum și pe Kohuj Joan domiciliați în comuna Bixad, reps.[ectiv] Tur, să-și ieie dintre aceste obiecte cel dintâi un dulap și un divan iar cel din urmă un dulap în preț mai mare de 1000 Lei, adică i-a decis la săvârșirea unei crime de furt luându-se aceste obiecte străine de către dânsii din posesiunea numitului curator Maxim Augustin fără consimțământul aceluia cu scopul de-a și-le însuși pe nedrept.

V. Acuz pe numitul Ajaki Viktor pentru crima de sustracțiune prevăzută de Art.[icolul] 335 Cp. calificată de Art.[icolul] 356 Cp. ca complice conform p.2. al art.[icolului] 69 Cp. de care crimă s-a făcut vinovat prin faptul, că între-o zi din luna Maiu 1919, înainte de a se face inventarul de către Dr. Ludovic Popp dar după ce Maxim Augustin a încredințat, ca curator cu îngrijirea și administrarea mobilelor decedatului Pasztory Arcadiu la Mănăstirea Bixad 1 butoaie de vin în preț mai mare de 1000 Lei pentru consumare și prin aceasta faptă cu intențiune a ușurat consumarea, adică sustragerea acestui vin de către numitul Maxim, cu care era în înțelegere prealabilă.

VI. Acuz pe numitul Kavasy Josif și

VII. pe numitul Kavasi Cornel pentru crima de furt prevăzută de Art. [icolul] 333. Cp. calificată de Art.[icolul] 48 Cp. De care crimă numiții s-au făcut vinovați prin faptul, că în toamna anului 1919, după ce mobilele decedatului Pasztory Arcadiu au fost luate în inventar și în urma dispoziției curatorului Maxim Augustin au fost transportate la Mănăstirea Bixad, dintre aceste obiecte fiecare a luat fără consimțământul numitului curator diferite bucăți în preț mai mare de 1000 Lei cu scopul de-a și-le însuși pe nedrept.

VIII. Acuz pe Dr. Popp Ludovic de ani 33, gr.[eco] cat.[olic], născut în Satu-Mare, domiciliat în comuna Orașul-nou, primpretor, lăsat în libertate.

IX. pe Lumei Alexandru de ani 45 gr.[eco] cat.[olic], născut în comuna Sat-Slatina, domiciliat în comuna Orașul-nou, plutonier de jandarmi, lăsat în libertate.

X. pe văduva lui Bud Joan, născută Măgurea Otilia de ani 48, gr.[eco] cat. [olică], născută în Baia-Mare, domiciliată în Negrești, lăsată în libertate.

XI. pe Ajaki Veturia, măritată după Fecser Gheorghe de ani 32 gr.[eco] cat.[olică], născută în Domnești, domiciliată în Homorodul de jos, lăsată în libertate.

XII. pe soția lui Pethes Andrei născută Kavasy Margareta, domiciliată în Seluidi, casnică, lăsată în libertate.

XIII. pe soția lui Circa Cornel, născută Leontina Mogade, ani 36, gr.[eco] cat.[olică], născută în Apahida, domiciliată Uivara [Ujváros, Orașu Nou n.n.], lăsată în libertate pentru crima de sustracțiune prevăzută de Art.[icolul] 355 Cp. Calificată de Art.[icolul] 355 Cp. comisă în calitate de complice conform p.2 al Art.[icolului] 69 Cp. de care din urmă numiții s-au făcut vinovați prin faptul, că cu intențiune au ușurat săvârșirea mai multor crime de sustracțiune prin faptul, că fiind în înțelegere prealabilă cu Maxim Augustin, care în anul 1919 a fost numit din partea Prefecturii județului Satu-Mare ca curatorul moșiei și mobilelor a decedatului Pasztory Arcadiu, au cerut și au primit dela el în cinste diferite mobile și alte obiecte, valoarea dintre obiectele luate în inventar și predate lui pentru păstrare și administrare, anume Dr. Popp Ludovic și Lumei Alexandru au primit un vagon de mobile și diferite obiecte, valoroase fiecare în preț mai mare de 1000 Lei, lui Bud Joan, Ajaki Veturia, soția lui Pethes Andrei și soția lui Circa Cornel de asemenea diferite mobile fiecare în preț mai mare de 1000 Lei.

XIV. Acuz pe numitul Lumei Alexandru pentru crima de furt prevăzută de Art.[icolul] 333 Cp. calificată de art.[icolul] 48 Cp. precum și pentru crima de sustracțiune în funcțiune prevăzută de Art.[icolul] 462 Cp. Calificată de Art. [icolul] 462 Cp. de care crime s-a făcut vinovat prin faptul, că într-o noapte din luna August 1919 pe când s-a ținut inventarea mobilelor decedatului Pasztory Arcadiu de către primpretorul Dr. Popp Ludovic, la care procedură participa și el, ca șeful jandarmilor asistați a luat din casa lui Pasztor Joan, aparținătoare moșiei decedatului Pasztory Arcadiu din comuna Tur, fără consimțământul aceluia diferite mobile și alte obiecte valoroase în preț mai mare de 1000 Lei, cu scopul de-a și-le însuși pe nedrept, iar în casa lui Mihail Koszkocsak, care a locuit tot acolo ca fostul servitor al decedatului Pasztory Arcadiu făcând percheziție domiciliară și sesizând diferite albituri și alte obiecte pentru bănuială de furt dintre aceste obiecte luate și transportate în virtutea funcțiunii sale și-a reținut, adică și-a însușit pe nedrept mai multe obiecte restituindu-le în parte bănuitalui numit, după ce s-a dovedit, că formează proprietatea lui.

XV. Acuz pe Salamon Joan de ani 44, născut în Nyiregzhaza, domiciliat în Bixad, lăsat în libertate și

XVI. Nohuj Joan de ani 50, domiciliat în Tur, lăsat în libertate, pentru crima de furt, prevăzută de Art.[icolul] 333 Cp. Calificată de Art.[icolul] 48 Cp. de care crimă s-au făcut vinovați prin faptul, că în toamna anului 1919 au luat mobilele decedatului Pasztory Arcadiu, predate curatorului Maxim Augustin și transportate la Mănăstirea Bixad, fără consimțământul acestuia cel dintâi 1 dulap și 1 divan, iar cel din urmă 1 dulap în preț mai mare de 1000 Lei, cu scopul de-a și-le însuși pe nedrept.

În această cauză e competente în baza Art.[icolului] 17 Pppv. Și a art.[icolului] 16 Pp. Tribunalului Satu-Mare.

Vă comunic, că renunț la acuzarea ridicată contra indivizilor Dr. Barbul I. Carol, Frenkel Abraham, Grosz Samuil, Grunfeld Izidor, Kajna Mihai, Torz Ghe-

orghe, Hersckovics Mano, Schvartz Samuil, Abraham Martin, Marosan Gheorghe, Sarkozi Francisc, Matisovszki Joan, Manița Joan, Schveid Mauritiu, Botta Joan, Kimpan Petru, Tyukodi Francisc, Szilagyi Grigor, Franch Henrich, Mama-gyi Eugen, Bud Aurel, Pethes Andrei, Galajda Andrei și Kleknek Francisc, pentru infracțiunile arătate în propunerea Nr. 653/1921 și 2641/1921, precum și contra lui Dr. Popp Ludovic pentru delictele prevăzute de Art.[icolul] 471 și 475 Cp.

Vă comunic, că am separat procedura pe mai de parte față de bănuții Vasiliu Papucsecere fost consilier agricol, și jand.[armul] Marian din comuna Sanișlău, continuând cercetarea prealabilă.

Motive:

Din datele dosarului rezultă, că inculpații au comis faptele arătate de mai sus. Având în vedere mobilele aflate în locuința lui Pasztor Joan nu s-au ținut de averea decedatului Pasztory Arcadiu și acelea nu s-au predat curatorului Maxim Augustin pentru păstrare și administrare este evident, că luarea și transportarea acelor nu a intenționat curatorul Maxim și n-a încredințat-o acuzaților Ajaki Viktor, Kavasi Josif și Kavasi Cornel de efectuarea acestora, prin urmare luarea acestor obiecte s-a făcut de dâșșii cu scopul de-a și-le însuși pe nedrept.

Ce privește pe ceilalți acuzați, cari au primit în cinste dela Maxim Augustin diferite obiecte, este evident, că la primirea darului a avut știre de aceea, că obiectele din chestiune se țin de averea decedatului Pasztory Arcadiu asupra cărora curatorul Maxim Augustin nu a putut să dispună așa cum a dispus, deci atunci când au primit dela el în cinste diferite obiecte au ușurat, au provocat cu intențiune înstrăinarea acelor, iar această faptă constituie complicitatea prevăzută de Art.[icolul] 355 Cp. Calificată de Art.[icolul] 356 Cp. Și nu crima de tăinuire formând fapta acuzaților o parte constitutive din sustracțiunea săvârșită de Maxim Augustin.

Ce privește pe acuzații Frenkel Abraham și alții, care după actele dosarului au cumpărat dela curator Maxim Augustin diferite animale și instrumente economice s-a renunțat la acuză fiind, că și faptele acestora ar constitui crima de sustracțiune prevăzută de Art.[icolul] 355 Cp. Calificată de Art.[icolul] 356 Cp. comisă în calitate de complice conform p.2 al Art.[icolului] 69 Cp. și nu crima de tăinuire, dar această infracțiune nu s-a putut stabili față de ei în lipsa de intențiune, care rezultă din aceia, că au cumpărat obiectele și deci au putut, să presupună, că curatorul Maxim Augustin în aceasta calitate are dreptul să-le vândă făcând apoi socoteală despre banii încasați în loc complet.

Tyukodi Francisc, Galajda Andrei și Szilagyi Grigore, după actele dosarului au participat la transportarea mobilelor luate în inventar și predate curatorului Maxim Augustin la mănăstirea Bixad, și Galajda Andrei în afară de aceasta în urma dispoziției acuzatul lui Ajaki Victor s-a dus după un fierar, chemându-l de a da ajutor numitului Ajaky Victor, la spargerea locuinței lui Pasztor Joan.

Această faptă a dâșșilor nu constituie nici o infracțiune fiindcă transportarea la mănăstirea Bixad s-a făcut în urma dispoziției curatorului Maxim Augus-

tin, care dacă nu a avut autorizație legală la aceasta prin dispoziția lui și astfel prin transportarea mobilelor nu a făcut nici o infracțiune, ci numai o iregularitate, o bază pentru destituire din funcțiune de curator. În astfel de împrejurări nu au putut, să comită infracțiunea nici aceia, cari au executat această dispoziție. Din acest punct de vedere nu s-a acuzat nici Ajaki Victor pentru fapta lui referitorie la transportarea mobilelor decedatului Pasztory Arcadiu la mănăstirea Bixad.

Galajda Andrei fiind servitor pe moșia decedatului Pasztory Arcadiu și astfel un supus nu a procedat cu intențiune atunci când la porunca acuzatului Ajaky Victor a chemat un ferar și prin aceasta a dat ajutor la spargerea locuinței lui Pasztory Joan. Deci nu s-a putut de acuză contra lui nici pentru această faptă.

Față de Frank Henrik, Somogyi Eugen, Bud Aurel și Pethes Andrei s-a renunțat la acuză fiind, că s-a dovedit, că Frank Henrik, Somogyi Eugen, și Bud Aurel mobilele le-au primit pentru folosire provizorie care faptă nu constituie nici o infracțiune, iar Pethes Andrei nu a primit dela Maxim Augustin nimică fiind favorizată soția lui.

Față de Dr. Barbul I. Carol s-a renunțat la acuzare din motivele, că în cursul instrucțiunii s-a constatat, că Maxim Augustin a dat lui Dr. Barbul covorul din camera folosită de el ca locuință și n-a voit să deie un alt covor, care nu era în camera lui, că călugării deși în general nu pot câștiga avere proprie, nu este exclus să posede unele efecte primite cadou pentru înfrumusețarea camerei care o folosesc sau pentru trebuințele lor personale cum sunt lucrurile de fumat, obiecte de artă, tablouri, covoare și altele, ba chiar nu poate fi exclus, că din câștigul lor să achireze efecte în acel scop: Că aceste efecte le pot da drept cadou altor persoane, că având în vedere situația materială și poziția socială, ce o avea Dr. Barbul I. Carol în timpul când a primit covorul nu se poate presupune și proba, că a achitat acel covor cu știința subiectivă de a săvârși ilegalitate, deci infracțiune prin urmare în lipsă de intențiune de a sevârși (sic!) vre-o infracțiune nu există elementele juridice constitutive vreunei infracțiune.

Ne fiind nici o bază la stabilirea delictelor prevăzute de Art.[icolul] 471 și 475 Cp. față de Dr. Popp Ludovic în această privință a trebuit renunța la acuză.

Satu-Mare la 4 Decemvrie 1924.

Prim procuror:

Dr. Nestor s.s.

Secretar
Filip s.s.

Lista martorilor:

1. Szilagyi Grigore cantor
2. Ajaki Margareta
3. Ajaki Otilia
4. Kuskocsak Mihai, Bixad

5. Kroszlak Bela, Negrești
6. Katona Josif, Boinești
7. Madak Joan
8. Aiben Matiaș
9. Pasztor Joan
10. Galajda Andrei
11. Glagola Joan
12. Kuzsfa Zsuzsanna
13. Juros Andrei, Tur
14. Dariu Gy, Loco.

Ciprian-Emanuel Honca
Muzeul Județean Satu Mare, Ro
e-mail: cipry_honca2000@yahoo.com

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1919 ÎN JUDEȚUL SATU MARE

Claudiu PORUMBĂCEAN

Abstract: *After the liberation of Sătmar from the Hungarian communist occupation by the Romanian Army and the establishment of the Romanian administration on April 19, 1919, things began to return to normal, under the authority of the Governing Council. at the end of 1918, which was to take place for the first time on the basis of universal suffrage.*

In the autumn of 1919, Greater Romania was facing the first parliamentary elections after the Great Union. On December 11, 1918, King Ferdinand signed Decree 3613 by which the Governing Council was tasked with drafting an electoral law based on the universal principle. these elections took place in accordance with the electoral law adopted by the Grand National Council of Transylvania in Sibiu, in July-August 1919, then sanctioned by King Ferdinand by Decree-Law no. 3621 of August 24, 1919 for Transylvania, Banat, Crișana, Satu Mare and Maramureș. Therefore, in November 1919, it was possible to organize the first parliamentary elections based on universal suffrage. The age limit to be able to vote, or to be elected, was 21 years for the Assembly of Deputies and 40 years for the Senate. Thus, on November 2,3,4 the elections for the Chamber took place, and on November 7 and 8, for the Senate. The new Parliament was to meet in Bucharest on November 20, 1919. Sătmar County was represented, following the election, by 14 deputies and 6 senators. As for the profile of the candidates, they were mostly lawyers by profession, followed by Greek Catholic clergy.

The parliament formed following the November 1919 elections had a short, but intense life. He ceased his activity on March 25, 1920, being dissolved by General Alexandru Averescu, appointed by King Ferdinand as President of the Council of Ministers on March 13, 1920, he needed a parliamentary majority to support him and strengthen his power. Therefore, the Romanian electorate was again called to the polls, after only six months from the first parliamentary elections in the history of Greater Romania.

Keywords: *Parliamentary elections, 1919, Satu Mare, deputies, senators, constituencies*

După eliberarea Sătmarului de sub ocupația comunistă maghiară de către Armata română și instaurarea administrației românești la 19 aprilie 1919, lucrurile începeau să intre pe un făgaș de normalitate, sub autoritatea Consiliului Dirigent. Prefectul județului Sătmar, desemnat de această instituție încă de la începutul anului 1919, în persoana avocatului Alexandru Racoți Filip, abia la această dată intră în posesia funcției. Augustin Ferentiu va fi numit primar al orașului Satu Mare, iar Ilie Carol Barbul, președintele CNR Satu Mare, va deveni subprefect. Sunt numiri noi la cele mai importante instituții din județ, însă marea majoritate a funcționarilor sunt păstrați din vechea administrație maghiară, după depunerea jurământului de credință față de statul român, începând cu vizita lui Iuliu Maniu la Carei din 27 aprilie 1919. Vizita Regelui Ferdinand și a Reginei Maria la Carei și Baia Mare în 25-26 mai 1919 a confirmat că acest județ de graniță, mult disputat de statul maghiar, va rămâne mai departe în componența Regatului Român.

Totuși, se impun câteva lămuriri de ordin politico-administrativ și geografic cu privire la Sătmarul istoric, pentru a evita unele confuzii care, din păcate, se fac și astăzi. Trecerea de la comitat la județ aduce după sine modificări substanțiale de natură administrativă.

Sătmarul a fost unul dintre cele mai importante județe ale fostei monarhii. Aici aveau însemnate proprietăți conții Karolyi, care au reușit să stabilească reședința Sătmarului la Careii Mari, oraș botezat după numele lor. Deși majoritatea populației din județ era compusă din români, suprafețele stăpânite de aceștia reprezentau o parte infimă din teritoriul Sătmarului, restul proprietății aparținând grofilor, conților și baronilor, cu castele în aproape fiecare comună și orașe privilegiate ca Satu Mare, Baia Mare, Baia Sprie, Carei, cu moșii și păduri întinse. Valoarea deosebită a Sătmarului din punct de vedere administrativ, economic și financiar o mai dădeau și orașele Baia Mare și Baia Sprie pentru minele de aur bogate, foste proprietăți princiare și reședințe ale visteriei Statului maghiar, unde se băteau monedele țării¹.

Înainte de 1918, județul a fost compus din următoarele plase: Carei, Mátészalka, Fehérgyarmat, Csenger (aceste trei plase se află astăzi în Ungaria), Satu Mare, Ardud, Seini, Baia Mare, Șomcuta Mare, Oaș, aparținându-i 302 comune, 20 comune mari cu 91 circumscripții notariale și 4 comune urbane (Careii Mari - reședință, Satu Mare, Baia Mare și Baia Sprie). Suprafața județului a fost de 6.095 km², având o populație de 340.698 locuitori², românii fiind majoritari la nivel de județ, dar minoritari în orașe precum Satu Mare (cel mai mare oraș) sau în Carei.

În urma Primului Război Mondial și a Conferinței de pace, județului Satu Mare i-a fost dat să devină un județ de frontieră, pierzând însă cele trei plase de

1 *În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare. 1933-1937*, Prefectura Satu Mare, 1937, pp. 17-29.

2 *Ibidem*.

pe teritoriul de azi al Ungariei în care se aflau un număr însemnat de comune românești și câteva zeci de mii de români. În compensație, în componența Sătmăruului intra plasa Halmeu de la fostul județ Ugocea care s-a anexat Cehoslovaciei. Astfel, județul Satu Mare era alcătuit din plasele Carei, Satu Mare, Ugocea, Codru, Seini, Oaș, Baia Mare și Chioar. Această administrație durează până la finele anului 1925, când, prin noua arondare a județelor și comunelor, se trece din administrarea județului Satu Mare plasa Carei care intră în componența Sălajului, primind în schimb plasa Mănăstur de la județul Someș. Se poate observa astfel că părți importante din actualul județ Maramureș (Baia Mare, Baia Sprie, Cavnic, Șomcuta Mare) au aparținut din totdeauna Sătmăruului până la preluarea puterii de către Partidul Comunist.

În acest context, atenția localnicilor s-a îndreptat spre alegerile parlamentare anunțate încă de la finele anului 1918, care urmau să se desfășoare pentru prima dată pe baza votului universal³.

În toamna anului 1919, România Mare s-a aflat în fața primelor alegeri parlamentare după Marea Unire⁴. La 11 decembrie 1918, regele Ferdinand a semnat Decretul 3.613 prin care Consiliul Dirigent era însărcinat să întocmească un proiect de lege electorală bazat pe principiul universal. În Ardeal, aceste alegeri s-au desfășurat în conformitate cu legea electorală adoptată de către Marele Sfat Național al Transilvaniei la Sibiu, în iulie-august 1919, sancționată, apoi, de către regele Ferdinand prin Decretul-lege nr. 3.621 din 24 august 1919 pentru Transilvania, Banat, Crișana, Satu Mare și Maramureș⁵. Așadar, a fost posibilă organizarea, în noiembrie 1919, a primelor alegeri parlamentare bazate pe votul universal. Limita de vârstă pentru a putea alege, sau a fi ales, erau de 21 de ani pentru Adunarea Deputaților și de 40 de ani pentru Senat⁶. Existau unele diferențe între această lege și cea din Vechiul Regat, una dintre acestea fiind articolul 46, care prevedea că dacă exista un singur candidat într-o circumscripție electorală, acesta era declarat ales fără a se mai desfășura procedura de votare. Doar dacă existau mai mulți candidați, conform articolului 74 al acestei legi se desfășurau alegeri, iar dacă nici un candidat nu întrunea majoritatea absolută atunci se ajungea la balotaj⁷.

3 Vasile Dudaș, *Alegerile parlamentare din anul 1919 în județul Caraș Severin*, în „Analele Banatului”, nr. XIX, 2011, p. 467.

4 Referitor la Alegerile parlamentare din 1919 în Satu Mare, în anul 2019 am publicat, într-o formă restrânsă, un material dedicat acestui subiect. Vezi Claudiu Porumbăcean, *Satu Mare*, în Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora (coord.), *România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”*, Ed. Polirom, București, 2019, pp. 187-192.

5 Referitor la legislația electorală din Transilvania pentru alegerile din anul 1919, vezi pe larg Gheorghe Iancu, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, în „Studia”, Seria Historia, Cluj, fasc. 1, 1974, pp. 103-131.

6 Vezi și Răzvan Victor Pantelimon, *Evoluția legislației electorale românești (1864-1938)*, în „Analele Universității Ovidius” - Seria Istorie, vol. 6, 2009, pp. 112-113.

7 Marin Pop, *Participarea organizației Partidului Național Român din județul Satu-Mare, la primele două alegeri parlamentare de după Marea Unire (noiembrie 1919 și iunie 1920)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr. XXV/II, Satu Mare, 2008, p. 137.

După sesiunea Marelui Sfat Național al Transilvaniei și Conferința P.N.R. (Sibiu 9-10 august 1919), a început un proces de reorganizare a partidului în vederea noilor alegeri parlamentare, primele din cadrul României Mari. Referindu-se la reorganizarea și întinerirea partidului pe care și-o doreau, liderii filialei P.N.R. din județul Sătmar precizau că: „*Partidul trebuie reorganizat, iar conducerea luată din mâna unor figuri politice uzate din trecut, care își urmăresc numai interesele lor personale și n-au orizontul situației de azi, și dată în mâna elementelor tinere în mod real*”⁸.

În mai multe rânduri, data alegerilor a fost modificată pe parcursul anului 1919, în special datorită dificultăților organizatorice.

P.N.R., care domina categoric scena politică din Transilvania și Banat, mai ales după retragerea socialiștilor din Consiliul Dirigent în vara anului 1919, era un partid bine organizat, care se baza mai ales pe structura Consiliilor Naționale Române comitatense de la finele anului 1918. Celelalte partide din Vechiul Regat nu au reușit să pătrundă semnificativ în Ardeal. Prezența lor va fi simțită începând cu alegerile din anul 1920. P.N.L. se constituie la Satu Mare la finele anului 1919 sub conducerea lui Teofil Dragoș, fiind prima organizație de acest fel din Transilvania. Și Averescu reușește să pună bazele unei filiale la Satu Mare în 1920, condusă de Ilie Carol Barbul. Ambii politicieni provin din cadrul P.N.R., fiind lideri cu notorietate în rândul sătmărenilor, crescuți în anturajul politic al lui Vasile Lucaciu (Teofil Dragoș în zona Baia Mare și Chioar, iar Ilie Carol Barbul în Satu Mare, fiind liderul românilor sătmăreni după plecarea „Leului de la Șișești” în România și apoi în misiune diplomatică peste hotare). Cât privește minoritățile, doar maghiarii s-au organizat fiind prezenți și la alegerile din 1919⁹.

Teama unor lideri ai P.N.R. cu privire la posibila plecare a unor membri către alte formațiuni nu era deloc întâmplătoare, însă acestea vor fi vizibile după alegeri, când, pe lângă cei doi lideri amintiți, și alte figuri importante ale mișcării naționale din Satu Mare vor trece la P.N.L., Averescu sau chiar Iorga (dr. Vasile Lucaciu, Aurel Dragoș, Paul Benea, Epaminonda Lucaciu, vicarul Romul Marciș), nemulțumiți de atitudinea conservatoare promovată de Iuliu Maniu.

La începutul lunii octombrie, într-un discurs ținut la Alba Iulia, președintele P.N.R., Iuliu Maniu face cunoscut electoratului noul program al partidului¹⁰. Era primul program enunțat după actul de la 1 Decembrie 1918. Acest nou program avea, de fapt, la bază, principiile și rezoluția Unirii.

Noul program a fost publicat în ziarul „Patria”, într-un articol-manifest intitulat „Români! Cetățeni alegători din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș”. După ce se face un excurs istoric al partidului, ale cărui origini se regăsesc în ideile revoluționarilor transilvăneni de la 1848, în articol se subliniază faptul că P.N.R. era „*depozitarul trecutului*”, dar reprezenta și „*chezășia prezentului*”, parti-

⁸ *Ibidem*.

⁹ Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁰ „Patria”, nr. 191 din 16 octombrie 1919.

dul lucrând „*pentru consolidarea internă a vieții de stat*”. El avea ca obiectiv „*nivelarea cât mai grabnică și cât mai definitivă a neamului nostru integral*”, căci în România întregită P.N.R. susținea egalitatea în drepturi a minorităților etnice, care urmau să se bucure de drepturi politice și culturale. Având în vedere faptul că P.N.R. era „*conștient că în structura socială actuală a poporului nostru, izvorul cel mai de căpetenie al energiilor îl găsești în țărănimea noastră*”, subliniere pe care Iuliu Maniu a făcut-o și în cadrul discursului din cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, își propunea să înfăptuiască reformele menite a întări țărănimea, atât pe plan economic, cât și pe plan politic și cultural.

În finalul discursului, se face un apel către electorat pentru a participa la alegerile care băteau la ușă, alegeri care, spune el, „*întronează astăzi atâtea veacuri de jertfă*” și să facă „*din exercițiul dreptului de cetățeni un prilej de curată sărbătoare în România Mare*”¹¹. Și într-adevăr alegerile parlamentare din noiembrie 1919 au însemnat o sărbătoare pentru toți românii, deoarece ele erau primele alegeri de după Marea Unire.

Prin Înalt Decret Regal se stabilesc zilele în care urmau să se desfășoare primele alegeri generale de după Unire. Astfel, în zilele de 2, 3, 4 noiembrie au avut loc alegerile pentru Cameră, iar în zilele de 7 și 8 noiembrie pentru Senat. Noul Parlament urma să se întrunească la București pe data de 20 noiembrie 1919. Din păcate însă, pentru alegerile din 1919, informațiile păstrate în Arhivele Naționale din Satu Mare se referă strict la listele de alegători de pe raza județului, întocmite conform legislației în vigoare, fără procese verbale sau alte informații statistice¹². Suportul documentar este însă mult mai consistent pentru alegerile din anul 1920¹³. Deși primul ziar românesc apare în aprilie 1919, imediat după instaurarea administrației românești, dar, din păcate, primii ani nu s-au păstrat decât în numere sporadice, motiv pentru care, informațiile referitoare la zona Sătmarului provin din presa regională.

Legat de numărul circumscripțiilor și al parlamentarilor aleși, se pare că județul Sătmar avea dreptul, conform legii electorale pentru Transilvania, la nu mai puțin de 12 deputați și 5 senatori, deci avea 12 circumscripții electorale. Dintre aceștia 10 au fost declarați aleși, în conformitate cu articolul 46 al legii electorale, neavând contracandidați. Astfel, au primit mandatul de deputați următorii frunțași ai P.N.R.: Teofil Dragoș, în circumscripția electorală Baia Sprie; Vasile Lucaciu, pentru Baia Mare; Constantin Lucaciu, la Seini; Augustin Mircea, la Arduș; Andrei Doboși, la Ugocea; Béla Lengyel (maghiar), la Turhat; Cornel Pop, la Careii Mari; Vasile Ardelean, la Cinghir; Iuliu Pop, la Colonia Albă și George P. Văleanu, la Ecedul Mare. În circumscripția electorală Cărășeu au existat doi candidați, și anume Eugen Barbul, care a obținut mandatul, cu 2.088 voturi, față de 859 câte a obținut Augustin Ciurdariu. Și în circumscripția Oaș s-au înscris

11 *Ibidem*, nr. 195 din 20 octombrie 1919.

12 Arhivele Naționale Satu Mare (în continuare ANSM), *fond Prefectura Județului Satu Mare (PJS)*, dos. nr. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27 și 33/1919.

13 *Ibidem*, dos. nr. 17 și 38/1920.

în cursa electorală tot doi candidați, și anume Ionel Comșa, care a obținut 2.405 voturi, față de 829 voturi, câte a obținut Aurel Dragoș¹⁴.

Pentru Senat, județul Sătmar avea dreptul la 5 (6!) mandate. Astfel, au primit mandatul de senatori următorii: Gavril Barbu, pentru circumscripția electorală Șomcuta Mare; Alexiu Pocol, pentru Baia Mare; Alexandru Stan, pentru Seini; Florian Stan, pentru Satu-Mare și Romul Marchiș, pentru Careii Mari¹⁵. În Debaterile Senatului, la ședința de validare apar tot 5 senatori, dar în loc de Alexandru Stan de la Seini, figurează un reprezentant al Maghiarilor din circumscripția Ecedul Mare - Dr. Ludovig Keresztszeghi¹⁶. Tot aici se menționează că în circumscripțiile Satu Mare, Careii Mari și Ecedul Mare au fost doar câte un candidat desemnați câștigători. Se mai menționa că „din județul Sătmar lipsește dosarul circumscripției Șomcuta Mare”¹⁷. Această sursă ne indică faptul că singura circumscripție cu doi candidați a fost la Baia Mare, unde au candidat Alexiu Pocol (478 voturi) cu Alexiu Berinde (175 voturi), ambii din partea P.N.R. Alte informații de arhivă, susțin că și la Șomcuta Mare ar fi fost doi candidați, însă cel care a completat documentul a scris greșit numele competitorilor, acesta fiind poate și motivul pentru care dosarul circumscripției a ajuns cu întârziere la Senat¹⁸.

Revenind la numărul circumscripțiilor și al parlamentarilor aleși pentru județul Sătmar, unele surse indică 12 circumscripții cu 12 deputați (11 PNR și un maghiar) și 5 senatori (toți P.N.R. sau 4 P.N.R. și un senator maghiar)¹⁹, iar altele ne dau 14 deputați și 6 senatori (5 P.N.R. și un maghiar)²⁰. La o analiză atentă, chiar dacă luăm în considerare informațiile furnizate de Parlament în 1919 sau cele ale presei, credem totuși că pot fi unele greșeli. Concret, circumscripțiile Satu Mare și Șomcuta Mare (Chioarul) nu figurează pe lista aleșilor pentru Camera Deputaților, însă avem senatori aleși pe cele două circumscripții!!! Alte surse²¹ ne indică alegerea lui Ioan Șavaniu la Satu Mare și a lui Aurel Nilvan la Șomcuta

14 *Debaterile Adunării Deputaților* (în continuare D.A.D.), Sesiunea ordinară 1919-1920, 13 decembrie 1919, pp. 109-110; Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), *fond Consiliul Dirigent. Administrația generală*, dos. nr. 3/1919, ff. 39-40.

15 „Patria”, nr. 216 din 16 noiembrie 1919.

16 *Debaterile Senatului* (în continuare D.S.), Sesiunea ordinară 1919-1920, 13 decembrie 1919, pp. 56-57.

17 D.S., p. 56.

18 ANIC, *fond Consiliul Dirigent. Administrația generală*, dos. nr. 3/1919, f. 41.

19 D.A.D., pp. 109-110 și D.S., pp. 56-57.

20 Autoritatea Electorală Permanentă (AEP) indică 15 deputați în 14 circumscripții, cu mențiunea că Vasile Lucaci și Constantin Lucaci figurează și la Județul Satu Mare, dar și la Maramureș, având acest drept legal de candidatură în mai multe circumscripții. O greșală este includerea de două ori a deputatului Andrei Doboși, fiind trecută și varianta în limba maghiară a numelui (Dobossy), <http://www.roaep.ro/prezentare/centenar-alegeri/>; Marcel Ivan, *op. cit.*, tabelul nr. I; „Gazeta Oficială” (Sibiu), nr. 54 din 13 septembrie 1919.

21 Klara Guseth (coord.), *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2018, p. 35; Viorel Câmpăan, Viorel Ciubotă, Diana Kinces, *Românii sătmăreni și Marea Unire. Dicționar de personalități*, Ed. Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2018, pp. 48-49; Alexandru Radu oferă pentru Sătmar tot cifra de 14 deputați și 6 senatori, fără a detalia numele circumscripției, însă confirmă teoria noastră prin care combatem varianta de 12 deputați cu 5 senatori, vezi Alexandru Radu, *Alegerile Marii Uniri-noiembrie 1919. Lista completă a parlamentarilor aleși*, în „Sfera politicii”, nr. 2 (296)/2018, p. 23.

Mare pentru Camera Deputaților.

Din păcate, literatura recentă preia ambele variante (una sau alta), fără nici o explicație asupra diferențelor constatate. Se pare, totuși, că au fost serioase erori de comunicare atât instituționale, cât și în aparițiile de presă sau cele cu caracter legislativ. Din cercetările întreprinse, putem susține, cu certitudine, că Sătmarul a avut 14 circumscripții electorale pentru deputați (14 deputați din care 13 din partea P.N.R. și un deputat maghiar) și 6 pentru senatori (6 senatori din care 5 din partea P.N.R. și un senator maghiar)²². Totalul circumscripțiilor pentru teritoriul aflat sub autoritatea Consiliului Dirigent a fost de 291: 205 pentru deputați și 86 pentru senatori.

Gazeta Oficială (organul de presă al Consiliului Dirigent), publică în numărul 54 din 13 septembrie 1919 **Decretul nr. XVI despre stabilirea circumscripțiilor electorale**, din care am extras referirile la județul Satu Mare, cu toponimia din epocă²³:

„Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria, în virtutea art. 17 din Decretul-lege al reformei electorale, promulgat la 26 August 1919 sub Nr. 3621 și rectificat prin Decretul-lege Nr. 3593 din 30 August 1919, a decretat și decretează:

Circumscripțiile electorale pentru alegerea deputaților sunt următoarele:
[...]

XVII

Județul Sătmar (Satu-mare)

1. Circumscripția: Șomcuta-mare

Constă din comunele plășii Șomcuta-mare, cu excepția celor cari aparțin secretariatelor Săcălășeni (Szakállafalva) și Coaș (Kovas)

2. Circumscripția: **Baia-Sprrie**

Compusă din:

- a) Orașul Baia-Sprrie și
- b) Comunele secretariatelor Capnic (Kapnikb), Ferneziu (Fernezely), Dănești (Bajfalu), Tăuții de sus (Girodtótfalu) și Dumbrăvița (Szakállasdombro) ale plășii Baia-mare

3. Circumscripția: **Baia-mare**

Compusă din:

- a) Orașul Baia-mare;
- b) Comunele secretariatelor Ardușat (Erdőszáda), Fărcașa (Farkasaszó), Mocira (Láposhidegkut), Tăuții de jos (Misztótfalu) ale plășii Baia-mare;
- c) Comunele secretariatelor Săcălășeni și Coaș ale plășii Șomcuta-mare;
- d) Comunele secretariatului Ciocârlău (Nagy-sikárlo) al plășii Seini.

4. Circumscripția: **Seini**

Compusă din:

²² ANIC, *fond Consiliul Dirigent. Administrația generală*, dos. nr. 3/1919, f. 319.

²³ „Gazeta Oficială” (Sibiu), nr. 54 din 13 septembrie 1919.

- a) Comunele secretariatelor Seini (Szinérváralya), Ilba, Pomi (Remetemező), Apa, Borhisa, Vălsuț și Medieș, ale plășii Seini și
- b) Comunele secretariatului Uiaroș al plășii Oașului.
5. Circumscripția: **Oașului**
Compusă din:
 - a) Comunele secretariatelor Negrești (Avasfelsőfalu), Bicsad, Călinești (Kányaháha), Cămărzana (Komorzán), Vama ale plășii Oașului;
 - b) Comunele secretariatului Livada nouă (Sárkőzujlak) al plășii Sătmar și
 - c) Comunele secretariatului Turterebeș din Județul Ugocea.
6. Circumscripția: **Ardedului**
Compusă din:
 - a) Comunele secretariatelor Arded (Erdőd), Girișa (Gyéres), Beltiug (Krasznabélteg), Homorodul de jos, Medieș, Socond, Hurezi (Nántü), Retești (Szakasz), Dorolț (Kir. Darolc) ale plășii Arded și
 - b) Comunele secretariatului Moftinul-mare (Nagy-majtény) al plășii Careii-mari.
7. Circumscripția: **Ugocea**
Compusă din:
 - a) Comunele secretariatelor Halmi, Turț, Gherța mică, Batarci (Batarcs), Tarna-mare, Neventeu (Nevetlenfalu), Teca (Tekeháza), Rucsani (Veléte), Cerna (Csarnató) și Craia (Királyháza) ale plășii Halmi și
 - b) Comunele secretariatelor Rocos și Veresmart ale plășii dincolo de Tisa.
8. Circumscripția: **Cărsău**
Compusă din:
 - a) Comunele secretariatelor Jidani (Sz. Zsadány), Botiz, Cărsău, Culciu-mic, Ombud, Odoreu, Vama ale plășii Sătmar;
 - b) Comunele secretariatelor Vetiș, Doba, Șima, ale plășii Cingir și
 - c) Comunele secretariatelor Mădăras, Hirip și Terebești (Krasznaterebes) ale plășii Arded.
9. Circumscripția: **orașului Sătmar**
Alege 1 deputat, cu 8 centre de votare.
10. Circumscripția: **Turhat**
Compusă din:
 - a) Comunele secretariatelor Păladul mic, Nicula, Păladul-mare, Bercu (Százazberek), Pleșca-mare (Nagy-peleske), Lazuri ale plășii Sătmar;
 - b) Comunele secretariatelor Ardăul negru (Feketeardó), Ceupa (Csepe), Petrani (Tiszapéterfalva), Porumbesti (Kökényesd) ale plășii Halmi jud. Ugocea
 - c) Secretariatul Comlod al plășii Cingir
11. Circumscripția: **Careii-mari**
Compusă din:
 - a) Orașul Careii-mari și
 - b) Comunele secretariatelor Moftinul mic (Kismajtény), Sânmiclăuș (K. szt.

Miklós), Andrid (Érendréd), Ghenci, Petreu (Mezőpétri), Tiream, Sanislău, Dindileag (Érdengeleg), Vezend și Ciumești (Csómkos) ale plășii Care-ii-mari;

12. Circumscripția: **Cingir**

Compusă din:

- a) Comunele secretariatelor Cincir și Găinari (Tyukod) ale plășii Cingir;
- b) Comunele secretariatelor Curtuiuşeni (Érkörtvélyes), Izlaz (Penészlek), Berveni (Börvely), Urziceni (Csanáros) și Vîlcești (Vállaj) ale plășii Care-ii-mari;
- c) Comunele secretariatului Piricea al plășii Nyirbátor și
- d) Comunele plășii Liget.

13. Circumscripția: **Colonia**

Compusă din:

- a) Comunele plășii Colonia (Fehérgyarmat) și
- b) Comunele secretariatelor Curităul Sătmarului (Szatmárökörítő), Siciu (Szamossály), Porcilama (Porcsalma), Gacal (Gacslály) ale plășii Cingir.

14. Circumscripția: **Ecedul-mare**

Compusă din:

Constă din comunele plășii Salca (Matészalka), cu excepția celor cari aparțin secretariatelor Heteni și Cîntureni (Kántor-Jánosi).

[...]

Circumscripțiile electorale pentru alegerea senatorilor sunt următoarele:

[...]

XVII

Județul Sătmar

1. Circumscripția: Șomcuta-mare

Compusă din:

- a) Comunele plășii Șomcuta-mare, cu excepția celor cari aparțin secretariatelor Săcălășeni și Coaș și
- b) Comunele secretariatelor Baia-Sprie, Capnic, Ferneziu, Dănești, Tăuții-de-sus și Dumbrăvița ale plășii Baia-mare.

2. Circumscripția: **Baia-mare**

Compusă din:

- a) Orașul Baia-mare;
- b) Comunele secretariatelor Ardușat, Fărcașa, Mocira, Tăuții-de-jos ale plășii Baia-mare;
- c) Comunele secretariatelor Săcălășeni și Coaș ale Plășii Șomcuta;
- d) Comunele secretariatului Ciocârlău al plășii Seini;
- e) Comunele plășii Oaș, cu excepția celor cari aparțin secretariatului Uiaroș;
- f) Comunele secretariatului Livada-nouă al plășii Sătmar și
- g) Comunele secretariatului Turtrebeș din județul Ugocea.

3. Circumscripția: **Seini**

Compusă din:

- a) Comunele secretariatelor Jidani, Batiz, Cărăsău, Colciul mic, Ombod și Odoreu al plășii Sătmar;
- b) Comunele secretariatelor Vetis, Dob, Șima ale plășii Cingir;
- c) Comunele secretariatelor Mădăras, Hirip și Terebești ale plășii Arded;
- d) Comunele plășii Seini, cu excepția celor cari aparțin secretariatului Cio-cârlău și
- e) Comunele secretariatului Uiaroș al plășii Oașului.

4. Circumscripția: **Satu-mare**

Compusă din:

- a) Orașul Satu-mare;
- b) Comunele plășii Halmi, jud. Ugocea, fără comuna Turterebes;
- c) Comunele secretariatelor Păladul-mic, Nicula, Păladul-mare, Bercul, Pleșca-mare și Lazuri ale Plășii Sătmae și
- d) Comuna secretariatului Comlod (plasa Cingir).

5. Circumscripția: **Careii-mari**

Compusă din:

- a) Orașul Careii-mari;
- b) Comunele plășii Careii-mari, cu excepția secretariatelor Curtuiuşeni, Iylay, Berveni, Urziceni și Vâlcești și
- c) Comunele plășii Arded, cu excepția celor cari aparțin secretariatelor Mădăras, Hirip și Terebești.

6. Circumscripția: **Ecedul-mare**

Compusă din:

- a) Comunele plășii Salca, cu excepția secretariatelor Heteni și Cântureni;
- b) Comunele plășii Colonia;
- c) Comunele secretariatelor Curităul Sătm, Siciu, Porcialma, Găcal, Cingir și Găinar ale plășii Cingir;
- d) Comunele secretariatelor Curtuiuşeni, Iylay, Berveni, Urziceni și Vâlcești ale plășii Careii-mari;
- e) Comunele secretariatului Pericea al plășii Nyirbátor și
- f) Comunele plășii Liget.”

[...]

În ceea ce privește profilul candidaților, aceștia erau în mare majoritate avocați de profesie, fiind urmași de clerici greco-catolici.

Deși pare cel puțin ciudat, conducerea P.N.R., la propunerea conducerii organizației județene a partidului, a acceptat această competiție între membrii săi, având totuși certitudinea câștigării mandatului de către un reprezentant al său, indiferent care va fi acela. Cu toate acestea, la scurt timp, disensiunile din cadrul partidului cu privire la taberele create în interiorul formațiunii politice, vor avea urmări prin plecarea unor lideri locali la alte partide, precum Aurel Dragoș

la P.N.L.

Se impun câteva precizări legate de numele unor deputați sătmăreni care au candidat în două circumscripții electorale. Este vorba de Vasile și Constantin Lucaciu. Primul a candidat la Baia Mare și Sighet, iar Constantin Lucaciu a candidat la Seini și Ocna Șugatag (Maramureș). Ambii au optat pentru circumscripțiile din Satu Mare. Situația lor nu a fost singulară, motiv pentru care s-au creat destul de multe confuzii, mai ales legate de numărul mandatelor obținute de P.N.R. Istoricul Gheorghe Iancu amendează cifrele oferite de literatura de specialitate, care ne indică faptul că, din cele 205 candidaturi distribuite în 79 de circumscripții electorale în Transilvania și Banat, 199 (169 de deputați și 30 de senatori) mandate au revenit Partidului Național Român. Restul de 6 mandate au fost obținute de unele facțiuni dizidente²⁴. În opinia acestuia, P.N.R. a obținut cca 170 de mandate, deoarece 35-36 de mandate au revenit independenților (2 sau 3), Partidului Țărănesc (4), Uniunii Naționale (4), sașii (8), șvabii (6), maghiarii și secuii (8), slovacii (2) și rutenii (1). La rândul lor, istoricii Bogdan Murgescu și Andrei Florin Sora susțin că P.N.R. a obținut 165 de mandate de deputați și 73 de senatori, ceea ce înseamnă un total de 238 de parlamentari²⁵, în timp ce Alexandru Radu susține cifra de 172 deputați și 80 de senatori (252 de parlamentari din totalul de 289 de reprezentanți pentru Transilvania și Banat)²⁶.

Validarea mandatelor pentru aleșii din Sătmar s-a făcut cu oarecare întârziere, abia în ședința celor două Camere din 13 decembrie 1919, dosarele candidaților venind cu o întârziere de mai multe zile și cu unele lipsuri, fapt ce poate explica și diferențele constatate cu privire la numărul de deputați și senatori.

Singurele date statistice pentru Satu Mare sunt oferite de Marcel Ivan în anul 1932²⁷, cu mențiunea că cifrele se referă doar la circumscripțiile unde au avut loc alegeri pentru deputați:

Nr. alegători	Nr. alegători votanți	Nr. voturi exprimate	Voturi anulate sau nule	Participare la vot %	P.N.R. nr. voturi întrunite	Nr. deputați
2 (14)	6.210	6.181	29	-	4.133 (76,87%)	14

În data de 17 noiembrie, la Sibiu, s-au întâlnit toți deputații și senatorii P.N.R. aleși în Ardeal și s-a hotărât înființarea unui club parlamentar cu sediul în București. Cu această ocazie a fost ales un Comitet executiv de conducere al clubului și au fost înființate comisiile acestuia. Toate comisiile au fost aprobate de către adunare, în finalul căreia a luat cuvântul președintele partidului, Iuliu Maniu, care a precizat faptul că scopul acestei întâlniri a fost atins. Subliniază faptul

24 Marcel Ivan, *Evoluția partidelor politice în cifre și grafice. 1919-1932*, Sibiu, 1934, tabelul IV.

25 Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora (coord.), *op. cit.*, p. 372.

26 Alexandru Radu, *op. cit.*, pp. 3-4.

27 Marcel Ivan, *op. cit.*, tabelul nr. I și II.

că noile comisii aveau de rezolvat „o serie de mari probleme” în Parlamentul României Mari²⁸.

Parlamentul constituit în urma alegerilor din noiembrie 1919 a avut o viață scurtă, dar intensă. Acesta și-a încetat activitatea la 25 martie 1920, fiind dizolvat de generalul Alexandru Averescu, numit de regele Ferdinand președinte al Consiliului de Miniștri la 13 martie 1920, acesta având nevoie de o majoritate parlamentară care să-l susțină și să-și consolideze puterea. Așadar, electoratul românesc a fost din nou chemat la urne, după doar șase luni de la primele alegeri parlamentare din istoria României Mari.

ANEXE

Tabel nr. 1 - deputați

Nr. crt.	Nume deputați aleși în județul Sătmar	Circumscripția
1.	Dr. Teofil Dragoș	Baia Sprie
2.	Dr. Vasile Lucaciu	Baia Mare
3.	Constantin Lucaciu	Seini
4.	Dr. Augustin Mircea	Ardud
5.	Dr. Andrei Doboși	Ugocea
6.	Dr. Béla Lengyel	Turhat
7.	Dr. Cornel Pop	Careii Mari
8.	Vasile Ardelean	Cinghir
9.	Iuliu Pop	Colonia Albă
10.	George P. Văleanu	Ecedul Mare
11.	Dr. Eugen Barbul	Cărășeu
12.	Ionel Comșa	Oaș
13.	Aurel Nilvan (nu apare în DAD)	Șomcuta Mare
14.	Ioan Șavaniu (nu apare în DAD)	Satu Mare

Tabel nr. 2 - senatori

Nr. crt.	Nume senatori aleși în județul Sătmar	Circumscripția
1.	Florian Stan	Satu Mare
2.	Romul Marchiș	Careii Mari
3.	Dr. Ludovig Keresztszeghi	Ecedul Mare
4.	Alexiu Pocol	Baia Mare
5.	Gavril Barbul	Șomcuta Mare
6.	Alexandru Stan (nu apare în DS)	Seini

28 Marin Pop, *Primele alegerile parlamentare de după Marea Unire în județul Sălaj*, în „Caiete Silvane”, <https://www.caietesilvane.ro/articole/586/Primele-alegerile-parlamentare-de-dupa-Marea-Unire-in-judetul-Salaj.html>.

**BIOGRAFII ALE ACTORILOR POLITICI RELEVANȚI DIN ZONA
SĂTMARULUI LA ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 1919**

LUCACIU CONSTANTIN²⁹
(1860-1920)

Unul dintre cei mai intransigenți fruntași politici ai românilor sătmăreni, Constantin Lucaciu s-a născut la Baia Mare în 26 martie 1860, din părinții Mihai Lucaciu și Iuliana Tóth. Școala primară și studiile liceale le urmează în Baia Mare, iar teologia la Gherla. În 1886 este hirotonit ca preot și numit cooperator pe lângă fratele său, dr. Vasile Lucaciu, în Șișești. La 8 martie 1892 este transferat în parohia Iojob, unde va păstori până în anul 1906. A făcut parte din delegația memorandistă deplasată la Viena în mai 1892.

În anii 1892, 1893 și 1894 participă la adunările generale anuale de la Sibiu ale Partidului Național Român. În anii 1907-1914 îl găsim ca preot al parohiei Craidorolț. În acești ani a fost ales și președinte al Reuniunii Învățătorilor greco-catolici din comitatele Sătmăr și Ugocea - aparținătoare Diecezei Gherla (înființată în 1892). Din cauza deselor deplasări ocazionate de diverse întruniri și

consfătuiri politice ale fruntașilor români va intra în conflict cu Ioan Sabo, episcopul Gherlei. În toamna anului 1914, odată cu izbucnirea războiului, împreună cu Vasile Lucaciu trece în România. În cursul anului 1917 îl va însoți pe fratele său în America, făcând cunoscute dezideratele românilor transilvăneni. Deși n-a fost prezent la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, totuși, va fi ales în Marele Sfat Național Român. După revenirea în țară, episcopul Demetriu Radu îl numește, cu data de 12 august 1919, paroh în Satu Mare și arhidiacon. În legislatura 1919-1920 a fost

ales deputat în Parlamentul României din partea circumscripției electorale Seini. Se stinge din viață la 1 octombrie 1920 în Satu Mare.

²⁹ Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmăr*, Ed. Solstițiu, Satu Mare, 2000, pp. 116-118.

LUCACIU VASILE³⁰
(1852-1922)

Personalitatea cea mai proeminentă și mai reprezentativă a luptei pentru emanciparea națională, politică și culturală, din partea de nord-vest a țării, Vasile Lucaciu s-a născut în localitatea Apa (comitatul Satu Mare) la 22 ianuarie 1852, din părinții Mihai Lucaciu și Iuliana Toth. Urmează clasele primare în Apa, apoi gimnaziul la Baia Mare. După absolvirea gimnaziului pleacă la Roma, unde va

sta timp de 17 ani, urmând și colegiul „De Propaganda Fide”. Aici a fost coleg cu viitorul papă Benedict al XV-lea. La Budapesta obține diploma în filosofie, susținută în limba latină. În anii 1871-1874 urmează teologia la Gherla. La 17 decembrie 1874 se căsătorește cu Paulina Șerbac, fiica preotului Ioan Șerbac din Potău. Între anii 1875-1878 va oficia ca preot în localitatea Eviu-Sâncrai (comitatul Sălaj), după care se mută în Satu Mare, fiind profesor la catedra de limba română a Gimnaziului catolic regesc unde a preluat catedra înființată de Petru Bran, până în 1885.

Dragostea sa pentru tineri, pentru limba română, pentru istorie și filozofie l-au determinat să se dedice cu totul activității de profesor. Ore întregi le petrecea povestind elevilor despre ideile iluminismului francez, despre problemele sociale contemporane. Tot în această perioadă a început și lupta intensă pentru introducerea limbii române în gimnazii și licee. Astfel, el a întreprins numeroase intervenții pe lângă guvernul maghiar de la Budapesta și a scris o serie de articole pe această temă în ziarele românești din Brașov, Arad, Sibiu și Blaj.

După cum era de așteptat, împotriva tânărului profesor începe o intensă campanie de denunțuri dusă atât de direcțiunea liceului, cât și de inspectoratul școlar, campanie care a fost sprijinită și de presa locală de limbă maghiară. În urma unor anchete realizate de autoritățile din Satu Mare, în anul 1885, dr. Vasile Lucaciu este destituit din funcția de profesor de la Liceul Regesc Romano - Catholic din Satu Mare, fiind oferat cu un post de profesor de limba latină la Liceul de Stat din Losoncz (în prezent în Slovacia). În urma unei consfătuiri cu episcopul

³⁰ Pentru date biografice vezi pe larg Vasile Lucaciu, *Marele discurs*, cu un studiu de Nicoară Mihali și Teodor Ardelean, Ed. Casei Corpului Didactic „Maria Montessori”, Baia Mare, 2018; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solștiu, Satu Mare, 2000, pp. 119-121; Radu Viorel Anton, *Pr. Dr. Vasile Lucaciu apostol al neamului românesc*, Ed. Ecou Transilvan, Cluj Napoca, 2018; Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmareni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmar, Satu Mare, 2004; Doru Radosav, *Sătmarul în anul Marii Uniri 1918*, Ed. Argonaut, 2018; Doru Radosav, Claudiu Porumbăcean (coord.), *Monografia județului Satu Mare*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2016; Tiron Albani, *Leul de la Șișești*, Oradea, 1936; Augustin Iuga, *Vasile Lucaciu - acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940; Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010; Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi: memorandumul Vasile Lucaciu*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2016.

greco-catolic de Gherla, Ioan Sabo, Lucaciu refuză acest post, motivând prin faptul că „interesele diecezei și bisericii îl rețin aici.”

În ziua de 27 august 1885, Vasile Lucaciu este numit preot paroh în comuna Șișești, de lângă Baia Mare. Începe acum o nouă etapă a luptei desfășurată de patriotul român, care își intensifică activitatea culturală și socială, fiind preocupat și de gândul îmbunătățirii situației țăranilor. În septembrie 1887 va fi condamnat pentru calomnie și întemnițat la Satu Mare timp de 1 an și jumătate.

În urma numeroaselor acțiuni curajoase, Vasile Lucaciu a devenit foarte popular printre românii transilvăneni. A fost ales membru în Comitetul de Conducere al Partidului Național Român. Începe acum o perioadă deosebit de grea, plină de arestări și condamnări. În ciuda tuturor vicisitudinilor și a piedicilor întâmpinate, Lucaciu nu se descurajează, continuând cu și mai multă ardoare lupta pentru apărarea drepturilor politice și sociale ale românilor din Transilvania, devenind un idol pentru tinerii români din Transilvania. Astfel, a colaborat la redactarea Memorandumului, iar în mai 1892 face parte din delegația memorandistă de la Viena. În ianuarie 1893 are un nou proces la Satu Mare, fiind apărat de avocatul Iuliu Coroianu. În timpul procesului intentat la Cluj, în mai 1894, este condamnat la închisoare pe 5 ani și jumătate dar va sta în temnița din Seghedin doar până la 15 septembrie 1895, fiind grațiat de împărat din cauza unei boli de ochi, pe care o tratează la Montpellier în Franța. Nu renunță la activitatea sa în plan politic, fiind ales deputat de Beiuș în Parlamentul de la Budapesta (1907). La 9 martie 1908, rostește în Parlamentul de la Budapesta un discurs de peste patru ore (cel mai lung discurs politic din istoria parlamentarismului), în care analizează poporul maghiar și relațiile sale cu minoritățile din imperiu.

În perioada 1885-1891 publică „Revista catolică”, primele numere la Satu Mare, motiv pentru care trebuie socotit ca întemeietor al presei românești sătmărene. După declanșarea primului război mondial, Vasile Lucaciu se refugiază în România. Aici a militat intens pentru alierea țării cu Puterile Antantei, pentru a se putea realiza Reîntregirea României. Tot în acest scop a îndeplinit în Italia, S.U.A. și Franța, trimis de guvernul român, misiuni de prezentare a poziției române în privința situației inacceptabile a românilor din Transilvania, inclusă în statul austro-ungar.

În anul 1918 a fost unul din membrii Consiliului Dirigent al Transilvaniei. La alegerile din 1919 a fost ales deputat în Parlamentul României din partea Partidului Național Român.

Din motive de sănătate, se reîntoarce la Satu Mare în anul 1919, dorind să părăsească viața politică. Însă reprezentanții locali ai vieții politice îl conving să candideze și la alegerile din 1920. Astfel, el acceptă mandatul de la Baia Mare, însă, la scurt timp va trece la Partidul Poporului alături de alți lideri ai P.N.R. Acum are loc una dintre cele mai rușinoase întâmplări din istoria alegerilor din perioada interbelică din această regiune. În timp ce se îndrepta spre secția de votare, Lucaciu a fost bătut și părăsit la marginea drumului în stare de inconștiență.

Este astfel nevoit să se retragă din viața politică, preluând funcția de protopop rămasă vacantă în urma decesului fratelui său, Constantin. Lunile următoare le-a trăit în singurătate, în locuința sa din Satu Mare. Boala de inimă de care suferea l-a determinat să prefere liniștea căminului și a lecturilor și nu agitația vieții politice și sociale.

În noaptea de 28/29 noiembrie 1922, după trei luni de suferințe, se stinge discret din viață marele preot, ilustru filosof, publicist și diplomat Dr. Vasile Lucaciu, dar va fi înmormântat, potrivit dorinței sale, în biserica din Șișești, ctitorită de el după modelul bazilicii Sf. Petru din Roma. În ultimii ani petrecuți la Satu Mare, a avut satisfacția de a se plimba pe o stradă centrală ce-I purta numele. Actuala stradă Horea din municipiul Satu Mare purta, începând de la finele anului 1919, denumirea de strada Vasile Lucaciu.

Presa din întreaga țară a anunțat acest eveniment nefericit, iar Parlamentul României a decis, ca semn de recunoaștere a activității sale, să îi organizeze funeralii naționale, în ziua de 1 Decembrie 1922. Sicriul cu trupul neînsuflit al lui Vasile Lucaciu a fost așezat în Catedrala greco-catolică din Satu Mare.

A fost omagiat și de Academia Română într-o ședință organizată tot în 1 Decembrie 1922. Ion I. C. Brătianu a depus, din însărcinarea regelui, pe sicriul patriotului român, insignele „Marelui Cordon al Ordinului Steaua României”, iar episcopul de Gherla, Dr. Iuliu Hossu, i-a conferit rangul de Vicar episcopal. De la Satu Mare, sicriul a fost transportat la Șișești, unde a fost înmormântat alături de soția sa.

Din cei 70 de ani trăiți, mai bine de o jumătate de veac a închinat-o cu cea mai adâncă pasiune unui ideal nobil, pentru realizarea căruia nu a ezitat să facă nici un efort material sau spiritual, pentru care și-a părăsit locurile natale, a stat la închisoare, a desfășurat o intensă activitate parlamentară, fiind interpretul și apărătorul năzuințelor populare românești din aceste regiuni.

DOBOȘI ANDREI³¹
(1875-1955)

Personalitate de prim rang a vieții politice sătmărene, Andrei Doboși s-a născut la 14 februarie 1875 în localitatea Vama, comitatul Satu Mare, fiind fiul lui Petru Doboși, paroh greco-catolic local, și al Anei Pop.

După absolvirea Facultății de Drept la Târgu Mureș în 13 noiembrie 1903, se stabilește la Satu Mare (Calea Traian, nr. 13), unde va profesa ca avocat. Înainte de 1918 a participat la toate manifestările politic și culturale românești, fiind membru al P.N.R. și al Despărțământului Sătmăru al „Astrei”. S-a afirmat ca avocat în 1913 în „procesul moftinenilor” de la Satu Mare ca apărător al părintelui Gheorghe Mureșan și a celorlalți acuzați împotriva Episcopiei de Hajdudorog.

Participă la evenimentele din 1918 alături de ceilalți politicieni sătmă-

31 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 82-83.

reni, fiind ales membru al biroului C.N.R. comitatens Satu Mare. Din 1926 este membru al P.N.Ț, iar la Congresul P.N.Ț. Satu Mare din 15 martie 1927 este ales vicepreședinte și membru în comitetul executiv al organizației atât la județ cât și la municipiu.

A fost deputat de Satu Mare și prefect al județului în intervalul 15 noiembrie 1928- 24 aprilie 1931. Este semnatar al Memorandumului românilor din Ardeal din 15 decembrie 1938, ca semn de protest împotriva domniei autoritare a lui Carol al II-lea. În 1940, împreună cu soția sa Maria Ghita și familia, se refugiază lângă Luduș la Bogata (județul Mureș), iar întreaga sa avere a fost confiscată de regimul comunist în 1949 (inclusiv imobilul de pe Calea Traian, cunoscut de sătmăreni ca „palatul Doboși”).

Pentru activitatea depusă și pentru merite deosebite, în 1930 a fost decorat cu „Steaua României” în grad de ofițer și a mai fost propus pentru ordinul „Ferdinand I”. Se stinge din viață la 12 iunie 1955 la Cluj, în locuința fiului său, la vârsta de 80 de ani, lăsând în urma sa o activitate politică remarcabilă.

DRAGOȘ TEOFIL³²
(1874-1934)

Născut la 24 decembrie 1874 în comuna Hideaga, comitatul Satu Mare (actualmente județul Maramureș), Teofil Dragoș este fiul lui Gabriel și al Mariei Dragoș. Școala primară o face în localitatea natală, iar cea medie la Baia Mare, după care urmează studiile superioare la Budapesta și Viena. În 1900 obține diploma de avocat la Budapesta, devenind apoi doctor în drept. Din acel an practică avocatura în Baia Mare, fiind „unul dintre cei mai remarcabili membri ai baroului din Satu Mare”. De asemenea, este considerat unul din factorii diriguitori ai

vieții sociale și politice din Baia Mare, fiind înnobilit, în timpul administrației austro-ungare, cu domeniile Dragomirești și Desești.

Proaspăt absolvent, devine membru al Partidului Național Român, reușind în scurt timp să câștige încrederea lui Vasile Lucaciu, liderul politic incontestabil al Sătmarului. Astfel, la doar 28 de ani Teofil Dragoș devine consilierul politic și juridic al lui Vasile Lucaciu, fapt ce îi conferă un statut aparte în cadrul P.N.R. La 31 august 1909 este ales vicepreședinte al P.N.R. comitatens Satu Mare, iar la 12 noiembrie 1918 va deține aceeași funcție în Consiliul Național Român comitatens Satu Mare. În această calitate se implică puternic în lupta dusă de P.N.R. pentru realizarea Marii Uniri, principalul obiectiv al mișcării naționale a românilor din Transilvania. La Alba Iulia este Delegat al cercului electoral Baia Mare.

32 *Ibidem*, pp. 91-93.

În 1919 P.N.R. îi propune un post de ministru în guvernul Vaida Voevod, însă Teofil Dragoș refuză, jurând credință doctrinei liberale.

În același an, la Baia Mare, s-a constituit organizația P.N.L. Satu Mare, fiind prima de acest fel din Ardeal. Merite deosebite în înființarea P.N.L. Satu Mare îi revin lui Teofil Dragoș, el fiind primul membru liberal din Transilvania. Bucurându-se de o bună apreciere din partea conducerii centrale a P.N.L., Teofil Dragoș a făcut parte chiar din cercul intim de prieteni ai lui Ionel și Vintilă Brătianu.

Odată cu venirea liberalilor la guvernare, el va fi numit prefect al județului Satu Mare în intervalul 31 ianuarie - 30 octombrie 1922, devenind apoi deputat în Cameră și comisar guvernamental al Societății Hidraulice „Ecsed”. Din acel moment, persoana sa va deveni o prezență obișnuită în Parlament, bucurându-se de încrederea electoratului sătmărean. Atât în 1928, cât și în 1930, Teofil Dragoș va fi reales președinte al P.N.L. Satu Mare.

Pe lângă activitatea politică, pe tărâm economic el a îndeplinit funcția de director al Casei de Economii „Aurora” și președinte al Camerei de Comerț și Industrie Satu Mare, iar pentru merite deosebite a fost decorat de către Carol al II-lea cu ordinul „Coroana României” în rang de cavaler.

În 1933 este ales pentru ultima oară în Camera Deputaților, dar, din păcate, acest mandat va fi întrerupt la 18 ianuarie 1934, datorită decesului survenit la vârsta de doar 60 de ani.

BARBUL EUGEN PAVEL³³
(1875-?)

Vede lumina zilei în localitatea Lipău, la 23 ianuarie 1875, din părinții Augustin Barbul și Vilhemina Kolbusewskî. A absolvit Academia de teologie la Budapesta, fiind licențiat și doctor în literatură și filosofie. A funcționat ca profesor la Budapesta (1900-1902), fiind și bibliotecarul Universității de aici. În 1920 este numit director (primul n.n.) al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj. În anii 1919-1920, 1920-1921 și 1926-1927 a fost deputat în Parlamentul României. S-a remarcat și prin lucrările publicate: „Dialectul român din Țara Oașului” (1900), „Catalog” (1902), „Capitole din istoria literaturii române” (1912), „Costume românești din secolul XVII” (1935), „Biblioteca Universității Cluj” (1935).

MARCHIȘ ROMUL GEORGE³⁴
(1865-1925)

Generația sătmăreană a mișcării unioniste numără personalități de incontestabilă valoare și cu merite deosebite în ceea ce a însemnat pentru români actul de la 1 decembrie 1918. O astfel de personalitate este, neîndoielnic, Romul George Marchiș, născut la 18 decembrie 1865 în localitatea Homorodu de Mijloc (comitatul Satu Mare), din părinții Iulia Vultur și George Marchiș, paroh local.

³³ *Ibidem*, p. 19.

³⁴ Viorel Ciubotă, *Vicariatul național român din Carei*; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 141-144.

Urmează învățământul primar în Carei, gimnaziul în Carei, Oradea, Prešov și Sibiu. În 1884 va absolvi teologia la Seminarul romano-catolic din Satu Mare. După căsătoria cu Elisabeta Sarkadi, fiica unui moșier din Fegernic (Bihor), a

fost hirotonit ca preot și repartizat în parohia Virtuș (comitatul Bihor, azi în Ungaria) în 1880. Între anii 1891-1908 a oficiat în parohia Tămaia, iar în continuare îl găsim în parohia Carei ca protopop, din 1909 fiind și arhidiacon al părților sătmarene. Încă din 1893 fusese membru al comitetului comitatens Satu Mare, susținând dezideratele românilor sătmareni. Se afirmă, deopotrivă, ca un constant susținător al acțiunilor înscrise pe linia preocupărilor vizând emanciparea prin actul de cultură. Timp de mai mulți ani a fost casierul Despărțământului Sătmar-Ugocea al „Astrei” și președinte al Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmarului, reuniune înființată în 1881 din inițiativa tatălui său. În

adunarea de constituire, la 31 august 1909, a secției comitatense Satu Mare a Partidului Național Român, prezidată de George Pop de Băsești (mama acestuia, Susana Pop, era născută în Turț n.a.), este ales președinte al secției cercului electoral Carei. Trei ani mai târziu, la 29 mai 1912, îl vom întâlni printre delegații marii adunări de protest de la Alba Iulia împotriva înființării Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog. Polemizează cu procurorul regal din Satu Mare și cu ierarhul său, episcopul Antal de Hajdudorog, în contextul arestării abuzive a preotului Gh. Mureșan și a celor 14 săteni din Moftinu Mic, condamnați pentru modul ostil de primire a vicarului Iaczkovics în parohie. Sfârșitul anului 1918 îl găsește angajat exemplar în tumultul evenimentelor derulate cu mare repeziciune și cu profunde implicații pentru destinele românilor. Astfel, la 12 noiembrie e ales membru în Comitetul Național Român comitatens din Satu Mare, noul organ al administrației românești. A doua zi, la 13 noiembrie, e prezent la mitingul organizat în sala de consiliu a Primăriei orașului Satu Mare, prilej cu care românii adunați au jurat credință C.N.R. Central din Arad și au proclamat ruperea parohiilor unite sătmarene încorporate în 1912 în Dieceza de Hajdudorog. Era prima adunare românească găzduită vreodată în sălile primăriei orașenești. Românii din Carei și împrejurimi, adunați la 18 noiembrie, aveau să-l proclame pe R. Marchiș președinte al C.N.R. cercual Carei și de vicar al nou constituitului Vicariat Național Român din Carei. Ca delegat de drept la Adunarea de la Alba Iulia, va fi ales și în Marele Sfat Național Român, organul legislativ provizoriu al Transilvaniei până la unirea definitivă cu Regatul României. A avut și satisfacția de a-l întâmpina pe generalul francez H. M. Berthelot, în gara din Carei, la 30 decembrie 1918, căruia i-a expus, în limba franceză, păsurile românilor din zonă. În plan politic îl putem identifica și ca senator în Parlamentul României întregite

din partea P.N.R. (1919) și a Partidului Poporului (1920). În semn de prețuire și recunoștință pentru activitatea depusă, episcopul de Oradea, Valer Traian Frențiu, îl va numi, la 25 septembrie 1923, vicar foraneu pentru Arhidiaconatul Sătmăruului.

Se stinge din viață la 4 aprilie 1925, găsimdu-și odihna veșnică în cimitirul din Carei, alături de părintele său, cu al cărui destin s-a identificat întru totul, până și în privința cauzei decesului: apoplexie. A fost condus pe ultimul său drum, de la domiciliul din strada Iuliu Maniu nr. 8, de către episcopul Frențiu și 20 de preoți din dieceză, soția (decedată la Aiud în 1933 și înmormântată la Carei) și cei doi copii, Elza (căsătorită cu dr. Ioan Victor Vancea, fost primpretor și deputat) și Adrian, medicul șef al Spitalului orașenesc din Carei.

POP CORNEL³⁵
(1883-1950)

Apreciat avocat și om politic, membru al P.N.R. și P.N.L., Cornel Pop provine dintr-o cunoscută familie românească fiind unul din copiii lui Demetriu Pop (proprietar) și Iulia Sfura. S-a născut la 14 decembrie 1883 în localitatea Vezendiu, Sălaj (azi Satu Mare) având ca naș de botez pe cunoscutul Gavril Lazăr de Purcăreți.

Ca și elev frecventează Liceul premonstratens din Oradea și Liceul greco-catolic din Beiuș, urmând apoi dreptul la Ugvar. Obține diploma de avocat la Târgu Mureș în 8 iulie 1912 urmând să profeseze la Carei.

Este membru al P.N.R. și se implică atât politic cât și pe plan cultural în lupta de emancipare a românilor ardeleni. În această calitate, la 1 decembrie 1918

participă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia ducând cu sine salutul careienilor la acest măreț moment istoric, pentru ca un an mai târziu, la 1919, să fie ales deputat în Parlamentul României. În urma unor disensiuni intervenite în interiorul P.N. decide să treacă la P.N.L. al cărui membru va rămâne până la dizolvarea partidului. Revenit la Carei, din 1924 este primjuristconsultul acestui oraș. De menționat că pe lângă activitatea politică s-a remarcat și pe tărâm cultural fiind membru în diverse asociații și reuniuni.

Pentru toate acestea a fost decorat cu ordinul „Coroana României” în grad de ofițer.

Din informațiile noastre, dr. Cornel Pop a încetat din viață la Carei în anul 1950, rămânând una din figurile reprezentative ale acestui oraș.

35 Viorel Câmpean, *Vezendiu-750 de ani de atestare documentară*, Satu Mare, 2012, pp. 121-124; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 163-164.

POCOL ALEXIU³⁶
(1871-1935)

Alexiu Pocol s-a născut în localitatea Lozna Mare, comuna Letca, județul Sălaj. A absolvit Preparandia din Gherla, și a profesat ca învățător înainte de 1918. Prin căsătorie a dobândit o importantă avere. A fost membru al P.N.R. și a colaborat activ cu liderii naționali Gheorghe Pop de Băsești și Vasile Lucaciu. Ca membru al „Astrei”, sprijină material organizarea adunărilor generale anuale ale acesteia. A fost delegat al cercului electoral Baia Mare la Adunarea de la Alba Iulia din 1918. În anii 1919-1922 a fost ales de două ori senator pe listele P.N.R., iar în anii următori a ocupat în mai multe rânduri funcția de primar al orașului Baia Mare. Alexiu Pocol este cel care a donat 3,600 kg de aur din minele sale, familie regale a României, cu dedicație specială pentru Regina Maria, pentru făurirea unei coroane demne de o mare regină, în condițiile în care cuplul regal urma să fie încoronat la Alba Iulia. A decedat în 1935 la Baia Mare.

MIRCEA AUGUSTIN³⁷
(1878-1954)

Personalitate complexă, om de cultură și renumit politician, Augustin Mircea s-a născut la 12 mai 1878 în Bogdand, însă numele său va fi legat pentru eternitate de localitatea Ardud. Studiile gimnaziale și liceale le frecventează la Blaj, iar Facultatea de Drept la Oradea. Datorită atitudinii sale naționale, este ex-matriculat de la Oradea, fiind nevoit să continue studiile la Cluj (1899-1900). Va susține licența și doctoratul în drept la Budapesta, practicând avocatura la Cehu Silvaniei și apoi la Ardud. Aici se va implica cu toată energia pentru ridicarea

comunității românești din această localitate. Era membru activ în cadrul P.N.R. și președinte al Consiliului Național Român din Ardud, fiind unul dintre cei mai vocali susținători ai unirii cu România. A contribuit decisiv la procesul de instaurare a administrației românești în județ. La alegerile din 1919 ajunge deputat din partea cercului electoral Ardud pe listele P.N.R. Satu Mare. A sprijinit dezvoltarea culturii și învățământului românesc din Ardud, fiind membru fondator al Astrei în această localitate. În 1927 este ales vicepreședinte al P.N.Ț. Satu Mare. După instaurarea regimului comunist, Augustin Mircea se retrage din viața publică, având de suferit asemenea altor personalități interbelice, până la sfârșitul vieții (Ardud, 27 noiembrie 1954).

36 Dorin Giurgiu, Nicolae Josan, Ionela Mircea, Ioan I. Șerban (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii*, 2010, p. 240; Klara Guseth (coord.), *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2018, p. 31.

37 Ștefan Berci, Rodica Berci, *Istoria unei cetăți. Ardud (1215-1945)*, Ed. Maria Monzessori, Baia Mare, 2018, pp. 273-279.

NILVAN AUREL³⁸
(1877-1923)

Născut la 10 noiembrie 1877 în Șomcuta Mare, Aurel Nilvan a fost un renumit avocat, om politic, lider al P.N.R. Cercual Șomcuta Mare. A frecventat cursurile Universității Regale Maghiare din Budapesta, Facultatea de Drept și Științe Politice, pe care le-a continuat la Cluj în 1899-1900. A obținut doctoratul în științe juridice la data de 26 iunie 1902. În toamna anului 1918, a fost unul dintre membrii fondatori ai Consiliului Național Român Cercual Șomcuta Mare, alături de Ioan Tibil, George Radocea, Grigore Bârlea și Atanasie Demian. La 25 noiembrie 1918, în urma ședinței C.N.R. Cercual Șomcuta, a fost delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, iar apoi a fost desemnat membru în Marele Sfat Național Român. În anul 1919 a participat la alegerile parlamentare pentru circumscripția electorală Șomcuta Mare, fiind ales deputat. A decedat la 23 martie 1923 la Cluj Napoca și este înmormântat la Șomcuta Mare în cripta familiei.

ȘAVANIU IOAN³⁹
(1850-1937)

Avocatul octogenar Ioan Șavaniu s-a născut în comuna Odoreu la 13 decembrie 1850. S-a remarcat în toți anii, începând cu 1880, ca un luptător constant pentru cauza națională românească. Mult timp a fost prodecanul și decanul de vârstă al Baroului avocaților din județul Satu Mare. În municipiul Satu Mare avu-se domiciliul în strada Cuza Vodă nr. 25, apoi nr. 30. A fost ales președinte al Consiliului Național Român comitatens Satu Mare, constituit în Baia Mare la 12 noiembrie 1918. Tineretul român găsea la avocatul Șavaniu întotdeauna ziare și cărți românești, studiate la domiciliul acestuia. Din 1928 a trăit singur, când îi moare soția, Herbuț Ana. După unirea din 1918 va activa și în P.N.L. În 1930 a fost decorat cu ordinul „Ferdinand I”. Averea și-a pierdut-o în mare parte, într-o bancă românească falimentară. Se stinge din viață la 17 mai 1937, probabil în Satu Mare.

Claudiu Porumbăcean
Muzeul Județean Satu Mare, RO
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, RO
e-mail: claudiupp@yahoo.com

38 Klara Guseth (coord.), *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2018, p. 35.

39 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, pp. 207-208.

[illegible]

...da Huj

rit.

ART. IV. Noile Asemblări legislative constituite sunt convocate în București în sesiune extraordinară în ziua de 1 Noembrie 1919.

ART. V. Președintele consiliului nostru de miniștri, este însărcinat cu executarea acestui decret. Dat în Sinaia, la 19 August 1919.

FERDINAND.

mentul de interne, sunt însărcinați cu executarea acestui decret.

Dat în București, la 30 August 1919.

FERDINAND.

Președintele consiliului de miniștri,
Ion I. C. Brătianu.

Ministru de interne,
G. G. Arboreanu.

Ministru de Educație,

Ștefan C. Pop.
președinte al consiliului de miniștri către M.
S. Regele.

Organizarea și procedura electorală din Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, în calcularea mandatelor, s'a prevăzut vor fi aleși în județul Târnava-mare, în loc de șase.

el st
mole

Sunt cu cel mai profund respect
Sire,
Al Maiestății Voastre
Prea supus și prea plecat servitor,
Președintele consiliului de miniștri,
Ion I. C. Brătianu.
1919, August 30.

Decret Nr. XVI
stabilirea circumscripțiilor electorale.

Dirigenți ai Transilvaniei, Banatului și Marelui Banat din Ungaria, în virtutea art. 17 lege al reformei electorale, promulgată 1919 sub Nr. 3624, și rectificat prin Decr. 3593 din 30 August 1919, a decretat

§ 1.

scripțiile electorale pentru alegerea de următoarele:

I.

Județul Alba-de-jos.

1. Circumscripția: Alba-Iulia.

2. din :
Alba-Iulia;
nele apartenență secretarietelor Boro-
și Arghint au plășii Vinului-de-jos și
plăși Zăne.

100

București, la 30 August 1919. - .

FERDINAND.
reședintele consiliului de miniștri,
Ion I. C. Brătianu.

Ministru de Stat,
Ștefan C. Pop.

preşedinte al consiliului de miniştri către M.
S. Regele.

etul-lege cu Nr. 3621 din 24 August 1919,
organizarea și procedura electorală din
Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș.

... în calcularea mandatelor, s'a prevăzut
vor fi aleși în județul Târnava-mare
în loc de șase.
...edinte al Consiliului Dirigent al susarh-

cii solicitând rectificarea erorii strecuratului, autorizat și de consiliul ministrilor, Nr. 1.933 din ședința dela 30 August a. 1894.

Sunt cu cel mai profund respect
Sire,

Al Maiestăței Voastre
Prea supus și prea plecat servitor,
Președintele consiliului de miniștri,

Ion I. C. Brătianu.
1919, August 30.

Decret Nr. XVI
Abilitarea circumscriptiilor electorale.
 1. Dispozitie de Transilvania, Banatului si

Dirigenții Transilvaniei, Banatului și mănăști din Ungaria, în virtutea art. 17 lege al reformei electorale, promulgat 1919 sub Nr. 3621, și rectificat prin De-

§ 1.

I.

Județul Alba-de-Jos.
Circumscripția: Alba-Iulia.
A din :

Alba-Iulia;
nele aparținătoare secretariatelor Boro-
și Berghin ale plășii Vințul-de-jos și
nele plășii Teius.

100

30

20

c) comunele secretariatelor Bogdand, Hodod, Leliu, Salafat ale plășii Cehul-Silvaniei.

8. Circumscripția: Cehul-Silvaniei.

Compusă din:
a) comunele plășii Cehul-Silvaniei, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Bogdand, Hodod, Leliu și Salafat.

XVII.

Județul Sătmăr (Sătu-mare).

1. Circumscripția: Șomcuta-mare.
Constă din comunele plășii Șomcuta-mare, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Săcălășeni (Szakálásfalva) și Coșq (Kovas).

2. Circumscripția: Baia-Sprie.

Compusă din:
a) orașul Baia-Sprie și
b) comunele secretariatelor Capnic (Kápnik) Femeșu (Femeșu) Dănești (Bajfal), Tașul de sus (Györfőfalva) și Dumbrăvia (Székésszékfalva) ale plășii Baia-mare.

3. Circumscripția: Baia-mare.
Compusă din:
a) orașul Baia-mare;
b) comunele secretariatelor Ardușat (Erdőszád) Fărcășu (Fărcășu), Mocira (Lipósdőrfu), Tăuș de jos (Miszófalva) ale plășii Baia-mare;
c) comunele secretariatelor Săcălășeni și Coșq ale plășii Șomcuta-mare și
d) comunele secretariatului Ciocărlău (Nagy-szilárd) al plășii Seini.

4. Circumscripția: Seini.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Seini (Szinérváralya), Iba, Poni (Keményes), Apa, Borhida, Vălsut și Medes ale plășii Seini și
b) comunele secretariatului Uiaroș al plășii Oșului.

5. Circumscripția: Oșului.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Negrești (Avasszékfalva), Bicad, Călinești (Kányakösz), Căminăra (Komorán), Vama ale plășii Oșului;
b) comunele secretariatului Livada nouă (Sárközfalva) al plășii Sătmăr și
c) comunele secretariatului Turterbeș din județul Ugocsa.

6. Circumscripția: Ardeudul.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Ardeud (Erdőd), Giris (Győr), Belling, Krassabédg, Homorodul de jos, Medias, Second, Hareș, (Német), Reteș (Szakos), Dorol (Kis Dorol) ale plășii Ardeud și
b) comunele secretariatului Mohinul-mare (Nagy-majfer) al plășii Carei-mari.

7. Circumscripția: Ugocsa.

Compusă din:
a) comunele secretariatelor Halmi, Tur, Oheș mică, Bătar (Batar), Tarna-mare, Nevenet (Nevenetfalva), Teca (Telekhan), Ruscani (Vásfő), Cerna (Csarnak) și Cras (Kőrdyfalva) ale plășii Halmi și
b) comunele secretariatelor Rocot și Vereșmar ale plășii dincolo de Tisă.

8. Circumscripția: Cărkasa.

Compusă din:
a) comunele secretariatelor Jidani (Sz. Zsadány), Botca, Cărkas, Coleu-mic, Ombud, Odoren ale plășii Sătmăr;
b) comunele secretariatelor Vetiș, Doba, Șima ale plășii Cingir și
c) comunele secretariatelor Mădăraș, Hiriș și Terebești (Krasznakeres) ale plășii Ardeud.

9. Circumscripția: orașul Sătmăr.
Alege 1 deputat, cu 8 centre de votare.

10. Circumscripția: Turbat.

Compusă din:
a) comunele secretariatelor Paladul mic, Nicola, Paladul-mare, Bercu (Szászaberek), Pieșca-mare (Nagy-petke), Lazari ale plășii Sătmăr;
b) comunele secretariatelor Ardușat negru (Feketeard), Ceupa (Csépa), Petran (Tiszapéterfalva), Porumbiș (Kőkönyes) ale plășii Halmi Jud. Ugocsa și
c) secretariatul Comlod al plășii Cingir.

11. Circumscripția: Carei-mari.
Compusă din:
a) orașul Carei-mari și
b) comunele secretariatelor Mohinul mic (Kő-majfer), Sămlășig (K. sz. miklos), Andrid (Fenn-drid), Ghenzi, Peren (Mézsgény), Tiran, Săutău, Dindăleg (Erdengeleg), Vezend și Cumești (Csomokos) ale plășii Carei-mari.

12. Circumscripția: Cingir.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Cingir și Gărnari (Tyukot), ale plășii Cingir;
b) comunele secretariatelor Cărlușeni (Kő-kertelyes), Izla (Pénzfak), Berveni (Börvény), Urzeleni (Csandos) și Vălceti (Váll) ale plășii Carei-mari;
c) comunele secretariatului Pircea al plășii Nyv-bator și
d) comunele plășii Liget.

13. Circumscripția: Colonia.
Compusă din:
a) comunele plășii Colonia (Fővárosfalva) și
b) comunele secretariatelor Curtul Sătmăruș (Székésszékfalva), Său, (Samosz), Porciana (Porciana), Găral (Gyáral) ale plășii Cingir.

14. Circumscripția: Ecceud-mare.
Constă din comunele plășii Salca (Macsizsalka), cu excepția celor care aparțin secretariatelor Heteni și Căntureni (Kántor-János).

XVIII.

Județul Sibiu.

1. Circumscripția: orașul Sibiu-centru.
Compusă din:
a) Orașul Sibiu, fără suburbiile indicate sub lit. a) la circumscripția Călnădia (2).

2. Circumscripția: Călnădia.
Compusă din:
a) suburbiile orașului Sibiu aflate între incl. str. Wachman, Holz și Neupendrofer, între Feldgasse până la Rolg, Reussbach și Flug; între oraș Fabric și Chib; suburbiul malului drept al Călnădiei dela Lohmüllergasse până la Fabrikergasse.
b) comunele secretariatelor Șura-mică, Turnișor și Gușterja ale plășii Sibiu și
c) comunele secretariatelor Călnădia și Călnădi-oura ale plășii Călnădia.

3. Circumscripția: Rășnă.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Rășnă, Sadu, Vester, Tălmăciu, Tălmiceș, Sebeșul de jos, Sebeșul de sus, Avig, Boia, Brad, Racovia, Porcești ale plășii Călnădia și
b) comunele secretariatului Selimbăr, Bungard și Mohu ale plășii Sibiu.

4. Circumscripția: Noerich.
Compusă din:
a) comunele plășii Noerich și
b) comunele secretariatelor Baia săsească, Car-solt, Hambo, Noul săseș, Sălmic, Roșia și Roșu ale plășii Sibiu.

5. Circumscripția: Săliște.
Compusă din:
a) comunele plășii Săliște cu excepția secretariatului Acliu;
b) comunele secretariatului Apoldul mare din plasa Mercurea și
c) comunele secretariatelor Rușiori, Poplaca, Șura mare și Cristian ale plășii Sibiu.

6. Circumscripția: Mercurea.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Mercurea, Dobrea, Apoldul mic, Ludogul-mare, Polana, Toplăreca, Rod, Amas și Jina ale plășii Mercurea și
b) comunele secretariatului Acliu al plășii Săliște.

7. Circumscripția: Sebeșul-săseș.
Compusă din:
a) orașul Sebeșul-săseș;
b) comunele plășii Sebeșul-săseș și
c) comunele secretariatelor Recliu și Orlărova ale plășii Mercurea.

XIX.

Județul Solnoc-Dobăca.

1. Circumscripția: Lăpușul-ungureș.

Compusă din:
a) comunele plășii Capolnoe-Mănăștur, cu excepția secretariatului Făurești;
b) comunele secretariatelor Măca, Lăpușul-ung, Vilna-mică și Conșent din plasa Lăpușul-ung și
c) comunele secretariatului Chieșuți al plășii Dej.

2. Circumscripția: Lăpușul-romba.
Compusă din:
a) comunele urmatoarelor secretariate ale plășii Lăpușul-ung: Lăpușul-român, Dămacușeu, Suciu de sus, Sîmbu, Capșeu, Roșia și Dobrișanu și
b) comunele secretariatului Făurești al plășii Capolnoe-Mănăștur.

3. Circumscripția: Belean.
Constă din comunele secretariatelor Belean, Arpașeu, Căldu, Ilișia, Spormezen, Clința, Tîrlișia, Șintirag ale plășii Belean.

4. Circumscripția: Șieu-Măghereș.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Șieu-Măghereș, Sântul, Chiraleș, Șieu-Ordoșie și Nușfalau ale plășii Belean și
b) comunele secretariatelor Batia, Sănnăria, Boșieș, Ușeș și Teotăușul ale plășii Teotăuș.

5. Circumscripția: Teotăuș.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Teotăuș, Sănnicoara, Buza, Sucutad, Sănnicoara ale plășii Teotăuș și
b) comunele secretariatelor Șieu, Făureș-Oheriei și Silvaș ale plășii Oheria.

6. Circumscripția: Oheria.
Compusă din:
a) orașul Oheria și
b) comunele secretariatelor Dobăca, Stolana, Chieș, Dărieș, Iclodul-mare, Nima, Teotăuș și Mîntul Oheriei ale plășii Oheria.

7. Circumscripția: Dej.
Compusă din:
a) orașul Dej și
b) comunele secretariatelor Oca-Deșul, Olo-chiuș de jos, Zăper, Mău, Bogta de sus ale plășii Dej.

8. Circumscripția: Reteș.
Constă din comunele secretariatelor Cuzdloara, Cășeu de jos, Băia, Căclău, Negreșu, Reteș, Nireș și Ungureș ale plășii Dej.

9. Circumscripția: Ciach-Gărbău.
Constă din comunele plășii Ciach-Gărbău, cu excepția celor aparținătoare secretariatelor Loma mare și Surduc.

3. Circumscripția: Cehul-Silvaniei.
Compusă din:
a) comunele plășii Cehul-Silvaniei, afară de comunele plășii și Conșid;
b) comunele plășii Iba și
c) comunele plășii Zăluș, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Chieș, Bucium, Borlău, Trăneș, Ungureș și Agriș.

XVII.

Județul Sătmăr.

1. Circumscripția: Șomcuta-mare.
Compusă din:
a) comunele plășii Șomcuta-mare, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Săcălășeni și Coșq și
b) comunele secretariatelor Baia-Sprie, Capnic, Femeșu, Dănești, Tașul-de-sus și Dumbrăvia ale plășii Baia-mare.

2. Circumscripția: Baia-mare.
Compusă din:
a) orașul Baia-mare;
b) comunele secretariatelor Ardușat, Fărcășu, Mocira, Tașul-de-jos ale plășii Baia-mare;
c) comunele secretariatelor Săcălășeni și Coșq ale plășii Șomcuta-mare;
d) comunele secretariatului Ciocărlău al plășii Seini;

e) comunele plășii Oș, cu excepția celor care aparțin secretariatului Uiaroș;
f) comunele secretariatului Livada-nouă al plășii Sătmăr și
g) comunele secretariatului Turterbeș din județul Ugocsa.

3. Circumscripția: Seini.
Compusă din:
a) comunele secretariatelor Jidani, Baie, Cărkas, Coleu mic, Ombud și Odoren al plășii Sătmăr;
b) comunele secretariatelor Vetiș, Dob, Șima ale plășii Cingir;
c) comunele secretariatelor Mădăraș, Hiriș și Terebești ale plășii Ardeud;
d) comunele plășii Seini, cu excepția celor care aparțin secretariatului Ciocărlău și
e) comunele secretariatului Uiaroș al plășii Oșului.

4. Circumscripția: Sătu-mare.
Compusă din:
a) orașul Sătu-mare;
b) comunele plășii Halmi, jud. Ugocsa, fără comuna Turterbeș;
c) comunele secretariatelor Paladul-mic, Nicola, Paladul-mare, Bercu, Pieșca-mare și Lazari ale plășii Sătmăr și
d) comuna secretariatului Comlod (plasa Cingir).

5. Circumscripția: Carei-mari.
Compusă din:
a) orașul Carei-mari;

b) comunele plășii Carei-mari, cu excepția secretariatelor Cărlușeni, Izla, Berveni, Urzeleni și Vălceti și
c) comunele plășii Ardeud, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Mădăraș, Hiriș și Terebești.

6. Circumscripția: Ecceud-mare.
Compusă din:
a) comunele plășii Salca, cu excepția secretariatelor Heteni și Căntureni;
b) comunele plășii Colonia;
c) comunele secretariatelor Curtul Sătm. Seiu, Porciana, Găcal, Cingir și Călnău ale plășii Cingir;
d) comunele secretariatelor Cărlușeni, Izla, Berveni, Urzeleni și Vălceti ale plășii Carei-mari;
e) comunele secretariatului Pircea al plășii Nyv-bator și
f) comunele plășii Liget.

XVIII.

Județul Sibiu.

1. Circumscripția: Sibiu.
Compusă din:
a) orașul Sibiu;
b) comunele secretariatelor Șura-mică, Turnișor, Gușterja Șura-mare, Rușiori, Poplaca și Cristian ale plășii Sibiu;
c) comunele secretariatelor Călnădia și Călnădi-oura ale plășii Călnădia;
d) comunele plășii Săliște, cu excepția secretariatului Acliu și
e) comunele secretariatului Apoldul-mare al plășii Mercurea.

2. Circumscripția: Rășnă.
Compusă din:
a) comunele plășii Călnădia, cu excepția secretariatelor Călnădia și Călnădi-oura;
b) comunele plășii Sibiu, cu excepția secretariatelor Șura-mică, Turnișor, Gușterja, Șura-mare, Rușiori, Poplaca și Cristian și
c) comunele plășii Noerich.

3. Circumscripția: Sebeșul-săseș.
Compusă din:
a) orașul Sebeșul-săseș;
b) comunele plășii Sebeșul-săseș;
c) comunele plășii Mercurea, cu excepția secretariatului Apoldul-mare și
d) comunele secretariatului Acliu al plășii Săliște.

XIX.

Județul Solnoc-Dobăca.

1. Circumscripția: Iclodul-mare.
Compusă din:
a) comunele plășii Iclodul-mare;
b) comunele plășii Capolnoe-Monștur;
c) comunele plășii Lăpușul-ungureș;
d) comunele secretariatului Chieșuți al plășii Dej;

EVOLUȚIA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ A PLASEI CEHU SILVANIEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA. ANUL 1919

Augustin-Leontin GAVRA

Abstract: *At the beginning of the 20th century, the Cehu Silvaniei region, was located on the north-east side of Sălaj county. It represented one of the six territorial-administrative units, that compound the county, together with the regions Zalău, Jibou, Crasna, Tășnad and Șimleu Silvaniei. It had in it's component 48 villages, under the administration of CehuSilvaniei fair, the only one having this status. Nowadays, these settlements, known in the past as communes, are part of Sălaj County (12), Satu Mare County (9) and Maramureș County (27).*

The ending of the Great World War, represents a very difficult economic period for Cehu Silvaniei region. Part of the villages are "kept", by the front line, under the hungarian army occupation, who starts using power in order to punish the romanian population. The replacement with romanian administration will be possible only at the 29th of april 1919, by nominating the lawyer Alexandru Pop, as prime-praetor. He will consenciously respect his duty, to restore the regions' administration, by reporting and trying to solve the most important issues. During that year he repairs the posts to reestablish the phone lines, nominates Romanian officials to occupy the remaining jobs, provides the necessary money for the wages, he also persuades the Hungarian officials to take an oath to the Romanian state. He leaves the heading of this administrative- territorial unit in November, to candidate for the parliament elections, but his position will be taken over by other Romanian praetors, who will continue his work, for the benefit of the population during the entire interwar period.

Keywords: *Cehu Silvaniei region, Sălaj, Alexandru Pop, romanian population.*

Plasa Cehu Silvaniei era la începutul secolului al XX-lea situată în partea de nord-est a comitatului Sălaj. Acesta, la rândul său, făcea parte din provincia

Malul stâng al Tisa (*Tisza bal Partja*)¹, una din cele șase provincii ale Ungariei. Plasa mai sus menționată a fost una din cele șase unități administrat-teritoriale ce intrau în componența comitatului, alături de plasele Zalău, Jibou, Crasna, Tășnad și Șimleul Silvaniei. Avea în componență 48 de localități, administrate de târgul Cehu Silvaniei, singurul cu acest statut în zona noastră. Atât la recensământul din anul 1900² sau 1910³ sunt menționate aceleași comune, așezate de-o parte sau alta a Culmii Codrului. De asemenea, în anul 1908 este menținută aceeași organizare administrativă⁴, care va rămâne nemodificată până la legea administrativă din 1925. În prezent aceste așezări se găsesc situate în județul Sălaj (12), Satu-Mare (9) și Maramureș (27)⁵.

Harta nr. 1. Plasele comitatului Sălaj în 1913 (plasa Cehu Silvaniei în culoarea verde) .

Investigarea preluării în mod democratic a puterii administrative de către autoritățile românești este o temă istorică importantă deoarece numai apoi s-a putut trece la „înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic” cum s-a

1 *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyan, V. kötet, Budapest, 1893, p. 44.

2 Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1900, Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999, p. 636.

3 Idem, *Recensământul din 1910, Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999, p. 456.

4 Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, *Schiță monografică a Sălajului*, Ed. Caiete Silvane, colecția Restituiri, Zalău, 2014, p. 97.

5 În județul Sălaj se găsesc localitățile: Benesat, Buiș, Bulgari, Cehu Silvaniei, Deja, Horoatul Cehului, Mineu, Motiș, Nadiș, Noțig, Sălățiș și Ulciu; în județul Maramureș sunt localizate următoarele așezări: Arduzel, Ariniș, Asuajul de Jos, Asuajul de Sus, Bicăz, Băița de sub Codru, Chelița, Ciuta, Corni, Gărdani, Mânău, Oarța de Jos, Oarța de Sus, Odești, Orțăța, Săliște, Sălsig, Someș-Uileac, Stremț, Tămășești, Tohat, Țicău, Ulmeni, Urminiș și Vica; în județul Satu Mare se găsesc următoarele localități: Bărsăul de Jos, Bărsăul de Sus, Babța, Bogdand, Corund, Giurtelecul Hododului, Hodod și Nădișul Hododului.

promis în „Rezoluția” Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia⁶. Prin urmare, mi-am propus să cercetez la nivel zonal acest subiect al istoriografiei românești analizând etapele cuceriri armate ale plasei Cehu Silvaniei, iar apoi contextul în care a fost instaurată administrația românească în anul 1919.

Așa cum se cunoaște, până în 1919, unitatea administrativă în discuție a fost condusă de mai mulți primpretori aflați în subordinea comitelui suprem al Sălajului, respectiv a guvernului de la Budapesta. Cel mai probabil, plasa De sub Codru, în această perioadă a fost condusă de doi primpretori. Între anii 1900 și 1906 funcția de primpretor a fost deținută de Alexandru Uihelyi. Singurele date despre acesta le avem prin implicarea sa în confruntările electorale, unde a făcut tot posibilul ca acestea să fie câștigate de reprezentantul partidului maghiar. A fost „regizorul” violențelor la care au fost supuși votanții români din cercul electoral Cehu Silvaniei, alegeri care s-au soldat cu un mort și zeci de răniți⁷. Următorul primpretor al fost Nikolajevits László care a condus unitatea administrativă până în anul 1919. Deși a folosit aceleași mijloace de intimidare împotriva votanților români la alegerile din 1910, el va rămâne în funcție până în 25 aprilie 1919 când va fi înlocuit de pretorul român Alexandru Pop.

După realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, acest fapt istoric trebuia transpus și în practică, adică populația majoritar românească să preia organizarea administrativă a teritoriului unit cu Regatul României. În plasa Cehu Silvaniei lucrul nu putea fi realizat decât după alungarea armatei maghiare deoarece unitatea administrativ-teritorială era situată dincolo de linia demarcațională. Prin urmare, armata română va reuși să elibereze zona în două etape în cursul primei jumătăți anului a 1919.

Prima etapă se va realiza prin alungarea armatei maghiare care staționa în târgul Cehu Silvaniei. Aceasta se va întâmpla în 19 ianuarie 1918 când armata română și gărzile naționale românești din zona Băsești vor ataca acest centru de plasă. Din fericire, acest fapt s-a petrecut fără „vărsare de sânge”. În dimineața aceleiași zile, când armata română ajunge pe dealul de la intrarea în localitate, la curtea baronului Bornemisza, avocatul Mihail Pop și primpretorul Nikolajevits László îi înștiințează că armata secuiască s-a retras la Hodod⁸. După aceea armata română a preluat conducerea târgului, a dezarmat garda maghiară și a înființat posturi de pază spre Hodod. Apoi s-a cazat în clădirile școlii civile și a format patrulare pentru menținerea ordinii publice și prevenirea unui posibil atac dinspre localitatea Hodod⁹.

Ofensiva armatei române se oprește însă pentru câteva luni, zeci de localități ale plasei rămânând în continuare cuprinse dincolo de linia demarcațională

6 Dănuț Pop, Mihaela Sabou, Daniel-Victor, Săbăceag, *Marea Unire și Sălajul. Contribuții documentare*, Ed. Caiete Silvane, Zalău, 2018, p. 934.

7 Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești, 60 de ani de la luptele naționale*, Ed. Dragoș-Vodă, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2015, p. 129.

8 Alexandru Achim, *Desrobirea în județul Sălaj*, în „Sălajul”, 17 aprilie, 1924, p. 3.

9 *Ibidem*.

sub ocupația armatei maghiare, care se dedă la acte de pedepsire a populației românești. „Calvarul” populației din plasa Cehu Silvaniei se va termina la mijlocul lunii aprilie, când armata română va începe atacul pentru eliberarea localităților din zona Codrului. Această contraofensivă se va declanșa în noaptea de 15-16 aprilie 1919, când armata română respinge atacul armatei secuiești și trecând la contraofensivă pentru cucerirea ultimelor teritorii românești. În unitatea noastră administrativă, ofensiva de la Hodod și împrejurimi, s-a soldat cu 18 victime în cazul armatei române, acești eroi fiind înmormântați sub un monument realizat în perioada interbelică la Hodod.

Alungarea definitivă a armatei maghiare de pe teritoriul comitatului Sălaj va face posibilă instaurarea totală a administrației românești, iar pentru plasa Cehu Silvaniei se va concretiza în 25 aprilie 1919, prin numirea în funcția de primpretor a avocatului Alexandru Pop. În aceeași zi acesta va depune jurământul și se va întoarce în Cehu Silvaniei pentru preluarea inventarului¹⁰. În continuare, sub îndrumarea sa, vor continua numirile pentru preluarea celorlalte instituții subordonate Consiliului Dirigent. În acest sens, la 2 mai 1919 pentru Resortul Alimentației din subordinea Consiliului Dirigent, va fi numit comisar de alimentare în plasa Cehu Silvaniei, Mihail Bohățel din localitatea Băsești¹¹. În 9 mai, același an, este propus de conducător la Judecătoria de ocol Cehu Silvaniei judecătorul Ember Ioan. În 28 mai va fi numit alt pretor român în persoana domnului Iuliu Vaida, care va fi angajat începând cu data de 1 iunie. La 3 iunie avocatul Mihail Pop depune și el jurământul de credință față de noul stat român¹², iar în 21 iulie este numită la conducerea Poștei din Băsești domnișoara Letiția Ilea din comuna Oarța de Jos.

Activitatea preturii și a celorlalte instituții subordonate s-au dovedit dificile la începutul preluării lor de către reprezentanții statului român. Reprezentanții vechii administrații maghiare refuzau în mare parte prestarea jurământului de credință către Regatul României și Consiliul Dirigent, argumentând cel mai adesea faptul că nu s-a semnat tratatul de pace. De exemplu, în 10 mai primpretorii Nikolajevits László și Dr. Moni Imre, precum și Scheer Adolf, conducătorul cancelariei plasei, refuză în continuare să depună jurământul chiar dacă sunt avertizați că-și vor pierde funcțiile¹³. În cazul Judecătoriei de Ocol Cehu Silvaniei au refuzat depunerea jurământului atât judecătorul Vidovich Ödön, cât și funcționarul Banczó Géza și servitorul Láposi Kis István. Tot aici s-au opus și avocații Dr. Kertész Samu, Dr. Gazda Sándor și Dr. László Sándor care „deneagă” jurământul de fidelitate¹⁴.

Pe parcursul lunilor mai-august, primpretorul Alexandru Pop, beneficiind de largul ajutor al prefecturii Sălajului, se străduiește ca noul aparat adminis-

10 Dănuț Pop, Mihaela Sabou, Daniel-Victor, Săbăceag, *op. cit.*, p. 289.

11 *Ibidem*, p. 292.

12 *Ibidem*, p. 361.

13 *Ibidem*, p. 328.

14 *Ibidem*, p. 361.

trativ să aducă plasa în stare de funcționare normală. În acest sens repară stâlpii pentru restabilirea liniei telefonice, numește funcționari români pentru completarea cu personal în cazul posturilor neocupate, asigură banii necesari plății salariilor, convinge o parte din funcționarii maghiari să depună jurământul față de Regatul României. Apoi se îngrijește să-și subordoneze Jandarmeria din unitatea administrativă pentru a putea acționa eficient și în toate localitățile plasei. De asemenea, are grijă să asigure aprovizionarea cu alimente a populației sărace prin întrebuințarea vămii de la moara Stern - Mor din Cehu Silvaniei, plătește tipări-turile necesare funcționării unității, precum și alte treburi curente¹⁵.

La acuzele protopopului Alexandru Achim din Băsești, care într-o scrisoare adresată Consiliului Dirigent critica spiritul contrar României Mari prezent în toate comunele de sub Codru¹⁶, primpretorul Alexandru Pop îi răspunde fără echivoc. În răspunsul adresat prefecturii Sălaj arată că „stările și împrejurările în ce privește siguranța publică, morala populației și purtarea lui față de inteligență și preoți este neexcepțională - însuflețirea pentru România Mare la culme și populația se poartă exemplar”. Tot el menționează că „sfaturile Dlui Achim sunt foarte întârziate ... și stăm foarte aproape de stările normale”¹⁷.

În concluzie, apreciez că evoluția administrativă a plasei Cehu Silvaniei în anul 1919 a fost marcată de două evenimente majore: alungarea armatei maghiare și preluarea acesteia de autoritățile noului stat român. Ambele evenimente nu au scutit poporul român de sacrificii și greutăți. Alungarea armatei maghiare s-a făcut prin jertfa a zeci de soldați ai armatei române, dar sacrificiul acestora a dus la instaurarea administrației românești. Numirea primpretorul Alexandru Pop în fruntea unității administrativ-teritoriale De Sub Codru, precum și a altor funcționari români la conducerea altor instituții subordonate Consiliului Dirigent, a întâmpinat rezistența foștilor funcționari ai statului austro-ungar. Abnegația și hotărârea primpretorului în plan administrativ s-a materializat prin rezolvarea situațiilor stringente precum refacerea liniilor de comunicație, numirea de funcționari fideli statului român sau împărțirea de alimente familiilor sărace. Eforturile sale și ale personalului din subordine, sprijinite de prefectura Sălajului, au reușit să aducă la normal funcționarea acesteia în doar câteva luni și s-o integreze în noua administrație a României Mari.

Augustin Leontin Gavra

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj Napoca, RO

e-mail: club_cehu@yahoo.com

15 Daniel-Victor Săbăceag, *Alexandru Pop-primpretor al plasei Cehu Silvaniei după Marea Unire (1919-1927)*, în Augustin-Leontin Gavra, Horațiu-Traian Năprădean (coord.), „Participarea locuitorilor din plasa Cehu Silvaniei la Marele Război și la realizarea Marii Uniri”, Ed. Caiete Silvane, 2018, p. 49.

16 Dănuț Pop, Mihaela Sabou, Daniel-Victor, Săbăceag, *op. cit.*, p. 438.

17 *Ibidem*, p. 441.

ANUL 1919, ANUL CRIZELOR POLITICE ȘI CONFLICTELOR DE DUPĂ RĂZBOI

Augustin ȚĂRĂU

Abstract: *In this study I tried to illustrate the political complexity of the year 1919. The series of capitulations and armistice of the countries that joined in the alliance of the „Central Powers”, from the autumn of 1918, did not bring much desired peace. During the year 1919, a lot of local conflicts are recorded, most of them born of the difficulty of drawing ethnic boundaries between the new states that were born on the ruins of the dead empires or between the defeated states and these new states. This is the case of Romania, which placed its armies on the armistice line at the top of the Western Carpathians, waiting for the new route of the Romanian border with Hungary to be established at the Paris Peace Conference. On April 16, 1919, the new Hungarian army, established by the Bolshevik regime in Budapest, attacked the Romanian military positions, an action that generated a Romanian counter-offensive, which stopped only in Budapest.*

Keywords: *România, Transilvania, Ungaria, Bihor, Satu Mare, Budapesta, Kun Bela, Fernand Vix*

Sfârșitul Primului Război Mondial găsește Europa ruinată și înglodată în datorii. Colapsul economic și penuria alimentară, care au însoțit dezastrul, au creat condiții favorabile dezvoltării unor mișcări sociale radicale, consolidate și mature. Un sentiment de egalitate și solidaritate în suferință se înfiripase în conștiința întregului proletariat al continentului și el a generat în curând un val de ură împotriva categoriilor sociale socotite că se fac vinovate de declanșarea uriașei conflagrații mondiale, aici înscriindu-se familiile dinastice, clasele moșierilor și burghezilor, cadrele superioare ale armatei și în general toți reprezentanții forțelor conservatoare.

În Ungaria, confruntată și ea cu asemenea dificultăți, puterea a fost preluată de contele Károlyi Mihály, cu sprijinul unanim al Consiliului Național, înființat pe 25 octombrie 1918. Astfel începea așa numita „Revoluție a crizantemelor”, cu un

program politic reformator pe parcursul căruia guvernul Károlyi a introdus votul universal și direct, în perspectiva unui viitor scrutin, a pregătit condițiile pentru declanșarea reformei agrare, cu despăgubirea moșierilor ce urmau a fi expropriați, iar națiunilor conlocuitoare le-a acordat statutul de autodeterminare, în speranța că acestea, de îndată ce se vor fi organizat, vor solicita să fie incluse într-un prognozat stat federal maghiar¹.

Cu toate că guvernul maghiar a recunoscut fără obiecții geneza primelor state noi ce s-au conturat la sfârșitul războiului pe ruinele fostelor imperii continentale, precum Austria, Polonia, Cehoslovacia și Ucraina, membrii cabinetului mai nădăjduiau în perfectarea unei păci favorabile, de pe urma căreia să poată menține cât de cât integritatea teritorială a vechiului regat ungar. De materializarea acestui deziderat depindea până la urmă menținerea la putere a grupării focalizate în jurul contelui Károlyi Mihály, pentru că doar păstrarea vechilor fruntarii ar fi fost în măsură să satisfacă naționalismul sădit de-a lungul veacurilor în mentalul ungarilor. În derularea acestui proiect, Consiliul Național l-a numit președinte a tinerei republici pe Károlyi, pe 11 februarie 1919, iar postul său de premier a fost preluat de Berinkey Dénes².

Charles Seymour: Federalization of Austria-Hungary with Current Borders (Map Explained), May 25, 1918

[Inquiry # 509]

1 Gheorghe Buzatu, Marusia Cârstea, *Europa în balanța forțelor (1919-1939)*, Ed. Mica Valahie, București, 2011, p. 246.

2 Berinkey Dénes Ottó s-a născut în 17 octombrie 1871, la Csúz, a fost avocat, profesor de drept, politician naționalist radical, ministru al Justiției în guvernul Károlyi Mihály și premier al Ungariei, după alegerea lui Károlyi în funcția de președinte. Cf. Chris Cook, Bob Moore, Tim Kirk, *Sources in European Political History*, Volume 2: *Diplomacy and International Affairs*, Macmillan Press, London, 1989, p. 12.

În economia planurilor maghiare de păstrare a unei oarecari „integrități” teritoriale a viitorului stat maghiar, fie el și „federat”, se înscrie și proiectul american „Inquiry”, de reorganizare a fostei monarhii austro-ungare, finalizat în primăvara anului 1918. Așadar, în septembrie 1917, Comisia Americană de Pregătire a Păcii, cunoscută și sub numele de „Comitetul Inquiry”, sau pe scurt „Inquiry”, își începea activitatea de elaborare pe baze „științifice” a proiectului american de pace. Echipa „Inquiry” și-a desfășurat cercetarea la Universitatea Yale, sub coordonarea cunoscutului istoric Charles Seymour. Au mai făcut parte din echipă Clive Day, un bogat istoric de la Yale, și doctorandul la Harvard Robert J. Kerner, din Missouri.

Seymour nu se preocupase până atunci de istoria monarhiei austro-ungare, așa că a trebuit să-și pornească cercetarea de la zero în acest domeniu. De aceea, cea mai importantă lucrare a sa în această materie a fost propunerea de reorganizare federativă a monarhiei dualiste, înregistrat pe 25 mai 1918. Este unul dintre puținele rapoarte care s-au mai păstrat însoțite și de o hartă. Celorlalte materiale, aduse la Paris, li s-au extras hărțile, pentru ușurarea transportului, după care au fost returnate în Statele Unite în vrac și depuse la Arhivele Naționale Americane³. Frontierele propuse de Seymour în mai 1918 sunt de departe cele mai favorabile punctului de vedere maghiar, deși la acea vreme nici un politician maghiar nu le-ar fi putut accepta. În lumina celor hotărâte prin Tratatul de la Trianon, propunerea americană reprezintă însă o mostră de istorie alternativă, din categoria „ce s-ar fi întâmplat dacă?”.

În paralel însă cu evoluția grupării democrat-naționaliste, în viața politică a țării au început să se manifeste tot mai vocal formațiunile de stânga, în special extrema comunistă alcătuită din prizonieri maghiari repatriați din Rusia. Pe 29 noiembrie 1918, grupusculul comunist se va constitui în Partidul Comuniștilor din Ungaria și va funcționa ca secție externă a Internaționalei Comuniste (Komintern), autointitulată partid universal al proletariatului. Pe 7 noiembrie 1918 apare și este difuzat primul număr al organului de presă al comuniștilor unguri, „Vörös Újság” (Ziarul Roșu), ale cărui pagini vor găzdui o avalanșă de promisiuni privitoare la rezolvarea problemelor stringente cu care se confrunta societatea maghiară, precum eradicarea șomajului, mărirea salariilor, pensii pentru invalizii de război și pentru văduvele celor căzuți pe front, locuințe sociale categoriilor defavorizate și, în general, protecția populației în cazul unei intervenții militare din partea vreunui stat succesor, în acest sens alimentând opinia publică cu vești privind înaintarea Armatei Roșii, prin Galiția și Ucraina, în sprijinul Ungariei⁴.

În ce ne privește, noua administrație românească a Transilvaniei a luat măsuri de întărire a capacității de apărare militară a provinciei și a menținerii ordinii încă din primele zile ale anului. Astfel, pe 1 ianuarie 1919, „Sfatul Armatei și Siguranței Publice” românești din Sibiu a lansat un nou apel, prin care solicita

3 Magda Ádám, *Woodrow Wilson and the Successor States*, în „Dabubian Historical Studies”, vol. I, no. 4/1987, p. 27.

4 Bődök Gergely, *Vörös és Fehérterror Magyarországon (1919-1921)*, (Teroarea roșie și cea albă din Ungaria, 1919-1921), Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi, Eger, 2018, p. 107.

tuturor cadrelor militare române ale fostei armate austro-ungare să se prezinte în fața autorităților pentru a fi luate în evidență și pentru a se pune la dispoziția acestora⁵, în vreme ce administrația centrală de la București a dispus relocarea unor unități militare din vechiul Regat în Ardeal, cum a fost și mutarea Regimentului 24 Infanterie din Tecuci la Alba Iulia, eveniment sărbătorit cu mare fast și bucurie de populația orașului⁶. În cursul aceleași luni noul prefect, dr. Ioan Pop, a solicitat Consiliului Dirigent îngăduința de a strămuta reședința județului de la Aiud la Alba Iulia⁷. Apoi unități ale armatei române s-au cantonat la Huedin și și-au organizat posturi avansate în Carpații Apuseni, în apropierea liniei de demarcație stabilită de puterile Antantei între teritoriul controlat de forțele române și cel controlat de forțele maghiare⁸.

Și pentru că manifestările ostile instalării autorității românești în Ardeal au început să se înmulțească în unele localități locuite de minoritățile etnice, comandantul trupelor românești staționate la Cluj, la sugestia generalului Berthelot, a emis un ordin cu privire la pedepsele ce se vor aplica tuturor acelor care vor mai defăima națiunea română, vor nedreptăți, batjocori sau maltrata vreun român, chiar și din zonele încă neocupate încă de ostașii români⁹. Ostilitate față de români au manifestat și trupele sârbești de ocupație din Banat, comportamentul abuziv al acestora determinând puterile Antantei să decidă înlocuirea lor cu altele franceze¹⁰. Însă nu toți minoritarii au fost încercați de antipatii față de stăpânirea românească, ci o parte a acestora, e drept că un număr infim și dintre cei cu stare materială, și-au adus brusc aminte de originile lor românești și au încercat să intre în grațiile noilor autorități invocându-și vechile rădăcini valahe. Așa s-au prezentat în fața Comendurii din Cluj cei din neamul grofilor Teleki și Jósika, cu hârtii doveditoare ale stirpei lor ancestrale, exemplul urmat apoi și de cei din spița Bethlen, Mailáth, Nopcsa și Kendefi¹¹.

Apoi, la sfârșitul lunii ianuarie, generalul Traian Moșoiu, comandantul Trupelor din Transilvania, a emis și el o ordonanță cu privire la interzicerea portului uniformelor armatei austro-ungare, începând cu 1 martie 1919, și în legătură cu sancțiunile ce se vor aplica celor care nu se vor conforma sau care vor aduce jigniri sentimentului național românesc¹², urmată de o alta referitoare la pedepsele ce se vor aplica tuturor celor care îi vor nedreptăți în orice fel pe românii ardeleni pentru sentimentele lor naționale¹³. Pe 4 februarie, Consiliul Dirigent a emis ordinul de mobilizare a românilor ardeleni din contingentele 1896-1898 în vederea

5 *Provocare. Sfatul armatei și al siguranței publice*, în „Alba-Iulia”, nr. 1, din 7 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 6.

6 *Sosirea Regimentului 24 Dorobanți la Alba-Iulia*, în Idem, nr. 2, din 1/14 ianuarie 1919, Alba Iulia, pp. 3-4

7 *Administrația comitatului Albei-Inferioare în mâinile Românilor*, în *Ibidem*, p. 1.

8 *Armata română*, în „Tribuna Bihorului”, nr. 1, din 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, Oradea, p. 3.

9 *Comandantul oștirilor românești din Cluj*, în *Ibidem*.

10 *Sârbii*, în *Ibidem*.

11 *Nemeșii unguri din Ardeal*, în *Ibidem*, p. 4.

12 *Ordonanța nr. 2. Portul uniformelor străine*, în „Alba-Iulia”, nr. 4, din 15/28 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

13 *Ordonanța nr. 5. Pedepsirea prejudiciilor din cauza unei atitudini nefavorabile Românilor*, în *Ibidem*, p. 4.

constituirii „Corpului Voluntarilor Români”¹⁴, corp de armată ce avea să servească sub comanda Armatei Române. O lună mai târziu, un prim regiment de voluntari români constituit pe teritoriul Rusiei, din prizonierii ardeleni din Siberia, a sosit la Alba Iulia și de acolo s-a deplasat la Sibiu pentru a fi încadrați în „ordinea de bătaie” a Armatei Române¹⁵.

Aparatul propagandei maghiare ostile unirii Transilvaniei cu România a lansat știrea mincinoasă, difuzată de jurnalul budapestan „Az Est”, cum că adeziunea populației săsești la actul unirii s-ar fi făcut la presiunea Consiliului Dirigent sau la amenințarea armatelor române, informație dezmințită imediat de către Consiliul Național al Sașilor din Ardeal¹⁶, opțiunea minorității germane fiind reiterată public câteva zile mai târziu prin glasul președintelui acesteia¹⁷, Rudolf Brandsch¹⁸, și oficializată pe 8 ianuarie 1919 în plenul Adunării Naționale a Sașilor, desfășurate la Mediaș¹⁹. La fel a procedat și comunitatea ȝiganilor transilvăneni care, în adunarea lor întrunită la Rupea (Cohalm), și-au manifestat adeziune pentru actul unirii și au cerut să fie puși sub protecția Consiliului Dirigent²⁰.

Propaganda maghiară antiunionistă nu s-a mărginit doar la denaturarea unor adevăruri palpabile și dovedite, ci s-a îndreptat și către populația satelor românești din teritoriile încă neocupate de armata română încercând să smulgă de la țărani români adeziuni menite să probeze că aceștia nu ar agreea unirea cu România. Consiliul Național Român din Bihor a luat cunoștință despre aceste manevre ticăloase și a luat măsuri de combatere a lor prin ziarele românești locale. „Cum se știe, în vremea din urmă, când a început să răsară și soarele nostru al Românilor, se îmbulzesc pe satele noastre niște vestitori străini, trimiși de Budapesta. Ei se apropie cu vorbe de plugarii români și le cuvântă de dragoste și fericiri! Le făgăduiesc toate bunătățile pământului, numai ca să-i îmbete de cap. Cu făgăduielile lor mincinoase, ei vin să orbească mintea cea trează a Românului, ca să-l facă să-și puie numele pe niște hârtii, în care stă scris că Românii sunt tare mulțămiiți și fericiți sub stăpânirea ungurească și nu vreau pe lumea asta să se țină de Țara Românească” - se atrage atenția într-un comunicat de presă, primul instrument de contracrarare a acțiunilor ungurești fiind tipărirea broșurii „Către poporul român”, menită să-i lumineze pe cititori în privința împlinirii marelui deziderat unionist al tuturor românilor, și difuzarea acesteia în lumea rurală²¹.

14 *Ordin de chemare (assentare)*, în Idem, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

15 Regimentul voluntarilor ardeleni, în Idem, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3.

16 *Gazeta „Az Est” și sașii din Ardeal*, în Idem, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4.

17 *Sașii din Ardeal*, în „Tribuna Bihorului”, nr. 1, din 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, Oradea, p. 4.

18 Rudolf Brandsch (22 iulie 1880-23 septembrie 1953), politician și deputat. S-a născut la Mediaș, în familia pastorului luteran Brandsch, a studiat filozofia și teologia la Marburg, Jena, Berlin și Cluj, iar din 1910 a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta. Pe 23 octombrie 1918 a susținut un discurs în Parlament, intervenție în cadrul căreia s-a pronunțat pentru integritatea teritorială a Ungariei. În urma discuțiilor purtate ulterior cu Iuliu Maniu, pe 1 ianuarie 1919, în numele Consiliului Național al Sașilor și al Congregației comitatense, pe 8 ianuarie sașii vor consimți și vor achiesa la unirea Transilvaniei cu România - n.n., A.Ț.

19 *Rezoluțiunea Sașilor*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

20 *Adunarea ȝiganilor*, în Idem, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

21 *Apostoli mincinoși*, în „Tribuna Bihorului”, nr. 1, din 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, Oradea, p. 4.

Vecinătatea trupelor maghiare și a celor românești de-a lungul liniei vestice de demarcație a condus inevitabil la câteva incidente armate, toate provocate de soldații unguri, hotărâți să păstreze oricât se mai putea din teritoriul fostului lor regat. Un asemenea eveniment s-a întâmplat pe 14 ianuarie 1919, în dreptul localității Țigani (azi Crișeni) din județul Sălaj, unde militarii maghiari, conduși de maiorul Gyurotsik Mihályi, au minat un sector al căii ferate pe care se deplasa o garnitură de tren ce ducea trupe române în scopul ocupării orașelor Jibou și Zalău. În urma exploziei ce a avut loc, și-au pierdut viața nouă soldați, iar alți 25 au fost răniți. Ancheta condusă de generalul francez Henry Patey a dovedit implicarea universitarului clujean Apáthy István, comisar general al Ungariei de Răsărit (Transilvania) și a determinat arestarea acestuia, precum și plata unei despăgubiri de 900 de mii coroane în sarcina locuitorilor maghiari ai Clujului²². Mărturia locotenentului rezervist Aurel Hetco²³, comandantul gărzii naționale române din Jibou, a scos la iveală și caracterul premeditat al acțiunii, detașamentul maghiar supunându-i pe ostașii români din trenul oprit unui adevărat asediu, până la sosirea și intervenția unui batalion al Regimentului 16 Infanterie Suceava, care ocupase deja Jiboul²⁴. Nemulțumit de măsurile punitive dispuse de generalul Constantin Neculce, comandantul trupelor române din Cluj, Apáthy István s-a adresat generalului Berthelot cu rugămintă de a lua sub protecția sa întreaga populație ma-

22 900.000 coroane tribut asupra Clujului, în „Alba-Iulia”, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

23 Incidentul de la Crișeni (Țigani) s-a derulat în contextul operațiunilor militare române de ocupare a teritoriului nord-vestului Transilvaniei până la noua linie de demarcație, fixată de Comisia aliată a Antantei între trupele maghiare și cele românești. La începutul lunii ianuarie 1919, trupele române s-au pus în mișcare pe direcția orașului Jibou, pe care l-au ocupat pe 11 ianuarie, nu înainte de a dejuca o acțiune maghiară de capturare a trenului cu care se deplasau românii. Ambuscada pregătită de unguri a fost zădărnicită de prezența de spirit a locotenentului rezervist Aurel Hetco, comandantul gărzii naționale din Jibou, care l-a avertizat pe generalul Constantin Neculce, întâlnindu-l în halta Gherla, privitor la intențiile maghiarilor, așa încât ostașii primului batalion al Regimentului al Regimentului 16 Infanterie au coborât din tren în halta Var și au intrat pe jos în oraș, în dispozitiv de luptă. Maghiarii s-au retras astfel spre satul Cuceu, din periferia Jiboului, și apoi spre Zalău, unde se aflau cantonate două companii românești sprijinite de gărzile naționale române locale. Acestea au fost somate de maiorul Gyurotsik Mihályi să părăsească orașul în decurs de patru ore, însă ultimatumul maghiar a fost contramandat de universitarul clujean Apáthy István, pe atunci comisar general al Ungariei de Răsărit (Transilvania), în urma negocierilor purtate între consiliile naționale român și maghiar. În zonă urma să se instaleze al doilea batalion din Regimentul 16 Infanterie Suceava, sub comanda maiorului Gheorghe Rozin, de la care comandamentul maghiar a solicitat un răgaz de zece zile pentru retragere, însă Rozin a limitat termenul la 48 de ore. În aceste context, pe 14 ianuarie au pornit către Zalău două secții românești de mitraliere, conform surselor istorice maghiare, în vreme ce sursele românești spun că efectivele românești, imbarcate în tren, au așteptat în halta Gârceiu retragerea ostașilor maghiari. În realitate maghiarii au minat sectorul de cale ferată ce ducea la Zalău și astfel trenul cu soldați români a trebuit să oprească în halta Țigani, unde a și fost asaltat de forțele maghiare. În sprijinul românilor asediați în tren, a intervenit de la Jibou, în contraofensivă, primul batalion din Regimentul 16 Infanterie, i-au forțat pe unguri să se retragă, au recuperat trenul și pe 15 ianuarie au intrat în Zalău. În rândul ostașilor români au fost înregistrați 6 morți, 13 răniți și 7 dispăruți. Dintre morții, doar unul dintre cei șase a căzut în luptă, ceilalți cinci, soldați-căruțași, au fost capturați și executați ulterior de unguri. Ancheta condusă de generalul francez Henry Patey a stabilit vinovăția maghiarilor pentru producerea incidentului, după ce la Zalău a găsit o telegramă transmisă comandamentului militar maghiar din Zalău, prin care acesta îndemna trupele la rezistență armată. Pe baza acestei probe, generalul român Constantin Neculce, comandantul Diviziei 7 Infanterie din Cluj, a ordonat arestarea profesorului Apáthy István și impunerea unei despăgubiri de 900.000 de coroane în sarcina locuitorilor Clujului, spre folosul ostașilor români uciși - n.n., A. Ț.

24 Apáthy defunct, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4.

ghiară din Ardeal, cerință pe care comandantul francez a refuzat-o, amintindu-i petiționarului maghiar că el însuși a fost victima agresiunii maghiarilor pe când se afla în vizită la Arad, la sfârșitul lunii decembrie 1918. „*Noi luăm sub scut toate popoarele cari merită să le luăm; după cele petrecute în Arad, în prezența mea, poporul dumneavoastră nu s-a dovedit demn și la înălțimea chiemării sale. Te rog deci să iei la cunoștință că aici suntem pe pământul României-mari*” - i-a replicat înalt demnitarul francez²⁵. Că generalul francez avea dreptate în spusele sale a dovedit-o alte două incidente petrecute pe 22 ianuarie 1919, când două detașamente ungurești au atacat pozițiile românești din satele Țigani și Ortelec, din Sălaj²⁶, precum și asasinarea cu bestialitate a sublocotenentului român George Tămașiu²⁷, din comuna Poieni, județul Cluj²⁸.

Consiliul Dirigent a și întrerupt la începutul lumii martie relațiile cu guvernul maghiar și și-a retras reprezentantul diplomatic de la Budapesta²⁹, pe Ioan Erdely, după ce o comisie aliată de anchetă a făcut lumină în cazul asasinatului în masă săvârșit de soldații maghiari împotriva țăranilor români din comuna bihoreană Sighiștel³⁰, și din alte localități veci-

25 *Apáthy și Berthelot*, în Idem, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

26 *Comunicatul oficial român*, în Idem, nr. 6, din 29 ianuarie/11 februarie 1919, Alba Iulia, p. 2.

27 Sublocotenentul Gheorghe Tămaș, originar din comuna Poieni, jud. Cluj, a fost asasinat de către soldații maghiari pe 25 ianuarie 1919. În documentele întocmite ulterior de comisia româno-franceză de anchetă se consemnează: „Cea mai cutremurătoare moarte au provocat-o sublocotenentului Gheorghe Tămaș. Acesta încercând să se refugieze a fost prins, și lângă gară a fost maltratată în mod barbar. Tatăl scrie în declarația dată că băiatul său la un moment dat *«a cerut mai bine să-l împuște și să scape mai ușor de chinuri»*, nu l-au lăsat nici să zică rugăciunea, ba i-a luat și 3.000 de coroane și ceasul de aur. A doua zi, declară tatăl *«mi-am găsit fiul îngropat până la brâu, partea superioară a capului era aplecată ajungând fruntea pe pământ. Era acoperit cu pietre, uscături și gunoi. După ce a fost scos de aici s-a constatat că avea 7 împușcături în piept și foale și cel puțin 20 de împunsături cu baioneta pe întreg corpul... Nu mi-au permis să plâng în jurul cadavrului, nici să-i facem înmormântare creștinească»*. Când s-a plâns comandantului ungur a primit replica: *«No, vă mai trebuie România Mare? Acum voi veniți la rând»*. Declarația este semnată de părinții victimei și de 10 martori, din care 3 unguri”. Apud Vladimir Roșulescu, *Teroarea ungurească din zonele Transilvaniei încă neocupate de armata română*, în „Art-Emis”, din 25 martie 2018.

28 *George Tămașiu*, în „Alba-Iulia”, nr. 7, din 5/18 februarie 1919, Alba Iulia, p. 2.

29 *Cu republica maghiară*, în Idem, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3.

30 Abuzurile și fărâdelegile în zonă au fost săvârșite de către soldații unui detașament secuiesc cantonat în localitatea Băița, sub comanda locotenentului Karacsony Jenő, începând din a doua jumătate a lunii februarie 1919. Soldații maghiari, în permanență amețiți de băutură, organizau expediții de jaf prin satele românești din împrejurimi. Primele victime sunt Sofron Baicu și Teodor Pele, din Câmpanii de Jos, respectiv Macsin Zoica și Sandre Zoica, din Câmpanii de Sus, ridicați de la domiciliul și executați pe drumul ce lega satele lor cu localitatea Sighiștel, în locul numit „Valea Lupului”. Apoi, pe 3 martie 1919, cinci soldați turmentați au rechiziționat atelajul țăranului Ștefan a lui Simion, din Băița, și l-au obligat pe proprietar să-i ducă la Sighiștel, unde voiau să jefuiască gospodăria țăranului înstărit Atanasie Toader, care își dusesese familia la Sibiu pentru a o proteja. De altfel, în sat mai rămăseseră doar câțiva bătrâni, ceilalți locuitori fiind fugiți prin păduri de spaima soldaților maghiari. Când au coborât din căruță, unuia dintre ostași i s-a agățat șnurul uneia dintre grenade, pe care le avea atârnat de centură, în șirela (codârla) căruței și în felul acesta soldatul s-a auto-detonat, accident constând ulterior de medicul legist dr. Borha. Camarazii săi s-au speriat și, crezând că au fost atacați, au deschis foc de armă asupra caselor și au aruncat grenade în curțile acestora și, când li s-a isprăvit muniția, au solicitat sprijinul detașamentului lor sub pretextul că „valahii” s-au răsculat. La ora 14 a pornit spre Sighiștel un pluton de militari, condus de maiorul Debreczi, sublocotenentul Ponsicki și o grupă de mitraliori conduși de bolșevicul Szanto (comerciant în Băița). Ajungând în satul Fânațe au deschis foc de armă și au produs primele victime, apoi și-au continuat omorurile în Sighiștel, după care au dat foc satului. Un prim bilanț al fărâdelegilor înregistrează victimele: Ștefan a lui Simion (Băița), Gheorgar Vasile (Băița), Pașca Ilie a Ciontului, Tuduc Constantin a Licuții,

ne³¹, precum și datorită vânătorii de preoți declanșate prin județul Sălaj³².

Apoi, în drumul lor spre Maramureș trupele române, pornite să ocupe Sighetul, au fost atacate la intrarea în oraș de către formațiuni de luptă ucrainene care, la riposta armată a românilor au fost nevoite să se retragă, nu înainte de a lăsa în urma lor 50 de morți, 50 de răniți și 350 de prizonieri³³. Nici la frontiera răsăriteană a României Mari nu era liniște. Aici, o serie de briganzi bolșevici treceau frecvent hotarul țării și atacau detașamentele militare românești. Pe 13 ianuarie 1919 au căzut victime unei asemenea samavolnicii generalul Stan Poetaș³⁴, doi sublocotenenți și șaptezeci și cinci de ostași români, prinși într-o ambuscadă organizată de bandele bolșevice care au trecut Nistrul înghețat, cu complicitatea ucrainenilor din satele riverane³⁵.

În ce privește trecerea sub autoritate românească a tuturor teritoriilor transilvănene locuite majoritar de români, la finele anului 1918, generalul Henry Berthelot i-a solicitat vice-colonelului Fernand Vix, șeful Misiunii Militare Aliate din Ungaria, să înștiințeze guvernul maghiar că „armata română este îndreptătită să treacă peste linia de demarcare și să ocupe următoarele orașe: Cluj, Dej, Sătmăr, Oradea-mare, Radna, Arad, Marghita și Sighetul-Marmației” - și că „Aceasta ocupațiune va ține până la sosirea trupelor franceze”³⁶. În aceeași zi, autoritățile cehe anunțau și ele ocuparea militară a orașului Košice din Slovacia³⁷, în vreme ce locuitorii unguri din Bratislava și împrejurimi au declarat că se vor opune cu arma-n

Boldor Vasile a Anii, Boldor Măriuca, Roman Măriuca, Haneș Ileana, Pașca Anisie a Lii Costi și Pașca Mărie, martor care, deși împușcată în piept, a supraviețuit. Mai târziu, lista a fost completată cu Ștefan Gherger, cărușul care-i transportase pe cei cinci ostași turmentați la Sighiștel, apoi cu Boldur Vasile, Pașca Pascu, văduva lui Pele Teodor, Tuduc Costan, Pașca Ilie, Dronca Mihai, Dronca Alexandru, Dronca Iosif, Toader Atanasie, Haniș Gligor, Baicu Nicolae, Haniș Pavel și Ilie Groza a Costi. Ziarele maghiare pomeneau de doar nouă morți și mai multe gospodării incendiate, dar pe când a sosit la Oradea maiorul francez Dauphont, cu scopul de a conduce o anchetă la locul masacrului, autoritățile maghiare, conduse de comisarul guvernamental Kátz Béla, au încercat să-i zădărnicească misiunea invocând motivul că n-au de unde să-i pună la dispoziție un automobil, iar când fruntașii români din oraș au făcut rost de unul, aceleași autorități l-au intimidat pe ofițerul francez spunându-i că nu-i pot garanta viața de se va deplasa la Seghiște - n.n., A.Ț.

31 *Dovezi nouă despre adevăruri vechi*, în „Alba-Iulia”, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3.

32 *În Sălajiiu*, în „Foaia Diecezană”, nr. 10, din 23 martie 1919, Caransebeș, p. 3.

33 *Comunicat oficial*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4.

34 Stan Poetaș, născut la 5 decembrie 1870 la Ulmu, jud. Brăila, general al Armatei Române. A urmat școala militară și la 19 ani a absolvit-o cu gradul de sublocotenent, comandant de pluton. În 1916 avea gradul de colonel, la comanda Regimentului 40 Infanterie Călugăreni, a luptat pe frontul din Dobrogea și s-a afirmat în pe frontul Neajlov-Argeș (Bătălia Bucureștilor). În vara anului 1917 a comandat Brigada 17 Infanterie, cu care a luptat la Mărășești. În iarna anului 1918 este trimis în nordul Basarabiei pentru a organiza apărarea armată împotriva bandelor de dezertori ruși și ucraineni, precum și a bandelor bolșevice, care efectuau incursiuni de jaf în zonă. Pe 8 ianuarie 1919 s-a deplasat către Hotin, de unde primise informații că banda bolșevicului G.I. Bărbuță trecuse Nistrul înghețat. Soldații detașamentului românesc au fost atacați din spate, din satele locuite de ucraineni, iar generalul a fost doborât de lunetistul S. Fosu, iar trupul i-a fost apoi boțocorit. Asasinul a fost prins în 1929 și condamnat la moarte, în vreme ce G.I. Bărbuță și bandiții lui au fost prinși și executați de trupele ucrainenilor naționaliști conduși de Simion Petliura - n.n., A.Ț.

35 *General român mort în luptă cu bolșevicii*, în „Alba-Iulia”, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

36 *Armata română va ocupa și Oradea-mare, Aradul și Sighetul-Marmației*, în „Biserica și Școala”, nr. 52 din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, Arad, p. 5.

37 *Cehii au ocupat Cașovia*, în *Ibidem*.

mână ocupanților cehi din zonă³⁸.

Neîncrederea puterilor Antantei a fost alimentată în special de pregătirile militare ale Ungariei și de către comportamentul abuziv al forțelor armate maghiare în teritoriile revendicate de statele succesorale. Astfel, Divizia secuiască, care a fost organizată la finele anului 1918, a fost forțată să se retragă din Transilvania înspre vest. Sub conducerea colonelului Kratochvil Károly, unitatea a luat în cele din urmă poziție de-a lungul liniei Vașcău - Ciucea - Zalău - Baia Mare - Maramureș, aproximativ la granița Transilvaniei istorice cu Ungaria.

În iarna anului 1918-1919, ofițerii unității au început să profite de pauzele de moment din spatele frontului pentru a recruta intens. Cu toate acestea, mobilizarea a dat rezultate medii. Cei mai mulți soldați au fost mobilizați în Debrețin și Satu Mare, în timp ce cei care locuiau în regiunile interioare ale Câmpiei Tisei - după mai bine de patru ani de război - au arătat puțin entuziasm pentru apărarea armată. Colonelul Gyula Ruszkay amintește că într-unul din satele din Szatmár „doar 30 de persoane ni s-au alăturat în urma recrutării. Nu mai există entuziasm pentru unguri, erau obosiți de lungul război. Zoltán Muzsnai a relatat ulterior între cele două războaie mondiale despre starea de spirit a populației. „Le-am oferit bărbaților arme și haine să stea cu noi, să oprească Ungaria de Jos, să nu privească batjocura Marii Câmpii cel puțin ... În ciuda tuturor problemelor și dificultăților, până în primăvara anului 1919, Divizia Secuiască a devenit cea mai mare unitate maghiară de luptă, cu un număr total de 11.353 de ofițeri³⁹.

Harta întocmită de istoricul Révész Tamás se bazează pe un registru de cohorte al unuia dintre regimentele de infanterie ale diviziei și prezintă reședința permanentă a voluntarilor din județul Bihor, în comparație cu compoziția etnică a fiecărei plase. Din date reiese clar că majoritatea soldaților au fost recrutați din Oradea și din împrejurimile sale, precum și din teritoriile de naționalitate mixtă, în timp ce în zonele cu o majoritate maghiară departe de liniile de demarcație, populația a rămas destul de pasivă. Conform surselor rămase, acesta nu a fost în nici un caz un fenomen unic, iar ofițerii diviziei secuiești au raportat atitudini similare și de-a lungul primei linii.

Apoi ambele regimuri maghiare ce s-au perindat la cârma țării s-au folosit de refugiații maghiari din Transilvania ca de o sursă de revigorare a efectivelor militare proprii, în special în perspectiva ofensivei duse în zona montană din nordul Ungariei, când au fost cucerite câteva zone slovace⁴⁰.

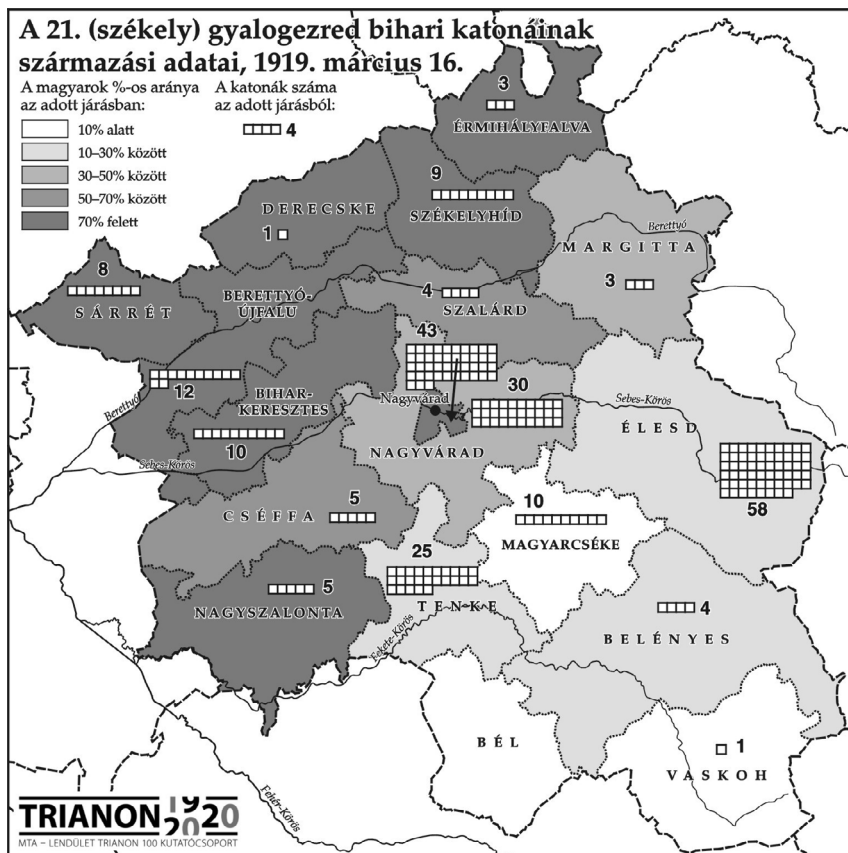
Contrariat de dispoziția generalului Berthelot, premierul maghiar Károlyi Mihályi l-a însărcinat pe profesorul clujean Apáthy István, comisar guvernamental al Ungariei de Răsărit, să-l trimită la Sibiu pe baronul Emil Horvath-Petrichevich, fostul împuternicit al guvernului maghiar în problema etatizării școlilor confesio-

38 *Până la cea din urmă picătură de sânge*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

39 Révész Tamás, *1919 eleji helyzetkép Bihar vármegyéből*, (Situația de la începutul anului 1919 în Bihor) în <https://trianon100.hu/cimke/1919>, din 31 octombrie 2019.

40 Szűts István Gergely, *Menekültkérdés és a Tanácsköztársaság menekültpolitikája*, (Problema și politica refugiaților în Republica Bolșevică) în „A zsidózó Kun Béla és a többiek”, în *Mandiner*, din 20 mai, 2019.

nale românești din Transilvania, sub guvernarea Tisza Istvan, pentru a negocia și a-l convinge pe generalul francez să-și revoce decizia. Acesta a sosit la Sibiu însoțit de prințul Hohenlohe, cei doi fiind însă imediat arestați de o patrulă românească la hotelul „Împăratul Romanilor” și duși în fața Consiliului Dirigent, care le-a zădărnicit misiunea⁴¹.

<https://trianon100.hu/cimke/1919>

La Budapesta, eșecul negocierilor a determinat demisia cabinetului și înlocuirea acestuia cu un altul de coloratură social-democrată, sub președinția premierului ad-interim Berinkey Dénes⁴², iar în țară dezicerea socialiștilor români de asocierea lor cu omologii maghiari, pronunțată în cadrul lucrărilor congresului Partidului Social-Democrat (secția română), desfășurat la Sibiu în ianuarie 1919⁴³.

Către sfârșitul lunii, străzile Budapestei s-au transformat în teatre de luptă între soldații maghiari bolșevizați și agenții poliției urbane care încercau să reîn-

41 Deținerea baronului Horvath Petrichevich, în „Biserica și Școala”, nr. 52 din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, Arad, p. 6.

42 Guvernul maghiar s-a constituit, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4.

43 Sibiu, în *Ibidem*.

troneze ordinea. În urma unei astfel de confruntări, în fața cafenelei „Hungaria” au rămas pe caldarâm cinci morți și opt răniți⁴⁴, iar redacția jurnalului budapestan „Pesti Hirlap” a fost devastată de către o mulțime de manifestați, nemulțumiți ce criticile aduse de gazetă lumpenproletariatului ce demonstrează pe străzile capitalei⁴⁵. Curând ministrul Cultelor, Kunfi Zsigmond, a decretat eliminarea religiei din instituțiile de învățământ⁴⁶. Situația politică din capitala ungară s-a deteriorat și mai tare după ce Regele Ferdinand al României a ordonat trupelor române, pe 28 februarie 1919, să treacă linia de demarcație și să ia sub control românesc teritoriile de la vest de această arbitrară și efemeră frontieră⁴⁷, decizie precedată la Sibiu de un mare miting de solidaritate a românilor ardeleni cu frații lor din Crișana, Sălaj și Sătmar⁴⁸, iar la 4 martie a fost înștiințat printr-o telegramă venită de la Paris și Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, că linia demarcațională a fost mutată și că armatele române trebuie să ocupe „Sătmarul, Oradea-mare, Aradul și Careii-mari” - și că „De la această linie până la Tisa, teritoriul va fi ocupat de trupe franceze”⁴⁹.

Pe 20 martie 1919 comandantul Misiunii Militare Franceze la Budapesta, vice-colonelul Fernand Vix, i-a înmănat premierului Károlyi Mihály decizia prin care Conferința de Pace impunea înființarea unei zone demilitarizate la vest de linia de demarcație de pe Carpații Apuseni, zonă ce cuprindea printre altele orașul Debrețin și o parte a Câmpiei Tisei (Alföld). Șeful cabinetului nu a acceptat-o și în aceeași zi a anunțat demisia cabinetului său, în speranța că un guvern pur socialist va fi mai în măsură să rezolve problema. El nu cunoștea în acel moment faptul că social-democrații încheiaseră deja un acord de fuziune cu comuniștii și că hotărâseră instaurarea dictaturii proletare de îndată ce vor prelua puterea, așa că a doua zi a fost făcută publică demisia guvernului și lovitura de stat bolșevică s-a derulat cu succes. Există însă dubii în privința autenticității iscăliturii „așternute” pe documentul demisiei de către fostul premier⁵⁰.

Când premierul demisionar Károlyi Mihály le-a oferit guvernarea, social-democrații maghiari s-au temut să alcătuiască un cabinet în care să nu fie prezenți și comuniștii, pe semne le-a fost frică de posibilele lor acțiuni subversive, așa că au hotărât să gestioneze împreună. Dar politica definitorie a noului guvern, instalat la 21 martie 1919, au imprimat-o comuniștii, care au preluat modelul sovietic. Aripa comunistă, stânga radicală, reprezentată de indivizi precum Landler Jenő sau Böhm Vilmos, comandantul trupelor roșii, pleda pentru introducerea dictaturii proletare, în vreme ce aripa socialistă, reprezentată de Kunfi Zsigmond,

44 *Ibidem*.

45 *Turburările din Budapesta sunt tot mai dese*, în Idem, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3.

46 *Religia și școala*, în Idem, nr. 6, din 29 ianuarie/11 februarie 1919, Alba Iulia, p. 2.

47 *Peste linia de demarcație*, în Idem, nr. 9, din 19 februarie/4 martie 1919, Alba Iulia, p. 4.

48 *O mare adunare populară*, în *Ibidem*, p. 3.

49 *Mutarea liniei demarcaționale*, în Idem, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3.

50 Gali Máté, *Elbukik a proletárdiktátúra 133 napos rémuralma. A Tanácsköztársaság zsákutca volt a magyar történelemben*, (Eșecul regimului de 133 de zile al terorii dictaturii proletare. Republica bolșevică a fost o pată neagră în istoria Ungariei) în „Magyar Nemzet”, din 1 august 2019.

Peidl Gyula și Peyer Károly, înclinau pentru o politică a „jumătăților de măsuri”, adică mai moderată.

Oricum, decizia Antantei a creat stupoare și a alimentat temeri în rândul opiniei publice maghiare, sentimente pe deplin reliefate în articolul de fond găzduit de periodicul budapestan „Pesti Napló” din 22 martie 1919, sub titlul „Dictatura proletariatului”. „Noua eră a Revoluției Maghiare s-a deschis astăzi: Imperialismul hoțesc al Antantei, viziunea ei îngustă, politicile sale flămânde și nesătule au împins tânăra Republică Populară Maghiară într-o criză ce nu se putea rezolva decât printr-o nouă faptă revoluționară. Vice-colonelul Vix, la ordinul generalului Lobit, comandant al trupelor franceze staționate în Ungaria, a înaintat guvernului, ieri la prânz, o notă ce conținea ultima decizie luată de Antanta la Conferința de Pace. Conferința de Pace de la Paris a hotărât că liniile de demarcație ale trupelor de ocupație din Ungaria vor fi considerate de acum ca frontiere definitive și a mai stabilit, de asemenea, o largă zonă neutră ce include următoarele orașe maghiare: Arad, Oradea, Satu Mare, Seghedin și Nagykanizsa. Nota mai dă dreptul cehilor să traverseze Dunărea și să ocupe importante zone de pe Dunăre. Dacă această decizie mizerabilă și inumană a Conferinței de Pace va deveni realitate, atunci Ungaria va fi distrusă și Budapesta se va scufunda. Ar rămâne vreo 40 de kilometri între noile granițe ale armatelor de ocupație și Budapesta, iar de pe această îngustă bucată de pământ ne-ar fi imposibil să întreținem traiul unei capitale cu două milioane de locuitori. Conform deciziei Antantei, ar trebui să părăsim această zonă neutră în zece zile, să abandonăm acolo materialul militar adunat și să răspundem notei până vineri seara. Guvernul nu a acceptat nota Antantei și și-a asumat imediat consecințele refuzului: a demisionat în bloc” - aprecia gazeta budapestană, după care însera și proclamația lansată poporului maghiar de premierul demisionat Károlyi Mihály⁵¹.

Pentru a consolida regimul comunist din Ungaria, Kremlinul a luat în calcul mai multe posibilități de întrajutorare a Budapestei. Una dintre acestea, luată în discuție în aprilie 1919, prevedea deplasarea unor forțe armate ucrainene în sprijinul lui Kun Bela, mai ales că forțele armate cehoslovace și românești făceau presiuni asupra frontierelor maghiare și era de așteptat ca și sârbii să le urmeze exemplul. Kun a și început demersurile în acest sens, iar Jukums Vācietis, comandantul suprem al Armatei Roșii, l-a contactat telegrafic pe V.P. Antonov-Ovseenko, șef-comisarul politic al Ucrainei, pentru a găsi cea mai eficientă și rapidă cale de asistență militară a Ungariei, aceasta constând în alegerea rutei Galiția-Bucovina înspre frontiera maghiară pentru deplasarea trupelor. Riscul major al acestei inițiative era însă acela că traversarea teritoriului în cauză ar fi putut declanșa ostilități militare cu Polonia. Pe de altă parte, războiul civil din Rusia nu se încheiase, iar pentru Vācietis prioritară, la acel moment, era ocuparea bazinului Donbas de către sovietici⁵².

51 *Dictatura Proletariatului*, în „Pesti Napló”, nr. 69, din 22 martie 1919.

52 Robert Service, *Trotsky: A Biography*, Macmillan Publishers, London, 2009, p. 251.

În această direcție, nu întâmplător prima acțiune a noului stat proletar maghiar a fost să solicite o alianță „armată și spirituală” guvernului Rusiei Sovietice, după cum dădea de știre cotidianul mai sus pomenit. „Gărzile roșii ale rușilor au ajuns în sectorul Cernăuți-Hotin. Avem toate perspectivele de a conlucra cu armatele fraților proletari ruși pentru a stârpi definitiv hoțiile imperialismului. Prima zi a celei de-a doua revoluții maghiare s-a scurs liniștită și fără vărsări de sânge, la fel ca în 31 octombrie anul trecut, ziua revoluției populare maghiare. Încă o dată Ungaria, țara proletariatului maghiar, s-a mișcat și a trântit la pământ pe hoții și prădătorii care s-au jucat în tăcere cu sângele maghiar și cu viitorul proletariatului mondial” - se afirma în gazetă⁵³.

Situația politică, economică și socială a Ungariei a fost atât de grav tulburată de cabinetul condus de Kun Bela, încât până și opinia generală a agențiilor de presă prezente în capitala maghiară, cum că numai intervenția armatelor române ar putea înlătura guvernul bolșevic de la Budapesta și ar reinstaura ordinea în Ungaria⁵⁴, tot acestea semnalând și starea de canibalism politic în care a decăzut conducerea bolșevică a Ungariei, manifestată prin condamnări la moarte și execuții în rândurile liderilor aflați la putere⁵⁵. Abuzuri grave ale comuniștilor maghiari au fost semnalate și în teritoriile românești aflate încă sub ocupația militară a bolșevicilor unguri. Informațiile venite de aici vorbeau despre arestarea episcopului ortodox al Aradului, Ignatie Papp, a vicarului ortodox al Oradiei, Roman Ciorogariu și a teologului greco-catolic orădean Iacob Lazăr⁵⁶, alte semnalau asasinarea unor lideri politici ai românilor bihoreni⁵⁷, în vreme ce Marele Cartier general al Armatei Române anunța oficial că detașamente maghiare au săvârșit noi încălcări ale liniei de demarcație săvârșite de trupele maghiare, care au atacat pozițiile românești de la Crișeni (Sălaj, Bodești (Arad))⁵⁸, toate aceste fărâdeleghi determinând, începând cu 16 aprilie 1919, declanșarea ofensivei armatelor române dincolo de linia de demarcație și eliberare în următoarele patru zile a întregului teritoriu locuit de românii din vestul Transilvaniei⁵⁹, pentru ca pe 11 mai să fie raportată ruperea frontului de pe Tisa în sectorul Szolnok, pătrunderea avangărzii armatei române pe teritoriul de pe malul drept al Tisei și reușita operațiunilor de tăiere a retragerii armatelor maghiare⁶⁰, succese care l-au făcut pe liderul bolșevic Kun Bela să solicite începerea tratatelor de pace cu guvernul român și cu cel cehoslovac⁶¹.

Așadar, trupele române cantonate pe linia Sighet - Crișeni - Ciucea - Zamvor riposta energic împotriva armatelor bolșevice maghiare, vor elibera teritoriile Sălajului, Sătmarului și Bihorului și până la 1 mai vor atinge malul stâng al Tisei,

53 *Ibidem*.

54 *Foile din străinătate*, în „Alba-Iulia”, nr. 14, din 26 martie/8 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3.

55 *Nebuniile ungurești nu mai au capăt*, în Idem, nr. 15, din 15 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3.

56 *Episcopul Ignatie Pap internat*, în Idem, nr. 16, din 20 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3.

57 *Români spânzurați*, în *Ibidem*.

58 *Marele Cartier General*, în *Ibidem*.

59 *Intrarea trupelor române în Oradea-Mare*, în Idem, nr. 17, din 29 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3.

60 *Dezastrul trupelor ungurești*, în „Tribuna Bihorului”, nr. 14, din 28 aprilie/11 mai 1919, Oradea, p. 2.

61 *Ungurii cer pace*, în *Ibidem*.

unde se vor opri, înființând un punct de joncțiune, cu trupele cehoslovace la Tokaj, pentru a zădărnici vreo acțiune militară de într-ajutorare a bolșevicilor maghiari dinspre Rusia⁶². În aceste condiții în teritoriile amintite se va instala administrația românească. În unele locuri însă, cum a fost și în cazul Bihorului, o bună parte a funcționarilor vechiului regim maghiar vor păstrați în posturi pentru o vreme⁶³. Primarului Rimler Károlyi, cel care a întâmpinat la porțile orașului armatele române, conduse de generalul Traian Moșoiu, îi va reveni sarcina de a gestiona vizita familiei regale a României la Oradea pe 23 mai 1919⁶⁴.

La 19 aprilie 1919, au intrat în orașul Satu Mare trupele colonelului român Cleante Davidoglu, punând capăt astfel oricărei speranțe de reconstituire unui stat maghiar și deschizând un lung proces de integrare a nord-vestului țării în Regatul României Mari. Orașul se confruntase cu probleme grave vreme de o lună, cât a guvernat aici administrația bolșevică, care a părăsit urbea pe 17 aprilie 1919, cu doar două zile mai devreme. În acest context, administrația maghiară, reorganizată în toamna anului 1918 sub primarul Lénárd István, a predat orașul armatei române. Pe parcursul marșului dinspre Cluj, trupele au fost atente ca prestația lor să fie impecabilă încât să nu se înregistreze atrocități pe parcurs. Motivul principal era proximitatea frontului, dar și facilitarea procesului ulterior de consolidare⁶⁵. Momentul a fost immortalizat de regretatul primar Augustin Ferentiu, care și-a scris memoriile în 1924, documentul fiind păstrat de un moștenitor al pictorului Aurel Popp. Este unica relatare detaliată a marșului românilor și a zilelor care l-au precedat. De subliniat sunt două aspecte legate de textul memoriilor, anume că populația maghiară aștepta cu nerăbdare intrarea armatei române, remarcă valabilă însă doar în raport cu Republica Sovietică Maghiară. Pe de altă parte, argumentul colonelului Davidoglu, cum că intervenția armatei române a fost executată la comanda Antantei, este considerat de istoriografia maghiară ca fiind doar o scuză. Prima ședință a Consiliului municipal, de după ocupație, în care primarul Lénárd și-a dat demisia, motivând că nu cunoaște limba română, poate fi socotit ca fiind primul pas în procesul de schimbare a regimului⁶⁶. În înaintarea lor, armatele române s-au oprit și și-au consolidat pozițiile pe malul stâng al Tisei.

În schimb bolșevicii maghiari au reușit să oprească avansul armatelor cehoslovace și chiar să pornească o contraofensivă de succes. După multă vreme, la Budapesta ajungeau din nou vești bune de pe front, pe 20 mai 1919 trupele roșii ocupaseră orașul Miskolc, iar articolul de fond găzduit de periodicul de stânga „Népszava”, din 7 iunie, anunța „suntem în Košice, Banská Štiavnica, Korpona și

62 G.D. Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, Ed. Cartea Românească S.A., București, 1922, pp. 42-62.

63 *Cărmuire românească la oraș și la comitat*, în „Tribuna Bihorului”, nr. 14, din 28 aprilie/11 mai 1919, p. 5.

64 Lucia Cornea, *Instituția primarului și primarii Oradiei între 1918-1944*, în „Oradea, pagini de istorie”, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, 2003, Oradea, pp. 73-74.

65 Sárándi Tamás, *Impériumváltás Szatmárnémetiben, 1919 április*, (Schimbarea administrației în Satu Mare, aprilie 1919) în <http://trianon100.hu/blog-cikk/imperiumvaltas-szatmarnemetiben-1919-aprilis>, din 24 septembrie 2019.

66 *Ibidem*.

Nagysurány”, pentru ca a doua zi să revină cu titlul „Pumnul puternic al revoluției a zdrobit capitalismul internațional... Muncitorii domnesc la Košice, Korpona și Banská Štiavnica... Arealul de exploatare a capitalismului ceh s-a restrâns... Revoluția socialistă a cucerit un teritoriu vast și prețios”⁶⁷.

Apoi, s-a produs o ruptură și între conducerea comunistă și corpul ofițeresc al vechii armate maghiare, deoarece bolșevicii erau interesați mai mult de răspândirea ideologiei lor și de exportul revoluției decât de restabilirea vechilor granițe ale Ungariei. Această falie s-a făcut simțită în special după campania militară dusă de unguri pentru recucerirea unor regiuni ale Slovaciei, din mai-iunie 1919, când trupele au fost silit să se retragă după ce Kun Béla a primit două note de la președintele francez George Clemenceau. În prima sa telegramă, Clemenceau i-a propus să constituie o delegație spre a putea participa la lucrările Conferinței de Pace, iar în cea de a doua i-a promis că va temporiza ocupația militară românească așezată pe malul stâng al Tisei⁶⁸.

În iulie însă, Kun Béla a încercat să-și recâștige poporul de partea sa printr-o victorie militară, așa că armatele bolșevice maghiare au atacat pozițiile trupelor române, încălcând astfel înțelegerea cu Aliații. Operațiunea s-a încheiat printr-o răsunătoare înfrângere, care a declanșat după ea ofensiva părții adverse și marșul armatelor române către capitala ungară, în vreme ce ostașii maghiari se retrăgeau în dezordine către vest⁶⁹. Această retragere i-a demoralizat pe soldați și i-a determinat pe cei mai capabili ofițeri, precum Stromfeld Aurel, să demisioneze. Așadar, în primele săptămâni ale lunii iulie 1919, în ciuda faptului că armata română nu a părăsit aliniamentul din stânga Tisei și în ciuda cererilor așa-numitei celei de-a doua liste a lui Clemenceau, Republica Sovietică era într-o criză serioasă. Prin urmare, autoritățile militare și politice au decis să lanseze un atac împotriva forțelor române la 20 iulie 1919, care traversează Tisa.

Lovitura principală a fost lăsată unităților de trecere la Rakamaz, Szolnok și Szentes. Însă, după succesul primelor câteva zile, ofensiva s-a oprit din cauza creșterii rezistenței românești și a dificultăților de recrutare. La 24 iulie 1919, armata română a contraatacat și a suprimat cu succes trupele maghiare în Dunăre-Tisa. Șeful Statului Major Julier Ferenc și-a prezentat demisia, care nu a fost acceptată de conducerea politică. Ca urmare a crizei emergente a conducerii și a luptei fără speranță cu inamicul învingător, moralul Armatei Roșii s-a prăbușit foarte repede. Pe fondul contra-ofensivei din iulie a armatelor române pe râul Tisa, guvernul Kun Béla a găsit resursele necesare să coordoneze retragerea trupelor sale și odată cu acestea și a echipamentului feroviar existent. Însă, acest inventar includea și echi-

67 *A Népszava a június 10-i kassai népgyűlésről*, („Glasul Poporului” la adunarea populară de la Kosice din 10 iunie) în „Kronika”, din 11 iulie 2019.

68 *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, H.M. Stationery Office, 1947, London, p. 83.

69 Gali Máté, *Elbukik a proletárdiktatúra 133 napos rémuralma. A Tanácsköztársaság zsákutca volt a magyar történelemben*, (Eșecul regimului de 133 de zile al terorii dictaturii proletare. Republica bolșevică a fost o pată neagră în istoria Ungariei) în „Magyar Nemzet”, din 1 august 2019.

pamentul feroviar din teritoriile ungurești locuite de români, cehoslovaci și sârbi⁷⁰.

La 1 august, Consiliul guvernator revoluționar a încercat încă o dată să-și mobilizeze țara în interior, dar spre deosebire de luna mai 1919, cel mai important organ decizional al Republicii Sovietice, Consiliul Muncitorilor și Militarilor din Budapesta, considera deja că nu are sens să continue lupta. Fără sprijin din partea conducătorilor dictaturii proletare, au decis să demisioneze, iar majoritatea comisarilor naționali au fugit la Viena cu trenul. Guvernul sfaturilor și-a anunțat demisia pe 1 august 1919, gestiunea țării fiind lăsată în mâinile unui cabinet format din social-democrați moderați, conduși de Peidl Gyula, un fruntaș care nu făcuse parte din conducerea bolșevică. Foștii miniștri comuniști și-au luat familiile și s-au refugiat la Viena, cu trenul de seară din acea zi, unde guvernul austriac de stânga le-a oferit azil politic⁷¹. Pe 4 august trupele române au intrat în Budapesta⁷².

Concluzia cea mai îndreptățită e cea formulată de istoricul Ablonczy Balázs, care afirmă că Republica Bolșevică Maghiară, a celor 133 de zile, a constituit o anomalie ce a întrerupt evoluția istorică a Ungariei. De aceea, dictatura comunistă instaurată în anii 1947-1948 nu poate fi considerată o continuatoare a celei instalate în 21 martie 1919⁷³.

Augustin Țărău

Muzeul Orașului Oradea-Complex Cultural, RO
e-mail: gustav_arhive@yahoo.com

70 Lojkó Miklós, *British policy on Hungary, 1918-1919: a documentary sourcebook*, in *SSEES occasional papers*, vol. 28, School of Slavonic and East European Studies, 1995, p. 293.

71 Gali Máté, *loc. cit.*

72 Paul A. Hanebrink, *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism and Antisemitism, 1890-1944*, Cornell University Press, Ithaca, 2006, p. 74.

73 Gali Máté, *loc. cit.*

SĂTMĂREANUL IULIU ARDELEAN DE LA CONTRIBUȚIA LA MAREA UNIRE LA DETENȚIA POLITICĂ

Marius UGLEA

Abstract: *Iuliu Ardelean was one of the Greek-Catholic priests who contributed to The Great Union from 1 December 1918. He was born on 8 September 1888 in Băbășești, Satu Mare County. Iuliu Ardelean was delegated by Ocna Șugatag Electoral Circle to The Great National Assembly in Alba Iulia. For his anticommunist actions was arrested in February 13, 1952.*

Keywords: *Iuliu Ardelean, the Greek Catholic priest, Great Union, December 1, 1918, Political Detention, Communist Regime, „Securitate”*

Prezentul articol face parte din seria lucrărilor dedicate personalităților care și-au adus contribuția la săvârșirea și desăvârșirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 în spațiul maramureșean. În paginile care urmează ne vom opri asupra vieții și activității preotului greco-catolic Iuliu Ardelean, ales delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din partea Cercului Electoral Ocna Șugatag (Maramureș), și care, în final, a ajuns să sfârșească în spatele gratiilor temnițelor comuniste, datorită convingerilor sale neconforme cu cerințele regimului comunist din România.

Iuliu Ardelean s-a născut la 8 septembrie 1888 în localitatea Băbășești, județul Satu Mare¹ (vezi anexa 1). A avut 3 frați și o soră: Emil Ardelean - învățător, Octavian Ardelean - medic, Victor Ardelean

1 Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității București (în continuare ACNSAS), *Fond Penal*, dosar nr. P. 791/1952-1953, vol. 30, p. 2. A se vedea și Klara Guseth (coord.), *Contemporani cu Marea Unire de la 1 decembrie 1918: Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, Baia Mare, 2018, p. 53, modulul biografic dedicat preotului Iuliu Ardelean.

- șef de gară și Emilia (căsătorită cu Vlad Mihai, preot paroh în comuna Petrova - Maramureș). Tragismul vieții l-a cunoscut încă din tinerețe, când soția sa, Elisabeta, născută Rednic, fiica fostului preot din Văleni a decedat la 2 ani după căsătorie, în 1915. Cu aceasta a avut doar o fetiță. În ceea ce privește studiile, cele primare le-a început la Școala din Negrești, continuându-le în Oradea, Baia Mare și Satu Mare. A urmat cursurile Academiei Teologice din Gherla, fiind hirotonit preot în 1913, activând mai întâi ca și paroh la Văleni (Maramureș)². În perioada 1919-1935 a fost preot la Borșa, Iapa (Sighetu-Marmației), Ocna Șugatag, Ieud, Mănăstirea din Moisei.

Cum am menționat anterior, a fost delegat din partea Cercului Electoral Ocna Șugatag la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, fiind ales în urma adunării de la Giulești de la sfârșitul lunii noiembrie 1918, alături de preotul din Sârbi, Iuliu Emil Fucec jr. Pe lângă participarea sa la încheierea marelui act istoric, preotul Iuliu Ardelean s-a implicat și în viața politică a noului stat românesc, înscriindu-se ca și membru în PNT, devenind în scurt timp și vicepreședinte al organizației acestui partid din Ocna Șugatag. Pentru convingerile sale politice a ajuns să fie arestat în 13 februarie 1952, fiind internat la coloniile de muncă de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, mai precis la Peninsula³.

În cele ce urmează am încercat să redăm o parte din destinul tragic al preotului, bazându-ne pe dosarele informative, penale sau de rețea păstrate în cadrul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității din București. Astfel, înainte să fie reținut, mai precis în 1947-1948, preotul Iuliu Ardelean a fost obligat de către autoritățile comuniste să treacă la confesiunea ortodoxă. Ca și preot ortodox a fost suspectat de către Securitate că ar păstra legături cu preoți greco-catolici „clandestini”, din Sighet, Baia Mare și Satu Mare, care refuzaseră să treacă la confesiunea ortodoxă: „Cu ocazia unificării din 1948, și în urma reținerii Episcopului Rusu Alexandru din Eparchia din Baia Mare o parte din preoțimea greco-catolică a aderat la ortodoxie, iar o parte nu, rămânând și pe mai departe simpatizanți ai bisericii catolice”⁴. Acesta a fost principalul motiv pentru care Iuliu Ardelean a fost reținut. În fișa personală întocmită de Direcția Generală a Securității Statului - Regiunea Baia Mare se mai menționa faptul că preotul ar fi discutat cu unul din preoții greco-catolici clandestini, Sabău Mihai, despre eventualitatea declanșării unui război și despre ajutorarea unor preoți fugari din Raionul Sighet (anexa 2). Același document îl caracterizează ca „un element inteligent, retras, nu este încăpățânat, puțin sincer în declarații”⁵, întrucât: „Din declarația sa dată în fața noastră rezultă că nu a avut legătură cu grupul clandestin greco-catolic și nici nu a auzit de existența acestui grup dela vreun membru preot. Recunoaște că s-a întâlnit ocazional cu Sabău Mihai, preot din Satu Mare, însă acesta nu i-a spus nimic despre cultul clandestin greco-catolic. Nu a primit nici un fel de ajutoare

2 *Idem*, dosar nr. P. 77017/1952, declarație Iuliu Ardelean din 24 iunie 1952, ff. 1-7.

3 *Ibidem*.

4 ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. I. 970.165/1952-1953, f. 12.

5 *Ibidem*.

bănești de la nici un preot care ar fi intrat în grupul lui Sabău. La întâlnirea avută cu Sabău Mihai, a discutat asupra eventualității unui război și asupra fugarilor de care știe că sunt dispăruți, însă fără a preciza locurile unde se află sau legăturile lor. ...Științe rezultate din declarațiile altora: Îl arată pe Sabău Mihai, că în anul 1951 s-a întâlnit cu el pe stradă în Satu Mare, de circa 2 ori, fiind de față și D-na Borișteac, Veisz Vasile și Nemeș Ștefan, cu care ocazie a început să discute despre eventualitatea unui război și fugarii înarmați din Maramureș. Îl arată Mihali Floare, Mihali Maria, Chindriș Maria și Vasile Pop că este un element nesperios și suferă de viciul beției. Nu au cunoștință să depună vreo activitate pe linia cultului clandestin greco-catolic.”

În împrejurările mai sus menționate, la 13 februarie 1952, atenție, la vârsta de 64 de ani, este dus la Colonia de Muncă Peninsula de la Canalul Dunăre - Marea Neagră, fiind condamnat, conform fișei matricole penale păstrate la ANP Jilava, la 2 ani muncă silnică, ispășind aproximativ un an din această pedeapsă, deoarece în 2 martie 1953 se stinge din viață pe patul Spitalului Penitenciar Văcărești din București (anexa 3)⁶.

Prin cele prezentate, dorim să aducem un omagiu tuturor celor care, din generația Unirii, și-au găsit sfârșitul în penitenciarele, coloniile și batalioanele de muncă comuniste, dar și celor care după eliberare au rămas marcați de suferințele îndurate în aceste unități până la sfârșitul vieții lor.

Marius Uglea

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș, RO
e-mail: ugleamar17@gmail.com

⁶ *Ibidem*, f. 1, extras înregistrare deces Iuliu Ardelean.

Anexa 1

Nr. adresei D. G. S. S. _____
cu care a fost înaintată _____

Nr. _____

Fișe personală

Internat la _____
Pedeapsa expiră la _____

Numele și prenumele Arhelieș Lucu
Adresa actuală Saga - Siget -
Profesiunea actuală pen

I. Date de stare civilă:

Născut _____ anul 1938 luna Septembrie ziua 5
In comuna Bărbăntu județul Teleorman țara Rom.
Căsătorit cu Mădă copii (fete, băieți) 1 fată
Fiul lui Amuză și al Amuză de profesie instructor
Domiciliat în Arhelieș
Cetățenia rom. Naționalitatea rom. origina socială me. boier
Studii Academia de Politică
Situația militară Comisar Militar

II. Date cu caracter informativ:

Domicilii anterioare Siget - Iul, Budei, Bornea și Arhelie

Starea materială în prezent la mare

In trecut _____

Expropiat — naționalizat (ce și unde) _____

Apartenența politică în trecut și prezent P.N.T. Yamin

Condamnări suferite la timp arestare în 1 cu jurnale în activitate politică

Funcțiuni ocupate (când și unde) pen

Ce limbi cunoaște: limba maternă rom. alte limbi maghiară, germană

Anexa 2

(141)

FIȘA PERSONALĂ

D.G.S.S. REGIUNEA BAIA MARE

Înaltă de Direcția, Serv. Județean

Nume și prenumele: ARDELEAN IULIU

Prezenta: _____

Fals: _____

Signaturea infractorului: *Iuliu Ardelean*

În infracțiunii: Banuit pentru încadrare în cultul clandestin grec-cat.

Înfrățirea: preot ortodox provenit din grec-cat.

Clasa socială: mic burghez

Înfrățirea politică: în trecut P.M.T., în prezent neîncadrat.

Prezenta: fără avere.

Vârstă: 64 ani

La nașterii, comuna, județul, țara: 1888, Babasești, Rai. Satu Mare. R.P.R.

Adresa domiciliu: comuna, județul, țara: Iapa, Raionul Sighet,

Locuință anterioară: Iapa, Babasești.

Naționalitatea: <u>română</u>	Starea civilă: <u>văduv</u>	Expunerea rezumativă a infracțiunii A fost banuit că ar face parte din cultul clandestin grec-cat. A avut legături cu Sabau Mihai, membru în cultul clandestin cu care discuta despre eventualitatea unui război și despre preoții fugari din Raionul Sighet,
Religie: <u>română</u>	Tată: <u>Dumitru</u>	
Înfrățirea: <u>ortodox.</u>	Mamă: <u>Maria</u>	
	Sot(ția): <u>văduv</u>	
	Copii: <u>1 copil</u>	
	Rude: <u>7 frați.</u>	

Fotografiat de _____

Cliseul Nr. _____

Dactiloscopia de _____

Academia teologică: română și magh.

La ce posedă: _____

Clasa militară: confesor

Calitatea ca infractor: _____

Ampla dactiloscopică: _____

FOTOGRAFIA

Anexa 3

R. P. R.
 STATUL POPULAR AL RAIONULUI
 "NICOLAE BALCESCU"
 COMITETUL EXECUTIV
 BUCUREȘTI

Numerul pentru uzul
 organelor de stat.
 28

EXTRAS DE MOARTE

(UZ OFICIAL)

Numele ARDELEANU prenumele IULIAN
(litere mari de tipar)

Numele și prenumele tatălui DUMITRU
(litere mari de tipar)

Locul nașterii -
(localitatea și raionul)

Vîrsta 65 ani, sexul BĂRBĂTESC

Data morții: anul 1953 (cifre și litere)
 luna MARTIE ziua 21 (cifre și litere)

cauza morții: -

Ultimul domiciliu: Localitatea BAIA MARE

Str. COMUNA IAPA nr. -

Moartea a fost trecută în registrul Stării Civile din BUCUREȘTI
NICOLAE BALCESCU la nr. 394
(localitatea și raionul)

Anul 1953 luna MARTIE ziua 4

Locul morții BUCUREȘTI
(localitatea și raionul)

Strada Spitalul Hacărăst nr. -

Eliberat astăzi 17 XII 1960 cu nr. 27099

MENȚIUNI:

C.N.S.A.S.
 14 AUG 2018
 S.I.P.R.D.

Se certifică de noi exactitatea prezentului extras.

DELEGATUL STĂRII CIVILE

19 | 956 Imp. MCF

100 DE ANI DE LA APARIȚIA PUBLICAȚIEI „SATU MARE”

Viorel CÂMPEAN

Abstract: *The study considers the 100th anniversary of the publication of the periodical „Satu Mare”. Appeared as an organ of the national party, it was the first newspaper of the Romanians in Satu Mare after December 1, 1918. It was founded by Darius Pop and Augustin Silaghi. Then came Anton Davidescu, George A. Petre and G.M. Zamfirescu. The value of information in the newspaper decreases as its political role increases. He ceased to appear when the royal dictatorship was established. Undoubtedly, for 20 years it has been a good information organ for Romanians in Satu Mare County.*

Keywords: „Satu Mare” (newspaper), Satu Mare (County), Darius Pop, Anton Davidescu, G.M. Zamfirescu, Ștefan Anderco, National Peasant Part.

Anul IV. Numărul 58. Apare Miercurea și Duminica. Cenzurat: A. Szilagyi. Miercuri, 19 Iulie 1922.

Redacția →
SATU-MARE
Strada Lucaciu No. 5.
Telefon: No 174

SINGURUL ZIAR
ROMÂNESC din
ținuturile aceste.

Satu Mare

Abonamentul:
Pe un an . . 104 Lei
Pe 1/2 an . . 52 „
Pe 1/4 an . . 26 „

Numărul 1 Ieu.

Se primesc reclame și anunțuri cu prețuri moderate.

Șef redactor responsabil:
A. DAVIDESCU.

ORGAN POLITIC INDEPENDENT

ADMINISTRAȚIA:
Strada Lucaciu No. 5.

Domnul N. Iorga la Sătmar.

Marele învățător al neamului pentru orașul nostru și întregul ținut cea mai măreață, sărbătoare pe care o dorim de atâta vreme.

Printre puținele orașe ale Ardealului, Sătmarul se bucură de această înaltă cinste, de a fi cercetat de cel mai de seamă cetățean al României.

Ziua de Joi, 20 Iulie va fi

mai mare dragoste de neam și țară.

O atitudine curioasă.

Contra reformei agrare și contra „moșilor nomazi”. — „Gazdák Lapja” își face de cap.

Dacă există sau nu la Satu-Mare o gazetă cu titlul „Gazdák Lapja” puținii își dau seama. Noi nu i-am face reclama dacă cazul nu ar constitui o insultă la adresa țărânilor și democrației noastre.

Să trecem la fapte: N'am cunoscut gazeta din chestie. Am avut norocul de a cunoaște numai două numere de ale ei, anume: 27 și 28 a.c. În acest din urmă număr prin articole

Comunicat

Conducerea județeană a partidului național-țărănesc a fost sesizată că niște necunoscuți, transfugi politici, comeniți compromisi circula prin județ și încearcă să amăgească masele compacte a național-țărăniștilor, susținând că acolo este adevăratul partid național-țărănesc unde este dl. Vaide-Voevod.

Față de această procedură ilegală, caracteristică celor ce o fac, conducerea partidului național-țărănesc aduce la cunoștința tuturor membrilor și în special atrage aten-

ția tuturor președinților de organizație că dl. Alexandru Vaide-Voevod a părăsit partidul național-țărănesc și astfel toți aceia cari vorbesc în numele dlui Vaide-Voevod sunt străini de partidul nostru.

În consecință președinții organizațiilor locale și membrii activi sau aderenți nu vor da nici o crezare necunoscuților, transfugilor politici și oportuniștilor dlui Vaide-Voevod.

Org. jud. a part.
național-țărănesc.

Tineret, jos cu naționalismul de vorbe!

Prin însăși definiția sa tineretul întruie generația, înțelesul de jure, idealismul și cu o înclinare a acestor trei virtuți, — energie. Adeci toamă condițiile primare pentru marile înfaptiri, postulamentul pe care generațiile de tineri din trecentul românesc și-au ridicat stăruie nepericlitare.

Se potrivea însă dela rășolu început, cu tineretul nostru, un fenomen care contrazice așteptările și care amenință însăși edificiul nostru de stat, clădit cu atâtea jertfe.

Dar ce este în definitiv dictatura?

Dictatura este un regim politic care a constituit și el unul din lanțul fazelor spre progres. Dictatura a fost însă și ea necesară în sensul său, pentru asigurarea stăruie minime și despuind mulțimea de drepturi și libertăți a făcut ca să se simtă și mai mult jucat și înșelărit și cu atare să se accentueze, să crească neîncrederea în maselor, contra marii puma de oportuniști. Va să zică cumințina populară orice rău are și partea lui de bine.

Așa și numai așa ne arată istoria regimurile absolutiste din trecentul destul de apropiat. Ori, panu eu întrebarea tineretului nostru: *găsite el de bună rețineră unor stări intolerabile?* Ie cred, că da, că la mijloc, mai de grabă o gresală de mizerat.

Tineretul acestui țări nu poate să lupte contra mulțimilor, — cătușă este din naștere. El nu poate să fie contra libertăților și egalității pentru toare și nu resentul părinții săi la

84, 48 și 1907. Sau dacă poate, aceasta o face din rațiune.

Pe cerul vieții noastre politice s-au abătut în ultimul timp adevărate furtuni de formule marelui și nu ales morală. Lumea și noi alții noi tineri nu trebuie să ne lășăm sedus de ele fiindcă toate tind la înfaptirea poziției uzurpatărilor de ieri. Tineretul trebuie să se pătrundă de mai mult spirit critic. El trebuie să judece lucrurile în fond și să treacă peste ademențările de suprafață. Se cere mai mult realism și pozitivism.

Ar fi cea mai mare crimă să dăm cu piciorul euceririlor de

foe ale țărâniștii noastre. Și ar fi de altfel și un non sens să înțelegem roșta istoriei pentru imperfecțiunile de moment ale democrației. Pentru că dacă până acum n'am gustat decât poma amară a democrației cu tot calvarul de decepții, aceasta s'a întâmplat fiindcă țărâniștea noastră, — masa electorală — nu știe să izece de toate euceririle. Și atunci în loc de scepticism să luăm taulul de coarne și să nu ne astămpărăm până ce nu vom reuși să îndreptăm țărâniștea, pe calea adevărului și a conștiinței intereselor sale.

Drumul nostru este bine definit: descendența din țărâni și cu atare trebuie să le opriți în cauză. Dar nu numai legăturile de sânge ne cer acest lucru ci înșăși instinctul și imboldul național, fiindcă țărâniștea este națiunea, iar noi suntem fiii săi.

Nimic nu-mă scârbește mai mult decât atitudinea neprecisă și de multe ori averșimă pe care o manifestă tineretul nostru față de țărâniștea. Ni-a fost dat nu o dată să înfruntăm prețuri cari mă înfăptuiau cu înțelegerea. *Apoi ce crezi căi țărâniștea? Credeți că noua constituție ecodată că să ne dădese nouă badca ghiocilor?* Nu le-am răspuns fiindcă înțelegerea reflectă prea multă prostie, dar le-am dat să înțelegă că în țărâniștea tineretului nu poate să fie decât țărăniștea fiindcă altfel am comite cea mai mare trădare pe care o înregistrat o ecodată istoria.

Dela țărăniștea se așteaptă însă un naționalism pozitiv înfaptuiri pe teren, ceea ce reclama de bună seamă și munca...

Ion V. Târziu.

Mari frământări în partidul liberal

Neamul nostru în partidul liberal erau din momentul formării cabinetului Tătărescu. Cera firea că liberalii cei mai bătâni și cei mai autoritari n'au putut vedea cu ochi buni înțelegerea lui Guță Tătărescu de șef de guvern, contra voinței partidului și cu neglijarea unor frunțoși mai merituosi și mai experimentați. Mirajul puterii însă îi făcu pe neamul nostru să tacă și să se resemneze.

Trup de 18 luni neamul nostru era mare gâsca expresie prin câte o declarație mai mult sau mai puțin curajoasă a dlui Dinu Brătianu, însă până acum seful de regulă a doua și retracția și revenea de la urma căderii Guvernului și a conștientului ce putea urma pentru partidul liberal.

În timpul din urmă situația s'a schimbat. *Și schimbat*...

pe mai departe și spune: *Regimul sub care trăim e regimul unei monarhii semi-absolute, nu constituțională. Guvernele, tinerele de până acum, CA SI CEL ACTUAL, au sunt emanția parlamentului și a națiunii, ei se găsesc într'un servileu comandat.*

Îată cum și în ce formă se declară despre actualul regim un fruntas liberal, un prieten al dlui Dinu Brătianu și fost ministru.

.....
Cronica

Economie Liberală

.....

Pentru a satisface meritele de agent liberal a dlui Radu Ileanu zis Nuta, a fost delatrat din slujba de subprefect dl. Alexandru Pop, om priceput și muncitor și peste tot slujbaş de carieră.

Dar fiind, că acestui om nu i se putea lua salariul săi din fund, că pentru Radu Nuta Ileanu principalul era salariul, comisia interioară a județului a ajuns la următoarea hotărâre: De ce să nu dăm și lui Nuta al nostru ceva, că doar un dăm din bugetul nostru și un hotărâre săi dea 14.500 Lei salar și 5.000 Lei diurne de deplasare.

.....

Academia ilegală s'a fiut în vișul tuturor pentru a satisface meritele de agent al așezării ale dlui Nuta Radu.

.....

Țărâniștii noștri știu că trebuie să plătescă fiindcă statul câștigă cu atâtea sânge și jertfe trebuie susținut.

Până unde vreți să ajungați domnilor liberali?

Prețul 1 Leu.

Apare Miercurea și Dumineca.

Cenzurat: Dr. T. Dosa

Duminică, 29 Aprilie 1923.

Anul V. Numărul 33.

Redacția :
SATU-MARE
Str. Lucaci No. 5.

Telefon: No 174

SINGURUL ZIAR
ROMÂNESC din
finuturile aceste.

Satu Mare

ORGAN POLITIC INDEPENDENT

Seî redactor responsabil :
A. DAVIDESCU.

Abonamentul
Pe un an . 104 Lei
Pe 1/2 an . 52 "
Pe 1/4 an . 26 "
In strelnătate
pe un an . 200 "

Numărul 1 leu
Se primesc reclame și anunțuri cu prețuri moderate.

ADMINISTRAȚIA:
Str. Lucaci No. 5.

ADIERI...

In acest Sătmăr — punctul cel mai depărtat al românismului — am găsit o admirabilă conștiință națională, un entuziasm pentru scrisul și cuvântul strămoșesc, fără pereche.

Alcea, versul românesc vibrează cu farmec inedit... Amintiri auzguste, de suferință, vis și jertfă a trecutului, palpiță în aerul de primăvară.

Chemărilor de azi li se adaogă inspirata voce a celor cari au murit în speranța acestor vremi de infrafire...

Verbul latin și melodia populară urcă spre slavă, biruitoare ca Dreptatea.

Bat inimile, brațele sânt încordate în pregătirea mării munci care ne așteaptă, la un loc cu toți

cei ce vor să muncească spre pășirea patriei comune, în umbra turnurilor și zidurilor grandioase ale atător biserici, pe malurile Smeșului repede.

Un vânt de optimism, de bunăvoie, în Satu-Mare...

Și în acest suflu generos, în inima binecuvântatelor plaiuri someșane, sângele bate viu și tânăr în artere într'un ritm sănătos, năvalnic, cuceritor...

Santinela neclintită, vrednică, la capatul pamânturilor românești, Sătmărul are o chemare mltă, de-a cărei isbândă nu se îndoiește nimeni, când i-a fost dat să prada pata dragostei. Căi etan căia înfruntă românească și cantă biruința în soarele lui April...

Victor Eftimiu.

De vorbă cu dl Victor Eftimiu.

Fostul director general al teatrelor el însuși scriitor și artist, își sorbea liniștit ceaiul în Cafeau "Dacia".

— Am venit să vă cer părerea asupra felului cum s'ar putea organiza aici în Ardeal și celelalte provincii alpine, teatrul românesc, încep cu prezentându-mă dlui Eftimiu. În special, noi de pe această frontieră suntem cu totul lipsiți de artiști români și trebuie să ne mărșăluim la stăngacele încercări ale trupelor de diletanți cari de multe ori ne dau în caricatură diferitele piese.

— Când am fost director al teatrelor, — răspunde dl Eftimiu, făcusem un minunat proiect care inițura acest neajuns. După teatrele din Cernăuți și Chișinău doream să mai organizez încă 3 mari teatre românești în Ardeal. Printre acestea țara și Oradea-Mare. D-tră, din Sătmăr erali să fii satisfăcuți de acea trupă. Pentru că în Oradea, elementul românesc nu este numeros spre a putea acoperi întreținerea unei trupe bune, se făcea apel și la contribuția d-tră. De două ori pe săptămână artiștii din Oradea veneau la Sătmăr. Tot așa și cu celelalte orașe. La Carei-Mari, Bala-Mare, eventual Seini și Șomcuta, urma să se dea reprezentări. În felul acesta românii de prin orașele de frontieră ar fi avut puțința să aibă în tot timpul teatrul românesc.

Liberalii — îmi spune dl Eftimiu — și mă roagă să accentuez — au o politică anticulturală, nu numai în ce privește teatrul, dar și alte instituții culturale.

— În privința școlilor răspund eu — nu veți contesta, dl Eftimiu, eforturile ce le face actualul guvern pentru a înzestra satele și orașele noastre cu școli de tot felul. Campania pentru construirea localurilor de școli este o dovadă!

— Te înșeli, dl Eftimiu, ei vorbesc de școli; toate zările lor laudă inițiativa ministerului de instrucțiune și în schimb fac bănci!

Văzând că dl Eftimiu nu lăbește de loc pe liberali, caut să schimb vorba, întrebându-l despre literatură și mai ales despre frumoasele sezoane ce le în în orașele din Ardeal.

Audiția muzicală și ceaiul de la atelierul pictorului Aurel Pop

Miercuri la orele 5 p.m. în atelierul pictorului Aurel Pop a avut loc o intimă audiție muzicală. Erau de față toți scriitorii, mulți intelectuali și numeroși artiști.

Dl Bendiner și dra Viorica Farago au cântat mai multe bucăți clasice. Au fost căldurose felicitări de asistenți. Însi desăvârșită însușire apoi s'a petrecut și aici până pe noapte. Nici nu se putea altfel. Atelierul dlui Pop este un templu impondabil cu lucrările de valoare ale acestui artist. Aici în semiobscuritatea unui ungher, o pânăz înfățișează uriașele storfări ale Regelui Creațiunii, de a distruge pe se-

Vizita scriitorilor români la noi.

Primirea în gară, găzduirea. — Banchetul. — Interview cu dl Victor Eftimiu, fost director general al teatrelor. — O audiție muzicală și un ceai intim în atelierul pictorului Aurel Pop. — Șezătoarea. — Balul. — Plecarea.

Miercuri, Joi și Vineri, orașul nostru a trăit cele mai înălțătoare clipe.

Marți la orele 8 s'a cu trenul accelerat au sosit în localitate următorii scriitori: dl Victor Eftimiu, A. Cazaban, Liviu Rebreanu, Mircea Rădulescu, Ion Minulescu, Alfred Moscu și E. Speranția insoțit fiind de George A. Petre, redactor la revista Cele trei Crișuri.

În gară așteptau ilustrii oaspeți autoritățile civile și militare în frunte cu dl prefect Cantuniari și comandantul garnizoanei.

Deasemenea Corpul ofiteresc, școala normală și școala de meserii și elevii de la internatul Casa Invățătorilor. Mai erau de față corpul didactic secundar în cap cu dl Roman și Seles și cel primar în frunte cu dl Deleanu, președintele asociației învățătorilor.

Public numeros din toate straturile sociale, ieșise să întâmpine pe scriitorii români. În sunetul muzicii, în uralele mulțimei, oaspeții coboră pe peron unde se fac cunoștințele. Dl Prefect prezintă peșeele autorităților, pe directorii și profesorii școalelor și pe ziaristi, apoi dl primar Ferențiu în câteva cuvinte bine simțite le urează bun sosit. La aceasta răspunde poetul Minulescu exprimându-și bucuria că la acest colțșor de gară găsesc o așa entuziasată primire.

În elegante trasuri sunt împărțiți pe la notabilitățile orașului unde sunt găzduiți.

Deși orașul se scaldă în întunericul nopții pe toate străzile se observă drăpele treiculori și ferestre luminate.

Banchetul

Miercuri la orele 1³⁰ în frumoasa sală a hotelului "Dacia" s'a servit un banchet în onoarea scriitorilor. Au luat parte numeroși preoți de prin satele apropiate, dornici să se desfate un moment la masă cu acei ce știu prin scriutul lor să samene în sulele atăta duioșie, făcând pe oameni mai buni și mai iertători. Peste o sută de persoane sunt prezente. Restaurantul "Dacia" a pregătit în schimbul unui moment preț mncării delicioase și un vin excelent.

Cel dintâi care a luat cuvântul a fost dl Prefect Cantuniari, închinând pentru M. S. Regele și întreaga Dinastie. Apoi dl primar Ferențiu, aduce salutul orașului scriitorilor români.

Răspunde dl I. Minulescu. Mai vorbesc părintele I. Costin, dl N. Barbul, părintele Ardelean, subrezizorul Farago, Eugen Seles și părintele Epaminonda Lucaci. Din partea scriitorilor vorbesc dl Victor Eftimiu și dl A. Cazaban.

Prețul 1 Leu. **CENZURAT: p. Prim procuror Papp.**

Anul V. Numărul 69. Apare Miercurea și Duminica. Duminică, 2 Sept. 1923.

Redacția ::
SATU-MARE
 Str. Lucaciu No. 5.
 Telefon: No 433

SINGURUL ZIAR
ROMÂNESC din
 ținuturile aceste.

Abonamentul
 Pe un an . 104 Lei
 Pe 1/2 an . 52 „
 Pe 1/4 an . 26 „
 În strelnitate
 pe un an . 200 „

Numărul 1 leu.
 Se primesc reclame și anunțuri cu prețuri moderate.

ADMINISTRAȚIA:
 Str. Lucaciu No. 5.

ORGAN POLITIC INDEPENDENT

Impresiile unui profesor cehoslovac.

Am în fața mea traducerea exactă a unor „Impresii de călătorie în Transilvania”, publicate într-un ziar din Košica. Autorul, un profesor din acel oraș, a făcut o călătorie de 10 zile prin principalele orașe ale Ardealului. Cum era de așteptat, nu a fost ocolit nici Sătmarul. Profesorul cehoslovac pomeneste de școlile minorităților din Satu-Mare și are destule elogi pentru modul cum sunt conduse. Se miră de faptul, că românii nu s’au atins de ele și acestea funcționează în condițiuni destul de bune. Și este natural se fie așa, răspunde autorul impresiilor, cât am stat în acest oraș mare din Ardeal, n’am auzit nici un cuvânt românesc. Pe străzi, în magazine, la marile cafeuri, toată lumea vorbea ungurește și nemțește. Am impresia că în aceste ținuturi, români nu sunt de loc, sau dacă sunt, există numai o minoritate disparentă în marea masă de locuitori maghiari și evrei.

Jată ce pătim când strănși în jurul unei cafele, sau la o conversație, întrebuițăm altă limbă decât cea românească. Fără să vrem dăm ocazie streinilor cari vin pe la noi să facă constatări ca cele arătate mai sus. Și cu drept cuvânt. Ori cât am schimba firmele, oricât ne-am tradi să organizăm serbări naționale cu fasturi și banchete, nu vom reuși să dăm un colorit românesc orașului, dacă în instituțiile noastre publice se întrebuițează toate limbile afară de aceea a statului. Străinul când vine la noi în țară este lovit de faptul că, pe unde merge nu aude românește. Desigur nu vom impune populației streine să vorbească românește. Vom cere însă aceasta românilor. Apoi instituțiile publice sunt obligate să întrebuițeze în grai și scris limba statului.

Dacă am admite numai în parte această regulă, streinii cari vin la noi, n’ar avea ocazie să facă constatări ca cele ce le-a făcut profesorul cehoslovac, de care nu ne putem plânge că nu sunt adevărate.

A. Davidescu.

ENGROS ȘI DETAIL **Preț fix!**

Postăvăria Neumann

stofă foarte ieftină pentru domni și doamne.
 Str. Mihai Viteazul (fost Rákóczi u.) No. 29. Casele Episcopiei.

Satu-Mare

ABONAMENTUL:

Pe un an 400 Lei
Pe 6 luni 200 Lei
Pe 3 luni 100 Lei
La schimb pe un an 250 Lei

Organul Partidului Național-Tărănesc

Apare sub conducerea unui comitet

Redacția și administrația:

Satu-Mare

Plața Bătăriei 6. 1

Comunicat

În primul an după împlinirea visului milenar al unității tuturor românilor „de la Nistru până la Tisa”, în ziua de 24 Septembrie 1919 a apărut pentru întâia dată ziarul „Satu-Mare”.

Acest ziar a răspândit pentru întâia oară slova românească pe aceste plaiuri înstrăinate. El a trezit conștiința națională în sufletul acelor, cari — poate fără voință — nu-și mai vorbeau limba dulce strămoșască. El a întărit credința acelor, cari asemenea lui Toma din Scriptură, nu credeau în sublima realitate.

În timp de 16 ani ziarul „Satu-Mare” a dezvoltat o muncă altruistă, ideală, muncă cinstită pentru neam și țară. A fost sentinela curajoasă, straaja neamului și vigilentă.

Astăzi situația s-a schimbat și anume: Regimul actual în urma asasinării regelui I. G. Duca a introdus cenzura. Fără ca de data aceasta să ne adăncim în examinarea legalității, necesității sau oportunității menținerii cenzurii românești, totuși, guvernul după un timp oarecare a crezut că merită să limiteze cenzura la unele chestiuni și instituții fundamentale cum sunt: Siguranța statului, coroana, armata.

În orașul Satu-Mare însă există o cenzură aparte (noi generic), o cenzură paravan sau zid chinezesc după care potașii mărunți, cari se cred mari, își aranjează liniștit afacerile lor.

Dacă nu ar fi așa, atunci ziarul Satu-Mare neatinându-se nici odată de chestiunile și problemele oprite de cenzură, nu ar apare numai după număr cu pete albe, ciunșit și desfigurat de foarfece criminale a cenzurii abuziv și inestintat.

S-a scris în acest ziar despre alegerea nouului director al spitalelor, despre revizoratul școlar, despre activitatea unor fruntași ai regimului, am reprodus discursul programatic al dlui Mihalache — apărut în toate ziarele țării — am reprodus articole din alte ziare și toate au fost tăiate în parte sau în întregime.

Iată în ce sens s-a schimbat azi situația.

Ziarul Satu-Mare după o activitate de 16 ani nu poate să relateze, să comenteze și feri doamne să critice activitatea potentăților zilei. Nu e permis a descoperi adevărul. Nu se admite să atragi atenția vremii asupra (și sau instituțiilor) pe cari îi vezi căzând în greșeli și făcând gafe, fiindcă cenzura atotputernică tăie.

După toate aceste ziarul nostru

consecvent atitudinii sale curajoase de străjer vigilent, impiedecând fiind pentru moment de abuzul cenzurii în realizarea chemării sale aduce la cunoștința iubitorilor cetitori că în semn de protest,

față de cenzură propriu zisă, dar mai ales față de abuzul cenzurii din Satumare,

suspendă apariția ziarului pe timpul, cât există cenzura

și totodată pentru îndreptarea situației intolerabile de până acum și pentru reprimarea abuzului s-a adresat instanțelor judecătorești competente.

**Redacția ziarului
„Satu-Mare”**

În 24 septembrie 2019 s-au împlinit 100 de ani de la apariția primei publicații în limba română de după Marea Unire, pe teritoriul de azi al județului Satu Mare. A fost numită „Satu Mare”, poate pentru că nici nu se putea alege un nume mai inspirat pentru această primă publicație românească. Disputele între formele „Satu Mare” și „Sătmar” aveau să dureze pe tot parcursul perioadei interbelice (chiar și în paginile ziarului) și, chiar și după decembrie 1989. În interbelic s-a luat, în cele din urmă, o poziție de compromis: județul se numea Sătmar iar orașul (municipiu din anul 1928), Satu Mare.

În preajma aniversării centenarului apariției, Ioan Nistor a semnat în presa locală un articol intitulat *O sută de ani de la apariția primului ziar românesc din Satu Mare*¹. Realizarea acestui studiu ne-a fost facilitată de preocupările de o viață pentru revuistica sătmăreană ale lui Nae Antonescu. trebuie să precizăm că nu am avut acces la colecția publicației decât începând cu cea din anul 1922.

Publicația „Satu Mare” a fost fondată în anul de după înfăptuirea Marii Uniri, ca organ al Partidului Național Român. A apărut cu intermitențe între 1919-1938, două decenii.

Primul număr al bisăptămânalului (apărea la început miercuri și duminică) a fost tipărit în 24 septembrie 1919, faptul fiind considerat „un însemnat eveniment cultural al vremurilor noi, premisă a creării unui climat favorabil manifestărilor literare”.

Director era Dariu Pop (1887-1965), iar redactor responsabil dr. Augustin Silaghi (Szilaghi). Nu vom stărui în aceste rânduri asupra personalității lui Dariu Pop, lui Ioan Nistor datorându-i-se cunoașterea și punerea în valoare a operei acestuia². În schimb vom vorbi despre avocatul Augustin Silaghi (1878-1920), născut la Sanislău. Probabil că școala primară a urmat-o în localitatea natală. Studiile gimnaziale și liceale le-a absolvit la Beiuș, unde a obținut bacalaureatul în anul

1 „Informația de duminică”, Satu Mare, an XVII, nr. 847, 22 septembrie 2019, p. 3.

2 A se vedea spre exemplu volumul Dariu Pop, *Note autobiografice*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2015.

1899. A urmat apoi Academia de Drept din Oradea, iar la Cluj a obținut în 4 februarie 1911 doctoratul în științe politice, iar la 9 decembrie 1911 doctoratul în drept³.

Cu siguranță, încă din tinerețe a avut preocupări culturale. Știm că a scris două piese de teatru, dintre care una tipărită, *Logodna de la Sfântul Ion*, o dramă populară în patru acte. Cartea a văzut lumina tiparului la Făgăraș, în regia autorului. Primul Război Mondial îl găsește mobilizat. Mai mult decât atât, a și fost rănit. În primăvara anului 1919 îl găsim la Satu Mare, foarte activ în organizarea românilor. A fost, împreună cu dr. Silviu Pop, notar al ședinței Consiliului Național Român Comitatens Satu Mare din 26 aprilie 1919, când s-a discutat despre alegerea noului prefect, ocuparea unor posturi în administrație și alte probleme urgente. Lui dr. Augustin Silaghi i s-a repartizat postul de tribun la oficiul de poștă, telegraf și telefon⁴. Cât despre scurta sa relație cu publicația „Satu Mare”, se pare că la apariția a fost posibilă numai datorită cheltuielilor sale⁵. Cauza morții a fost, probabil, tuberculoza căpătată în timpul războiului⁶.

Învățătorimea sătmăreană a sprijinit procesul de culturalizare, punând umărul la întemeierea primei tipografii românești în oraș, „Institutul de Arte Grafice și Editură”, Satu Mare (1919) în atelierele cărui a început să se tipărească ziarul „Satu Mare” din data de 5 octombrie 1919. Înainte se imprima la tipografia „Mercur” din strada Mihai Viteazul nr. 20. În anul 1922 tipografia „Satu Mare” s-a contopit cu tipografia „Simon”, noul local fiind în str. Gheorghe Lazăr nr. 5. Noua tipografie era una din cele mai moderne din aceste ținuturi⁷.

Înțelegem atmosfera și starea lucrurilor din acei ani pentru că „cel dintâi însemnat act de cultură pe care-l întreprinde acest ziar era cultivarea limbii românești, greșit vorbită și prea puțin scrisă”, la acel moment istoric⁸. De altfel, în articolul-program se scria: „Facem parte din Partidul Național Român. Dar înainte de a ne grupa în partidul combatant «avem menirea de a recuceri pe acei români, care azi nu-și vorbesc limba lor, de a întări în credință pe cei oscilanți și de a perfecționa pentru viața de mâine, în graiul curat pe acei, care au trăit izolați de focarul țării noastre. Acesta este programul nostru»”⁹.

Acestui articol programatic al ziarului îi urmează alte texte scrise de Constantin Lucaciu (1860-1920, fratele „Leului de la Șișești”), paroh al Sătmăruului în acea vreme. Dr. A. Racoți, primul prefect român al județului, mărturisea: „Luând condeiul în mână ca să scriu articolul meu pentru primul număr al celui dintâi ziar românesc din Satu Mare, mărturisesc, mă cuprinde un sentiment curios, un fior

3 Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, pp. 544, 640.

4 *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea Statului național unitar român. Documente 1848 - 1918*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1989, pp. 527, 530.

5 Nae Antonescu, *Din presa sătmăreană de altădată*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2013, pp. 173-175.

6 Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmăru*, vol. IV, Ed. Citadela, Satu Mare, 2020, pp. 315-320.

7 „Satu Mare”, an IV, nr. 86, 25 octombrie 1922, p. 3.

8 Nae Antonescu, *op. cit.*, p. 143.

9 *Avizul Redacției*, în „Satu Mare”, Satu Mare, an I, nr. 1, 24 sept. 1919, p. 1.

dulce, care mă transportă în visurile, care îmi erau dragi în trecut, visuri pe care le trăiam în singurătatea odăii mele. Astăzi aceste visuri le trăiesc de fapt”¹⁰.

Dariu Pop semnează o vibrantă pledoarie pentru învățarea limbii române în toate instituțiile și în armată și tot acest cărturar pregătește planul denumirii în românește a străzilor din Satu Mare, primarul orașului fiind atunci Augustin Ferențiu. Ziarul nu s-a putut tipări mai devreme din pricina situației tulburi de la începutul anului 1919 precum și a lipsei de literă românească în Satu Mare. Cel dintâi factor care trebuia să asigure dezvoltarea culturii românești în părțile sătmărene era *limba*, ca mijloc de comunicare între oameni, folosită în scris, administrație și școală precum și în încercările literare.

Echipa redacțională se întărește în anul 1920 prin cooptarea a doi tineri veniți din sudul țării, Anton Davidescu și George A. Petre. Anton Davidescu (1891-1944) a fost învățător la Vitănești și în localitatea natală, Alexandria. A debutat în ziaristică în 1913. Ca scriitor s-a format în grupul de la revista din Turnu Măgurele, „Cuvântul”. La Satu Mare a venit la începutul anului 1920 și a lucrat ca profesor și ziarist. Mai mulți ani a fost redactor-responsabil și șef-redactor-responsabil la „Satu Mare”, după cum am văzut. A redactat *Almanahul județului Satu Mare* (a apărut între anii 1925-1929), iar în 1927 a tipărit la Satu Mare volumul *Orizonturi filosofice, Cartea I*¹¹. În anul 1934 a publicat un manual intitulat „*Geografia județului Satu Mare*. Cât a locuit în părțile Sătmăruului a mai colaborat la: „Țara de Sus”, „Izvoare maramureșene”. De asemenea, a fost un fervent colaborator la „Cele Trei Crișuri”, relatând în paginile cunoscutei publicații orădene despre evenimentele culturale din Sătmăr. Traduce din Baudelaire, *Albatrosul*, scrie *Cântec*, dar și nvela *Învinsul*¹². În ultima perioadă a vieții a fost institutor la București. Probabil că a decedat în anul 1944¹³. Anton Davidescu scrie în „Satu Mare” proză descriptivă, un soi de gazetărie literară, fără pretenții estetice, compuneri de începător care puteau fi atunci citite cu oarecare satisfacție, în lipsa altora mai elevate. Față de cărturarii localnici avea un mare avantaj: mânuirea unei limbi curate și expresive, ferită de străinisme. Textele lui se inspiră din realitățile locale, scrie despre parcurile orașului, vizite la Someș, semnează la „Foiță”, alături de George A. Petre. Când în septembrie 1920 devine redactor responsabil al ziarului se preocupă și de problemele școlare, militează mai cu seamă pentru înființarea în Satu Mare a Școlii normale și este printre cei dintâi care scrie despre pictorul Aurel Popp.

George A. Petre (1900-1958) venit la Satu Mare și pentru a-și finaliza studiile liceale, începe o prestigioasă colaborare la ziarul „Satu Mare”. I se oferă chiar o rubrică *Note și reflexii*, pagini în care se exersează cu mai multe compuneri tineresti, cu profunde accente de lirism, nediferențiate artistic încă: „Pe maluri cântul, zglobiul vânt de primăvară, îngână blând duioase melodii, ce se pierd indefinibil

10 Dr. A. Racoti, *Satu Mare*, „Satu Mare”, an I, nr. 1, 24 sept. 1919, p. 1.

11 „Satu Mare”, an IX, nr. 31, 31 iulie 1927, p. 2.

12 *Ibidem*, an VI, nr. 1, 7 ianuarie 1924, pp. 4, 5.

13 Stan V. Cristea, *Județul Teleorman. Dicționar biobibliografic. Cultură. Artă. Știință*, Ed. Teleormanul liber, Alexandria, 1996, pp. 211-212.

de vag în depărtarea necunoscută a altor sfere”¹⁴. În orașul Satu Mare, George A. Petre participă la șezătorile culturale, declamă versuri la diverse manifestări școlare, încât la un moment dat putem citi în paginile ziarului: „talentatul George A. Petre a citit din poeziile proprii”. Scrie versuri și proză inspirate din frumusețea câmpiilor sătmărene, creionează portrete de oameni necăjiți, publică multe pagini evocatoare cu urmările nefaste ale războiului apoi amintiri despre casa natală dintr-un sat de lângă Roșiorii de Vede, descrie anotimpurile, mai cu seamă toamna cu melancoliile ei prelungi, articole de critică socială și poezia *Garoafe*. Dragostea pentru Transilvania a crescut în sufletul acestui poet încă din vârsta fragedă a copilăriei: „Încă de când am învățat să silabisesc primele cuvinte mi s-a pomenit de cuvântul Ardeal”¹⁵. Ultimii ani din viață i-a petrecut la Biurești, unde a și decedat¹⁶.

După modelul „Tribunei” din Sibiu ziarul „Satu Mare” își deschide și el o „Foiță” ce publică impresii de lectură, note literare, primele de acest fel sunt semnalate de dr. Margareta Meșter din Baia Mare. Ziarul se organizează tot mai mult în direcția răspândirii culturii românești, nu exista încă o creație literară locală, dar se făcea popularizarea celei existente în România. Astfel, la moartea poetului Al. Vlahuță se scrie: „Pe mormântul celui mai mare gânditor al neamului nostru vărsăm o lacrimă, deplângând în dânsul pe cel mai mare magistru al vremurilor noastre”¹⁷, apreciere luată din arsenalul militantist al lui N. Iorga.

Noul an 1920 (stil vechi) aduce publicarea primei poezii, *Ielele* de Darius Pop, în numărul de Crăciun al ziarului apărut în patru pagini, iar Augustin Silaghi face un bilanț al celor trei luni de cultură românească răspândită prin mijlocirea ziarului și constată unele progrese, îndemn pentru noi realizări. După o jumătate de an de apariție ziarul își face un nou bilanț retrospectiv: „Azi se împlinește un jumătate de an de când a ieșit de sub tipar cel dintâi număr al gazetei «Satu Mare». De șase luni încoace cea dintâi tipografie românească din acest oraș revarsă din belșug slova tipărită în dulcea limbă strămoșească”¹⁸.

Ziarul „Satu Mare” avea și o rubrică *Pe marginea cărților* începând cu numărul 51 din 7 iulie 1920, cu recenzii despre cărți și reviste.

O interesantă dispută asupra denumirii „Sătmar” sau „Satu Mare” angrenează în paginile publicației și semnătura câtorva personalități ale culturii naționale ca Nicolae Iorga, Ion Simionescu și Simion Mehedinți dar și opiniile unor oameni de cultură sătmăreni: Darius Pop, G. V. Botez, Eugen Seleş.

Ultimul număr în care apare numele lui Anton Davidescu în caseta redacțională este cel din 2 octombrie 1927. Apoi, până la nr. 49 din 4 decembrie 1927, când în dreptul redactorului responsabil apare numele lui dr. Mihai Popp, se preciza doar adresa redacției.

14 George A. Petre, *Note și reflexii. Pe Someș*, „Satu Mare”, an II, nr. 33, 2 mai 1920, p. 3.

15 Idem, *Din durerile trecute*, *Ibidem*, nr. 45, 16 iunie 1920, pp. 2-3.

16 Stan V. Cristea, *op. cit.*, pp. 521-522.

17 Dr. Augustin Szilaghi, *Alexandru Vlahuță*, „Satu Mare”, nr. 24, 14 dec. 1919, p. 1.

18 Redacția, *Cuvântul nou*, „Satu Mare”, an II, nr. 15, 25 februarie 1920, p. 1.

Informații importante despre începuturile publicației aflăm la împlinirea a 10 ani de la apariția ziarului; un articol aniversar nesemnăat; opinăm că textul îi aparține lui Anton Davidescu.

„Credem că acum, când împlinim zece ani de existență, va interesa publicul cititor, cum s-a înființat acest ziar. Erau vremurile grele ale anului 1919 când armatele noastre au trecut biruitoare pe aceste plaiuri distrând începutul vieții roșii, introdusă de comuniștii lui Kun Bela și ai lui Samuely pe rând au început să vină direcționatori români care aveau să înlocuiască pe cei străini și astfel Satu Mare, orașul, începu să se rumenească de viața nouă, românească.

Ideea înființării unui ziar românesc în Satu-Mare (Sătmar pe acele vremuri) s-a ivit spontan ca o necesitate ce nu putea să sufere amânare și a fost înfăptuită de dr. Augustin Silaghi, avocat, care între timp, spre regretul tuturor, a încetat din viață și de Darius Pop, revizorul școlar al județului. Dl Darius Pop a devenit directorul, iar dl Silaghi redactorul întâiei gazete politice românești care a primit titlul de *Satu Mare*. Era o grabă mare și trebuia să se decidă în scurt timp asupra multor lucruri de amănunte, cum au fost: formatul, antetul etc. Formatul s-a acceptat cel din vechiul regat, iar antetul a fost sculptat de însuși directorul ziarului.

Ca oricare început - și începutul acesta prezenta diferite dificultăți. O seamă dintre intelectuali încurajau acțiunea, alții se dezinteresau, iar o parte au luat atitudine fățișă contra apariției lui. Timp de pierdut însă nu prea era pentru că era anunțată și comisia antantei pentru delimitarea frontierei sub prezidenția colonelului Meunier, căruia trebuie să se demonstreze și în chipul acesta că ținutul nostru este românesc. Dl Darius Pop a cumpărat cu învățătorimea din județ o tipografie completă și prefectul de atunci, dl Racoți a adus în cointeresarea acestei prime întreprinderi românești un cunoscut al domniei sale, pe dl I. Vescan tipograf român din Budapesta și întâiul număr, după o muncă asiduă de dimineața până seara a fost gata și a fost prezentat în sala cea mare a primăriei intelectualilor din oraș de către dl Darius Pop cu următoarele vorbe:

„-I-am dat viață. E al nostru, al dvoastre și al tuturor Românilor de pe plaiurile ținuturilor sătmarene, vă rugăm, cei câțiva inși care l-am zămislit, să-l sprijiniți.

Toți cei de față au aplaudat și întâiul și singurul ziar românesc a luat ființă reală. Mai târziu a intervenit moartea regretatului Augustin Silaghi, mai apoi, lucrările cu organizarea învățământului românesc l-au ținut prea mult de slujbă pe dl Darius Pop și s-a ivit necesitatea aducerii cuiva ca redactor de ziar.

Consiliul Dirigent a înțeles aceasta și la intervenția revizorului școlar a numit pe dl Davidescu la Satu-Mare ca învățător care să redacteze mai departe ziarul văduvit. [...] Ziarul Satu Mare, dela apariția lui a luptat pentru interesele obștei și a acestui ținut și dacă nu odată a avut ieșiri mai violente contra stărilor ce au dăinuit pe aceste locuri, a făcut-o tot pentru interesul localnicilor și nicidecum pentru interese personale.

Colecția întreagă dovedește aceasta și coloanele-i stau la dispoziția oricui, fără deosebire de culoare de partid, care luptă pentru binele acestui ținut. Aceasta i-a fost ținută în trecut și aceasta îi va fi și în viitor și pentru aceasta și-a menținut pe antet inscripția de *ziar politic independent*. *Satu-Mare* e mândru de trecutul lui nepătat și privește cu încredere spre noua decadă¹⁹.

Momentul istoric al intrării Armatei Române în orașul Satu Mare a fost evocat de către Augustin Ferențiu în cinci foiletoane pe parcursul anului 1924²⁰. Augustin Ferențiu va aduce după un deceniu, o altă contribuție la istoriografia sătmăreană, semnând textul *Istoria bisericei greco-catolice române din Satu Mare*²¹. Un material prețios, de interes pentru istoria bisericească a românilor din zonă, publicase și Ignațiu Chiș, *Istoricul parohiei greco-catolice din Mădăras*, cu ocazia jubileului centenar și sfințirea bisericei din 8 Septembrie 1932²².

În 1922 publicația se intitula încă „singurul ziar românesc din ținuturile noastre”²³. A susținut în coloanele sale, vreme de mai mulți ani, o meritorie propagandă pentru cultura românească în general, în special pentru un teatru românesc. Numeroase sunt luările de poziție pentru înființarea de biblioteci, atât în orașul Satu Mare, cât și în localitățile răspândite pe teritoriul județului, unele aparținând unor categorii socio-profesionale, cum era aceea a profesorilor dar și a ceferiștilor.

Un impact deosebit, și pentru publicație, dar și pentru întreaga mișcare culturală din județ a avut-o venirea în Satu Mare a lui G.M. Zamfirescu. Pregătirile sosirii acestuia s-au făcut din vreme, încă din luna aprilie 1922, când ziarul „Satu Mare” îi anunță colaborarea. Într-adevăr în numărul din 16 aprilie 1922 i se publică poezia *Thais*, versuri de inspirație erotică, în trei strofe. Deci debutul publicistic în „Satu Mare” îl face cu o poezie de dragoste, astăzi doar de importanță documentară. Este încadrat salariat la Casa cercuală, unde era director atunci inimosul Gh. Enescu, autorul satirelor parlamentare din revista „Săgeata” (1923) și tatăl scriitorului Radu Enescu, și el colaborator la „Satu Mare”. Ocupația aceasta i-a asigurat lui G.M. Zamfirescu un trai oarecum stabil, cu unele perspective de permanentizare.

Printr-o muncă susținută și-a câștigat un deosebit prestigiu în fața personalului redacției ziarului „Satu Mare”, G.M. Zamfirescu ajungând astfel, la începutul anului 1924 să-l conducă, în timpul vacanței lui Anton Davidescu. La despărțirea de orașul Satu Mare, G.M. Zamfirescu a publicat în ziarul „Satu Mare” articolul intitulat *Lacrima plecării*, rânduri triste, duioase, de despărțire²⁴.

19 „Satu Mare”, an X, nr. 53, 30 decembrie 1928, p. 2.

20 *Ibidem*, an VI, nr. 31, 27 aprilie 1924, p. 2; *Ibidem*, nr. 32, 4 mai 1924, p. 2; *Ibidem*, nr. 33, 7 mai 1924, p. 2, *Ibidem*, nr. 35, 18 mai 1924, p. 2; *Ibidem*, nr. 36, 22 mai 1924, p. 2.

21 *Ibidem*, an XIV, nr. 43, 9 octombrie 1932, pp. 2-3; nr. 44, 16 octombrie 1932, pp. 2-3; nr. 45, 23 octombrie 1932, pp. 2-3.

22 *Ibidem*, an XV, nr. 9, 26 februarie, pp. 2-3; „Satu Mare”, nr. 11, 12 martie 1933, pp. 2-3; nr. 12, 19 martie 1933, pp. 2-3.

23 George Vulturescu, *Cultură și literatură în ținuturile Sătmăruului. Dicționar 1700-2000*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2000, p. 75.

24 G. M. Zamfirescu, *Lacrima plecării*, „Satu Mare”, an VI, nr. 64, 24 august 1924, p. 2.

O mare importanță i s-a dat fuziunii Partidului Național cu Partidul Țărănesc. După venirea la putere a averescanilor ziarul apare adesea cenzurat, adică de prin martie-aprilie 1926.

În spațiul sătmărean au fost numeroase controverse privind capitala județului Satu Mare, reflectate din plin în paginile ziarului, problema fiind tranșată abia în mai 1927: *Satu-Mare reședință de județ*²⁵.

O relatare amplă găsim în paginile publicației despre Procesul Berinde Dumitrescu sau „Procesul borșenilor”, cum a intrat în istoriografia românească²⁶.

Implicarea tot mai pregnantă a politicului în programul publicației a făcut ca Anton Davidescu să își dă demisia fiind înlocuit în vara anului 1931 cu dr. Lucian Bretan²⁷. Alături de semnătura acestuia adeseori apare cea a avocatului Ioan Derșidan, de asemenea membru al P.N.Ț.

În anul 1934 observăm că „Satu Mare”, care apărea o dată la două săptămâni era cenzurat, aproape număr de număr! În anul următor dr. Ștefan Anderco scrie un articol contra cenzurii, culmea, cu titlul cenzurat! Mai mult decât atât, la începutul lunii iunie se anunța suspendarea apariției publicației, până la dispariția cenzurii. Lucru care nu s-a întâmplat, următorul număr, a apărut în luna iulie, dar cu articole cenzurate, masiv²⁸.

Mai semnează de-a lungul anilor: Nic. Cristofir, gen. A Butunoiu, D. Iov (deputat), Felician Zaciuc (Zach), preoții Nicolae Câmpean, Gavril Pop, Pompiliu Tămaș, Meletie Răutu. O categorie valoroasă de colaboratori o formează învățătorii și profesorii: Constantin Popescu, Ion Delean, D. Șuta, inv. Ioan Ciulean, Ioan Florea, Anton Tomoioagă, Ion Vârtej, Eugen Seleș, Ioan Giurgea, Ilarie Beian, Eftimie Pandrea, Francisc Groza, Aurel I. Oprea, Luiza G. Gramma (Craidorolț), Vasile Costin (Giungi), G. Solomon. De amintit sunt și studenții Pavel Pavel și I. Nagy (student la litere, originar din Terebești), întregesc lista colaboratorilor. Sunt numeroase semnături cu pseudonime pe care probabil nu le vom putea identifica vreodată: Nicris, Ghioagă, Șpriț, Sătmăreanul, Nae Trăznae, Zeapu, Pan, Xenofon, Asistent, Cetățean. În cazul altora, avem unele indici, dr. Ștefan A. Tătăreșteanu ar putea fi de fapt dr. Ștefan Anderco. În perioada electorala apar texte semnate de conducătorii țăraniști de la București (Iuliu Maniu, Ion Mihalache) dar și de către cei localnici, cum au fost de exemplu Titu Demian, Ion Pogăciaș.

Nu am găsit dispute confesionale între greco-catolicii majoritari și ortodocși, al căror număr era în plină ascensiune, prin venirea în oraș și județ a unor funcționari și intelectuali din alte provincii istorice. Sunt relatate aspecte de la numeroase sărbători când corul Reuniunii „Vasile Lucaciu” a fost alături atât de greco-catolici, cât și de ortodocși.

25 „Satu Mare”, an IX, nr. 22, 29 mai 1927, p. 1.

26 *Ibidem*, an XII, nr. 45, 9 noiembrie 1930, p. 2; nr. 46, 16 noiembrie 1930, pp. 1-2; nr. 47, 23 noiembrie 1930, pp. 1-2; nr. 48, 30 noiembrie 1930, p. 2.

27 *Ibidem*, an XIII, nr. 27, 14 iunie 1931, p. 3.

28 *Ibidem*, an XVII, nr. 21, 2 iunie 1935; nr. 22, 7 iulie 1935.

Rămânând pe terenul disputelor, desigur că nu vom putea afirma că între români și restul comunităților etnice a domnit o armonie deplină. Nu, dar nici nu s-au semnalat scandaluri și dispute nelalocul lor. Dimpotrivă, din spiritul redacției a reieșit mereu dorința de mai bună cunoaștere între români și maghiari. În 21 iunie 1922 s-a ajuns la un acord în privința înființării Asociației scriitorilor și artiștilor româno-maghiari la Satu Mare. Din comitetul provizoriu făceau parte: primarul Ferenciu (președinte), iar secretari au fost aleși Barna János și Anton Davidescu. Întâlnirea a fost mijlocită de prezența poetului orădean Keresztury Sándor²⁹. Tabéry Géza scrie „Este posibilă o apropiere sinceră între românii și ungurii din România?”³⁰

Când a fost înființat „Clubul ziariștilor”, s-a afirmat răspicat că este loc pentru ziariștii aparținând tuturor confesiunilor care trăiau în Satu Mare.

Dispariția unor personalități aparținătoare comunității maghiare, este deplânsă, cum s-a întâmplat, în 2 decembrie 1923 când moare Berky Ludovic, fost director al Școlii Comerciale Superioare³¹, sau peste câțiva ani când decedează Samuel Ujvárossy, conducătorul tipografiei Szabadsajtó³².

Având de la prima apariție până în momentul încetării activității o opțiune politică clară și din ce în ce mai evidentă, polemicele cu celelalte partide putem să spunem că s-au desfășurat în limitele „cordialității”. Singurii care erau repudiați adeseori în paginile publicației, pentru faptele reprobabile comise în spațiul sovietic, erau comuniștii.

Dacă ar fi să i se realizeze o monografie, „Satu Mare” ar avea la loc de cinste un capitol intitulat *Scriitori români la Satu Mare*. Liviu Rebreanu, Cincinat Pavelescu, N. Davidescu, Basarabescu, Camil Petrescu, maior Brăescu, Aron Cotruș, Onisifor Ghibu, D. Iov. Mai este salutată prezența pe plaiurile sătmărene a Mariei Filotti, Constantin Nottara. etc. Cu părere de rău constatăm că astfel de nume mari ale literaturii și culturii nu s-au înghesuit să vină prea des la Satu Mare în epocile scurse după al Doilea Război Mondial.

O altă explicație a emulației culturale din interbelicul românesc considerăm că a fost obiceiul ca deseori în orașele de provincie să poposească conferențieri de prestigiu care încercau și de cele mai multe ori chiar reușeau să cucerească publicul. Dintre conferențierii care au încântat publicul sătmărean în cele două decade cât a durat visul României Mari îi remarcăm pe Ștefan Meteș, Vasile Bogrea, Ștefănescu-Goangă, George Bogdan-Duică, Nicolae Drăgan, Vasile Goldiș, Ion Minulescu, Amos Frâncu, Ion Clopoțel, Silviu Dragomir.

O mare forfotă s-a stârnit cu ocazia vizitei lui Nicolae Iorga în Sătmar. În 16 iulie se face un apel semnat de o mulțime de intelectuali sătmăreni: „Toată suflarea românească a ținutului sătmărean dorește să vă aibă câteva clipe și în mijlocul ei; de aceea, cu multă stăruință vă roagă să-i împliniți această fericită dorință, anun-

29 *Ibidem*, an IV, nr. 51, 25 iunie 1922, p. 2.

30 *Ibidem*, nr. 86, 25 octombrie 1922, p. 1.

31 *Ibidem*, an V, nr. 96, 5 decembrie 1923, p. 2.

32 *Ibidem*, an VIII, nr. 9, 31 ianuarie 1926, p. 3.

țându-ne și data sosirii”. În 19 iulie se anunța vizita de a doua zi a istoricului. Relații despre vizita și rezumatul conferinței sale, *Granițe naționale și politice*, sunt de asemenea prezentate în „Satu Mare”³³.

Trecerea prin orașul Satu Mare a unor personalități este semnalată cu bucurie. În 1922, dr. Vasile Lucaciu, cu puțin înainte de a deceda, a fost vizitat de către dr. Petru Groza și Octavian Goga. Nici trecerea bancherului Rotschild prin Satu Mare nu a trecut neobservată.

Accidentelor, crimelor și calamităților (incendii, inundații) petrecute pe raza județului li se alocă, de asemenea, spații. Fiind un județ de graniță, adeseori traficului ilicit și traficantilor li se acorda un spațiu pe măsura... capturilor.

Sunt relatate sfințiri de biserici, sunt elogiate donațiile pentru construirea bisericilor românești din Satu Mare, eforturile unor săteni pentru îngrijirea mormintelor eroilor.

Din cauza puținătății spațiului tipografic, în „Satu Mare” nu găsim foarte multe sfaturi practice pentru lucrătorii pământului, totuși, astfel de articole, sem-nate îndeosebi de către ingineri agronomi. și-au făcut loc în coloanele sale, în special atunci când politicul se odihnea pentru viitoare bătălii.

Un spațiu amplu i se acordă monumentului „Soldatul Român”, care a fost ridicat în fața Primăriei Satu Mare. Un mare merit i se datora generalului Andrei Butunoiu, care pentru inaugurarea monumentului a adus „Cartea de aur”, lucrată artistic în piele și metal. Dezvelirea monumentului a coincis cu înmormântarea părintelui Lucaciu³⁴.

Egumenul Clemente Gavriș scrie un serial despre Mănăstirea Bixad, publicat ulterior într-un volum, prefăcut de către A. Davidescu³⁵.

În mai multe rânduri inginerul Petre Lucaciu, fratele „Leului de la Șișești” oferă ajutor financiar publicației.

Sărbătorirea unor personalități apropiate de orientarea politică a ziarului este bine reflectată în paginile publicației: Iuliu Maniu la Bădăcin, pr. Gheorghe Mureșanu la Moftin. Desigur, decesului unor apropiați sau chiar conducători ai ziarului, cum a fost cazul avocatului Mihai Popp sau a profesorului Ioan Matheiu, i-a fost acordat un spațiu pe măsură.

Nu este uitată nici Filarmonica și viața muzicală din Satu Mare. Desigur concertul oferit sătmărenilor de către George Enescu rămâne legendar. Numeroase concerte au susținut în perioada interbelică la Satu Mare soții Mărcuș, dar și Lya Pop, Róna Dezső etc. Viața artistică din județ este reflectată cu corectitudine și cu bucurie. Evenimentele expoziționale sunt relatate cu promptitudine. Pictorii Aurel Pop, Andrei Litteczky, Iuliu Tóth, Fridana, Zolnay, Conțiu, Sarkadi, I. Pirk, Paul Borghida și dna Litteczky precum și sculptorii Kaizler, Muhy Alexandru și

33 *Ibidem*, an IV, nr. 44, 31 mai 1922, p. 1; nr. 57, 16 iulie 1922, p. 3; nr. 58, 19 iulie 1922, p. 1; nr. 59, 23 iulie 1922, pp. 1-2.

34 *Ibidem*, nr. 97, 3 decembrie 1922, pp. 1-2; „Satu Mare”, an IV, nr. 98, 6 decembrie 1922, p. 1, 2, 3.

35 *Ibidem*, an V, nr. 11, 7 februarie 1923, p. 2; nr. 12, 11 februarie 1923, p. 3; nr. 13, 14 febr. 1923, p. 2; nr. 18, 4 martie 1923, p. 2.

alții au expus la sfârșitul anului 1925 cu prilejul inaugurării muzeului etnografic din Satu Mare³⁶.

Era o obișnuință ca cititorii să găsească în paginile publicației programul cinematografelor „Urania” și apoi și „Astra”. Sportul, îndeosebi fotbalul - „Olimpia”, a găsit în paginile ziarului o gazdă bună.

Dariu Pop este aspru criticat în anii 1935-1936; diferențe de orientare politică. În acești ani apare și rubrica „Dela partid”. Numărul publicației tipărit după marea manifestație antirevizionistă din 4 octombrie 1936 a fost foarte serios cenzurat.

Publicația a fost longevivă, ieșind de sub tipar vreme de 20 de ani. În ultimul an de apariție, 1938, au apărut doar patru numere. Noi am reușit să le consultăm pe ultimele două, și vom stăruii mai mult asupra lor întrucât reprezintă o dispariție a unei publicații care a însoțit românismul de-a lungul perioadei interbelice, dar și încetarea democrației de după împlinirea visului național.

Iuliu Maniu, considerat de o parte a istoriografiei „mai democrat decât democrații” își mărturisea crezul care l-a călăuzit întreaga-i viață: „Români, stați neînfricați de veghe! Nu lăsați să vi se știrbească drepturile câștigate cu atâta trudă și nu plecați capul în fața nici unei amenințări. Un popor își croiește soarta sa istorică numai prin luptă, credință și stăruință. Noi ne vom face datoria, toată datoria, până la capăt - urmați-ne și vom birui. Ajutați-ne, toți cei care voți democrație, dreptate și legalitate. Votați trei puncte... semnul partidului național-țărănesc. Lisatele noastre poartă No. 3”.

Tot în acest număr al ziarului era reprodus crezul său: „Am fost călăuzit în viață de trei mari principii:

- Al naționalismului integral,
- Al democrației desăvârșite și
- Al moralei creștine!”³⁷.

Cuvintele lui Iuliu Maniu sunt adresate nu numai cititorului din iarna anului 1938 ci, parcă, românilor care au trăit de atunci încoace...

Editorialul ultimului număr este semnat de către Ștefan Anderco și este intitulat „Ce ne aduce ziua de mâine?”. Cuvintele sale atestă faptul că apropierea catastrofei universale plutea în atmosferă: „Popoarele lumii trec printr-o eră de vădită încordare. În fața celui ce vede în viitor se zărește la orizont un vifor puternic, o furtună mare. Semnele prevestitoare au sosit, le poate vedea și le poate controla oricine: Toate popoarele lumii se întrec nebunește în înarmare, se pregătesc pentru a înfrunta furtuna cea mare, războiul de mâine”³⁸. Se întreabă apoi retoric unde ne situăm noi, statul român, elogiind eforturile de după Unire până la aducerea la putere a guvernului Goga-Cuza. Concluzionează, atât cât îi permite cenzura: „Răspunsul e simplu de tot: ÎNTRE DOUĂ SCAUNE AM CĂZUT [CENZURAT].

36 *Ibidem*, an VII, nr. 96, 1 decembrie 1925, p. 2.

37 *Ibidem*, an XX, nr. 3, 31 ianuarie 1938, pp. 2-3.

38 *Ibidem*, nr. 4, 6 februarie 1938, p. 1.

Ori, dacă nu am ajuns până aici, în orice caz mergem cu pași repezi într-o direcție, unde nu vom mai găsi ocrotirea puternicilor noștri aliați de ieri și nu vom izbuti să câștigăm nici protecția unor noi aliați, căci ei sunt angajați pentru prieteni mai hotărâți și mai consecvenți ca noi. Meditați deci asupra acestor chestiuni și veți primi răspunsul la întrebarea, CE NE ADUCE ZIUA DE MÂINE???

PERSPECTIVE TRISTE, rămânem singuri, izolați, în fața furtunei care se apropie din ce în ce mai tare”³⁹.

Pe ultima pagină a acestui număr este reprodus buletinul de vot care urma să fie folosit la alegerile din 2 martie. Nu a mai fost nevoie de buletine de vot pentru că în 10 februarie 1938 a fost instaurată dictatura regală care a însemnat sfârșitul democrației în România. Fruntariile României dodoloaște simțeau prăbușirea care se apropia. O cădere între scaune a generat o căzătură; unde, cenzura a tăiat cuvintele lui Ștefan Anderco. Retrospectiv putem spune că, inconsecvenți, într-adevăr, nu ne-am știut alege aliații. Dar, nici „puternicii aliați de ieri” nu s-au dovedit în stare a-și apăra propriile teritorii, darmite pe ale unor aliați care se credeau „tradiționali”.

După 1990, la reparația presei național-țărănistă sătmărene, în primul număr al publicației „Ardealul”, Nae Antonescu scria: „Presa național țărănistă reappare legal în țara noastră după 53 de ani de la suprimarea cotidianului „Dreptatea” în 16 iulie 1947. La noi în părțile sătmărene reluăm legătura cu tradiția jurnalistică național țărănistă după 62 de ani, adică de la data de 13 februarie 1938 când a apărut ultimul număr al gazetei „Satu Mare”, interzis de dictatura carlistă. E-aceasta o vreme uneori mai îndelungată decât viața unui om. Trei dictaturi: carlistă, fascistă și comunistă, ne-au oprit să ne afirmăm convingerile despre cea mai numeroasă populație a României: țărănimea mereu persecutată și marginalizată, aproape până la dispariție”⁴⁰.

La împlinirea unui centenar de la apariție, publicația „Satu Mare” merită readusă în memoria sătmăreană, cu realizările, dar și cu scăderile sale. Cititorul de azi, după ce parcurge colecția publicației „Satu Mare”, împarte lesne activitatea ziarului în două perioade. Perioade separate și prin valoarea informațiilor transmise și prin rolul formator. Ca în zilele noastre, când o publicație înaintază pe drumul arondării politice, îi scade valoarea. Lucru care s-a întâmplat și cu „Satu Mare, în special în cel de-al doilea deceniu al existenței sale.

Incontestabil însă, dacă cineva s-ar încumeta să întocmească o oglindă a interbelicului sătmărean, va trebui să apeleze la paginile acestei publicații.

Viorel Câmpean

Biblioteca Județeană Satu Mare, RO
e-mail: viorel_campean@yahoo.com

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ „Ardealul”, an I, nr. 1, 1990.

100 DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT LICEAL ROMÂNESC ÎN TRANSILVANIA

Ovidiu T. POP

Abstract: *In this material, we will write a few words about some state high schools from Transylvania, which this year they celebrate 100 years of Romanian education. The Board of Directors (Consiliul Dirigent) appointed four regional directors and directors to 27 high schools that became Romanian high schools. This material contains information about these high schools, as well as about other state high schools that were established in 1919.*

Keywords: *Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria, Romanian state high schools.*

În general, până la jumătatea secolului al XIX-lea, învățământul gimnazial (liceal) din Transilvania s-a desfășurat în limba latină. După eliberarea orașelor din Transilvania, în acestea s-au înființat licee românești. În acest material, vom scrie câteva cuvinte despre cele mai importante licee de stat din Transilvania, care în acest an sărbătoresc 100 de ani învățământ românesc.

În perioada 1849-1879, învățământul din Transilvania s-a desfășurat sub influența legilor progresiste emise de guvernele Imperiului Austriac. Legea învățământului introdusă în septembrie 1849 de către ministrul educației Leo von Thun-Hohenstein încerca să laicizeze, să modernizeze structura și conținutul educației prin mărirea ponderii obiectelor de studiu reale, introducerea învățării în limba maternă pentru fiecare naționalitate, dincolo de cele patru clase elementare, dezvoltarea sistemului profesorilor de specialitate. Gimnaziul urma celor patru clase elementare și era structurat pe două cicluri: clasele I-IV în ciclul inferior și clasele V-VII în ciclul superior. Ciclul superior se termina cu un examen de maturitate care, dacă era luat, permitea continuarea studiilor în învățământul superior. După o statistică din 1851, în Transilvania erau înregistrate 2146 de școli confesionale, dintre care 742 aparțineau românilor, 949 maghiarilor și 455 sașilor, iar elevi români frecventau școala în proporție de 50% din totalul copiilor

consemnați în recensământ. Legea învățământului din 1868 a lui József Eötvös, care cuprindea Legea școlilor naționale, a avut un caracter progresist, modernizator. Legea prevedea obligativitatea învățământului primar pentru toți copiii între 6 și 12 ani, iar cei care ulterior nu urmau școlile secundare erau obligați ca între 12 și 15 ani să urmeze timp de trei ani așa numitele „școli de repetiție”. Legea introducea programe școlare unice, cu materii practic-aplicative și impunea un minim de condiții igienico-sanitare pentru autorizarea sediilor instituțiilor școlare. O foarte scurtă perioadă, învățământul s-a desfășurat în limba germană.

Tot o scurtă perioadă, opțional în unele gimnazii din Transilvania, s-au ținut la fiecare clasă câte 2 ore de limba română și câte 2 ore de religie greco-catolică în limba română pe săptămână. De exemplu la Gimnaziul *Catolic Regesc* din Satu Mare, în perioada 1859-1907¹. Apoi, până în 1919, învățământul gimnazial s-a desfășurat numai în limba maghiară.

Remarcăm că la unele gimnazii s-au înființat Societăți de lectură, cum ar fi la Satu Mare, Oradea, Baia Mare, Cluj, unde elevii discutau despre creațiile oamenilor de cultură români. Pe de altă parte, unii dintre elevi își prezentau propriile lor încercări. Aceste societăți erau conduse de profesori sau preoți².

Legislația școlară a guvernelor de la Budapesta de după 1868 a urmărit, prin legile lui Dr. Ágoston Trefort din 1879 și mai ales prin Legea lui Albert Apponyi din 1 aprilie și respectiv 9 mai 1907, procesul de asimilare și maghiarizare a naționalităților din Ungaria, pentru crearea națiunii unice maghiare. Școlile confessionale, în care învățământul se desfășura în limbile materne, s-au transformat, în mare parte, în școli de stat, unde limba de predare era exclusiv maghiara. După o statistică din primii ani ai dualismului, din 26 de gimnazii existente în Transilvania, 10 erau maghiare, 5 românești și 5 germane. În cadrul școlilor secundare românești se distingeau preparandiile, școlile normale unde erau pregătiți viitorii învățători. Pe lângă școala pedagogică din Arad, înființată în 1812, alte preparandii s-au înființat la Blaj, Sibiu, Oradea, Năsăud, Sighet, Gherla, Orlat (acum comună în județul Sibiu), Deva. După 1852, aceste școli pedagogice au primit doar absolvenți de gimnaziu cu opt clase. Gimnaziile existente înainte de revoluția de la 1848, de la Blaj și Beiuș și cele înființate ulterior, întâi ca gimnazii inferioare, la Brașov în 1850, la Năsăud în 1863 și la Brad în 1869, s-au organizat după legile învățământului de după 1868. Elevii și studenții au beneficiat de burse de studii și de ajutoare bănești acordate de fondurile și fundațiile de stipendii bisericești, grănicerești, ale ASTRA, ale băncilor românești, ale Societății Transilvania, creată de Societatea Academică Română și de Liga Culturală, de Fundația *Emanuil Gojdu* etc³.

În noaptea de 30-31 octombrie 1918, a avut loc la Hotelul Vadászkuert din

1 Ovidiu T. Pop și Carmen Bratosin, *Societatea de lectură de la Liceul Catolic Regesc-Liceul Mihail Eminescu din Satu Mare (1859-1939)*, Caietele eminescienilor sătmăreni, vol. 9, Ed. Citadela, Satu Mare, 2016, pp. 15-48.

2 *Ibidem*.

3 Ioan-Aurel Pop, Thomas Nágler, Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, Vol. III (de la 1711 până la 1918), Ediția a II-a, Tipărit la Imprimeria de Vest, Oradea, 2016, pp. 559-561.

Budapesta întâlnirea comună a liderilor Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat care au pus bazele Consiliului Național Român Central (CNRC). CNRC a fost alcătuit pe bază paritară, din 6 membri ai PNR: Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr și 6 membri din partea PSD: Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Basiliu Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu. Președintele CNRC era Ștefan Cicio-Pop, iar sediul acestui organism politic era la Arad. CNRC a militat ca procesul desprinderii Transilvaniei de Ungaria să se realizeze pe cale și prin mijloace pașnice. CNRC elaborează la 15 noiembrie 1918 regulamentul de alegere a deputaților pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia, care urmau să se pronunțe asupra sorții Transilvaniei.

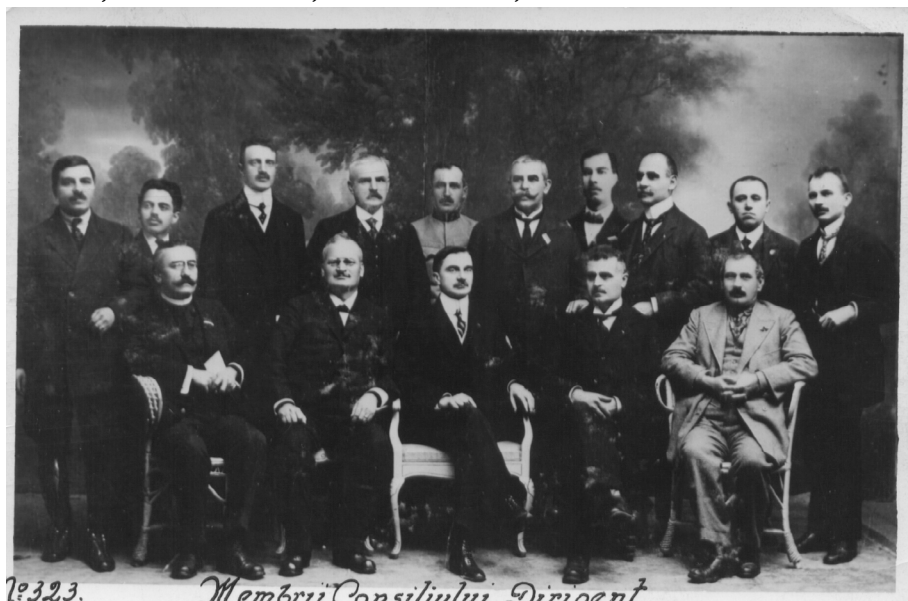
Adunarea Națională de la Alba Iulia a avut loc la 1 decembrie 1918. La această manifestare au participat 1228 de deputați aleși și de drept, care au votat *Rezoluția de la Alba Iulia*, declarație cuprinzând 9 puncte. La punctul I, se pecetluia Unirea Transilvaniei cu Regatul Român.

În punctele V-VIII, Adunarea Națională salută „eliberarea națiunilor subjugate până azi în monarhia austro-ungară” (cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă și ruteană), dar mai întâi „salută pe frații lor din Bucovina scăpați din jugul monarhiei austro-ungare și uniți cu țara-mamă, România”; aduce un pios omagiu românilor căzuți „pentru libertatea și unitatea națiunii române”; „dă expresiune mulțumirii și admirațiunii sale tuturor puterilor aliate, care, prin strălucitele lupte purtate [...] au scăpat civilizațiunea din ghearele barbariei.”

Conform punctului IX al Hotărârii de la Alba Iulia, a fost desemnat Marele Sfat Național Român, prin nominalizarea a 200 de membri, ce urma să fie lărgit până la 250, având dreptul de a forma un guvern provizoriu. În 2 decembrie 1918, Marele Sfat Național Român s-a întrunit în prima sa ședință, în care și-a instituit organisme de conducere (președinte Gheorghe Pop de Băsești) și a desemnat un organ executiv permanent, numit *Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*, care fost un organism politic provizoriu, cu atribuții legislative, executive și administrative limitate, al Transilvaniei, în perioada 2 decembrie 1918 și 4 aprilie 1920. A fost desemnată o delegație, alcătuită din episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, din Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș, Caius Brediceanu și Mihai Popovici, care urma să se deplaseze la București, pentru a preda regelui Ferdinand I și guvernului român Hotărârea de unire de la Alba Iulia. Iuliu Maniu și Aurel Vlad s-au deplasat la București, participând alături de Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod la ședințele guvernului român, care a luat în discuție legiferarea unirii Transilvaniei cu România. Discuțiile s-au concretizat în două decrete-legi (nr. 3631 și 3632) adoptate la 24 decembrie 1918. Primul decret stipula că teritoriile enumerate în hotărârea de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, „sunt și rămân de-a pururi unite cu Regatul României.” Cel de-al doilea decret cuprindea principiile și modalitățile administrării Transilvaniei în componența noului stat. Transilvania urma să fie reprezentată în guver-

nul de la București prin 3 miniștri fără portofoliu, propuși de Consiliul Dirigent⁴.

Consiliul Dirigent și-a stabilit reședința în 9 decembrie la Sibiu. În Consiliul Dirigent au fost aleși 15 membri: Iuliu Maniu (președinte), Alexandru Vaida-Voevod (vicepreședinte), Ștefan Cicio-Pop (vicepreședinte), Aurel Vlad (vicepreședinte), Vasile Goldiș (vicepreședinte), Aurel Lazăr, Ioan Suci, Iosif Jumanca, Romul Boilă, Emil Hațieganu, Ion Flueraș, Victor Bontescu, Vasile Luca, Octavian Goga și Valeriu Braniște. Cei prezenți au depus jurământul în prezența episcopului de Arad, Ioan Ignatie Papp. Au lipsit Octavian Goga și Vasile Lucaci, aflați în străinătate, și Valeriu Braniște, bolnav.

19323. *Membru Consiliului Dirigent*

În aceeași zi, la orele 17, a avut loc prima ședință a Consiliului Dirigent și s-a stabilit sigiliul Consiliului Dirigent. S-a confirmat președintele în persoana lui Iuliu Maniu și s-au ales patru vicepreședinți: Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop și Aurel Vlad, care urmau să prezideze ședințele în această ordine. Romul Boilă și Emil Hațieganu au fost însărcinați cu documentarea proceselor verbale.

S-au stabilit șefii de resorturi, astfel: Resortul de Interne - Iuliu Maniu, Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, mai apoi și rezolvarea raporturilor cu minoritățile și confesiunile locale - Vasile Goldiș, Resortul Armatei și Siguranței Publice - Ștefan Cicio-Pop, Resortul de Externe și Presă - Alexandru Vaida-Voevod, Resortul Organizării și Pregătirii Constituantei - Ioan Suci, Resortul de Justiție - Aurel Lazăr, Resortul de Codificare - Emil Hațieganu, Resortul de Finanțe - Aurel Vlad, Resortul de Agricultură și Comerț - Victor Bontescu, Resortul de Comunicații, Lucrări Publice, Poștă, Telegraf și Alimentație - Romul Boilă, Resortul Social și Igienă - Ion Flueraș, Resortul de Industrie - Iosif Jumanca, iar

⁴ *Ibidem*, pp. 609-625.

Octavian Goga, Vasile Lucaciu și Valeriu Braniște erau membri ai consiliului fără resort, urmând să primească sarcini în momentul în care își vor ocupa efectiv funcțiile.

Componenta și organigrama Consiliului Dirigent nu au rămas aceleași pe toată durata existenței, ci au înregistrat mai multe modificări. Schimbările au fost cauzate de prevederile decretului-lege de organizare a Transilvaniei, a intrării unor șefi de resort în guvernul Vaida, a unor demisii cauzate de considerente de partid sau personale, a desființării sau înființării de resorturi.

Astfel, la scurt timp după înființare, resorturile Armatei și Siguranței Publice și cel de Externe și Presă s-au desființat. La 18 ianuarie 1919 Ștefan Cicio-Pop printr-o circulară, aducea la cunoștință numirea generalului Ioan Boeriu la comanda armatei din Transilvania și trecerea Siguranței Publice și a gărzilor naționale la Resortul de Interne. În partea finală a notei se sublinia că: „*Armata ardeleană română este parte integrantă a armatei române.*”

Valeriu Braniște, datorită sănătății sale precare, a participat la prima ședință a Consiliului abia la 18 martie 1919, când a fost numit șeful Resortului de Culte și Instrucțiune Publică.

Octavian Goga se afla la 1 decembrie 1918 la Paris, dar a primit cu satisfacție alegerea sa în Consiliul Dirigent, astfel la începutul lui ianuarie 1919 îi scria lui Maniu:

„Mai întâi vă strâng mâna tuturor care, înțelegând rostul vremii, v-ați pus în fruntea mișcării și ați realizat unirea politică care de atâta vreme trăia în toate fibrele de simțire ale neamului. Adunarea de la Alba Iulia, această manifestare grandioasă a conștiinței noastre naționale, înscrie o nouă pagină de glorie pe urma adunării de la Blaj”.

Vasile Lucaciu aflat, de asemenea, în străinătate, participă la prima ședință a Consiliului Dirigent la 4 octombrie 1919, dar se face remarcat mai mult ca deputat decât ca dirigent.

Ioan Suci demisionează din Consiliul Dirigent la 5 octombrie 1919, devenind președintele Consiliului Superior de Agricultură din Cluj, desființându-se și Resortul Organizării.

La 31 iulie 1919, Partidul Social-Democrat a decis încetarea colaborării cu Partidul Național Român și și-a retras cei doi reprezentanți din Consiliul Dirigent, astfel, Ioan Flueraș și Iosif Jumanca și-au anunțat demisia la 4 august 1919. Iar la 11 august Marele Sfat Național a numit doi noi membri în Consiliul Dirigent și s-a constituit un Resort al Industriei și Comerțului, condus de Mihai Popovici, Victor Bontescu rămânând șef de Resort la Agricultură, iar Tiberiu Brediceanu a fost numit șeful resortului de Ocrotiri Sociale la care a trecut și Secția Artelor.

Comandamentul Armatei Imperiale și Regale de la Sibiu este edificiul în care a funcționat Consiliul Dirigent al Transilvaniei.

Pe durata funcționării, între 2 decembrie 1918 și 10 aprilie 1920, Consiliul Dirigent a ținut 256 ședințe cu 3.234 de probleme înscrise la ordinea de zi.

Ședințele Consiliului Dirigent s-au ținut la Alba Iulia (2, 3, 4 decembrie 1918), Sibiu (9 decembrie 1918 - 18 noiembrie 1919), în trenul care-i ducea spre București pe cei aleși în circumscripțiile electorale ale Transilvaniei (18 noiembrie 1919), București (21, 25 noiembrie, 3 decembrie 1919) și Cluj (17 decembrie 1919 - 10 aprilie 1920).

Consiliul Dirigent a emis 24 de decrete, iar acțiunea de legiferare a încetat o dată cu întrunirea parlamentului țării la 20 noiembrie 1919.

La 14 decembrie 1918 a apărut la Sibiu organul de presă al Consiliului Dirigent, purtând numele de *Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului, Maramureșului și părților ungurene*, în care s-au publicat hotărârile, decretele, ordonanțele, notele circulare ale șefilor de resort etc. Redactor a fost Teodor V. Păcățian, iar administrator Gheorghe Vitencu. Gazeta a apărut până la 31 martie 1920, în 99 de numere, la Sibiu până la 18 octombrie 1919 (nr. 61) și la Cluj în continuare.

În învățământ, Consiliul Dirigent a dispus trecerea școlilor maghiare în posesia statului român și transformarea lor în școli românești, organizând învățământ de toate gradele și tipurile, urmând exemplul României. Dar a susținut și școli de stat sau secții ale acestora în limbile minorităților etnice. La Cluj, la inițiativa Consiliului Dirigent, s-au înființat Universitatea românească, Academia de Agricultură, Institutul de Istorie, de Chimie, de Speologie, Muzeul Limbii Române, Grădina Botanică, Teatrul Național, Opera Română, Conservatorul de Muzică⁵.

Dar, eliberarea de către Armata Română a orașelor din zona de vest a Transilvaniei s-a realizat mai greu, în anul 1919. Astfel, Satu Mare a fost eliberat la 19 aprilie, Oradea la 20 aprilie, Arad la 17 mai și Timișoara la 3 august. Din acest motiv, liceele care au devenit românești în anul 1919, au date diferite de înființare.

Gazeta oficială din 16 august 1919 conține în „**PARTE OFICIALĂ. Resortul cultelor și al instrucțiunii publice**” o „Notă circulară *despre instituirea de eforii școlare pentru școlile secundare*” pe care o redăm în continuare:

„Învățământul public nu este numai un interes al statului, ci și al societății. De aceea la organizarea și susținerea lui trebuie să-i dea concursul și societatea. În consecință trebuiesc create pe lângă organele școlare de stat și organe școlare, cari să reprezinte interesele societății și cari să aducă sprijinul acesteia bunului mers al școalei. Se va înființa deci imediat în fiecare oraș unde sunt școli secundare de stat câte o Eforie școlară, care va consta din 12-20 membri. Membrii vor fi aleși deocamdată pe baza înțelegerii dintre directorul sau directorii școlilor secundare respective și prefectul județului sau orașului, eventual primarul orașului, dintre cetățenii fruntași, cari au dovedit o înțelegere mai largă pentru cultura românească și pentru binele public. Membrii vor fi cel puțin $\frac{3}{4}$ bărbați și $\frac{1}{4}$ femei.

5 https://ro.wikipedia.org/wiki/Consiliul_Dirigent_al_Transilvaniei,_Banatului_și_ținuturilor_românești_din_Ungaria, accesat la 26 iulie 2019.

Sfera de atribuții a Eforiei școlare constă, în general, în a servi ca organ auxiliar al direcțiunii școlare și al statului la aranjarea diferitelor trebuințe de ordin material și moral ale școlii.

În special Eforiile școlare vor avea:

1. Să îngrijească de local corespunzător pentru școală, de repararea și de înzestrarea lui potrivit trebuințelor.
2. Să colecteze sume de bani din care să se acopere, pe cât se poate, toate trebuințele materiale ale școlii, afară de salariile legale ale profesorilor.
3. Să creeze condiții favorabile de traiu, de studiu, și de viață morală pentru elevii școlii: internat, cantina, (masa studenților), stipendii, cărți de școală, rechizite, supravegherea și îndrumarea vieții extrașcolare a elevilor ș.a.
4. Să se intereseze de achiziția celor mai bune puteri didactice pe seama școlii, căutând să creeze pentru acestea condiții materiale și morale mai bune decum le poate asigura statul.

Prețul abonaților: pe un an 30 cop. pe șase luni 20 cop. pe trei luni 15 cop. pe o lună 10 cop. pe o săptămână 5 cop. plus poșta de circulație și de distribuție a la 100. Un exemplar 60 bani.

PARTE OFICIALĂ

Resortul cultelor și al instrucțiunii publice.

Notă circulară

despre instituirea de ofiții școlare pentru școli secundare.

Invățământul public nu este numai un interes al statului, ci și al societății. De aceea la organizarea și desfășurarea lui trebuie să se aibă în vedere și interesul societății. În consecință trebuie create pe lângă organele școlare de stat și organe școlare, care să reprezinte interesele societății și care să aducă contribuția acestuia bunului mers al școlii. Se va înființa deci în fiecare oraș unde sunt școli secundare de stat câte o Eforie școlară, care va consta din 12-20 membri. Membrii vor fi aleși de comunitate pe baza înțelegerii dintre directorul sau directorii școlilor secundare respective și prefectul județului sau orașului, eventual primarul orașului, dintre cetățenii frumși, cari au dovedit o înțelegere mai largă pentru cultura românească și pentru binele public. Membrii vor fi cel puțin 3/4 bărbați și 1/4 femei.

Sfera de atribuții a Eforiei școlare constă, în general, în a servi ca organ auxiliar al direcțiunii școlare și al statului la aranjarea diferitelor trebuințe de ordin material și moral ale școlii.

În special Eforiile școlare vor avea:

1. Să îngrijească de local corespunzător pentru școală, de repararea și de înzestrarea lui potrivit trebuințelor.

2. Să colecteze sume de bani din care să se acopere, pe cât se poate, toate trebuințele materiale ale școlii, afară de salariile legale ale profesorilor.

3. Să creeze condiții favorabile de traiu, de studiu și de viață morală pentru elevii școlii: internat, cantină, (masa studenților), stipendii, cărți de școală, rechizite, supravegherea și îndrumarea vieții extrașcolare a elevilor ș.a.

4. Să se intereseze de achiziția celor mai bune puteri didactice pe seama școlii, căutând să creeze pentru acestea condiții materiale și morale mai bune decum le poate asigura statul.

În fiecare oraș unde există școli secundare de stat de băieți sau de fete se va înființa Eforia din chestiune timp de 15 zile de la data de mai jos. Unde sunt mai multe școli într-un oraș, aceeași Eforie se va ocupa de toate școlile secundare.

Eforia își va alege din sânul său un președinte, un vicepreședinte, un notar și un casier, care vor împlini funcțiile legate de ea cu conștiințiozitate.

Eforiile dintr-o circumscripție școlară stau sub supravegherea directorului regional, cărui să-i prezinte în fiecare an rapoarte despre activitatea desfășurată. Inițiativa de propuneri relative la îmbunătățirea situației școlilor.

În toată activitatea ei Eforia școlară va lucra de comun acord cu direcțiunea școlii și cu comunitatea locală.

Sibiu, la 31 Iulie 1919.

Președintele resortului: Dr. O. Găluș, director general.

Comunicat.

Consiliul Dirigent a numit pentru trebuințele învățământului secundar de stat următorii patru directori regionali (prodirecții, directori supremi):

1. L. Lăzăreanu, Sibiu; 2. L. Lăzăreanu, Sibiu; 3. L. Lăzăreanu, Sibiu; 4. L. Lăzăreanu, Sibiu.

5. L. Lăzăreanu, Sibiu; 6. L. Lăzăreanu, Sibiu; 7. L. Lăzăreanu, Sibiu; 8. L. Lăzăreanu, Sibiu.

9. L. Lăzăreanu, Sibiu; 10. L. Lăzăreanu, Sibiu; 11. L. Lăzăreanu, Sibiu; 12. L. Lăzăreanu, Sibiu.

13. L. Lăzăreanu, Sibiu; 14. L. Lăzăreanu, Sibiu; 15. L. Lăzăreanu, Sibiu; 16. L. Lăzăreanu, Sibiu.

17. L. Lăzăreanu, Sibiu; 18. L. Lăzăreanu, Sibiu; 19. L. Lăzăreanu, Sibiu; 20. L. Lăzăreanu, Sibiu.

21. L. Lăzăreanu, Sibiu; 22. L. Lăzăreanu, Sibiu; 23. L. Lăzăreanu, Sibiu; 24. L. Lăzăreanu, Sibiu.

25. L. Lăzăreanu, Sibiu; 26. L. Lăzăreanu, Sibiu; 27. L. Lăzăreanu, Sibiu; 28. L. Lăzăreanu, Sibiu.

29. L. Lăzăreanu, Sibiu; 30. L. Lăzăreanu, Sibiu; 31. L. Lăzăreanu, Sibiu; 32. L. Lăzăreanu, Sibiu.

33. L. Lăzăreanu, Sibiu; 34. L. Lăzăreanu, Sibiu; 35. L. Lăzăreanu, Sibiu; 36. L. Lăzăreanu, Sibiu.

37. L. Lăzăreanu, Sibiu; 38. L. Lăzăreanu, Sibiu; 39. L. Lăzăreanu, Sibiu; 40. L. Lăzăreanu, Sibiu.

41. L. Lăzăreanu, Sibiu; 42. L. Lăzăreanu, Sibiu; 43. L. Lăzăreanu, Sibiu; 44. L. Lăzăreanu, Sibiu.

45. L. Lăzăreanu, Sibiu; 46. L. Lăzăreanu, Sibiu; 47. L. Lăzăreanu, Sibiu; 48. L. Lăzăreanu, Sibiu.

49. L. Lăzăreanu, Sibiu; 50. L. Lăzăreanu, Sibiu; 51. L. Lăzăreanu, Sibiu; 52. L. Lăzăreanu, Sibiu.

53. L. Lăzăreanu, Sibiu; 54. L. Lăzăreanu, Sibiu; 55. L. Lăzăreanu, Sibiu; 56. L. Lăzăreanu, Sibiu.

57. L. Lăzăreanu, Sibiu; 58. L. Lăzăreanu, Sibiu; 59. L. Lăzăreanu, Sibiu; 60. L. Lăzăreanu, Sibiu.

61. L. Lăzăreanu, Sibiu; 62. L. Lăzăreanu, Sibiu; 63. L. Lăzăreanu, Sibiu; 64. L. Lăzăreanu, Sibiu.

65. L. Lăzăreanu, Sibiu; 66. L. Lăzăreanu, Sibiu; 67. L. Lăzăreanu, Sibiu; 68. L. Lăzăreanu, Sibiu.

69. L. Lăzăreanu, Sibiu; 70. L. Lăzăreanu, Sibiu; 71. L. Lăzăreanu, Sibiu; 72. L. Lăzăreanu, Sibiu.

73. L. Lăzăreanu, Sibiu; 74. L. Lăzăreanu, Sibiu; 75. L. Lăzăreanu, Sibiu; 76. L. Lăzăreanu, Sibiu.

77. L. Lăzăreanu, Sibiu; 78. L. Lăzăreanu, Sibiu; 79. L. Lăzăreanu, Sibiu; 80. L. Lăzăreanu, Sibiu.

81. L. Lăzăreanu, Sibiu; 82. L. Lăzăreanu, Sibiu; 83. L. Lăzăreanu, Sibiu; 84. L. Lăzăreanu, Sibiu.

85. L. Lăzăreanu, Sibiu; 86. L. Lăzăreanu, Sibiu; 87. L. Lăzăreanu, Sibiu; 88. L. Lăzăreanu, Sibiu.

89. L. Lăzăreanu, Sibiu; 90. L. Lăzăreanu, Sibiu; 91. L. Lăzăreanu, Sibiu; 92. L. Lăzăreanu, Sibiu.

GAZETA OFICIALĂ

344

1. În circumscripția Sibului: Dr. Andrei Băseanu, fost profesor la școala centrală din Brașov, președinte al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român.

2. În circumscripția Clujului: Dr. Valeriu Sen, fost profesor la liceul din Nădlău.

3. În circumscripția Oradea-Mare: Dr. Alexandru Pițușcu, fost profesor la liceul din Beiuș.

4. În circumscripția Timpașilor: Ioan Petrovici, fost profesor la liceul din Brașov.

Directorii de licee au fost numiți următorii:

1. Liceul «Gheorghe Sincai», Iași-Mare, Dr. Gheorghe Heteoa, fost profesor la liceul din Beiuș.

2. Liceul «Traian Doda», Cămin, Sabie Evidan, fost profesor la școala normală din Arad.

3. Liceul «Andrei Mureșanu», Dej, Victor Motoga, fost profesor la liceul din Nădlău.

4. Liceul «Rădu Negră», Făgăraș, Dr. Traian Suciu, fost profesor la gimnaziul din Brașov.

5. Liceul «Timotei Cipariu», Băgădaș, Nicolae Negră, fost profesor la liceul din Ilid.

6. Liceul «Corțian Brediceanu», Lugoj, Dr. Victor Blăze, fost profesor la școala normală de fete din Lugoj.

7. Liceul «Gheorghe Lazăr», Sibiu, Dr. Ioan Bunea, fost profesor la liceul din Brașov.

8. Liceul «Regie Ferdinand», Făgăraș, Petru Suciu, fost profesor la liceul din Ilid.

9. Liceul «Mihail Viteazul», Alba-Iulia, Enea Zefean, fost director la școala civilă din Abrud.

10. Liceul «Gheorghe Barițiu», Cluj, (încă nu are director).

11. Liceul «Aurel Vlaicu», Orăștie, Ioan Cheri, fost profesor la gimnaziul din Brașov.

12. Liceul «Emanuel Goană», Oradea-Mare, Ioan Pap, fost profesor la liceul din Sibiu.

13. Liceul «Dragoș», Sighet, Dr. Eugen Ștefan.

14. Liceul «Alexandru Popuș Ilid», Târgu-Mureș, Dr. Petru Heteoa, fost profesor la liceul din Beiuș.

15. Liceul «Moise Nicodan», Arad, Nicolae Mihail, fost profesor la școala normală din Brașov.

16. Liceul «Simion Bărnuțiu», Simeu-Silvaniei, Dr. Ioan Chiri, fost profesor la liceul din Beiuș.

17. Liceul «Mihail Eminescu», Sărmăș, Dr. Vasile Lăban, fost profesor la liceul din Săgheș.

18. Școala reală superioară, Brașov, Gheorghe Chelaru, fost director la liceul din Brașov.

19. Școala reală superioară, Deva, Ioan Botan, fost profesor la aceeași școală.

20. Școala reală superioară, Timpașii, Ascanie Crișan, fost profesor la școala normală din Sibiu.

21. Școala reală superioară, Oradea-Mare, Dr. Vasile Kivai, fost profesor la școala normală de acoli.

22. Școala reală superioară Arad, (încă nu are director).

23. Liceul de fete Arad, Dr. Lăzar Nichi, fost profesor la liceul din Arad.

24. Liceul de fete Cluj, Nicolae Bogdan, fost profesor la liceul din Brașov.

25. Liceul de fete Sibiu, Dr. Valie Bologa, fost director la școala civilă a Asociațiunii.

26. Liceul de fete Sighet, Cornei Ștefan.

27. Liceul de fete Oradea-Mare, Ștefan Șerban.

Sibiu, 12 August 1919.

Brasove, șef resortului de culte și instr. publică, Nr. 7961.

Resortul Consiliului Școlii.

Ordonanță

despre modificarea și întregirea normelor în vigoare referitoare la urcarea președintelui și abțecerea contraindicațiilor de școală.

ART. 1. Dispozițiile cuprinse în §-ii 1-4, 6-7, 13-20 din ordonanța Nr. 4180/1917 M. E. despre stabilirea normelor excepționale, privitoare la încluzarea locuințelor și a altor apartamente, menținute în vigoare și modificate prin ordonanța acestui resort Nr. 121918 din 28 Decembrie 1918, urmează a fi aplicate cu întregire și modificările prevăzute în prezenta ordonanță.

ART. 2. Se admite urcarea președintelui locuințelor puse adăpostului sumei maxime fixate în §-ii 2-4 din ordonanța 4180/1917 M. E. și anume:

1. Până la 15%, pentru locuințe mici.

2. Până la 25%, pentru locuințe mijlocii.

3. Până la 40%, pentru locuințe mari și apartamente speciale de prăvălii, magazine sau birouri.

ART. 3. În cazul, dacă chiria a fost deja urcată dela 1 Noembrie 1917 înlocuiește peste limita concesi, excedenții sumei va fi calculat în adăpostul procesului prevădit aici, la art. 2.

ART. 4. Locuințele, părțile de locuințe și camere închiriate cu mobilier, vor fi clasificate conform art. 2 în locuințe mici, mijlocii și mari, înlocuie de bază a calculării jumătății chiriei, ca corecționare toate folosințele fără mobilier.

Va scrie după hădă a calculului sumei chiriei la sensul §-or 6-7 din ordonanța Nr. 4180/1917 M. E. Se admite urcarea procentuală la 15, 25 sau până 40%, conform clasei stabilite, cu computare raportată președintelui întreg de locuințe.

ART. 5. În cazul, dacă chiria locuințelor, părților de locuințe și camerelor mobilate a fost urcată peste limita, care era stipulată cu data de 1 Noembrie 1918, sau peste suma fixată în termenii §-or 6-7 din ordonanța Nr. 4180/1917 M. E. excedenții se compută la urcarea procentuală concesi aici, prin articolul 4.

Orice abateri în defavorul chiriei dela preț maxim al locuinței, îndreptățite pe locatar a cere reducere în conformitate cu dispoziția alineatului precedent și a art. 4.

În fiecare oraș unde există școli secundare de stat, de băieți sau de fete se va înființa Eforia din chestiune timp de 15 zile de la data de mai jos. Unde sunt mai multe școli într-un oraș, aceeași Eforie se va ocupa de toate școlile secundare.

Eforia își va alege din sânul său un președinte, un vicepreședinte, un notar și un casier, care vor împlini funcțiunile legate de ea cu conștiințiozitate

Eforiile dintr-o circumscripție școlară stau sub supravegherea directorului regional, cărui să-i prezinte în fiecare an rapoarte despre activitatea desfășurată, însoțite de propuneri relative la îmbunătățirea situației școlilor.

În toată activitatea ei Eforia școlară va lucra de comun acord cu direcțiunea

școalei sau a școlilor respective. De bunul mers al Eforiei răspunde în prima linie președintele ei.

Sibiu, la 31 Iulie 1919.

Pentru șeful resortului:

Dr. O. Ghibiu,
secretar general.

Nr. 9554.”

De asemenea, acest număr al *Gazetei oficiale* conține și un „Comunicat” foarte important pentru învățământul din Transilvania: „Consiliul Dirigent a numit pentru trebuințele învățământului secundar de stat următorii patru directori regionali (prodirectori, directori supremi):

1. În circumscripția Sibiului: Dl Andrei Bârseanu, fost profesor la școlile centrale din Brașov, președinte al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. 2. În circumscripția Clujului: Dr. Valeriu Seni, fost profesor la liceul din Năsăud. 3. În circumscripția Oradea-mare: Dr. Alexandru Pteancu, fost profesor la liceul din Beiuș. 4. În circumscripția Timișoara: Ioan Petrovici, fost profesor la liceul din Brașov”⁶.

Urmează lista celor 27 de licee din *Gazeta oficială*, care au devenit licee românești⁷. La fiecare liceu vom da denumirea inițială și primul director, așa cum apar în *Gazeta Oficială*, urmate de câteva date istorice și actuala denumire a liceului.

1. Liceul «Gheorghe Șincai», Baia-mare, Dr. Gheorghe Hetcou, fost profesor la liceul din Beiuș. Data înființării liceului este 29 iunie/12 iulie 1919, iar denumirea actuală este Colegiul Național *Gheorghe Șincai*, Baia Mare⁸.

2. Liceul «Traian Doda», Caransebeș, Sabin Evuțian, fost profesor la școala normală din Arad.

În perioada 1876-1880 românii, din Caransebeș se organizează în vederea întemeierii unui liceu cu predare în limba română. Se alege un comitet de inițiativă a cărui deviză a fost „Pentru noi, prin noi înșine” și în fruntea căruia este Traian Doda. În septembrie 1913, începe zidirea clădirii liceului, iar în 4 octombrie 1914, încep cursurilor în noua clădire. Ziua solemnă a oficializării liceului românesc este iunie 1919. Denumirea actuală este Colegiul Național *Traian Doda*, Caransebeș⁹.

3. Liceul «Andrei Murășanu», Dej, Victor Motogna, fost profesor la liceul din Năsăud.

În primul deceniu al secolului al XIX-lea, populația din Dej și din împrejurimi a întreprins demersuri insistente pentru transformarea gimnaziului inferi-

6 „Gazeta Oficială”, Nr. 48, 12 August 1919, Sibiu, pp. 343-344.

7 *Ibidem*, p. 344.

8 www.sincaibm.ro, accesat la 9 august 2019.

9 www.cntd.ro, accesat la 9 august 2019.

or existent, în liceu. Ministerul Învățământului și Cultelor hotărăște încetarea activității gimnaziului existent și deschiderea cursurilor primei clase de învățământ liceal, la 9 septembrie 1897, în vechea clădire a gimnaziului. La 31 octombrie 1900 a fost terminată și predată liceului noua clădire. În anul școlar 1904-1905 liceul era complet, cu 8 clase, iar în iunie 1905 a dat prima generație de absolvenți. Până în 1919 liceul a avut aproape 500 de absolvenți dintre care 84 români. Profesorul Victor Motogna este numit la 5 iulie 1919, de către Consiliul Dirigent, director al liceului și însărcinat cu organizarea învățământului liceal românesc la Dej. Liceul se numește acum Colegiul Național *Andrei Mureșanu*, Dej¹⁰.

4. Liceul «Radu Negru», Făgăraș, Dr. Traian Suci, fost profesor la gimnaziul din Brad.

La 13 septembrie 1869, prin efortul cărturarului transilvănean Ion Codru-Drăgușanu, vice-comitele (subprefectul) județului Făgăraș, a fost înființată Școala capitală (centrală), cu predare în limba română. Școala Centrală Radu Negru se desființează după 4 ani de la înființare. Din anul 1877 a funcționat în Făgăraș, în mai multe locații închiriate, o școală numită Școala Civilă de Stat. Prin Ordinul 27814/23 iunie 1898 al Ministerului Instrucției Publice (Miniszterium Allami Oktatas) de la Budapesta, s-a înființat în Făgăraș un Gimnaziu Central Regal Maghiar (A fogarasi Magyar Kir-Allami Fogymnasium) cu 8 clase. Edificiul executat în stil baroc, terminat în anul 1909, este actualul sediu al Colegiului Național *Radu Negru*. La 2 februarie 1919, Consiliul Național Român din Făgăraș, prin primul prefect român al județului Făgăraș, Octavian Vasu, și prin profesorul Vasile Stoicanea din partea liceului, ia în primire clădirea liceului. Liceul Radu Negru și-a deschis cursurile la 6 octombrie 1919¹¹.

5. Liceul «Timoteiu Cipariu», Ibașfalău, Nicolae Negru, fost profesor la liceul din Blaj.

În anul 1842, ia ființă gimnaziul romano-catolic „Rafael Alexandru”, iar în 1847 Liceul maghiar care funcționează până în anul 1919 când se transformă în Liceul *Timotei Cipariu*, actualul Liceul Tehnologic *Timoteiu Cipariu* din Dumbrăveni, mai demult *Ibașfalău*. Dumbrăveni este oraș în județul Sibiu¹².

6. Liceul «Coriolan Brediceanu», Lugoj, Dr. Victor Bârlea, fost profesor la școala normală de fete din Lugoj.

La 9 octombrie 1837 au loc festivitățile de deschidere a primului gimnaziu din oraș. După înăbușirea revoluției de la 1848, cursurile gimnaziului lugojean vor fi suspendate între anii 1851-1856. În toamna anului 1856 se redeschide clasa I gimnazială, iar în anii următori și celelalte clase, trecându-se la limba germană ca limbă oficială. Predarea se face pe specialități, fiind aduși profesori din alte regiuni ale imperiului. Școala are caracter de gimnaziu public, introducându-se și limba populației majoritare, la început ca studiu facultativ, apoi obligatoriu pen-

10 andreimuresanudej.ro, accesat la 9 august 2019.

11 www.radunegru.ro, accesat la 10 august 2019.

12 <https://ro.wikipedia.org/wiki/Dumbrăveni>, accesat la 10 august 2019.

tru elevii români. Actuala denumire este Colegiul Național *Coriolan Brediceanu* Lugoj¹³.

7. Liceul «Gheorghe Lazăr», Sibiu, Dr. Ioan Bunea, fost profesor la liceul din Brașov.

Unitatea de învățământ cunoscută astăzi sub numele de Colegiul Național *Gheorghe Lazăr* a fost înființată în anul 1692 de ordinul călugărilor iezuiți. În perioada 1692-1848 a funcționat ca gimnaziu de cinci clase cu predare în limba latină. Între anii 1849-1867, școala a fost gimnaziu de opt clase cu bacalaureat, cu predare în limba germană. Din 1868 până în 1918, instituția a funcționat ca gimnaziu de opt clase cu bacalaureat, cu predare în limba maghiară. Începând din 1919, școala trece la limba de predare română, fiind organizată conform legislației în vigoare în România, primind denumirea de liceu și dreptul de a purta numele marelui cărturar și patriot român Gheorghe Lazăr, fondatorul învățământului românesc modern. În anul 1992, la aniversarea a 300 de ani de existență, liceul a primit prin Ordin al ministrului învățământului denumirea de Colegiul *Gheorghe Lazăr*, iar începând cu anul școlar 1999/2000 a devenit Colegiul Național *Gheorghe Lazăr* Sibiu¹⁴.

8. Liceul «Regele Ferdinand», Turda, Petru Suciu, fost profesor la liceul din Blaj.

În anul școlar 1907-1908 se înființează Gimnaziul Superior cu clasa a IV-a, urmând ca în anii următori, gimnaziul să ajungă la opt clase. Între 1911-1912 se desfășoară primul an școlar în noua clădire, actuala clădire a Colegiului Național *Mihai Viteazul* din Turda. Din anuarele școlii rezultă că frecventau cursurile elevi maghiari, dar și români, ca o consecință a faptului că școala funcționa într-o zonă cu populație majoritar românească. La numai 19 zile de la Marea Unire, Consiliul Dirigent a emis ordinul 17/1918 prin care resortul instrucțiunii aducea la cunoștința Inspectoratelor Școlare că, în conformitate cu Decretul Regal nr. 3632, a preluat funcția de coordonator al învățământului românesc din întreaga Transilvanie. La 24 iulie 1919, profesorul de economie și drept administrativ Petre Suciu, numit director al liceului de către Consiliul Dirigent, a preluat întregul inventar pe baza registrelor existente¹⁵.

9. Liceul «Mihaiu Viteazul», Alba-Iulia, Enea Zeflean, fost director la școala civilă din Abrud.

Ideea înființării acestui liceu se pare că a prins contur după conferința profesorilor români din 2 decembrie 1918 și s-a consolidat după 3 ianuarie 1919, când Consiliul Dirigent a hotărât preluarea școlilor, cu întregul lor inventar, prin delegații desemnați de către prefecții județelor. Ziua în care s-a făcut deschiderea oficială a cursurilor liceului care avea să primească numele simbolic de „Mihai Viteazul” este considerată luni, 3 februarie 1919, când s-a făcut deschiderea oficială

13 www.cnbrediceanu.ro, accesat la 10 august 2019.

14 www.cngl.eu, accesat la 10 august 2019.

15 Gheorghe Lobonț și alții, *Colegiul Național „Mihai Viteazul” Turda 1909-2009-studiu monografic*, Ed. Hiperborea, Turda, 2009, pp. 13-18.

a cursurilor, printr-un serviciu divin oficiat la cele două biserici protopopești din oraș (ortodoxă și greco-catolică) în prezența elevilor, profesorilor, oficialităților și părinților. În aceeași zi s-au instalat în funcție și primele cadrele didactice. Liceul de Stat „Mihai Viteazul” era de băieți. Intervalul februarie-iunie 1919 a fost echivalat cu un an școlar. Astfel se explică faptul că liceul din Alba Iulia a fost primul liceu românesc din Transilvania, după Unirea din 1918 și singurul din Transilvania care și-a trecut la activ anul școlar 1918/1919. Fetele erau primite la acest liceu numai ca particulare. Inițial, liceul a funcționat cu patru clase (127 elevi ordinari și 45 particulari dintre care 37 fete) în localul fostei Școli Civile de Stat Maghiare. În anul școlar 1956/1957 liceului i se schimbă denumirea în Școala Medie Mixtă nr. 2, iar la 1 septembrie 1960 se unește cu Școala Medie „Horea Cloșca și Crișan” (fostul liceu de fete). Astfel că se va renunța la denumirea de Școală Medie și se va reveni la cea de liceu-Liceul „Horea Cloșca și Crișan”. Denumirea actuală a liceului este Colegiul Național *Horea, Cloșca și Crișan*, Alba Iulia¹⁶.

10. Liceul «Gheorghe Barițiu», Cluj, (încă nu are director).

Își deschide porțile în 19 octombrie 1919, din ordinul Consiliului Dirigent, fiind primul liceu românesc din Cluj. Patronul spiritual al colegiului este marele cărturar și patriot George Barițiu. Primul director, profesorul Alexandru Ciura, și un corp profesoral de elită vor pune bazele „tradiției barițiste”. În anul 1950 liceul se mută în actuala clădire. Actuala denumire a liceului este Colegiul Național *George Barițiu* Cluj-Napoca¹⁷.

11. Liceul «Aurel Vlaicu», Orăștie, Ioan Cheri, fost profesor la gimnaziul din Brad.

Anul 1919 avea să aducă la Orăștie înființarea „cu ordinul fostului Resort de Culte și Instrucțiune Publică numărul 7569/1919” a primei instituții de învățământ în limba română, de rang secundar, Liceul „Aurel Vlaicu”. Viața liceului începe cu data de 15 iulie 1919 când directorul Ioan Cheri „se prezintă la Orăștie, formează un comitet din inteligența din oraș, cu care în coînțelegere stabilește localul liceului.” Denumirea de astăzi a liceului este Colegiul Național *Aurel Vlaicu* Orăștie¹⁸.

12. Liceul «Emanuil Gozsdu», Oradea-mare, Ioan Pap, fost profesor la liceul din Sibiu.

Liceul *Emanuil Gojdu* a fost creat tot în 1919, funcționând un an de zile în localul școlii normale (pe actuala stradă Iuliu Maniu), cu mobilier puțin și doar câțiva profesori. A fost un pas oarecum natural după ce, prin Fundațiunea *Gojdu*, numeroși elevi au primit burse în valoare cumulată de zeci de mii de florini, bani proveniți din averea marelui mecena și din alte fonduri. Ioan Pop este primul director al Colegiului *Gojdu* din Oradea. 1920 este anul în care gojdiștii au venit în actuala clădire a Colegiului Național *Emanuil Gojdu*, când cele două licee, Li-

16 <https://www.hcc.ro>, accesat la 10 august 2019.

17 <https://www.colegiulbaritiiu.ro>, accesat la 10 august 2019.

18 www.colegiulavlaicu.ro, accesat la 10 august 2019.

ceul Real românesc și Liceul *Emanuil Gojdu*, au fuzionat, formând noul liceu de băieți, Liceul *Emanuil Gojdu*, primul director de după mutare fiind Ioan Pop¹⁹.

13. Liceul «Dragoș», Sighet, Dr. Eugen Szeles [a fost profesor la Școala Normală greco-catolică din Gherla²⁰].

În anul 1919, prin hotărârea Consiliului Dirigent, este înființat la Sighet Liceul *Dragoș Vodă*. După inspecția directorului regional al învățământului secundar din circumscripția Oradea Mare, Alexandru Pteancu, Liceului *Dragoș Vodă* i-a fost destinată clădirea unei școli primare. Datorită dificultăților de început - înscrierile, cursul de limba română, lipsurile materiale etc. - estivitatea de deschidere a fost amânată pentru 10 octombrie 1919 și a avut loc în incinta Liceului de fete *Domnița Ileana*, azi Liceului Pedagogic *Taras Șevcenko* (liceul ucrainean). Ceremonia, la care a asistat și memorandistul dr. Vasile Lucaciu din Șișești, a început cu o slujbă religioasă urmată de intonarea imnului regal și de cuvântul rostit de către directorul liceului. Cursurile celor 7 clase, din anul școlar 1919-1920, ale primului liceu din Maramureșul voievodal cu limba de predare română s-au încheiat la 10 iunie 1920, iar examenele anuale susținute în prezența vicarului Ilarie Boroș - delegatul guvernului - s-au desfășurat între 12-17 iunie 1920. Din cei 125 de elevi ordinari și 12 particulari înscriși în primul an, îndrumați de 12 profesori și 2 catiheți, 108 proveneau din Maramureș: 88 din localitățile rurale și doar 20 din Sighet. O parte a greutăților sunt rezolvate la 10 august 1920, când a fost preluată clădirea fostului liceu romano-catolic devenită proprietatea Erariului român un an mai târziu, liceul român de băieți fiind instalat la parter și etajul I, iar Școala Normală *Regele Ferdinand* la etajul II. Este un ultim gest al directorului Szeles deoarece de la 1 septembrie 1920 liceul este condus de profesorul Mihail Șerban, transferat de la Liceul de fete din Blaj, prin Ord. Nr. 21454/1920 și devenit director stabil cu Înalt Decret Regal 3944/1929²¹. Denumirea actuală este Colegiul Național *Dragoș Vodă* Sighetu Marmăției.

14. Liceul «Alexandru Papiu Ilarian», Târgul-Murășului, Dr. Petru Hetcou, fost profesor la liceul din Beiuș.

La 3 octombrie 1919 își deschide cursurile Liceul *Alexandru Papiu Ilarian*, prima instituție de învățământ liceal de pe valea superioară a Mureșului²². Actuala denumire a liceului este Colegiul Național *Alexandru Papiu Ilarian* Târgu Mureș.

15. Liceul «Moise Nicoară», Arad, Nicolae Mihulin, fost profesor la școala normală din Arad.

Începuturile Colegiului Național *Moise Nicoară* coincid cu cele ale primei școli elementare („școli începătoare”) din Arad, înființată în 1707 de călugărul de

19 <https://www.ebihoreanul.ro> › Bihoreanul tipărit, Centenar gojdist: Se împlinesc 100 de ani de la înființarea primului liceu românesc de băieți din Oradea, Colegiul Național „Emanuil Gojdu”, accesat la 25.07.2019.

20 Ovidiu T. Pop, *Profesor dr. Eugen Seleș*, Caietele eminescienilor sătmăreni, vol. 7, Ed. Citadela, Satu Mare, 2015, p. 13.

21 <https://www.cndv.ro>, accesat la 11 august 2019.

22 www.papiu.ro, accesat la 11 august 2019.

origine bavareză Camil Nöffrich și funcționând în încăperile modeste ale unei improvizate școli primare. În 1745 școala începătoare devine școală latină, apoi în 1762 gimnaziu, denumire impusă de reorganizarea sistemului de învățământ din Imperiul Habsburgic. În 1844-1845 se aplică o nouă reformă școlară în Austria, introdusă un an mai târziu și în Ungaria, în urma căreia gimnaziul din Arad se completează inițial cu 7 clase, apoi cu 8 clase, devenind în 1851-1852 gimnaziu superior complet, iar în virtutea legii școlare XXXVIII promulgată în 1868 ia denumirea de gimnaziu superior regal. Școala latină și gimnaziul din Arad, patronate de călugării minoriți au funcționat pe rând în două localuri, proprietăți ale ordinului (1745-1821 / 1821-1873). Între anii 1869-1873, s-a construit actualul edificiu școlar. La 5 octombrie 1919 localul vechiului gimnaziu va deveni Liceul *Moise Nicoară*, primul liceu românesc de băieți din Arad²³.

16. Liceul «Simeon Bărnuțiu», Șimleul-Sivaniei, Dr. Ioan Osian, fost profesor la liceul din Beiuș.

Liceul *Simeon Bărnuțiu*, Șimleul-Sivaniei a fost înființat în anul 1919, prin ordinul dat de șeful Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Consiliul Dirigent al Transilvaniei, odată cu numirea ca director, la 5 iulie 1919, a eminentului profesor de limba latină și istorie, dr. Ioan Ossian, și a funcționat în clădirea actualului Liceu Tehnologic *Ioan Ossian*. Actuala denumire a liceului este Colegiul Național *Simion Bărnuțiu* Șimleu Sivaniei²⁴.

17. Liceul «Mihail Eminescu», Sătmăr, Dr. Vasile Lohan, fost profesor la liceul din Seghedin.

Liceul *Mihail Eminescu* este continuarea fostului Gimnaziu regesc-catolic din Satu Mare. Începutul aceluia liceu datează din anul 1634, când iezuiților li se acordă dreptul să deschidă o școală la Satu Mare. Gimnaziul iezuiților, cu puține excepții, a funcționat până în anul 1773, când iezuiții au fost alungați din oraș. În 1776 Paulinii conduc gimnaziul, în 1786 și ei sunt alungați. Până în anul 1804 nu funcționează gimnaziul. Împăratul Francisc I, prin decretul nr. 12.067, dispune ca gimnaziul să fie susținut din fondul studiilor. În 1804 se înființează și un liceu episcopesc care la 1850 se contopește cu gimnaziul, așa că în 1852 școala funcționează cu 8 clase. În 1863 prin decretele aulice nr. 14.970 și nr. 83571 al Consiliului loțiitor este decretat gimnaziu regesc catolic și susținut din fonduri regnicolare. În anul 1912, Liceul regesc catolic se instalează în actuala clădire a Colegiului Național *Mihail Eminescu* din Satu Mare. Liceul a fost preluat de către statul român, prin reprezentanții săi: dr. Alexandru Pteancu, directorul Regionalei de Învățământ Oradea, dr. Alexandru Racoți, prefectul județului Satu Mare și dr. Vasile Lohan, primul director al liceului, la 13-14 iulie, 1919. Deschiderea anului școlar a avut loc la 5 octombrie 1919, la solemnitate participând autoritățile locale, civile și militare, precum și un public numeros din rândul părinților. Marea manifestație națională românească a cuprins: slujba religioasă, Imnul Regal, cuvântarea

23 <https://moisenicoara.ro>, accesat la 11 august 2019.

24 <https://colegiu-simleu.ro>, accesat la 11 august 2019.

directorului Vasile Lohan și a președintelui Eforiei Școlii, Constantin Lucaciu²⁵.

18. Școala reală superioară, Brașov, Gheorghe Chelariu, fost director la liceul din Brașov.

În toamna anului 1869, Eforia Școalilor Centrale Române Greco-Ortodoxe din Brașov a hotărât deschiderea unei școli reale inferioare și a unei școli comerciale superioare. Ideea mai veche de deschidere a acestei școli i-a aparținut lui George Barițiu, iar în 1854 Ioan Popazu (viitor episcop de Caransebeș) a făcut planul școlii reale. În 1869, dr. Ioan Meșotă a devenit directorul Școlilor Centrale Române și a ocupat această funcție până în 1878, când a murit prematur. Lui i se datorează așezarea definitivă a învățământului românesc brașovean, inclusiv a celui real, pe calea modernității. În 1919, după Marea Unire, școala a fost comasată cu Liceul Real Superior maghiar (fondat în 1885, cu clădirea pe Bd. Eroilor). Prin ordinul nr. 748/1919 din 26 august, liceul a primit denumirea de Liceul Real „Dr. Ioan Meșotă”. Cursurile au început la 17 octombrie 1919, dar „inaugurarea solemnă a deschiderii Liceului” a avut loc în 26 octombrie. În anul 1999, prin Ordinul Ministrului Educației Naționale, prof. univ. dr. Andrei Marga, Liceul teoretic „Dr. Ioan Meșotă” a fost declarat Colegiul Național *Dr. Ioan Meșotă* Brașov²⁶.

19. Școala reală superioară, Deva, Iosif Botean, fost profesor la aceeași școală.

Din testamentul lui Geszthi Francisc, comandantul cetății Deva, redactat și semnat de el la 11 iunie 1593, rezultă dispoziția de a se înființa și construi un local de școală în orașul Deva. Această instituție de învățământ era socotită printre cele mai vechi școli medii de grad liceal din Transilvania. În 1720 școala este dezvoltată, avea un „rector” și mai mulți profesori, dar peste trei ani, în 1723, școlii i-au fost sistate veniturile în cea mai mare măsură, de aceea școala și-a pierdut faima de altă dată. În 1774 localul școlii a fost ocupat de fisc, apoi, după mari eforturi, școala a fost redeschisă pentru scurt timp fiind apoi sistată definitiv. Dorința populației românești din Deva și satele din jur de a avea o școală medie cu limba de predare română a fost realizată în parte prin înființarea, la 1 octombrie 1870, a unei școli normale pentru învățători cu o secție română, a cărei activitate însă, în următorii 4-5 ani, a început să se reducă și apoi secția română să se desființeze definitiv. La 4 octombrie 1871 se înființează liceul real din Deva cu o clasă având 23 de elevi. În anul 1876 se înființează și cursul superior. În luna martie a anului 1919, profesorul Iosif Botean, potrivit Ord. 197/1919 al prefecturii județului, preia de la fostul director Carol Eolner cancelaria, arhiva și întreaga avere a liceului, iar la 5 iulie 1919 cu Ord. 7567 al Consiliului Dirigent este numit director. Anul școlar 1919-1920 a început la 1 octombrie. Liceul a primit în 1920 aprobarea de a purta numele Liceul de Stat Decebal. Denumirea actuală este Colegiul Național

25 Ovidiu T. Pop și Aurel Pop, *Colegiul Național „Mihai Eminescu” Satu Mare Monografie*, Colecția Centenarium, Ed. Didactică și Pedagogică R.A., București, București, 2017.

26 Evelina Cîrciu și Ovidiu-Florin Trișpa (coord.), *Colegiul Național „Ioan Meșotă” 150 de ani de existență*, Brașov, 2019.

*Decebal Deva*²⁷.

20. Școala reală superioară, Timișoara, Ascaniu Crișan, fost profesor la școala normală din Sibiu.

În 1920, această școală este alipită Liceului *Constantin Diaconovici Loga*, devenind Secția Reală a acestui liceu.

21. Școala reală superioară, Oradea-mare, Dr. Vasile Kirvai, fost profesor la școala normală de acolo.

Școala Reală de stat din Oradea, a fost înființată în anul 1873 și era, la începutul secolului al XX-lea, a doua cea mai importantă, după Arhigimnaziul Premonstratens. Aici copiii puteau urma opt ani de studiu. După Marea Unire întreg patrimoniul, cu mii de materiale didactice, a fost trecut în proprietatea Statului Român. Pe aceste baze a fost creat Liceul Real românesc. Actul constitutiv al noului Liceu Real românesc, de stat, a fost emis pe 15 iunie 1919. Directorul școlii, dr. Vasile Chirvai, a inițiat o campanie de promovare a școlii prin satele din Bihor, astfel încât copiii cei mai buni să fie înscriși aici. În anul 1920, Liceul Real românesc și Liceul *Emanuil Gojdu*, au fuzionat, formând noul liceu de băieți, Liceul *Emanuil Gojdu*²⁸.

22. Școala reală superioară, Arad, (încă nu are director). (nu am găsit informații)

23. Liceul de fete Arad, Dr. Lazar Nichi, fost profesor la liceul din Arad.

Prima promoție de învățătoare absolvă în 1876 „Preparandia” din Arad ca eleve particulare. În anul 1888 se încheie lucrările de construcție a clădirii actuale a liceului. Ea cuprindea doar parterul și etajul I de pe actualul bulevard Gen. Dragalina. În noua clădire își deschide cursurile „Școala Superioară de Fete” cu predarea în limba maghiară. Numele ulterior este „Școala civilă (medie) de stat pentru fete din Arad”. În 1890 încep cursurile la „Școala superioară de fete”, școală confesională patronată de Episcopia Ortodoxă a Aradului. Limba de predare era româna. Ulterior numele oficial al școlii va fi „Școala civilă greco - ortodoxă română de fete din Arad”. A fost cunoscută și sub numele de „Școala eparhială de fete” sau „Școala de fete diecezană”. În 1913 are loc inaugurarea noului local al „Școlii civile greco - ortodoxă română de fete din Arad”, pe Strada Mihai Eminescu, în apropierea localului Episcopiei. Ia ființă în 1919 Liceul de fete din Arad. Cursurile se deschid în actualul local al Colegiului Național *Elena Ghiba Birta* Arad²⁹.

24. Liceul de fete Cluj, Nicolae Bogdan, fost profesor la liceul din Brașov.

Liceul de fete *Regina Maria* a fost înființat la 1 septembrie 1919 printr-un ordin al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, fiind la acel moment primul liceu românesc de fete din Transilvania. În perioada 1919-1948, liceul s-a numit Liceul de Fete *Regina Maria*. Actuala denumire a liceului este Colegiul Național *George*

27 www.cnd.ro, accesat la 12 august 2019.

28 <https://www.ebihoreanul.ro> › Bihoreanul tipărit, Centenar gojdist: Se împlinesc 100 de ani de la înființarea primului liceu românesc de băieți din Oradea, Colegiul Național „Emanuil Gojdu”, accesat la 25.07.2019.

29 <https://ghibabirta.ro>, accesat la 12 august 2019.

Coșbuc din Cluj-Napoca³⁰. Liceul de Fete *Regina Maria* provine din școala „Marianum”³¹.

25. Liceul de fete Sibiu, Dr. Vasile Bologa, fost director la școala civilă a Asociațiunii.

Asociațiunea Transilvăneană pentru Literatura Română și pentru Cultura Poporului Român, care își scrisese în programul de activitate obiectivul emancipării femeii române, înființează în 1886 „Școala civilă de fete”, prima școală românească de fete de pe cuprinsul Transilvaniei. Noua instituție este susținută concret de ASTRA, atât prin mediatizarea ei în presa vremii de către George Barițiu în *Observatorul*, *Telegraful Român* sau în *Anualele Asociațiunii*, dar și prin construcția noului sediu. Consiliul Dirigent al Națiunii Române din Transilvania a decis preluarea conducerii serviciilor publice din ținuturile unite cu Regatul României și naționalizarea tuturor școlilor din Ardeal. Acest consiliu decide ca în locul fostelor școli să se deschidă licee pentru băieți și fete. Din 15 iulie 1919, Școala civilă de fete se transformă în liceu de fete. Din 1924, prin decret, liceul se va numi „Domnița Ileana”. Denumirea actuală a liceului este Colegiul Național *Octavian Goga* Sibiu³².

26. Liceul de fete Sighet, Cornel Sânjoanu [de la Școala normală din Caransebeș].

Porțile Școlii Superioare de Fete au fost deschise în anul 1861, un important rol în realizarea acestui proiect avându-l Leövey Klára care considera că educația fetelor este un scop nobil. Din nefericire, în luna noiembrie a aceluiași an, școala este închisă, respectându-se ordinele venite de sus. Redeschiderea a avut loc în noiembrie 1870, la intervenția prefectului Iosif Man de Șieu și a soției acestuia, baroana Sztoika Mária, sub titulatura de „Școala Superioară de Fete Elisabeta”. Scopul era educarea tinerelor fete, fără a ține cont de religie și apartenența socială. Școala avea cinci clase, dar după 1877, la ordinul ministrului învățământului și cultelor, Trefort Ágoston, școala se organizează în patru clase superioare și două pregătitoare, astfel îmbunătățindu-se calitatea educației oferită în cadrul instituției. Liceul de fete *Domnița Ileana* din Sighet a luat ființă în toamna anului 1919. Întâiul său director a fost Cornel Sânjoanu, profesor de limba română, venit aici (se pare) de la Școala normală din Caransebeș și rămas până în toamna anului 1940 când a fost expulzat de administrația maghiară venită în urma dictatului. Între 1940-1944 liceul a fost desființat, iar elevele care știau limba maghiară din familie au continuat școala în această limbă. În toamna anului 1945, liceul românesc și-a reluat activitatea sub conducerea directoarei, prof. Dr. Irina Berinde, întâia profesoară din Maramureș cu doctorat în matematică. În 1948 liceul a dat prima promoție de după război. Așa se explică faptul că, pe tablou, sunt 9 absol-

30 https://ro.wikipedia.org/wiki/Colegiul_Național_„George_Coșbuc”_din_Cluj-Napoca, accesat la 12 august 2019.

31 Victor Moldovan, *Contribuția lui Nicolae Bogdan la întemeierea învățământului liceal românesc din Cluj*, *Angvstia*, 2, 1997, pp. 175-181.

32 cnogsibiu.ro, accesat la 26 iulie 2019.

vente și 14 cadre didactice. Respectiva promoție a fost și ultima. În urma reformei învățământului din acel an, liceul sighetean de fete a dispărut prin comasare³³.

27. Liceul de fete Oradea-mare, Ștefan Scridon.

Școala a fost întemeiată ca instituție la 2 decembrie 1699. Din 1717 instituția a funcționat ca școală iezuită, iar din 1874 ca arhigimnaziu cu limba de predare latină, tutelat de Ordinul Premonstratens. La acest arhigimnaziu (în germană Obergymnasium) s-a constituit și prima catedră de limba română din Oradea, care a fost ocupată de profesorii: Alexandru Roman, Dionisie Pășcuțiu și Constantin Pavel. În perioada interbelică în localul școlii a funcționat Liceul Comercial Român-Maghiar și, până în 1924, Facultatea de Drept. În 1959, prin unificarea Liceului Clasic Mixt Maghiar cu Liceul de Fete Român *Oltea Doamna*, a luat ființă Liceul de Filologie-Istorie care din 1990 a devenit Liceul Teoretic *Mihai Eminescu*. Din anul școlar 1999-2000 școala a primit denumirea de Colegiul Național *Mihai Eminescu*³⁴.

În afară de cele 27 de licee care apar în *Gazeta Oficială*, am mai găsit în *Foaia Diecezană*³⁵ următoarele licee: Liceul „Simeon Mangiuca” din Oravița, Liceul din Timișoara, Liceul de fete din Timișoara și Școala normală de băieți din Timișoara.

28. Liceul „Simeon Mangiuca” din Oravița, director Mihai Petricoane.

Liceul Teoretic *General Dragalina* din Oravița este una dintre cele mai vechi instituții de învățământ din zona Carașului, cu o vechime de peste 144 de ani. Istoria liceului începe cu înființarea unei școli civile maghiare cu 6 clase printr-un ordin de la Ministerul din Budapesta primit de Primăria Oravița în 30 decembrie 1872. Prin efortul oamenilor de cultură din Oravița, care au oferit sprijin financiar în vederea construirii locației, începând cu data de 3 noiembrie 1873, clasele I și a II-a vor funcționa în noua clădire care, în februarie 1874, a fost trecută la cartea funciară la nr. 910. Printre membrii comitetului școlar din 1873 se numără și Simion Mangiuca, ilustru cărturar și membru al Academiei Române. Pentru anul școlar următor, 1874-1875, prin ordinul nr. 23853 din 3 septembrie 1874, se aprobă funcționarea și a claselor a III-a, a IV-a și a V-a. Întrucât absolvenții școlii civile puteau să-și continue studiile la alte școli, a fost necesară înființarea unui liceu. Astfel, în anul 1912, o delegație a cetățenilor plășii Oravița în frunte cu dr. Iosif Siegescu începe demersurile pentru înființarea liceului, care se vor concretiza prin ordinul nr. 27.639/1913 al Ministerului Instrucțiunii Publice din Ungaria, cu aprobarea ca, liceul să se deschidă la 15 septembrie 1913. În felul acesta, școala civilă maghiară a fost transformată în liceu maghiar comunal cu opt clase. Odată cu etatizarea liceului din 1919, acesta va deveni Liceul de Stat din Oravița, avându-l ca director pe profesorul Mihai Petricoane Drugărin, primul director al școlii în limba română. Numele Generalului Dragalina va fi preluat de

33 <https://www.salutsighet.ro/tag/liceul-de-fete-domnita-ileana/>, accesat la 12 august 2019.

34 <http://www.eminescu.rdsor.ro/>, accesat la 24 octombrie 2019.

35 *Numiri de profesori și profesoare în învățământul secundar*, Foaia Diecezană, Nr. 31, 14 septembrie 1919, Caransebeș, p. 5.

Liceul de Stat în acest timp, la sugestia șefului resortului instrucțiunii din Consiliul Dirigent, dr. Onisifor Ghibu făcută directorului Drugărin, pe atunci locotenent în armata română la Sibiu³⁶.

29. Liceul din Timișoara [*Liceul Constantin Diaconovici Loga*], Silviu Bejan.

În anul 1897 ia ființă Gimnaziul Superior de Stat, cu predare în limba maghiară. Cursurile se desfășurau la etajul al II-lea al Școlii Primare și de Meserii din Piața Huniade. Se dă în folosință clădirea liceului în anul 1903. Elevii clasei I, 10 români, 15 maghiari, 9 evrei, iar restul germani, sârbi, bulgari, încep școala în noul edificiu. Între anii 1903-1919 funcționează ca școală cu limba de predare maghiară. În data de 7 august 1919 școala este preluată de administrația românească și devine primul liceu românesc din Timișoara, purtând numele cărturarului Constantin Diaconovici Loga. Noul liceu preia sistemul de organizare al învățământului secundar românesc: ciclul inferior (clasele I–IV) și ciclul superior (clasele V–VIII). Actuala denumire a liceului este Colegiul Național *Constantin Diaconovici Loga* Timișoara³⁷.

30. Liceul de fete din Timișoara [Chiar din primul an de funcționare, la cererea unanimă a corpului didactic, Ministrul a decis ca instituția să se numească Liceul de Fete „Carmen Sylva” Timișoara], Dr. Cornel Maghetiu [Ioan Fodor, venit de la Blaj].

În anul 1881 s-a înființat în Timișoara o școală inferioară de fete. Școala funcționa cu patru clase gimnaziale și un corp profesoral alcătuit din cinci profesori. Trei ani mai târziu, claselor gimnaziale li se adaugă clasa a V-a, instituția se transformă în „Școala superioară de fete”, cu predare în limba maghiară și devine școală de stat. În 1916 școala se reorganizează, devenind liceu de fete cu predare în limba maghiară. După constituirea României Mari, școala devine Liceul Românesc de fete. Cursurile au fost deschise la 15 octombrie 1919 de către primul director al liceului, profesorul de limba română Ioan Fodor. Denumirea actuală este Colegiul Național Pedagogic *Carmen Sylva* Timișoara³⁸.

31. Școala normală de băieți din Timișoara, Dr. Atanasie Popovici.

Învățământul pedagogic timișorean, care data din 1775 și care oferea diploma de învățător în urma unor cursuri de scurtă durată, a fost sistat în primii ani ai ultimului deceniu din veacul al XVIII-lea. Acestea au fost reluate după doar câțiva ani, dar datele referitoare la această școală în prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au pierdut. După ce presiunile statului pentru maghiarizarea învățământului s-au intensificat, s-a pus problema înființării unor școli normale în regiunile cu populație românească a cărei maghiarizare se urmărea și s-a decis construirea unei clădiri pentru o astfel de școală pe un teren donat de baronul Hatvány-Deutsch. Construcția a început în anul 1893 și s-a încheiat în 1895.

36 <http://liceuldragalinacs.info>, accesat la 12 august 2019.

37 cdloga.ro/, accesat la 12 august 2019.

38 <http://colegiulpedagogictimisoara.com>, accesat la 12 august 2019.

Construită în stil clasic, funcțional, clădirea are parter și două etaje, cu săli de clasă și laboratoare. În 1919, când școala a fost preluată de statul român, s-au găsit aici 266 de aparate, iar în anii interbelici s-au mai procurat încă 96. Tot în acești ani s-au ridicat, în curte, două construcții pentru ateliere de lucru manual și o infirmerie, iar în mijlocul grădinii a fost amenajată o stupărie. Toate acestea au fost realizate sub conducerea dr. Atanasie Popovici, primul director român al școlii, până în 1937. Cum numărul elevilor a crescut de la an la an, în 1939 s-a construit, deasupra sălii de gimnastică, un internat care a fost terminat în 1940. În afara dormitoarelor pentru elevi, existau aici și locuințe ale personalului. În această școală au fost adăpostiți 87 de elevi refugiați din Ardealul de nord după Dictatul de la Viena. Băieții care urmau cursurile acestei școli aveau posibilitatea de a deveni dascăli după absolvirea școlii, consacrate ca una de tradiție, cu certe rezultate în pregătirea învățătorilor. După instaurarea regimului comunist, școala normală a fost desființată³⁹.

Un alt liceu românesc este Școala Normală din Sighetu Marmăției.

32. Școala Normală din Sighetu Marmăției, Enea Hodoș.

Institutul preparandial și-a deschis porțile în ziua de 20 ianuarie 1862 cu un număr de 12 elevi. Se înființează un institut similar de stat, cu predare în limba maghiară. După discuții agitate, conducerea Asociațiunii acceptă faptul împlinit la 11 octombrie 1869, punând însă condiția ca în cadrul Institutului preparandial de stat să funcționeze și doi profesori ordinari români care să propună materii în limba română, iar profesorii institutului desființat să fie numiți profesori ordinari în cadrul noului Institut. Autoritățile au fost de acord cu aceste condiții, dar nu au respectat înțelegerea. Astfel, studiul limbii și literaturii române a fost desființat în anul 1878, iar studiul religiei greco-catolice nu se efectua în limba română. Conform unui decret al Consiliului dirigent din 1919, urmau să fie înființate școli normale de stat la Cluj, Deva, Timișoara, Zalău și Sighetu Marmăției. Astfel, după o întrerupere de 50 de ani, vechiul Institut preparandial și-a reluat activitatea la 10 octombrie 1919, sub numele de Școala Normală din Sighetu Marmăției, cu 7 clase de elevi. Primul director a fost profesorul Enea Hodoș. În anul 1938 liceul este desființat. În 1948 Școala Normală este reînființată, ea funcționând pentru început în clădirea fostului Liceu de fete *Domnița Ileana*. Inițial denumirea ei a fost Școala Pedagogică, pentru a deveni mai apoi Liceu pedagogic. În 1999 liceul primește denumirea de „Regele Ferdinand”. În 2012 își schimbă denumirea în Liceul Pedagogic *Regele Ferdinand*⁴⁰.

Din documentele care se păstrează rezultă că generalul de corp de armată *Arthur Văitoianu*, prin raportul său din 17 august 1919, solicita înființarea a trei licee militare în localitățile: Timișoara, Sibiu, Chișinău. Era o datorie de onoare pe care o avea țara pentru instruirea și educarea tineretului din Banat, Transilvania și

39 <https://www.pressalert.ro/2014/08/timisoara-uitata-scoli-timisorene-cum-au-fost-construite-actualele-lice-calderon-sau-lenau/>, accesat la 12 august 2019.

40 <https://lrfderinand.ro/>, accesat la 12 august 2019.

Basarabia, la nivelul învățământului din vechile provincii ale României. Prin Înaltul Decret Regal nr. 3613 din 23 septembrie 1919, dat la Castelul Peleş de Regele Ferdinand I, se aproba înființarea liceelor militare din Târgu-Mureș și Chișinău, începând cu anul 1919. Ziua de 15 noiembrie 1919 a fost momentul de naștere a liceului militar, prin faptul că la aceasta dată a putut să aibă loc mica solemnitate de începere a cursurilor, zi memorată de zecile de promoții care vor urma și care, sub deviza „Non scolae sed vitae discimus”, prin activitatea lor și prin rezultatele pe care le vor obține, vor contribui la formarea prestigiului și faimei „cuibului de șoimi” de la Mureș. Începând cu data de 30 martie 1920, prin Înaltul Decret nr. 880, Liceul Militar din Târgu-Mureș s-a numit „Mihai Viteazul”, având ca patron spiritual pe „Sfântul Nicolae”. Era un act de venerație pentru acest domnitor, cu adevărat viteaz și vizionar, spirit luminat al epocii sale. În plină perioadă de afirmare, datorită situației politice interne în deteriorare și izbucnirii celui de-al doilea război mondial, ca urmare a Dictatului de la Viena, în baza Ordinului nr. 12140 din 31 august 1940 al Marelui Stat Major, începând cu 1 septembrie 1940, Liceul Militar „Mihai Viteazul” este strămutat la Timișoara în tragice condiții sufletești și materiale pentru cadre și elevi. La 1 iulie 1945, prin Decizia Ministerială nr. 808, instituția este redenumită „Liceul Internat Civil al Armatei”, pentru ca la scurt timp, prin Decizia Ministerială nr. 2.675 din 1946 să primească denumirea de Liceul Armatei „Mihai Viteazul”⁴¹. La 8 august 1947, din motive politice, liceul își încetează activitatea împreună cu celelalte licee militare din țară. La 1 iunie 1975, liceul și-a reluat activitatea în garnizoana Alba Iulia sub denumirea de Liceul Militar *Mihai Viteazul*⁴². Denumirea actuală este Colegiul Național Militar *Mihai Viteazul* Alba Iulia.

Ovidiu T. Pop

Colegiul Național Mihai Eminescu Satu Mare, RO

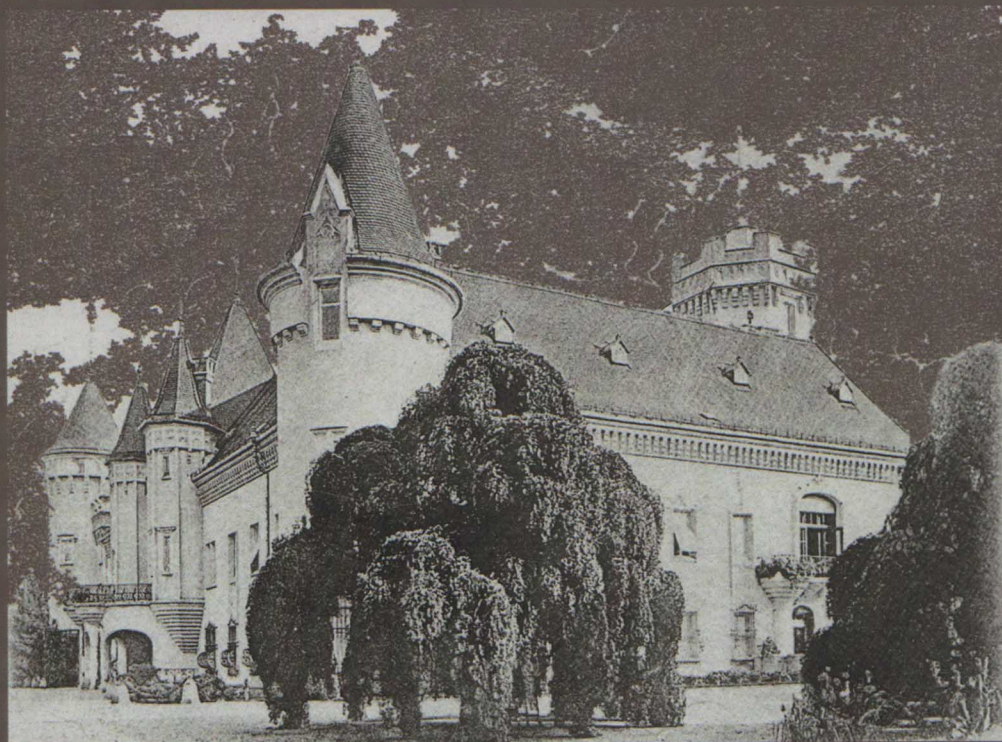
e-mail: ovidiutiberiu@yahoo.com

41 <http://imageromania.ro/imagini/t%C3%A2rgu-mure%C5%9F-liceul-militar-mihai-viteazul.html>, accesat la 1 octombrie 2019.

42 www.colmil-mv.ro, accesat la 25.07.2019.

HUNGARY-SLOVAKIA-ROMANIA-UKRAINE ENI CBC PROGRAMME 2014-2020

PARTNERSHIP WITHOUT BORDERS

PROJECT TITLE:

CULTURE CONNECT - CULTURAL MOBILITY IN THE BORDER AREA

PARTNER NAME:

SATU MARE COUNTY MUSEUM

EU CONTRIBUTION:

261.306 €

This publication was produced with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of Satu Mare County Museum and do not necessarily reflect the views of the European Union

ISBN 978-606-749-550-8

<https://biblioteca-digitala.ro>